

QUADERNS
D'ESTUDI
XIV

LA DIPUTACIÓ D'ESTUDI

LIBRE XIV

R. 3.304

CONSEJO DE PEDAGOGIA DE LA
COMUNIDAD DE CATALUÑA

1933

QUADERNS D'ESTUDI

VOLUM XIV

R. 8.304

CONSELL DE PEDAGOGIA DE LA
MANCOMUNITAT DE CATALUNYA

1922

TAULA

- ALZINA I MELIS, JOAN
Aspectes curiosos de l'assistència a Bèlgica als nens deficients i criminals. 59-70
- La reforma penitenciària a Bèlgica. 193-202
- BORDOV-TORRENTS, PERE M.
Una classificació dels coneixements humans . 16-33
Problemes fonamentals de la Pedagogia. . . 117-124, 300-320
- BOSCH I GIMPERA, P.
L'etnologia de Catalunya. 334-348
- CAPMANY, AURELI
Ballets populars de Catalunya 240-254
- CARDÓ, CARLES
El fi de la cultura. 97-109
- COLINDRES, FRANCESC
La Taula de canvi de Barcelona 34-41
- COROMINAS, PERE
Molière. 110-116
- DOMÈNECH, C. DE
Ernst Mach com a filòsof. 349-361
- DWELSHAUVERS, J.
Un llibre que cal llegir. 289-299
- FLIGHT
Les Idees a través les revistes pedagògiques 169-172; 280-285, i 374-377
- GIVANEL, J.
El «Tirant lo Blanch» i «Don Quijote de la Mancha». 1-15; 162-168; 255-279, i 362-373
- MARTÍN, EZEQUIEL
Pseudomodernisme musical. 42-47
- MASERAS, ALFONS
Molière i la seva obra. 71-83
- MILLÀS, J. M.
Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia . 125-161
- REVENTÓS, M.
Antecedents de la guerra europea. 321-333
- ROSICH, JOAN
Els nous conceptes d'espai, temps i gravitació i la teoria de la relativitat. 203-232
- VILA, PAU
L'internacionalisme i el nacionalisme en l'ensenyament de la història. 233-239

CURSOS MONOGRÀFICS
D'ALTS ESTUDIS
I D'INTERCANVI

- MILLARDET, G.
Sobre metodologia lingüística . . . 48-50
- MASSÓ TORRENTS, J.
L'antiga escola poètica de
Barcelona. . . . 51-58

BIBLIOGRAFIA

- Poincaré i la teoria de les equacions diferencials.* . . . 94-96
- Propietats dels gasos ultraenraris,* per J. Palacios. — *Literatura japonesa,* per P. Arcangeli. — *Parlament de Casa Mercader i tragèdia de Caldesa,* per J. Roïç de Corella. — *Del meu fadrinatge,* per Jaume Collell. — *La nova ofrena,* per López-Picó . . . 185-192
- Sant Vicens de Sarrià,* per F. de Segarra. . . . 286-288
- Història de Catalunya,* per Ferran Valls i F. Soldevila. — *La Divina Comèdia posada en català,* per N. Verdaguer i Callís. — *Cours de Philo-*

sophie Scolastique, per Farges. — *Anthologie des poètes catalans contemporains,* per A. Schneeberger. — *Llegats i donacions a la ciutat de Barcelona per obres de cultura.* — *Lleures barcelonins,* per López Picó. — *La filla del capità,* per A. Puixkin. . . 378-389

REPRODUCCIONS

- Inicis i desenrotllament de la literatura paleoslava. 84-93
- Les «Case dei Bambini» de la Societá Umanitaria de Milà. 173-184

DOCUMENTS

- Programes de les Facultats de Filosofia Escolàstica de París i de la nova Universitat de Milà. . . . 390-398

NEGROLOGIA

- N'Isidre Bonsoms i Sicart. 399-400

QUADERNS D'ESTUDI

Nº 50

BARCELONA, GENER-MARÇ 1922

VOL. XIV

EL «TIRANT LO BLANCH» I «DON QUIJOTE DE LA MANCHA»

V

I. «...no quiso desayunarse...» — II. «... meter las manos hasta los codos...» (*Don Quijote*, I, 8.)

Ens diu Cervantes que després d'haver passat D. Quixot aquella desagradable aventura dels molins de vent, se n'entraren amo i criat a un bosc, on passaren la nit, que a l'endemà esmorzà Sancho, però D. Quixot «no quiso desayunarse», y poc després empengueren novament la ruta, arribant a les tres de la tarda a la vista de Puerto Lapiche, lloc aquest, al dir del cavaller, on «podemos, hermano Sancho, meter las manos hasta los codos, en esto que llaman aventuras».

I. — El primer text cervantí, abans esmentat, ço és : «no quiso desayunarse», féu recordar a Bowle (*Anotaciones*, I, p. 36) que en el *Tirante*, llib. III, cap. 90, s'hi llegeix : «la tercera cosa que el caballero ha menester, es que sepa sostener necesidad de viandas». I això està traduït d'aquelles paraules que posa l'autor del *Tirant* en boca del rei Artús, senyalant «lo que lo home d'armes ha mester» (cap. 196), idea inspirada en el ja citat llibre d'En Lull, en dir que «Gltonía engendra debilitat de cors per sancfoniment e embarguement : e gltonía aduu pobresa per trop dependre en menjar e en beure : e gltonía carrega tant lo cors de viandes, que engendra peresa e flaqueza. . On com tots aquets vicis sien contraris a cavaller, per assò lo forts coratge del cavaller se combat ab abstinencia e ab continencia, e tempransa contra gola e contra sos valedors...» (VI, 9).

A això es deu el que l'heroi de la Manxa sigui poc menjador o faci vida contemplativa, mentre el seu escuder s'atipa com un golafre.

II. — La frase castellana «meter las manos hasta los codos», féu pensar tot seguit a En Bowle (I, p. 36) que l'havia llegida en el llib. II cap. 2 del *Tirante*, així com en el *Guzmán de Alfarache*, d'En Mateo Alemán, llib. II, cap. 8, i fins en el de Juan Martí (Mateo Luxan de Sayavedra), llib. II, cap. 6. Direm que l'esmentat capítol de l'edició castellana del *Tirant* pertany al roo de l'edició de Spindaler, posant-la l'autor en boca de la infanta Ricomana en parlar amb Tirant, referent a Felip, fill del rei de França: «Ans si res hauia de esser hi volria posar les mans fins als colzes en sentir e saber la sua pratica, estat e condicio quina es».

VI

«...orden de los caualleros andantes, para defender las donzellas...» (*Don Quijote*, I, II.)

En aquell famós discurs que fa D. Quixot als cabrers, on els parla de l'edat primitiva, de l'època aquella en la qual no existien els vocables *meu* i *teu*, i en dir quelcom de la institució de la cavalleria, fa a saber que «se instituyó la orden de los caualleros andantes para defender las doncellas, amparar las viudas, y socorrer a los huérfanos y a los menesterosos», i això fa escriure a Bowle (I, p. 45), que en el *Tirant* s'hi llegeix cosa igual; és aquella que diu l'ermità comte Guillem del Waroyck al nostre jove paladí: «...perque fill, pots veure com es fort cosa rebre l'ordre de caualleria. Encara tens mes a fer que per aquest ordre es tengut de mantenir pubils, viudes, orfens e dones casades si negu los vol enujar en fer los força, ne leuar los bens...» (cap. 36); senyalant també un altre passatge del *Tirant* que es llegeix en el cap. 59, ço és, en *Lo jurament que lo rey de Anglaterra feya fer als gentils homens apres que eren examinats, ans que'ls donas l'orde de caualleria*.

Clemencín (I, p. 234) comenta també aquest passatge del *Don*

Quijote senyalant-ne un altre del *Amadis de Grecia* (I, p. 145), on es diu que el cavaller deu «defender las dueñas y doncellas que tuerto reciben...», i esmenta també un passatge del *Tirant* que és el segon dels senyalats per En Bowle, i es llegeix quan el rei d'Anglaterra arma cavaller a Tirant : «Mes jurau per lo sacrament que fet haveu, que de tot lo poder vostre mantindreu e defensareu a dones e donzelles, viudes, orfens, desamparades, e encara casades, si socors vos demanen, e de tot vostre poder posareu la persona e entrareu en camp a tota ultrança, si bon dret tenen aquella o aquelles qui socors vos demanaran...» (capítol 59). I això no és altra cosa que còpia del *Llibre de l'ordre de Cavalleria*, d'En Llull a l'escriure : «Offici de cavallers es mantenir vidues, òrfens, homens despoderats : car en axí com es costuma e rahó que los majors ajuden a deffendre los menors, e los menors ajen refugi als majors, en axí es costuma del orden de cavallería que per so car es gran e honrat e poderós, sia en socors e en ajuda a aquells qui li son dejús en honrament e en forsa» (II, 19).

Ha de recordar-se que en les *Partidas* (2, tít. 21, llei 21) es diu que «Otro si acostumbraban mucho de guardar pleyto et homenaje que feciesen, o palabra firmada que posiesen con otro de guisa que non la mentiesen nin fuesen contra ella : et guardaban aun que a caballero o dueña que viesen en cuita de pobreza o por tuerto que hobiessen rescibido de que non podiessen haber derecho, que puñasen con todo su poder en ayudallos como saliesen de aquella cuita : et por esta razon lidiaban muchas vegadas por defender el derecho de estos atales.»

VII

«...como será el dormir vestido, y el no dormir en poblado...»
(*Don Quijote*, I, 10.)

Sanxo que coneix més que D. Quixot les penalitats dels juraments cavallerescos, li diu que es deixi de fer-ne d'aquella faisó, i Clemencín, comentant aquest passatge (I, p. 221), dóna

notícia del jurament que fa Tirant en veure's burlat per Carmesina, l'emperadriu i ses dames, dient : «Jo fas vot a Deu e a la donzella de qui so, de no dormir en lit, ni vestir camisa fins a tant que yo haja mort o apresonat Rey o fill de Rey» (capítol 203), i juraments semblants fan el vescomte de Branches, Diabebus i Ipòlit (caps. 204-206). Aquestes promeses, com es pot comprendre, envalentonaven als qui estaven lligats pel compromís que havien fet : recordi's que En Suero de Quiñones ens diu que es trobava «en prision de una señora de gran tiempo acá, en señal de la qual todos los jueves traygo a mi cuello este fierro», i per a deslliurar-se'n prometé rompre tres centes llances «con fierros de Milan», celebrant a l'efecte aquell famós *Paso honroso* prop «la Fuente de Orbigo» que durà del 10 de juliol fins el 9 d'agost de 1434.

En apoi d'això pot recordar-se també aquell tan conegut jurament que es llegeix en el *Romancero* (núm. 355), i diu:

«Juro por Dios poderoso Por santa Maria su madre
Y al santo Sacramento Que aqui suelen celebrare,
De nunca peinar mis canas, Ni las mis barbas cortare,
De no vestir otras ropas, Ni renovar mi calzare,
De no entrar en poblado, Ni las armas me quitare
Sino fuere una hora Para mi cuerto limpiare,
De no comer en manteles Ni a mi mesa me asentare
Hasta matar a Carloto Por justicia o pelear,
O morir en la demanda Manteniendo la verdade;
Y si justicia me niega Sobre esta tan gran maldade
De con mi Estado y persona Contra Francia guerreare,
Y manteniendo la guerra Morir o vencer sin pare.
Y por este juramento Prometo de no enterrare
El cuerpo de Valdovinos Hasta su muerte vengare.»

VIII

«...y los autos para el día de Dios...» (*Don Quijote*, I, 12.)

En topar aquest passatge del llibre cervantí, En Bowle (I, p. 46) fa recordar que en el *Tirante* (llib. III, cap. 107) es

llegeix : «Somos cerca de la fiesta de Corpus Christi : y querría hazer aquel entremés»; text que en la primera edició es veu en el cap. 269, on es descriu les males arts amb què es val la vídua Reposada per fer veure a Tirant que Carmesina no l'aima.

Referent a aquestes representaciones religiosas a Catalunya, pot veure's, en el volum sisè de les *Obras completas del Dr. D. Manuel Milá y Fontanals*, l'interessant estudi *Orígenes del teatro catalán*; i en quant a Castella, el llibre d'En Mariscal de Gante, *Los autos sacramentales desde sus orígenes hasta mediados del siglo XVIII*.

IX

- I. «...Pues en tiempo de este buen rey, fué instituyda aquella famosa orden de cauallería de los caualleros de la Tabla Redonda...»
 — II. «...el nunca como se deue alabado Tirante el Blanco...» — III. «...tan estrecha bien podrá ser, respondió nuestro D. Quijote; pero tan necesaria en el mundo, no estoy en dos dedos de ponello en duda...»
 — IV. «...si algunos subieron a ser emperadores por el valor de su brazo, a fe que les costó buen porqué de su sangre y de su sudor...» —
 V. «...antes se encomiendan a sus damas con tanta gana y deuoción como si ellas fueran su Dios : cosa que me parece que huele algo a gentilidad... que ya está en vso y costumbre en la cauallería andantesca... Y no se ha de entender por esto, que han de dejar de encomendarse a Dios...» — VI. «...y las partes que a la vista humana encubrió la honestidad son tales, según yo pienso y entiendo, que solo la discreta consideración puede encarecerla y no compararlas...»
 (*Don Quijote*, I, 13.)

I. — El diàleg entre Vivaldo, l'amic del desventurat Grisòstom, i l'heroi de la Manxa és xispejant. Aquell coneix tot seguit la monomania de D. Quixot i sols apunta la més mínima idea per a donar peu a què l'enamorat de Dulcinea parli de ço que és el seu fort : els llibres, lleis i costums cavalleresques.

Ens diu D. Quixot, que en temps del rei Artus fou creada l'ordre de cavalleria de la Taula Rodona, i Bowle (I, p. 48), comentant aquest passatge, esmenta tot seguit dos llocs del *Tirant* on es parla d'aquesta Institució : El primer, diu així : «Après lo sopar

dire a la senyoria vostra l'ordre de fraternitat que lo senyor rey d'Anglaterra ha stablit : quasi es semblant a l'ordre de la Taula Rodona que lo bon rey Artus en aquell temps compli de fer...» (cap. 84). En el segon, s'hi llegeix : «... segons se lix de aquell famos rey Artus, senyor que fou de la petita e gran Bretanya, lo qual dona fi e compliment a la prospera e pomposa Taula Redona, hon tants nobles e virtuosos cauallers en ella segueren...» (cap. 114).

Referent a la Taula Rodona, taula de tal manera formada on no hi havia lloc preferent, s'ha escrit molt, i en els més dels llibres de cavalleries es veu esmentada. Però hem de dir que si en el cicle arturià es parla de la Taula Rodona feta en temps del rei Uter Padragon, en el carolingi ens trobem amb una altra taula, feta pel mateix estil. En la primera hi prenién seient: Lançalot, Tristany, Boors, Parceval, Galeas i altres herois descrits en les cròniques bretones, i en l'altra taula hi tenien lloc Roldà, Olivier, Renault, i demés paladins de Carlemany.

Qui desitgi tenir notícies detallades de la Taula esmentada en el *Tirant* i *Don Quijote*, vegi el *Baladro del sabio Merlin*, capítols 86-93.

II. — Després d'haver parlat Cervantes per boca de Pero Pérez del celebrat llibre de cavalleries imprès per Spindaler, ara torna a esmentar-lo, per quant posa el novellista en boca de D. Quixot les següents paraules : «... fueron famosos y conocidos por sus fechos, el valiente Amadis de Gaula, con todos sus hijos y nietos hasta la quinta generación, y el valeroso Felixmarte de Hircania, y el nunca como se debe alabado Tirante el Blanco...».

Podrà dir-se que aquest elogi va adreçat al cavaller i no al llibre. Aquest exaltament de D. Quixot pel nostre cavaller, el trobem just, per quant, si ofici de cavaller és defensar als desvalguts, això fa Tirant sortint en auxili de reis que es veuen assetjats per altres més poderosos, així com anant sempre en defensa de la religió catòlica.

L'elogi al llibre el posa Cervantes en boca d'En Pero Pérez; a l'heroi en la de D. Quixot, qui sabia quelcom de les obligacions i costums que atanyen al cavaller.

III. — Seguint el diàleg, diu Vivaldo a D. Quixot que creu que ha emprès una de les professions més severes del món, a la qual cosa contesta l'heroi que potser tindrà raó en dir això, però que alhora la creu una de les més necessàries, i referent a això «no estoy en dos dedos de ponello en duda».

A aquest punt, Clemencín diu (I, p. 267) que sobra la partícula *en*, i opina que, si figura en dit passatge és per descuit de l'impressor; Rodríguez Marín, en la seva edició crítica (I, p. 389) fa a saber que Hartzenbusch suprimeix *en* en les dues edicions d'Argamasilla d'Alba publicades en 1863, la qual cosa ja havia observat en Cortejón (I, p. 269), però també hem de fer observar, amb tot i dir-nos el avui dia primer cervantista que «Cervantes no solia dir : *estar a dos dedos de*, sino *estar dos dedos de*». Però l'esmentat crític cervantista ens posa un exemple de *La Gitanilla*, on es llegeix : «No estuvo en dos dedos de caerse muerta».

Junt amb l'observació referent a què s'hauria de suprimir de la dita frase la preposició *en*, escriu Clemencín que la professió de cavaller errant és cosa tan pesada que li fa recordar el passatge del *Tirant* quan el comte de Varoych explica al jove paladí «com es forta cosa rebre l'ordre de cavalleria» i quina la missió dels cavallers; descripció que es llegeix en el cap. 36 i que, com hem dit, està treta del llibre d'En Llull.

IV. — Seguint la mateixa començada conversa, diu D. Quixot que els cavallers passats, amb tot i haver-se trobat moltes vegades vivint de manera miserable i roí, alguns d'ells «subieron a ser Emperadores por el valor de su brazo...». Bowle, que, com es veu en les seves *Anotaciones* (I, p. 49), coneixia molt bé el *Tirant*, esmenta tot seguit que l'amant de Carmesina «por su alta cavalleria alcanzó a ser Príncipe y César del Imperio de Grecia», cosa aquesta que es llegeix en la portada del llibre de la traducció castellana,¹ i per l'estil en el colofó del text imprès per Spindaler.²

1. «Los cinco libros d'l esforçado e invencible cauallero | Tirante el blanco de roca salada : Cauallero dela Ga- | rrotera. El qual por su alta caualleria alcanço a ser prin- | cipe y cesar del imperio de grecia.»

2. «Açi feneix lo libre del valeros e strenu caualler Tirant lo Blanch Princep : e Cesar del Imperi grech de Contestinoble.»

Nosaltres trobem que el famós manxec, amb tot i el seu exaltament diu una cosa que desfà l'adagi aquell de «nos amb nos», ço és, reis amb reines, i prínceps amb princeses. En el *Tirant* es dona el cas que l'heroi, que no és fill de reis, es casa amb la princesa de l'Imperi, i el cosí del famós paladí, l'escuder Ipòlit arriba a ésser emperador consort.

V. — Continuant el camí que havia de portar-los al lloc on havia d'ésser enterrat Grisòstom, anava la comitiva de l'acompanyament, formada per D. Quixot, Vivaldo, pastors amics del malaurat enamorat de Marcela, i Sanxo; anaven discutint els dos primers, referents a certs costums cavalleresques, essent una de les tals aquella en la qual un cavaller, en trobar-se en un pas perillós, s'encomana a la seva dama, com si aquesta fos el seu déu, la qual cosa, segons Vivaldo «huele algo a gentilidad». En sentir això D. Quixot, li replica que faria un tort el cavaller «que otra cosa hiciese; que ya está en uso y costumbre en la caballeria andantesca» que en fer un fet d'armes es recordi de la seva dama «y no se han de entender por esto que han de dejar de encomendarse a Dios».

Per ço que ens diu Vivaldo, es veu que el seu fort no eren els llibres de cavalleries, cosa aquesta que ja demostrà Bowle (I, p. 49) i Clemencín (I, p. 275), copiant textos on hi ha cavallers que invoquen el nom de Déu abans que el de la dama, com per exemple l'infant Roserín, en *Espejo de Caballerias* (II, 27 i III, 22), l'heroi Amadís en la seva crònica (cap. 44) i altres; D. Quixot, tan aviat invocava el nom de Dulcinea com el de Déu; però ambdós comentaristes citen el *Tirant*, qui, en dir dels novel·listes, Martorell i Galba sols invocava el nom de Carmesina o el de Déu, i feia bé; car com ell afirmava : «aquell qui a molts serveix, no serveix a ningú» (cap. 138), si bé hem de dir que invocava més sovint el nom de Déu.

Això de dedicar un record a la seva dama, es troba ja en les *Partidas* (2, tít. 21, llei 22), en dir : «Et aun porque se esforzassen mas, tenien por cosa guisada que los que hoviessen amigas, que las mentassen en las lides, porque les cresciessen mas los coraçones et hobiessen mayor vergüenza de errar».

Escriu Clemencín, referent a això de «encomendarse a Dios»,

que aqueix conglomerat de pietat i de galanteria fou un dels segells característics de la cavalleria. I té raó. Si es llegeixen les Cròniques del Cicle greco-asiàtic, es veurà que el cavaller cristià confessa i combrega molt sovint, que sap quelcom de Teologia, i fins de vegades parla com a consumat teòleg; hem de dir que en el *Libre de l'Orde de Cavalleria*, de Llull, es diu que : «usança de cavayler deu esser oyr missa e sermo, e adorar e pregar e tembre Deu» (VI, 17). I si passem els ulls pels llibres del cicle carolingi, hi veurem moltes vegades llargues discussions teològiques, acabant les més d'elles convertint-se al catolicisme els que pertanyien a la secta mahometana.

Clemencín, recordant aquest tema, escriu : «Pero donde se leen incidentes muy singulares en esta materia, es en la historia de *Tirante el Blanco*», i esmenta la confessió de Thomas de Muntalva i de l'heroi, per dos freres de l'Ordre de Sant Francesc (capítol 81), com Diafebus besa tres vegades a la seva estimada a honra de la Santíssima Trinitat (cap. 146), i quan la vídua Reposada féu saber a Tirant que perquè li fos retornada la salut a ell havia fet moltes pregàries a Déu, així com almoines, abstinències i maceracions (cap. 286).

VI. — Anant seguint amb la dita conversa, ço és, el diàleg entre Vivaldo i D. Quixot, recau la conversació en què tots els cavallers deuen pertànyer al gremi dels enamorats. Aleshores el famós fill de la Manxa és quan declara la madona dels seus pensaments, i ens la descriu d'aquella manera tan ideal que res té d'envejar a les moltes descripcions de dames d'insuperable bellesa, que es veuen en els llibres de cavalleries.

Com no podia mancar, Clemencín fa (I, p. 282) galania de la seva erudició, i ens diu que «estas expresiones me recuerdan las del libro de *Tirante el Blanco*» en descriure les faccions de la reina d'Anglaterra llavors que diu el novel·lista : «Deu se contemplar que en lo agraciad gest que mostraua femeníl, totes les amagades coses no podien esser sino mes estimades de les donzelles sposades que ab ella venien.» (Cap. 44.)

Fa bé l'esmentat crític en assenyalar aquest passatge del *Tirant*, per quant el «totes les amagades coses» recorda vagament el «encubrió la honestidad»; però si solament hagués volgut

demostrar les belles faccions d'una persona agraciada, hauria pogut descriure el tipus de la filla de l'emperador grec, la gentil Carmesina, aquella «que era de strema blancor de roses ab liris mesclada» (cap. 119).

X

«...socorriendo a las donzellas menesterosas...» (*Don Quijote*, I, 14.)

L'heroi manxec, després d'haver oït la defensa que fa Marcela referent a ésser ella causa de la mort de Grisòstom, creu que és acte de cavaller anar en defensa de la dita donzella, per quant té l'obligació de sortir en auxili de ço que hem vist en tractar del cap. 11, i En Bowle (I, p. 52) senyala el passatge de *Tirant* que hem esmentat aleshores.

XI

«... Como lo ha mostrado la experiencia...» (*Don Quijote*, I, 15.)

Ens diu Cervantes que després de la desgraciada troballa que tingué D. Quixot amb aquells «desalmados yangüeses», el primer en queixar-se de l'apallissament que reberen amo i criat, fou aquest; seguint a continuació un xispejant diàleg entre els dos apallissats. El cavaller diu a l'escuder que no s'admiri d'això que els ha passat, per quan ell ha vist en els llibres de cavalleries a estrenus paladins que, després d'haver sofert molt, han arribat a ésser reis i emperadors «como lo ha mostrado la experiencia».

Com ha pogut veure el lector, aquest argument és molt semblant al que hem vist del cap. 7.

El comentarista més coneixedor de les cròniques cavalleresques, En Clemencín, en veure aquest passatge cervantí es recorda tot seguit de passatges del *Primaleon*, *Florambel*, *Amadis de Grecia*, *Don Florindo* i d'altres (II, p. 13), sense oblidar el *Tirant*, esmentant d'aquest els noms de l'heroi i del seu escuder

Ipòlit, que arribaren ambdós a ésser : el primer, cèsar de l'Imperi grec; i el segon, emperador de Constantinoble.

Hem de dir que posats a citar personatges del *Tirant* que arribaren a tenir el més alt títol geràrquic d'un regne o imperi, hauria pogut esmentar així mateix al senyor d'Agramunt, marit de Plaerdemavida, a qui Tirant donà el regne de Fez i de Bògia.

Amb tot i tenir a Clemencín per mestre en literatura cavalleresca, algunes vegades s'equivoca. Diem això perquè escriu que Ipòlit fou «famoso por sus hazañas», i no recordem cap important fet d'armes en el qual el cosí i escuder de Tirant demostrés la seva valentia, a no ser que aquests fets a què fa referència el crític siguin els amors amb l'emperadriu. Creiem que Ipòlit és el símbol d'aquells generals palatins que adquireixen honors, graus i distincions sense haver oït el xiular de les bales ni haver sofert les inclemències abundoses que a cada pas es troben en els camps de batalla.

XII

«Y cuéntase desta buena moza, que jamás dió semejantes palabras, que no las cumpliese, aunque las diese en un monte y sin testigo alguno.» (*Don Quijote*, I, 16.)

No direm que Cervantes en posar aquesta fermesa de paraula com una bona qualitat de Maritornes, es recordés d'un passatge que es llegeix en el cap. 132 del *Tirant*, en dir Carmesina al seu estimat cavaller : «car jo so composta de tal metall que james prometi res que no u atengués, ara fos de mal o de bé; la mia paraula no pot tornar atrás».

XIII

«¡Qué de otras cosas ocultas!...» (*Don Quijote*, I, 17.)

En l'hostal on tantes desgràcies passaren a l'heroi de la Manxa i on es desenrotllaren tantes escenes vívides i realistes

que al nostre entendre són quadres admirables del llibre cervantí, explica l'enamorat cavaller al seu escuder que la filla del senyor del castell anà a trobar-lo la nit anterior, demanant-li amor, però que ell, com ferm aimador de Dulcinea, no l'atengué. I després, descrivint a Sanxo el tipus de la dita donzella, li diu: «¡Qué te podré decir del adorno de su persona! ¡Qué de otras cosas ocultas, que, por guardar la fe que debo a mi señora Dulcinea del Toboso, dejaré pasar intactas y en silencio!»

La frase objecte d'aquesta nota ja figura comentada en l'edició de Cortejón (II, p. 50) i allí es llegeix que «un escritor sensual como el autor de *Tirante el Blanco* habría descrito menudamente» certes coses que un novel·lista mestre en l'eufemisme hauria dit veladament.

Començarem dient que la censura la trobem encertada, que la considerem justa; però també manifestarem que en els més dels llibres de cavalleries s'hi veuen escenes un xic realistes que poden fer joc amb el text de certs passatges del *Tirant*.

Els que han llegit el *Cirongilio de Tracia* recordaran tot seguit el fort enamorament que sent la filla de la comtessa d'Astrea vers el jove paladí Cirongili, i de la manera com la formosa donzella penetra en la cambra de l'heroi, i aquelles enceses i descriptives paraules que diríem sortides de boca de dona folla: «... certificoos que no sereis tan animoso y fuerte que os libreis de mis manos sin que vuestra hermosura goce mi voluntad» (I, 30).

Cert, que els més dels llibres de cavalleries són «sermonarios de Sathanas», com escrigué Venegas, però també n'hi ha que no mereixen tal estigma.

Tothom sap que els autors del *Tirant* foren mestres en saber dir les coses amb claredat, els diàlegs de Tirant i Carmesina en el castell de Malvehí i els d'Ipòlit i l'emperadriu en el palau de l'emperador de Constantinoble, per a no citar-ne d'altres, ho demostren; però també se sap que Cervantes era mestre en jugar l'eufemisme, que sabia dir les coses més crues sense arribar a la cruesa; posem un exemple i es veurà la característica dels autors valencians comparada amb la de l'alcaláí.

En el cap. 13 de la primera part del *Don Quijote*, ens descriu

Cervantes el tipus de Dulcinea, dient-nos que les seves dents eren perles, «alabastro su cuello, mármol su pecho y marfil sus manos», i En Martorell i Galba en descriure'ns la infanta Carmesina ens fa a saber que mostrava «en los pits dues pomes de paradís que cristallines parien» (cap. 117).

Com s'ha pogut veure, hi ha més fons realista en la descripció del *Tirant* que en la del *Don Quijote*.

XIV

I. «...y se vuelve a la suya...» — II. «...para mis barbas...» — III. «llevandole de camino tres o quatro dientes de la boca...» (*Don Quijote*, I, 18.)

I. — Quan D. Quixot va descrivint pas a pas els exèrcits que té al seu davant i amb els que pensa entrar tot seguit en desigual batalla, diu a Sanxo : que allí hi veu al furibund pagà Alifanfaró, enamorat de la filla de Pentapolí, i que aquest no accedirà al casament si abans no renega de la seva religió, fent-se cristià.

Això fa escriure a Clemencín (II, p. 67) que no és novella cosa veure als cavallers «ejercer con vehemencia el oficio de misioneros», i cita el cas de Tirant, qui bateja «por su mano a la reina Esmeragdina, al rey Escariano, y a muchos millares de moros, vasallos suyos, en los reynos de Etiópia y de Tremecen». Té raó, tan distingit crític; aquests fets es descriuen en els caps. 326, 327 i 404.

Però, hem de dir que això que es troba en el *Tirant* i en molts llibres de cavalleries del cicle d'Amadis i Palmerí, és cosa abundosa també en el que fa referència als herois de Carlemany. És la lluita entre Crist i Mahoma, segell característic en ambdues branques cavalleresques. Vegeu un cas semblant en *La Gerusalemme Liberata*, cant XII, en morir Clorinda i demanar a Tancredo que la fes cristiana.

També fa observar Clemencín que el motiu que retreu el famós Pentapolí per a no donar la mà de sa filla a Alifanfaró;

és el mateix que es veu en el *Tirant* en no voler accedir l'emperador de Constantinoble a casar la infanta Carmesina amb el soldà del Caire (cap. 178); i aqueix argument es trobava en el cant 22 de l'*Orlando Furioso*.

Ja hem dit abans que l'ofici de cavaller és mantenir la fe catòlica, i això sabut, no ha d'estranyar veure que en els altres dels llibres de cavalleries sols s'hi descriguin lluites de moros i cristians, i com pot suposar-se portant aquells la pitjor part, ço és, quedant a la fi vençuts, si bé moltes vegades hom els deslliura del captiveri per a demostrar la magnanimitat de l'esperit cristià. Vegeu un exemple d'això en el *Tirant*, cap. 487, en treure Ipòlit de la presó a «lo Soldà e lo gran Turch e tots los altres Reys y grans senyors qui ab ells presos eren».

II. — En sentir Sanxo l'explicació de D. Quixot referent a la guerra que tenen els exèrcits d'Alifanfaró amb els de Pentapolí hi troba que fa molt bé aquest en no donar sa filla a un rei moro, exclamant: «Para mis barbas ... que le tengo de ayudar en cuanto pudiere».

Aquesta exclamació de Sanxo fa recordar tot seguit a Bowle (*Anotaciones*, I, p. 62), que en el *Tirant* es llegeix una frase igual. Es troba quan el gran Caramany es veu precisat a acotar-se, davant de l'emperador de Constantinoble, com a presoner que és. (Cap. 166.)

Es comprèn que el gran Caramany juri per Mahoma, perquè és el seu déu, i esmenti també les seves barbes, perquè ço és cosa de gran compromís per hom de jerarquia i distinció; car les barbes no solament era signe d'apreci, sinó també d'autoritat. En Clemencín, que en aquestes coses tenia bons apuntaments, escriu (II, p. 207) que «cuando se usaba llevarlas crecidas, era señal de sentimiento y duelo raerse las propias, y causaba afrenta cortar, mesar o pelar las ajenas. Por el contrario, cuando se raía la barba por costumbre, era demostración de dolor el dejarlas crecer». I té raó, per quan en el *Romancero* es troben molts exemples d'això que diu el comentarista cervantí; recordi's allò que es llegeix en el romanç del marquès de Mantua (nú-mero 355):

«Quando aquesto oyó el Marques, La habla perdido hae,
 En el suelo dió consigo, La espada fué arrojaré,
 Las barbas de la su cara Empezolas de arrancare...
 Lo que hacia el escudero Lástima era de miraré;
 Rascuñaba la su cara Sus ropas rasgado hae,
 Sus barbas y sus cabellos Por tierra los va a lanzare...»

III. — Serà una coincidència, però ens diu el novellista castellà que una pedrada trencà l'olleta que contenia el famós bàlsam de Fierabras, i de pas se li emportà tres o quatre dents i caixals de la boca de l'heroi; i la segona xifra recorda el nombre de caixals que perd Tirant d'un bot de llança que li donà el rei d'Egipte.

Ens diuen Martorell i Galba en el cap. 157 de la famosa novella, que «con lo Rey se fou leuat, pres una lanca que troba en terra e mes se a poch a poch entre la gent, e acostas tant envers Tirant e tira li un bot de lança, e per ço com no tenia bauera dona li en mig de la galta e derrocali .iiij. quexals, de que perde molta sanch».

J. GIVANEL MAS

UNA CLASSIFICACIÓ DELS CONEIXEMENTS HUMANS

En considerar el problema de la cultura humana, sorgeixen de seguida una munió de preguntes. Què s'ha d'entendre per cultura? Quina ha d'ésser la seva finalitat? Quins els mètodes que cal emprar? Quina és la real extensió o radi d'ella?

Esguardant les notes fonamentals i la secular impulsió de la humanitat podem dir que la cultura, com a mitjà, ha d'ésser l'aplec de totes aquelles coses que emmenen ordenadament l'home vers la posició i l'activitat justa per les quals idealment es neguiteja, o, el que és igual, tot aquell agregat d'instruments morals i materials que dirigeixen l'home vers un equilibrat domini d'ell mateix i de la natura que l'envolta.

Així els mitjans per aconseguir aquest objectiu, compte hagut que l'home no es mou sinó inicialment per la via cognoscitiva, comporten tres lleis de disciplines, les que es refereixen com a fi i objecte al nostre principi vital, les que tenen com objectiu l'organisme físic i les que ens atenyen com unitat formada d'aquells dos elements.

Però així com l'home, en cada moment de la seva activitat, per a fer treball positiu s'ha d'adaptar a la seva puixança i resistència i a la natura de les coses damunt les quals actua, així tot mitjà de cultura ha de reconèixer un doble mètode constituït a mode de perfecte organisme; el que exigeix l'objectiu que hom tracta i el que demanen la seva idiosincràsia i el grau de la seva vigoria psíquica.

El radi de la cultura humana és, en plec, determinat, com a fita, pel seu ideal típic : com a símptoma graduador per les cobejances de la intel·ligència i la possible col·laboració orgànica; com a realitat per tots els aspectes enclosos en l'univers.

Anem avui a considerar aquests últims, deixant de banda

els altres complexos problemes apuntats en els paràgrafs anteriors.

¿És possible una sistematització dels aspectes de la realitat en quant cauen o poden caure sota el domini del coneixement? En cas afirmatiu ella tindrà el singular avantatge, no tan sols de presentar-los de conjunt, sí que també de permetre'ns orientar-nos respecte el radi que pot comprendre la cultura humana.

Aquesta sistematització és perfectament factible per tal com els caires de la realitat tenen mants punts de convergència, ja respecte les diverses forces psíquiques que poden rebre'ls; ja respecte el mode de tractar-los, ja respecte les diferents matèries en què es descomparteixen, ja respecte les distintes gradacions que en llur excel·lència i posició hom observa.

No essent possible discórrer aquí per tots aquests procediments, i orientant-nos vers la filosofia escolàstica — que refloueix avui amb colpadora vigoria per les contrades més intel·lectuals d'Europa — intentarem presentar als nostres lectors un panorama sintètic i raonat dels coneixements humans, en estil eixut i sobri, segons escau en tota llei de ciències, concretant-nos a les diverses matèries que poden caure sota el nostre coneixement i alhora a llur graduada excel·lència.

Però abans d'escometre aquesta tasca serà útil estudiar l'element bàsic i objectiu del coneixement, o sigui la constitució de l'ésser, en el qual tot objectiu es refon, i com afalaga ell a l'home el qual es llança després a la seva conquesta i domini.

I

a) PROCÉS EN LA CONSTITUCIÓ DE L'ÉSSER. — El primer principi per arribar a ella és l'agent causatiu que esmerci una activitat adequada, per tal de constituir-lo i alhora actuï sobre una matèria o potencialitat que servi una proporció parallela amb l'ésser de què es tracta. Aquesta *adequació* i *proporció* són anomenades *mode*, i també *mesura*, en el procés de l'ésser.

El segon element és l'acte, eduit de la potència, l'espècie que denuncia la textura essencial de l'ésser a l'home,

i és així com el verb de tota entitat al qual pervé l'existència. Tal espècie és, també, anomenada *número* en conformitat a un simil fet per Aristòtil,¹ el qual constata que l'espècie serva una viva semblança amb el número, en el sentit que si hom en trau o hi afegeix un element essencial, l'espècie, com el número, varia (*home = animal + racional* o bé *animal-racional = irracional*; $I + I + I = 3$; $I + I + I - I = 2$, etc.).

El terç element o aspecte brolla del segon en quant l'ésser té per la seva espècie típica una força per la qual tendeix virtualment a actuar en harmonia amb ses característiques essencials. Tal inclinació és anomenada *pes* i *ordre* de l'ésser.

Per això els grans mestres de l'Escolasticisme escriuen que la matèria és potencialment plena de formes: i la forma és plena de vigoria i la vigoria és plena d'efectes segons l'eficiència.²

b) GRADACIONS ESPECÍFIQUES QUE CONSTITUEIXEN L'UNIVERS. — Ara bé: l'espècie o aspecte essencial de l'ésser és així com el terme mig entre la força que l'ha causat i la força que brolla de ses característiques, i ella pot, en plec, considerar-se descompartida en diferents gradacions constitutives de l'univers a manera de con immens que amb virginal pudor es mig desclou a la intel·ligència humana, successivament més impellida i llançada vers ell. En aquest con hom observa de seguida que els éssers hi minven en nombre i són més alts com més perfeccions enclouen. Aquesta contextura transcendent de l'univers l'observa l'home — com emmirallant-s'hi — en totes les seves construccions (ex. *Societat, Consell, President*, etc.) i Duns Escot³ la constata en els següents termes: «La perfecció de l'univers és d'ampla base i progredix en forma de con, finint en el punt

1. *Metafísica*, llib. VII, cap. III: «ὅ τε γὰρ ὁρισμὸς ἀριθμὸς τις... καὶ ὁ ἀριθμὸς δὲ τοιοῦτος. Καὶ ὥσπερ οὐδ' ἀπ' ἀριθμοῦ ἀφαιρεθέντος τινὸς ἢ προστεθέντος, τινὸς ἢ προστεθέντος, ἐξ ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐστίν, οὐκέτι ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐστίν ἀλλ' ἕτερος, κἂν τοῦλάχιστον ἀφαιρεθῆ ἢ προστεθῆ, οὕτως οὐδὲ ὁ ὁρισμὸς οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι οὐκέτι ἔσται ἀφαιρεθέντος τινὸς ἢ προστεθέντος».

2. SANT BONAVENTURA, *Itinerarium mentis in Deum*, I: 14.

3. *De Rerum principio*, quest. X, art. IV, n.º 380 (Quaracchi, 1910).

d'unió del Verb de Déu amb la humanal natura... l'univers bo i pujant no es lliga per totes les seves espècies, sinó per les seves parts més perfectes, per la qual cosa els vegetals es lliguen amb els éssers dotats de sensibilitat, no per l'ésser vegetatiu, sinó per més perfectes vegetatius com són els animals. D'on es veu clar que mai la natura inferior no es lliga a la superior per tota la seva amplada, sinó per un con, això és, pel seu aspecte més perfecte... I cal fer avinent que tal con, pel qual la natura inferior és vinculada a la superior, com més avancem pujant, menys amplada té i més alt és en grau i perfecció... Veus l'ordre de les coses i llurs vincles que van muntant a manera de piràmide?»

II

Tal és el colpidor i immens panorama que l'home té al davant i vers el qual es veu ell arrossegat a tothora. Estudiem-lo ara des del punt de mira de la intel·ligència.

En el procés evolutiu de la cultura humana hi ha un fet que podem anomenar bàsic i culminador, o sigui, com havem vist, que l'home constitueix entre els éssers el *súmmum* de perfecció i per aquest motiu Aristòtil* el considera a mode de finalitat de tots ells. Per això, ja en l'estat més rudimentari i groller de la civilització els té reduïts, en aspectes elementals, a la seva obediència i de tots ells s'aprofita, mentre neguitós, i com enyorívol, viu donat a llur coneixement i domini. Ratificant el conegut axioma que la natura no fa res en va, i davant per davant del successiu espandiment de la intel·ligència, hom pot dir que hi ha una adequada proporció i estreta lligada entre la capacitat de la ment i del voler humans i els aspectes i caires teòrics i pràctics del món objectiu, entre la puixança activa de l'esperit i una correlativa passivitat del cosmos. Des d'aquest punt de mira podem afirmar amb orgull que els romans tingueren el sentit màxim de la finalitat humana a la terra.

Aristòtil, concretant d'una manera experimental aquell

* *Física*, llib. II, cap. II : «ἐσμὲν γὰρ πως καὶ ἡμεῖς τέλος».

principi constatat per sant Tomàs, que les coses obren en quant són en acte i tendeixen vers allò que a elles es convé segons llur forma respectiva,¹ posà com a frontispici dels seus llibres metafísics aquest fet : «tots els homes desitgen, per natura, saber».² Les disquisicions més profundes dels grans mestres i les enraonies de veïnat tenen una absoluta convergència amb aquell fet i, des de l'ordre psicològic, responen a l'horror al buit que hom observa en tota la natura, que és la mateixa repulsió natural que sentim vers la misèria.

Però aquesta horror és el contracop d'un alè delitós de conèixer el món que ens envolta amb els seus fenòmens, afany de la intel·ligència que vol omplenar-se amb els cabals indefinits de la natura posseïnt-los d'una manera adequada a la seva esfera, això és, elevant-los, com altre déu, a la categoria de béns espirituals.

Tal és el primer fenomen de la conquesta humana que comença en el coneixement confús de l'ésser i passant per una munió de concrecions tendeix, com enyorívola, a tornar a l'ésser que a totes enclou i domina. Així hom explica els alts sintetismes del *Timeu* de Plató; els aspectes transcendents de la filosofia d'Aristòtil; les altes trajectòries de sant Bonaventura fent sentir la gravitació del Creador en les ciències i els neguits cor-prenedors i prematurs del nostre Ramon Lull; i en l'ordre pràctic la iniciació d'una convergència entre les disciplines que atenyen la *matèria sensible* (Física, Química, Medicina, etc.) i la *matèria intel·ligible* (Matemàtiques) de què més endavant parlarem.

Aquest primer fenomen humà, demés de la impulsió natural de la intel·ligència, descansa com a base objectiva en un altre aspecte que havem apuntat al bell començament, o sigui la forma o espècie dels éssers que els fa intel·ligibles, convidant i, segons la bella frase de sant Tomàs, com movent la intel·ligència, perquè els reculli i faci seus a manera de veritable dominador.

Posat el món objectiu en convenient relació amb els nostres

1. *Summa Theologica*, p. I, quest. v, art. v.

2. *Metafísica*, llib. I, cap. I : «Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει.

sentits es produeix aquest fenomen de manera automàtica, i en l'ordre del coneixement dóna peu a la *noció metafísica de la veritat* per la qual, entre altres aspectes, entenem la quasi actuació passiva — transmutada instantàniament en la reacció que comporta el verb mental — que els éssers tenen la propietat de fer sentir a la nostra intel·ligència mitjançant les notes que, respectivament, els caracteritzen.

Per això escriu sant Bonaventura en el seu *Breviloqui* (I, VI, 2), que amb la denominació de veritat indiquem l'ésser «segons és *cognoscible*, la qual propietat té per estat dotat de la seva pròpia espècie», i Egidi Romà, comentant el primer llibre de les *Sentències* de Pere Lombard, diu encara amb més relleu: «Hom diu que una cosa és dotada de veritat en quant comporta ordre a l'enteniment, i com que tota cosa hi és ordenable, obté la raó de veritat com així perquè tot ésser pot tenir la raó d'apetible, tot el que existeix és anomenat *bo* en quant comporta ordre a l'afecte», exposició que comporta alhora un dels altres aspectes de la veritat, o sigui l'ésser com objecte propi vers el qual corre o es llança la intel·ligència. D'on brolla l'axioma clàssic; l'ésser és el bé de la ment.

Veus aquí el primer postulat del domeny humanal. Ja deien els escolàstics que «res no és volgut abans d'ésser conegut», i la saviesa popular ha ratificat aquest axioma amb la coneguda dita: «ulls que no en veuen cor que no en dol».

La segona fase transcendent de la conquesta humana brolla d'una altra potència de l'esperit que actua amb subordinació a l'ordre cognoscitiu; és la voluntat. Per ella atiat l'home es mou vers els éssers com a fi, i no parará en sa genial i fatigosa carrera fins que la integritat llur se li comuniqui totalment amb veritable servitud. Aquesta brolla, com havem dit, de la mateixa constitució providencial de les coses i alhora de la superexcel·lència de l'ésser humà que li dóna dret a fer-se-les seves, doble ideologia confirmada amb dolçor paternal per la revelació: «Ompliu la terra i someteu-la. Domineu sobre els peixos de la mar i sobre els ocells del cel i sobre tot animal qui es mou damunt la terra».*

* *El Gènesi*, per Mn. F. CLASCAR, p. 5.

Però aquest dret seria illusori si la natura no li hagués donat una plena correspondència objectiva mitjançant la qual els éssers troben llur perfecció en la comunicació d'altres. Tal és la noció metafísica de la *bondat*, o sigui l'acte propi dels éssers en quant són comunicables i, sota un altre punt de mira, l'aspecte de *fi* que ofereix l'ésser vers el qual hom es llança, ja en raó a ell mateix (*bé honest*), ja per sa utilitat (*bé útil*), ja per la delectança que hom hi troba (*bé delectable*).

III

L'home, doncs, se sent atiat vers el domeny de l'univers a base de la impulsió que en té davant del món objectiu, però ha d'exercir tal domini en conformitat a la seva natura i a la de les coses i, per tant, com a derivació de les lleis que acabem d'exposar.

Ell ha nascut per a ésser com un déu — subordinat, però, a l'ordre que li és superior — talment així com el superhome que amb exageracions sentimentals i imaginatives ens pintaven anys enrera alguns escriptors.

Respecte d'aquest punt cal remarcar, amb l'Angèlic Doctor,* un altre aspecte de la veritat. Els éssers són essencialment l'expressió en trossos i, demés, reduïda de la Idea personal i pleníssima que els ha donat l'existència, com l'obra de l'artista és essencialment l'expressió material de la forma o model mental que ell s'empesca i després executa; com la paraula de l'home és essencialment l'expressió i representació sensible del seu verb mental. Per això hom ha pogut escriure amb tota exactitud que l'univers és el llibre magne que el Creador ha posat davant els ulls de l'home i que els éssers, més emmenen vers Déu que no pas a altra cosa.

En conseqüència de tot això, per arribar l'home a la monjoia del domeny que li ha estat fixat, no ha de parar fins dominar tots els aspectes enclosos en cada ésser, totes les correspondències amb la Idea que les ha fetes brotar exteriorment; què són, d'on

* *Summa Theologica*, p. I, quest. XVI, art. I.

vénen, on van. Aquest és el pla i cercle vastíssim del coneixement racional, aquestes les llunyanes fites del seu natural imperi. Però, com brollat d'una simplicitat suma apareix aquest variadíssim panorama amb íntims engranatges i convergències que en permeten una classificació relativament fàcil i, per tant, una visió de conjunt.

Estudiaren aquest punt tots els grans Mestres de l'escolasticisme amb més o menys extensió, segons l'avinentsa que els era oferta. Però en aquest particular concret excel·leix entre ells sant Bonaventura per haver-lo tractat amb singular extensió en un opuscle especial que titulà *De la Reducció de les Arts a la Teologia*. Pendrem, doncs, els punts de mira i l'esquema en ell enclosos il·lustrant-los ensems amb les doctrines dels altres doctors de l'escolasticisme, principalment de llur príncep sant Tomàs, i les observacions personals que ens suggerirà llur lectura i l'estat actual dels coneixements humans.

Tota la tasca de sistematització filosòfica feta per sant Bonaventura es fonamenta en l'aspecte i posició dels objectius a què, en plec, pot adreçar-se la puixança cognoscitiva de l'home, així en l'esfera intel·lectual com en la sensible. I entra en ella seguint el mateix ordre amb què hom entra en tota llei de coses, des d'enfora i gradualment, això és, segons l'ordre que anem a seguir:

a) **CONEIXEMENT DELS ASPECTES O FORMES ARTIFICIALS** que, degudes a la mà de l'home (*productio artificialium*, n.º II), les coses presenten, el coneixement de les quals té dues característiques:

És *exterior* en el sentit de l'aspecte exclusivament perifèric de son objectiu i en el de pervenir aquell a les substantivitats i a les accidentalitats naturals dels éssers en què es troba. Així, una taula de fusta té per característica la forma de taula induïda per l'home a un aplec de fustes. És encara *exterior* en raó a oferir una màxima llunyania respecte del coneixement filosòfic, que té per objecte les lleis i aspectes immanents de les coses i els ateny directament per principis científics.

És també *servil*, per tal com ell tendeix per llei pròpia a

sadollar les necessitats corporals i psíquiques de l'home. Aquesta última nota de servilitat augmenta encara la nota d'exterioritat d'aquesta gènera de coneixements : el servei roman sempre a fora.

Per això enclouen les *arts dites mecàniques*, això és, totes aquelles que tenen per objectiu les transformacions o coordinacions exteriors de les coses,* les quals es bifurquen en dues primeres seccions, segons s'adrecin a sadollar les necessitats corporals o bé les espirituals.

A aquestes últimes es refereixen totes les arts que donen solaç, gaudi o repòs a l'esperit, com les que regulen la producció i execució de tota mena de beutats materials, i els jocs i totes les manifestacions, i combinacions externes que ens fan esclatar la joia o ens empelten l'assossec.

El coneixement que té per finalitat les *necessitats corporals*, com ara l'art de mestre de cases, de fabricar roba, fer vestits, etc., és subdivideix en les que obtenen aquell objectiu *cobrint* i abrigant de qualque mode l'home, com les citades per via d'exemple, i en les que l'atenyen *nodrint-lo*, com ara l'art del flequer, el culinari, etc. Per son caràcter d'art i per sa coneguda finalitat cal encloure en aquest segon membre l'art del pagès.

Un tercer grup es lliga com adminicle a tots els anteriors, ja suplint la manca dels productes a què es refereix l'últim paràgraf, així en quantitat com en qualitat, com ara la navegació i l'art de fer màquines i eines que a tals productes es refereixen; ja fent possibles o facilitant les arts que s'adrecen a les necessitats de l'esperit, com la fabricació d'instruments músics; o ja removen qualsevol dany o impediment corporal com, per exemple,

* L'il·lustre tomista A. Goudin esgrana aquest punt i el sintetitza d'una manera ben plàstica : «Mitjançant l'art, la ment humana altra cosa no pot fer en la matèria externa sinó variar de *posició* la matèria natural : per la qual cosa, segons recalca sant Tomàs amb Aristòtil, tota forma pròpiament artificial rau, ja a la *figura*, com ara la forma d'estàtua, clau, martell, etc.; ja a la *composició*, com are les formes d'ungüents i medicaments; ja a l'*ordre*, com per exemple la forma de rellotge, de nau, de casa, etc. : les quals tres coses esdevenen de la diversa posició de la matèria natural, realitzada per l'art». (*Philosophia Thomistica, Physica*, p. I, disp. II, qüest. I, concl. II).

aquells aspectes limitats i concrets de la Medicina que són dirigits per regles, com l'art d'embenar; el de preparar medicaments, que sens dubte té la Farmàcia; etc.

b) EL CONEIXEMENT SENSITIU. — Segons havem ja dit, les formes o aspectes artificials de les coses són degudes a la mà de l'home que, bo i eduint-los d'aquestes, els hi deixa com sobreposats. A unes i altres es refereix el segon aspecte cognoscitiu. Però elles se'ns ofereixen tal com són, amb totes llurs concrecions i notes individuants. En la natura concreta no existeix l'home, ni la carn, ni l'os, sinó *aquest* home, *aquesta* carn, *aquests* ossos, etc. Tal és una de les característiques que descomparteix l'esfera del coneixement sensitiu de l'intel·lectiu. Per aquell nosaltres ens posem en contacte amb les formes sensibles concretes de les coses mitjançant els sentits exteriors, veritables criats dels sentits interns, pels quals tot animal exerceix un ample domini que apar glatir i frissar per l'ordre intel·lectual, i colpidorament esgranat per l'Angèlic Doctor en l'art. IV, qüestió LXXVIII de la primera part de la *Summa*: «Com que la natura no falla en les coses necessàries, tantes activitats convé haver-hi en l'ànima sensitiva quantes abastin per a la vida de l'animal perfecte. I com aquestes activitats no poden ésser reduïdes a un principi, exigeixen per això diverses potències: car la potència de l'ànima altra cosa no és que el pròxim principi de la seva operació. Cal, demés, considerar que per a la vida de l'animal perfecte és degut no solament que tingui aprehensió de la cosa sensible durant la presència d'ella, sinó també durant la seva absència: altrament, com el moviment i l'activitat de l'animal segueixen a l'aprehensió no es mouria aquell per a cercar ço que és absent. De la qual cosa n'apareix el contrari principalment en els animals perfectes que es mouen amb moviment processiu: puix es mouen vers quelcom absent que ha estat objecte d'aprehensió: és, doncs, precis que l'animal, per l'ànima sensitiva, no solament rebi les espècies de les coses sensibles llavors que presencialment és actuat per elles, sinó també que les retingui i conservi: però el rebre i el retenir són reduïts, en l'ordre corpori, a diversos principis, car les coses humides reben bé i retenen malament. Con-

tràriament s'esdevé amb les seques. Per la qual cosa, com la potència sensitiva sigui acte de l'orgue corporal, convé haver-hi una potència que rebí les espècies de les coses sensibles i una altra que les conservi.

»D'altra banda, hom ha de considerar que si l'animal tan sols es mogué per lo delectable o lo desplaent segons els sentits, només hi hauria necessitat de posar en ell l'aprehensió de les formes que el sentit percep, en les quals es delecta o per les quals sent aversió. Però és necessari a l'animal que cerqui unes coses i fugi d'altres, no solament perquè són o no són convenients per a sentir, sinó també a causa de qualques altres comoditats i utilitats o danys, segons veiem en l'ovella que fuig en veure venir el llop, no a causa de la inconveniència de la color o de la figura, sinó com natural enemic. I de faisó semblant l'au recull la palla, no perquè delecti el sentit, sinó perquè és útil per a fer el niu : és, doncs, necessari a l'animal que tingui la percepció d'aquests aspectes que no rep el sentit exterior. I de tal percepció és precís que hi hagi un altre principi, per tal com la percepció de les formes sensibles brolla de la mutació sensible, no, però, la dels aspectes susdits. Així, doncs, a la recepció de les formes sensibles és ordenat el sentit *propri* i el *comú** i a llur retenció i conservació s'ordena la *fantasia* o *imaginació*, que és el mateix, car ella és com qualque tresor de les formes rebudes pels sentits. Però, a l'aprehensió dels aspectes que no són rebuts pels sentits s'ordena la *potència estimativa* i per a conservar-los la *potència memorativa* que és així com tresor d'ells, de la qual cosa n'és senyal que tot començ de recordança brolla en els animals d'algun d'aquells, com ara ço que és nociu, o con-

* «El sentit propi judica del sensible propi, discernint-lo dels altres que cauen sota el mateix sentit; com ara discernint el blanc del negre o del verd; però discernir el blanc del dolç no ho poden fer-ho ni el sentit de la vista ni el del gust, car és necessari que el qui els discerneix, ambdós conegui. Per la qual cosa convé adjudicar al sentit comú el judici de distinció, al qual es refereixin com a terme comú totes les aprehensions dels sentits : pel qual siguin, també, percebudes les intencions dels sentits, com esdevé llavors que un hom veu que veu. Això no pot ésser realitzat pel sentit propi que només coneix la forma de la cosa sensible que l'ha actuat, mitjançant qual actuació té lloc la visió i a aquella en segueix una altra en el sentit comú que percep la visió.» (Ib. *ad secundum*.)

venient. I el mateix caràcter de passat, a què es refereix la memòria, és computada entre tals aspectes.

»Cal, demés, parar compte que, quant a les formes sensibles, no hi ha diferència entre l'home i els altres animals, car de mode semblant són actuats per les coses sensibles exteriors, però quant als susdits aspectes hi ha diferència puix els altres animals les perceben només amb qualche natural instint, i l'home també per qualche comparança. I per això la potència que en els altres animals és dita *estimativa natural*, és anomenada en l'home *cogitativa*, que esdevé per qualche collació d'aquells aspectes; per la qual cosa és també dita *raó particular*, a la qual els metges assignen un determinat orgue, això és, la part mitja del cap. És, doncs, comparativa d'aspectes individuals, com la *raó intel·lectiva* ho és dels universals. Quant a la potència memorativa no sols té ell memòria, com els altres animals, en la instantània recordança de les coses passades, sinó també *reminiscència*, quasi sillogísticament inquirint la memòria de les coses passades segons aspectes individuals».

Aquest és el radi objectiu i el subjectiu del *coneixement sensible*, anomenat també *inferior* en relació a l'intellectual que li és superior, i perquè serveix a aquest de sòcol i de començament extrínsec segons anem a veure de seguida.

c) **CONEIXEMENT FILOSÒFIC.** — Té per característica principal la visió *interna* o immanent, l'essencialitat de les coses, a la qual hom arriba procedint en definitiva des de principis quasi connaturals i evidents anomenats també *dignitats*. Llur coneixença és dita *intel·ligència* quant als especulatius, i *sindèresi* respecte dels pràctics, per ex. : «el tot és major que la part; és impossible que una cosa sigui i no sigui al mateix temps; el que no vulguis per a tu no ho vulguis per a ningú».

Però aquest coneixement brolla, per altre costat, del món objectiu que comença introduint-se en nosaltres mitjançant les espècies sensibles i concretes formades per la fantasia. Tal concreció, per comportar les notes individuants i particulars de cada ésser, fa que aquest, així constituït, sigui inadaptable a la intel·ligència humana, la qual versa sobre els aspectes universals

de les coses; d'aquí la necessitat d'una força espiritual (*enteniment agent*) que les ofereix en aquella alta esfera netes i desproveïdes de les susdites circumstàncies concretes, i sempre diferents, que les acompanyen, per tal que obtinguin una adequació completa amb la intel·ligència on — com en el coneixement sensitiu — presenten de seguida una expressió, una forma, una espècie universal. *Aquest* home, *aquesta* carn, *aquests* ossos, propis del coneixement sensible, queden substituïts en la intel·ligència per *l'home*, *la* carn, *els* ossos, etc.

Ara bé : aplicant originàriament els esmentats principis a aquests elements mitjançant l'activitat que es descomparteix en deduccions i induccions, la intel·ligència humana progredeix de coneixement en coneixement fins a constituir diversos organismes o sistematitzacions intel·lectuals perfectament classificables a guisa de gèneres segons els tres objectius o graus de l'ordre còsmic pels quals pot discórrer la intel·ligència humana, sense perjudici de fitar en cada un d'ells tota una munió d'aspectes, convergències i derivacions. Aquests graus són els següents:

A) Muntant des del coneixement sensible i entrant dins l'esfera intel·lectual, això és, abstraent sempre de tota nota individual i variable (de ço que és inconstant no és possible haver-hi ciència), hom pot comprovar que el primer que s'ofereix a la intel·ligència és la *matèria sensible*, o sigui tots aquells aspectes i fenòmens que cauen sota el domini dels nostres sentits. A llur indefinida varietat, però unificats en aspectes i principis, s'adrecen les ciències que tracten de la matèria en quant tal, com ara la Física, la Química, la Patologia general, la Geologia, etc.

B) Progredint més amunt i sens prescindir de la matèria, podem considerar aquesta sens el caràcter de sensible, i així, cau sota la intel·ligència només que amb el caire d'*intel·ligible* el qual enclou tots els aspectes de la quantitat. A aquest gènere pertanyen l'Aritmètica, l'Àlgebra, la Geometria, la Trigonometria.

C) Continuant la nostra ascensió podem prescindir dels caràcters de sensible i d'*intel·ligible* de la matèria, arribant aleshores a l'ordre immaterial i en primer terme a la noció de l'ésser, o sigui la *Metafísica general*, senyora i majora de totes les altres

esmentades ciències, car enclou d'una manera transcendent els aspectes, caires i lleis de totes les disciplines humanes.

I així com totes aquestes atenyen en llurs respectius objectes una munió cada dia més grossa de lleis i d'aspectes, així la Metafísica general, fitant com objecte adequat l'ésser — en el qual és *resolen* en definitiva tots els objectes de les altres ciències —, ateny també els aspectes transcendents d'*unitat, veritat, bondat, beutat, perfecció*; les nocions de *causa* i d'*efecte*, d'*essència* i d'*existència, potència, acte*, etc., i, davallant una mica les primeres concrecions de l'ésser, tan ben classificades per Aristòtil, en *substància, quantitat, relació, qualitat, acció, passió, lloc, temps, posició* i *hàbit*. I davallant encara un xic més, aprofita tota aquesta complexa munió d'estudis per aplicar-los al dels aspectes generals de l'univers que són assequibles a la raó humana, això és, son origen, son fi, sa contextura íntima i transcendent, sos caràcters i tota una sèrie d'altres gradacions que permeten fitar l'univers en elevada síntesi. Aquest és el pla de la *Cosmologia* o *Física general*.

Però la seva posició en l'ordre immaterial i l'anàlisi d'aquelles nocions transcendents emmenen també l'home, quasi d'una manera matemàtica, a un límit o terme en l'ordre de l'harmonia universal i en el de l'eficiència dels éssers, en l'ordre de llur preexcel·lència i en el de llur finalitat, segurs viaransys que li serveixen per aixecar-se vers la mateixa natura d'aquell límit i principi i les seves relacions amb l'univers. Tal és l'esquema de la *Teodicea* o *Teologia natural*.

Més encara : la mateixa posició de l'home en l'esfera immaterial el mou a exhaurir-la. Per això es llança a l'anàlisi de tot principi vital en quant informa el cos (*Psicologia*) i en quant n'és separat (*Neumatologia*); i segueix amb tota atenció, analitza i constata les lleis que presideixen l'activitat de la intel·ligència (*Lògica*)* i les del recte obrar (*Ètica*).

* Quin ordre cal seguir en l'aprenentatge d'aquestes ciències? Sant Tomàs, tractant d'aquest punt, escriu en el vi de les *Ètiques*, lliçó vii : «els nois, aprenguin primer la Lògica, després les Matemàtiques, a continuació la Física, després l'Ètica i, finalment, la Metafísica i la Teologia». Roselli glossant aquest text en la seva *Summa Philosophica* (p. i, q. i, art. ix).

Tot aquest complex de ciències, segons els diversos punts de mira amb què hom les consideri, poden, encara, ésser descompartides d'altres i altres maneres. La nostra finalitat ha estat donar un esquema *fundamental*.

d) CONEIXEMENT DE LA REVELACIÓ. — Aquest coneixement fan respectat i voltat d'honor en les millors universitats i instituts estrangers en els quals hom ha conservat la *Facultat de Teologia*, té per objecte *la revelació com intel·ligible*. M'explicaré. La finalitat suprema de l'home necessitava, segons aviat provarem, d'una llum superior que el guiés bo i adaptant-se al seu estat de viador. Per això la Revelació és relativament reduïda i permet un cercle científic gairebé il·limitat fins a les més fantàstiques hipòtesis científiques. La Revelació és, d'ella mateixa, *creïble*: com enclosa en l'Antic i el Nou Testament, rep encara

fa una sèrie de consideracions força atinades. Elles ens en suggereixen d'altres que creiem oportú posar aquí. Per a fer bé un camí és precis abans saber-ne el mode, per això convé estudiar primerament la Lògica a la manera que els aprenents es fixen bé en les eines que hauran d'usar. Aquest ordre té alhora l'aventatge de fer actuar l'home d'una manera més conscient de la seva activitat i, per tant, més humana. Han de seguir després aquelles ciències que són indispensables per al coneixement de la Física, com són les Matemàtiques, car, com diu sant Tomàs, els principis llurs són aplicables a la Física. Per a més endavant convé l'ensenyament de l'Ètica, la qual, pel seu fi pràctic, o sigui l'ordenació moral de l'home, exigeix major seny i experiència. I en últim terme, hom pot exposar als alumnes les ciències de l'ésser real que requireix, per la seva llunyania dels sentits i de la imaginació, un màxim esforç i energia de la intel·ligència.

Aquest pla es coordina perfectament amb aquell que exposa el mateix Angèlic Doctor en l'Opuscle LXX, q. VI, art. I, «en aprendre cal començar, no per allò que és més fàcil, sinó per allò, del coneixement del qual depèn el coneixement de les matèries ulteriors». Aquesta doctrina s'ha d'entendre no en el sentit que hom pugui començar per ço que és més difícil, sinó en l'estricta sentit de concatenació o coordinació científica, en la qual, però, cal donar el màxim de facilitat i simplicitat o sigui *ordre* en l'exposició de la doctrina, *eixutesa*, *proprietat* i *senzillesa*.

Finalment, tot aquest ordre no exclou de cap de les maneres el que el mateix sant Tomàs deia en sa famosa lletra a fra Joan, això és, que «pels petits rius, no immediatament, vulguis entrar en la mar, car per les coses fàcils convé arribar a les més difícils», que tant enclou les notes fixades anteriorment com fins l'ús previ de resums i compendis, on predomini la cosa més elemental i fundamental exposada amb força plasticitat i relleu.

l'autoritat d'ambdós : però en quant s'adreça a la intel·ligència humana presenta l'aspecte d'*intel·ligible*, o sigui esdevé objecte d'un seriós anàlisi i d'una construcció científica.

Així l'estudi de la Teologia no és ni pot ésser altra cosa que l'activitat de la ment humana damunt la Revelació, que raona i sintetitza a semblança d'altres ciències.

Cal explicar una mica aquesta afirmació. La *Bíblia*, on la revelació és continguda, té una organització pròpia en harmonia amb la seva finalitat, o sigui moure i emmenar l'home vers el Bé Suprem. Així ella ha de comptar també i compta amb l'estructura de la humanitat, i com que l'afecte d'aquesta es mou més aviat per *exemples*, *promeses* i *devocions* que no pas per definicions, judicis i raonaments, veu's aquí perquè prescindeix, en plec, de sistematitzacions científiques i corre per *preceptes*, *exemples*, *beneficis*, *advertències*, etc., i no es descomparteix, com la filosofia, en teòrica i pràctica, sinó en antic i nou Testament.¹

Més encara : Com que l'home no pot aixecar-se vers el coneixement de l'ordre intel·ligible, sinó mitjançant les imatges de la fantasia a manera d'adminicle, i dins d'aquestes el màxim de facilitat rau al llenguatge metafòric, per això les Escripures salten ben sovint per damunt la prohibició d'Aristòtil² d'usar metàfores en la ciència, oferint-les amb abundància.

Però en arribar a aquest punt pot oferir-se un dubte. Sota el nom de Teodicea havem enclòs l'estudi de Déu en la filosofia. ¿No n'hi haurà prou amb aquest fins l'extrem de poder-nos trobar amb el coneixement de la Revelació davant d'una duplicitat perfectament inútil?

Aquesta dificultat se la proposà ja sant Tomàs al començament de la seva *Summa Theologica*, i la va resoldre, segons acostumava d'una manera seductora, per la senzillesa i profunditat d'esguard amb què va tractar-la.

Comença fent distinció entre aquelles nocions relatives al primer principi que són per damunt la nostra raó, i aquelles

1. SANT BONAVENTURA, *Breviloqui, pròleg*, § I, n.º 2, i § V, n.º 2.

2. «Εἰ δὲ μὴ διαλέγεσθαι δεῖ μεταφοραῖς, δῆλον ὅτι οὐδ' ὀρῖζεσθαι οὔτε μεταφοραῖς οὔτε ὅσα λέγεται μεταφοραῖς. *Analytics Posteriors*, llib. II, cap. XII, n.º 26.

altres que pertanyen naturalment al radi d'aquesta en el sentit que, d'ella mateixa, pot arribar-hi.

Quant a les primeres, compte hagut que l'home és ordenat en definitiva a l'Ésser Suprem sota aspectes molt superiors a la seva intel·ligència (Trinitat, Benaventurança, etc.) era necessari que els conegués, per tal que sota ells pogués adreçar la seva activitat vers Déu. En això no pot haver-hi discussió.

Però, respecte de les altres nocions, o sigui aquelles que naturalment pot arribar a descobrir la puixança de la intel·ligència, també era necessari que fossin conegudes mitjançant la revelació, puix tota la història de la filosofia pura ens demostra que elles haurien estat patrimoni de pocs — i era necessari que ho fossin de la humanitat; i encara esmerçant-hi aquells molt de temps — i era convenient el contrari —; com ens haurien elles pervingut mesclades de divagacions i errors i era indispensable que de bell començament apareguessin també absolutament certes. Hom no podia transigir en cap d'aquests tres aspectes, per això, car es referien a l'afer definitiu i de més gravetat de la vida humana, l'obtenció de la Finalitat Suprema.

Grècia cristallitzà i representà el *súmmum* humanal de la idealitat i de la subtileza, i, malgrat d'això, va viure secularment esbiaixada davant del tema més planer i transcendental de la Revelació i de la Teodicea, això és, de faç a la pluralitat de déus; les extenses i altes clarianes de la visió d'Aristòtil i Plató eren patrimoni d'un cercle reduït i encara fortament voltades i surgides amb denses penombres. I Atenes, la ciutat de la gràcia i dels divinals presentiments, arribà en aquest punt com a màxim al "Άγνωστος Θεός, el Déu Ignot, de què ens parlen els *Actes dels Apòstols* (xvii : 23). Aquest conscient fracàs de la mentalitat hellènica és la glossa més brillant que hom pot fer al profund humanisme de sant Tomàs en tractar, com havem vist, aquesta matèria.

IV

Resumim una mica. Havem passat en ràpida i suggestiva excursió mental per l'ésser, en quant a la seva constitució, i

com esfera de la dominació humana, i l'hem vist descloure's en multitud d'aspectes transcendents que sollicitaven la nostra energia per tal de bastir amb ella l'edifici de la cultura universal, d'on poguéssim l'home tornar en definitiva a la idealitat hel·lènica de Zeus dominador, però no armat de llamps menaçadors, sinó — dominats aquests — servant melodiosament la copa de l'encens, en flames illuminadores dels arcans de l'univers, i en perfums llevats a tothora vers l'altíssima Puixança de Déu. Zeus ideal i símbol de la realitat definitiva dels nuclis humans que, ara, descompartits segons llurs especials gradacions psíquiques, a guisa d'eixams immensos i successius de picapedrers, d'escultors, de paletes i de manobres, segons la varietat de coneixements que hem estudiat, basteixen l'alt sòcol de la grandesa humana que és alhora l'esclat plàstic de la glorificació de Déu per ell entesa en la Creació.

PERE M. BORDOY-TORRENTS

LA TAULA DE CANVI DE BARCELONA*

§ 1. — El dia 25 d'abril de 1400 el Consell de Cent rebé dels ciutadans una suplicació fent evident la necessitat de crear una institució *«hont se deguessen posar tots los deposits dels quals diners y dels demes quey entrarien y del que sobraria de les Imposicions se podrien luyr los Censals que feya la Ciutat»*. El 14 de desembre de 1400 es reuneix altra vegada el Consell de Cent per a parlar-ne novament, i el dia 19 de gener de 1401 se celebra Consell General en les grades del Palau Reial; es constitueixen síndics per assegurar la Taula, i el mateix dia, davant de la cort del Veguer, dipositen la fiança convinguda de 2,000 marcs d'argent. L'endemà, dia 20, amb el cerimonial propi del temps, s'inaugura la Taula de Canvi, assegurada per les rendes de la ciutat, i instal·lant-se a la Llotja.

Aquest establiment fou la primera institució de crèdit d'Europa. A jutjar pels antecedents històrics els establiments de crèdit que seguiren al nostre foren : La Casa de Sant Jordi de Venècia (associació corporativa, aristocràtica, que tenia l'administració dels impostos i de les colònies), el Banc de San Ambrós de Milà (any 1592), el Banc d'Amsterdam (any 1609) i el Banc d'Hamburg (any 1619). Demés, els Consells municipals de diferents països tractaren de fundar institucions de préstec a Francfort (any 1402), a Florença (any 1473) i a Nuremberg (any 1498).

El seu reglament ha estat mantes voltes modificat per diferents redreços. Aquestes noves ordinacions eren motivades quasi sempre per defectes d'administració i pels préstecs.

Cap a l'any 1412 es va notar que diferents Clavaris s'havien incautat dels diners de la Taula per a esmerçar-los en obres i despeses extraordinàries de la ciutat sense saber-ho els administradors i per tal de deixar ben establerts en la Tresoreria muni-

* Treball fet en el curs de lliçons de Moneda i Banca professades a l'Escola d'Alts Estudis comercials pel Dr. D. Pere Corominas.

cipal tots els cabals de la Taula de Canvi, el Consell de Cent modificà les ordinacions. L'altre redreç es posterior a l'any 1434 i anterior al 1442. Aquet redreç dictava les normes que havien de regularitzar l'administració del caixer i l'obligava a distribuir en set capítols les operacions de pagaments i cobraments.

La Taula de Canvi, en els anys successius, passa greus vicissituds. El 17 de novembre de 1452 el Consell de Cent confia a una ponència de consellers i vint-i-quatre persones l'estudi de la rebaixa d'un diner del dret de la carn i els administradors de la Taula dirigeixen a l'esmentat Consell una protesta per escrit al·legant que primer es tenia de saldar el deute que la ciutat tenia amb la Taula i que pujava a 200,000 lliures, ço que fou motiu de llurs debats. A l'any 1464 els administradors de la Taula es queixen novament que el dèficit de dit establiment és cada dia major, i demanen a la ciutat un nou recàrrec sobre els drets existents, i aquest els és concedit. En el mes de febrer de 1485 la Inquisició castellana viola la Taula de Canvi, i el 23 de novembre de l'esmentat any el síndic de la Taula protesta davant del regent pels manaments que l'agutzil del rei havia fet als taulers, exigint-los que donessin al tresorer del rei certs diners d'un convers. També els inquisidors imposaven greus penes als que compressin béns dels conversos, i els corredors, per a no incórrer en delictes, deixen de pendre part en les transaccions comercials. Els dies 6 i 8 de febrer de 1448 els consellers escriuen a llurs ambaixadors a la cort per a dir-los que els inquisidors volien veure els llibres de la Taula.

Un nou redreç pertany a l'any 1553 : «Redreç de la Taula amb la Ciutat i deutes d'aquella». Aital redreç, que obligava als administradors de la Taula a fer balanç abans de la presa de possessió dels taulers, prohibia es pagués amb moneda d'or mentre a la Taula n'hi hagués d'argent i reglamentava la forma de portar els llibres i la manera d'arxivar-los.

§ 2. — Posteriorment a la creació de la Taula de Canvi, alguns particulars es constituïen en banc i prenien dels ciutadans que hi anaven a dipositar llurs diners les monedes falses i toriscades, i amb aquesta moneda compraven grosses partides de mercaderies procedents de l'estranger per a proveïment de la ciutat, les

quals venien a preus crescuts degut a l'acapament de les ma-teixes. Davant d'aitals abusos, alguns membres del Consell exposaren al Consell de Cent en mantes èpoques (25 maig 1590; 26 febrer 1600; 8 i 21 gener 1603) la necessitat de crear un Banc de la Ciutat per evitar la pertorbació monetària perquè traves-sava Catalunya amb motiu de les falses encunyacions que de les monedes es feien i acabar amb els abusos dels particulars. El dia 20 d'octubre de 1609 s'aprovaren les ordinacions del Banc de Barcelona, i el dia 31 juraren el càrrec els oficials del Banc, comen-çant aquesta institució les seves operacions amb la cooperació de la Taula de Canvi i en el mateix edifici d'aquesta última.

Per reial privilegi del 6 de febrer de 1613 es va concedir al Banc els mateixos drets que tenia la Taula, i des d'aleshores el Banc es cuida de l'administració dels forments i la Taula de l'administració de la carn.

Les seves ordinacions són reformades en els anys següents: 17 de gener de 1611, 23 de març de 1616, 22 de gener de 1620, 19 de setembre de 1642, 22 de març de 1651, 9 de juny de 1653 (redreç de la Taula i el Banc) i 27 d'abril de 1703 («Redreç i Or-dinacions novament fetas per lo Savi Concell de Cent de la Ex-celentíssima Ciutat de Barcelona, concernents al regiment de la Taula de Comuns Diposits i Banch d'aquella»).

Les relacions entre la Taula i el Banc s'establiren mitjan-çant els dos llibres intitulats *Va i Ve de la Taula al Banc* i *Va i Ve del Banc a la Taula*.

§ 3. — El Banc de la Ciutat, així com la Taula de Canvi, passa les seves vicissituds. A mesura que les operacions del setge con-tra Barcelona avençaven, la situació econòmica esdevenia insos-tenible. La Generalitat, apuradíssima per atendre a les despe-ses de la guerra contra les tropes borbòniques, sols posseïa, en març de 1714, unes 20,000 lliures dipositades a la Taula i al Banc.

El Banc de Barcelona tingué vida independent ben curta, puix que de fet havia estat refós amb la Taula i les dues insti-tucions quedaren convertides en la Reial Taula Numulària dels Comuns Dipòsits.

El dia 21 de gener de 1753 es publicà un bàndol perquè tota persona que ho cregués convenient exposés a la Reial

Taula Numulària dels Comuns Dipòsits les queixes que tingués contra l'administració de la Taula i contra els seus oficials, en la seguretat que es tindria secreta l'acusació. A tal objecte es col·locà un buçó darrera de la porta de la Casa de la Taula. El ministre visitador, que era el guardador de la clau del buçó, cada dia havia d'aixecar acta de les reclamacions que es fessin. Doncs bé: fins el dia 31 de maig del mateix any que durà la visita, ni un sol dia s'hi va trobar en el buçó paper, memòria, ni nota que comprometés la fidelitat i el bon comès dels funcionaris.

§ 4. — Entre les moltes disposicions que va dictar el rei Carles III és necessari esmentar, per sa gran importància, la reial pragmàtica dictada el 17 de juliol de 1779. En ella s'ordenava que, refosa la moneda a càrrec del Reial Erari, tingués la moneda d'or en circulació una valor major de la que tenia. Com que els dipòsits comuns d'or que hi havien a la Reial Taula eren bastant crescuts, aquest fet aportà al dit establiment un guany de 55,000 lliures.

En aquesta quantitat no hi estaven compresos els beneficis dels *Dipòsits d'or en pasta*, perquè eren dipòsits separats dels comuns i es tenien de fer remesa als dipositaris de les mateixes pastes que dipositaven. Per consegüent, els guanys d'aquest grup pertanyien a aquests. El benefici de 55,000 lliures s'acorda esmerçar-lo en la reedificació de l'antiga casa de la Reial Taula dels Comuns Dipòsits; mes una sèrie d'aconteixements feren que aital acord no es portés a la pràctica amb la rapidesa que hom volia.

L'any 1789, època de la Revolució Francesa, Barcelona, lloc on s'hi reflexen d'una manera més o menys directa tots els fets europeus, passa per moments de greu crisi. La falta de pa i de carn per al complet abastiment de la ciutat obliga al Municipi a manllevar a la Reial Taula Numulària dels Comuns Dipòsits aquelles 55,000 lliures, per a invertir-les en els socors d'aquella apremiant necessitat. La Reial Taula en fa remesa després d'haver-ho ordenat la Reial Audiència de Catalunya, de qui aleshores depenia, i d'haver-ho aprovat el Suprem Consell de Castella. L'Ajuntament no comença a pagar a la Reial Taula el deute que havia contret fins a l'any 1825, i ho féu per partides mensuals de 2,000 lliures cada una.

El 30 d'agost de 1837 comencen les obres de la reedificació de l'esmentat establiment, i el 27 de desembre del dit any es trasllada la Caixa, que aleshores contenia unes nou arroves d'or, a la nova casa (avui l'ocupa la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona) que encara li faltava molt per acabar-se.

§ 5.—El Govern, per una ordre del 8 de març de 1844, ordena que tots els cabals públics, especialment els dipòsits judicials que existien en diversos establiments, passessin al Banco Nacional de San Fernando, i que en endavant es fessin en aquest Banc tots els dipòsits; però que respecte a la Reial Taula Numulària de Canvi de Barcelona, s'informés el que fos més convenient. El 21 de desembre de 1844, de conformitat amb la resolució del Tribunal Suprem de Justícia, s'exceptua de l'expressada R. O. la Reial Taula Numulària dels Comuns Dipòsits, deixant que es continués fent-se en la mateixa els dipòsits judicials. Mes no tardà molts anys a dissoldre's. El 21 de gener de 1865 l'alcalde corregidor, per ordenació del governador civil de la província, manà que a partir del dit dia no s'admetés a la Reial Taula cap nou dipòsit, i que en juny pròxim es fes liquidació general de la mateixa, per a poder fer-se càrrec el Municipi de totes les existències, tant en metàl·lic com en efectes que s'hi trobessin, mitjançant el corresponent inventari.

El dipòsit fet en ella tenia a Catalunya força de legal pagament, i no podia ésser segrestat, embargat ni detingut per l'autoritat, per cap motiu; ni per pretext de crim comès pel seu posseïdor ni fins per delictes de lesa majestat.

§ 6.—La Taula de Canvi, al principi de la seva creació, fou regida per dos consellers i un escrivà elegits pel Consell de Cent el dia 14 de desembre de 1400 *«pera que fessen i escriguessen los actes de la Taula»*. El salari dels consellers fou, al començament, de 150 lliures cada un, i segons ordinació de 13 de juny de 1405, tenien de dipositar a la Taula una fiança de 6,000 florins d'or d'Aragó. El dia 18 de juny de 1443 el Consell de Cent nomena un «regonexedor» dels comptes de la Taula, i més tard, o sigui el dia 25 d'abril de 1458, es proveeix a la Taula d'un arxiver. Els canviadors eren funcionaris també, i les ordinacions per què es regien foren moltes vegades reformades: el 19 de novembre

de 1437, 30 de maig de 1445, 10 de març de 1446, 31 de juliol de 1452 (ordinació que els canviadors facin fiança per 2,000 marcs d'argent); 11 de febrer de 1445, 17 de setembre de 1460, 22 de juny de 1474 (ordinació prohibint als canviadors tenir compte a la Taula); i 3 de novembre de 1474 (ordinació que deixa sense efecte la del 22 de juny del mateix any). Una altra ordinació de 22 d'agost de 1476 obliga als ministres (sota aquest nom se sobreentenien els administradors, regents dels llibres, pesador de moneda, andador, etc.) a prestar solidari jurament cada any als novells consellers, i el dia 2 de desembre de 1480, complint aquesta ordinació, ho fan els dos administradors i els dos regents dels llibres, els dos receptors, reconeixadors i pesadors de les monedes, els dos andadors i els dos bastaixos de la Caixa. El 25 de novembre de 1529 el Consell de Cent demana als consellers i al Trentenari que fassin elecció de persones per a reveure i comprovar els llibres de la Taula pels molts errors que s'hi trobaven. A 15 de desembre de 1531 es fa la dita elecció, taxant als elegits 40 lliures per bienni, i a 23 de gener de 1532 feren nova elecció de sis mercaders i sis notaris que juraren el càrrec el mateix dia. Per una altra disposició de 25 de gener de 1539 el Consell ordenà es nomeni un ajudant al regent del llibre major perquè el negoci de la Taula havia crescut considerablement.

Al caixer de la Taula i a l'administrador els hi estava prohibit regir cap altra companyia ni tenir cap altra Taula. Demés, el caixer, cada sis mesos, tenia de portar al Consell un estat de comptes de pagaments i cobraments, i sols podia tenir en son poder 12,000 lliures, venint obligat a dipositar la resta a l'Erari, però en moneda de la més forta i de més estimació.

§ 7. — El Banc de la Ciutat estava regit pels següents funcionaris: Un administrador que era renovat cada dos anys i elegit d'entre els taulers ciutadans i militars, dos mercaders (un per al llibre major i un altre per al llibre de caixa), un notari (reial o de Barcelona) per a portar el manual del dit Banc, un andador i un bastaix. Per una ordinació de 28 de novembre de 1638 es nomena un argenter per al Banc.

El caixer tenia de donar una fiança de 3,000 lliures; havia

de retre compte a l'administrador de tots els diners que entressin en el Banc; no podia vendre moneda, i sí li era permès tenir en son poder 6,000 lliures i el sobrant tenia que entregar-ho al caixer de la Taula. Cap dels oficials del Banc o de la Taula podia revelar el contingut dels llibres, ni portar llibres extra-oficials. Cada dos anys es feia obertura de llibres, tant en l'un com en l'altre establiment, i al cap del mes d'haver-hi els nous es feia remesa dels vells a l'arxiver.

Els funcionaris de la Reial Taula Numulària dels Comuns Dipòsits eren : Quatre administradors, un oficial del llibre major, un notari, un oficial del llibre de dipòsits, un credencer, un caixer, un argenter i un bastaix.

A continuació publiquem una estadística dels salaris dels empleats de la Taula de Canvi i Banc de la Ciutat en els anys que s'expressen:

Funcionaris	Any 1553	Any 1567	Any 1588	Any 1663
	Lliures	Lliures	Lliures	Lliures
Arxiver mercader de la Taula.....	50	100	130	
Arxiver notari de la Taula.....	50	100	130	
Portant el llibre corrible de la Taula..		240	300	300
Notari del manual de la Taula.....		200	250	250
Portant el llibre de Dipòsits.....		200	220	220
Caixer de la Taula.....		200	240	240
Reconeixedor de les monedes.....		150	180	180
Andadors de la Taula.....		70	90	90
Bastaix ordinari de la Taula.....		65	80	120
Altre bastaix de la Taula.....		40	50	
Credencer de la Taula.....				180
Administrador del Banc.....				200
Portant el llibre primer major del Banc				300
Portant els llibres del Banc i Taula de compte vell.....				250
Notari del llibre primer del Banc....				250
Notari del llibre segon del Banc.....				250
Notari dels llibres de Taula i Banc de compte vell.....				222

	<u>Any 1553</u>	<u>Any 1567</u>	<u>Any 1588</u>	<u>Any 1663</u>
	<u>Lliures</u>	<u>Lliures</u>	<u>Lliures</u>	<u>Lliures</u>
Caixer del Banc.....				240
Bastaix del Banc.....				130
Credencer del Banc.....				180

§ 8. — L'operació principal que feia la Taula de Canvi era la dels dipòsits, per quina finalitat va ésser creada, i aquesta operació motivava l'obertura de comptes corrents. Ultra això, i com operacions secundàries, feia operacions de préstecs, llua els censals que feia el Municipi, canviava monedes, es cuidava de l'administració d'algunes rendes que posseïa la ciutat, i en mantes ocasions s'encarregava de l'abastiment de la guarnició, i cobrava els impostos de la carn i dels forments (els dels forments sols fins a l'any 1613).

El Banc de la Ciutat, que com hem vist anteriorment es va crear per a donar més extensió i seguretat al crèdit despresgigat aleshores per l'abús que en feien els establiments dels particulars, és de creure, encara que no tenim dades prou concretes, que, ultra les operacions que realitzava la Taula de Canvi, aquest nou establiment de la ciutat feia operacions de gir, puix altrament no s'explicaria que la ciutat tingués dos establiments de crèdit que realitzessin les mateixes operacions. També cal fer avinent que el Banc de la Ciutat fou la primera banca comercial que tingué Espanya, i aquest fet ens fa creure més fermament que realitzava operacions d'aquesta classe. Per últim, la Reial Taula Numulària dels Comuns Dipòsits feia sols i exclusivament operacions de dipòsits.

Amb la desaparició d'aquesta noble institució de crèdit, la primera d'Europa, Catalunya ha perdut una de les joies més riques, més precioses i més sagrades que posseïa. Però, la seva desaparició no borrarà jamai el bon nom del català, que en totes les èpoques s'ha preocupat del progrés del seu poble.

FRANCESC COLINDRES

PSEUDO - MODERNISME DE CULTURA MUSICAL

És verament encoratjador veure l'afició a l'art musical que d'uns quants anys a aquesta part va desenrotllant-se en la nostra terra, ja que havíem passat quasi dos segles d'una vida artística molt migrada. L'art musical havia estat en la nostra Catalunya durant els segles xv i xvi com l'arbre robust que estén les seves arrels fins al més pregon de la terra per reviure amb ufana un altre dia, que és el dia d'avui.

La prova evident són els concerts que durant l'any es donen en la nostra ciutat, els quals sumen un nombre considerable, car si els comparem amb els que es donaven només deu anys enrera, podem observar com llur nombre és quasi triplicat.

Per altra part, és bell veure entre la joventut els sens fi de persones que es dediquen a l'estudi de l'art musical, entre les quals, un bon nombre segueixen els estudis amb serietat i com la literatura va desenrotllant-se en relació a la importància que actualment pren la música.

Havíem passat molts anys en què les manifestacions d'art realitzades pels grans genis en les nacions veïnes no repercutien a la nostra terra. Això fa que, malgrat l'esforç considerable que fan els artistes catalans per enlairar la personalitat artística de la nostra terra al nivell de les altres nacions, ens trobem sempre un xic endarrerits, principalment més en ço que pertany a la cultura musical que a l'execució.

Considerant que l'educació musical és una part integrant de la bona cultura moderna, fa ja força temps que els governants d'altres països es preocupen de proporcionar a sos respectius pobles la manera més complexa d'educació. Per aquest fi declaren obligatòria la classe de solfeig en totes les escoles de primera ensenyança, fent així que pugin els alumnes amb un coneixe-

ment més perfecte de la música que el simple aficionat, podent fruir de ses belleses incomparables amb molta més facilitat que aquell que desconeix en absolut els principis fonamentals de l'art musical.

Aquest fet, tan sumament modern, que tant ens encanta, ja que té la noble missió d'educar els sentiments i, per tant, d'enlairar l'esperit, no és pas un fet pedagògic modern, sinó ben al contrari, és antiquíssim, car aproximadament 500 anys abans de J. C., en aquell noble poble grec que sentia vibrar fortament en la seva ànima les dolces i apassionades delicadeses de l'art, no sols estimaven l'art musical els professionals, sinó que també els filòsofs i legisladors el tenien amb gran estima, tot parlant-ne amb entusiasme com un dels mitjans més pràctics per refinar els sentiments.

Així podem veure les consideracions més enlairades envers l'art musical en les obres de Plató, Sòcrates i Aristòtil, les quals poden ésser considerades tan modernes com la major part de les coses que s'escriuen avui en favor de la cultura musical moderna, puix si llegíssim molts paràgrafs, inclús el llibre cinquè de la política d'Aristòtil, sense saber qui els ha escrit, creuríem trobar-nos davant de l'obra d'un savi modern.

Vegeu ço que diu Aristòtil parlant de cultura musical : «Abans que tot : la música ha d'ésser compresa en l'educació o ha d'ésser-ne exclosa? Què és realment dels tres caràcters que li són atribuïts? És una ciència, és un joc, és un senzill passatemps?

És possible el dubte perquè la música presenta igualment aquests tres caràcters. El joc no té altre objecte que la distracció, però cal que sigui agradable perquè és un remei de les fatigues del treball. També cal que el passatemps, honest com és, sigui agradable, perquè el benestar solament existeix mitjançant aquestes dues condicions, i la música, segons criteri de tot el món, és un deliciós fruir sol o acompanyat pel cant. Museu ho ha dit:

«El cant, veritable plaer de la vida.

»I així no deixa de tenir-se present en tota reunió, en tota diversió, com un veritable goig. Aquest motiu bastaria per si

sol per incloure-la en l'educació. Tot allò que procura plaers, innocents i purs, pot concórrer al fi de la vida i sobretot pot ésser un mitjà de descans. Poques vegades l'home aconsegueix l'objecte suprem de la vida, però té amb freqüència necessitat de repòs i de diversions, i encara que no fos més que pel senzill plaer que causa, sempre es trauria bon partit de la música, prenent-la com un passatemps.»

Aquests mots solament provenen el bon concepte en què tenien la música en aquells temps, car considerant-la com una de les coses més pràctiques per educar l'ànima dels infants, Aristòtil no dubta en afirmar la necessitat quasi imprescindible d'incloure-la en l'educació general, dient : «Cal posar la música al mateix nivell i pendre-la com un pren el vi, no deturant-se fins a la ubriaguesa, o com un pren el ball. Hi ha algunes persones que donen una altra valor a la música. Però la música, no és més aviat un mitjà d'arribar a la virtut? Així com la gimnàstica influeix en els cossos, no pot ella influir en les ànimes acostumant-les a un plaer noble i pur? I finalment, no té com a tercer aventatge, que cal unir a aquells dos, que en procurar descans a la intel·ligència contribueix també a perfeccionar-la.»

Quin concepte més bell i més ple d'amor per la música! Si no sabéssim que és d'Aristòtil, ¿qui no creuria que és obra d'un savi modern d'aquests que escriuen amb entusiasme recomanant l'amor a l'art musical per demostrar que és un dolç consol per a les penalitats de la vida?

Aristòtil va més lluny encara. Prova d'una manera científica la influència que exerceix la música sobre les ànimes, fent-les canviar completament sa manera de sentir, iniciant-les sempre a estimar les coses belles i ideals.

Diu Aristòtil : «En quant a certa opinió, que recomana el cultiu de la música, no per si mateixa, sinó com un utilíssim mitjà de repòs, hom pot preguntar, encara que acceptant-la, si la música és veritablement una cosa tan secundària i si no se li pot donar un fi més noble que aquella vulgar destinació. ¿És possible que no en puguem esperar altra cosa, sinó aquest vulgar plaer que agita tots els homes? Perquè no es pot negar que causa un plaer físic, que encanta sense distinció a totes les edats

i a tots els caràcters. És que cal averiguar si influeix en els cors i en les ànimes? Per demostrar el seu poder moral bastaria provar que pot modificar els nostres sentiments. I certament els modifica. Vegeu la impressió que produeixen en els orientals les obres de tants músics; sobretot les de l'Olimp, qui negarà que entusiasma les ànimes? I què és l'entusiasme, sinó una modificació purament moral? Basta per renovar les vives impressions que la música ens proporciona sentir-la repetir, encara que sigui sense l'acompanyament o sense lletra.

La música és, doncs, un veritable goig, i com que la virtut consisteix a saber gosar, amar, avorrir, com demana la raó, se segueix que res no és més digne del nostre estudi i dels nostres esments que l'habitud de jutjar sanament de les coses i de posar el nostre plaer en les sensacions honestes i en les accions virtuoses. Doncs bé : no hi ha res tan poderós com el ritme i el cant de la música, per imitar aproximant-se a la realitat tant com és possible, la còlera, la bondat, la valor, la prudència mateixa, i tots els sentiments de l'ànima, com igualment tots els oposats a aquests. Els fets solament basten per demostrar com la simple narració de les coses d'aquest gènere pot canviar la disposició de l'ànima; i quan en presència de simples imitacions es deixa portar un de la dolor i de l'alegria, s'està molt a prop de sentir les mateixes afeccions que en presència de la realitat.

Si totes les persones que es dediquen a l'estudi de la música coneguessin el criteri d'Aristòtil abans citat, quantes equivocacions artístiques s'evitarien! El savi grec fa una clara distinció d'allò que ha d'ésser ensenyat, per formar l'educació musical general del poble, d'allò que tenen d'estudiar els artistes professionals, car no és la mateixa cosa educar les grans masses, o iniciar una persona amb aptituds al virtuosisme musical.

Sobre aquest punt de vista, Aristòtil exposa el seu savi criteri que crec necessari donar a conèixer. «Totes aquestes distincions són molt importants, ja que, mitjançant elles, es pot respondre als que enraonen d'aquell suposat inconvenient, perquè no nego que alguna classe de música produeix el mal resultat que es denuncia. Cal, doncs, evidentment reconèixer que l'estudi de la música no ha de perjudicar en res a la carrera ulterior que

s'empregui; que no ha de degradar el cos fent-lo incapaç de les fatigues de la guerra o de les ocupacions polítiques, en fi, que no ha d'ésser un pretext perquè deixin de practicar-se els exercicis del cos, ni després hom adquireixi coneixements seriosos. Perquè l'estudi de la música sigui veritablement allò que ha d'ésser, no ha d'aspirar, ni a formar deixebles que tinguin de presentar-se en els concursos solemnes dels artistes, ni a ensenyar als joves aquests rars prodigis d'execució, que han començat a introduir-se en els concerts, i que després han passat a l'esfera de l'educació comú. D'aquestes delicadeses de l'art, solament cal pendre la part necessària per sentir totes les belleses dels ritmes i dels cants, i tenir un sentiment més complet per poder apreciar la música.»

«En quant a instruments i a execució, despreciem, per tant, aquells estudis que són propis dels que es dediquen a ésser professors; això és, dels que es destinen a pendre part en els combats solemnes de la música. Els que fan això, no es proposen millorar-se a si mateixos moralment, sinó que tenen solament en compte el plaer groller dels futurs oients. I així no considero això com una ocupació d'un home lliure, i sí com un treball mercenari, que serveix per fer solament artistes de professió. El fi a què l'artista aspira en aquest cas, com la seva major comesa, és dolent, perquè té de rebaixar la seva obra, posant-la al nivell d'espectadors, la grosseria dels quals envileix moltes vegades els artistes qui intentin complaure'ls, degradant fins el seu cos a causa dels moviments que tenen de fer per tocar el seu instrument.»

Malgrat el nombre de segles que han passat, tenim de dir, amb tota la tristesa, que en els nostres dies succeeix encara allò que Aristòtil ja es lamentava en son temps, i és que, deixant a part el nombre de persones que viuen comerciant amb la música, sense consciència, creant aquest sens fi de cançons i sarsueles que envaeixen la nostra ciutat, que degraden inconscientment l'ànima dels oients sense ells donar-se'n compte, existeixen altres persones que es dediquen a la música sense estimar-la gens, cultivant-la amb la sola idea que els proporcioni un mitjà evident per a lluir dins la societat.

Aquestes persones, com diu molt bé Aristòtil, no són mai uns artistes afinats que sentin vibrar en son cor les dolces i apassionades emocions de l'art viu, sinó ben al contrari, uns que ridiculitzen les interpretacions de les obres que executen, obtenen sorollosos aplaudiments del públic ignorant que, no veient més que excessos d'execució enlluernadors creu que es troba davant d'un gran artista, mentre ignora que les belleses de l'art no són mai excessives, sinó ben al contrari, naturals i sinceres.

Però aquesta troballa de la bellesa genuïna no és mai aconseguïda si no és tot fent els estudis amb aquella amor i constància que ens poden dur al perfeccionament més enlairat de les belleses amb què Déu ha dotat la naturalesa.

EZEQUIEL MARTÍN

SOBRE METODOLOGIA LINGÜÍSTICA

Durant la primera quinzena de maig de l'any 1920, l'il·lustre filòleg, professor a la Universitat de Montpeller, M. Georges Millardet, professà, en sis lliçons, als Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi, de la Mancomunitat, un notable curs sobre «Metodologia lingüística».

En les dues primeres lliçons, explicades els dies 4 i 5 de maig, el Prof. Millardet estudià el mètode en dialectologia, explicant el que el propi autor ha seguit en les seves recerques sobre els diferents dialectes gascons, mètode completament indispensable per a tota investigació : transcripció de la llengua local acompanyada de l'anàlisi experimental dels sons per una banda, i per l'altra, comparació de l'estat actual de la llengua amb els documents antics localitzats, per tal de deduir el curs seguit per les evolucions fonètiques i reconèixer la vitalitat dels mots a través del temps i de l'espai. Cap d'aquests mètodes d'investigació (fonètica experimental, geografia lingüística i antics textos) presos separatament poden reportar resultats definitius per a la lingüística. El professor va demostrar la seva tesi amb abundosos exemples trets del *Petit Atlas linguistique d'une région de Landes*, dels estudis de fonètica experimental que el precedeixen i del seu *Recueil d'anciens documents landais*.

Les lliçons tercera i quarta van ésser dedicades a exposar les relacions entre la dialectologia i la lingüística. Estudiant la influència de la *y* damunt la vocal tònica en les diverses llengües romàniques, va evidenciar el mutu auxili que es poden donar la dialectologia i la gramàtica comparada, mostrant com els mètodes geogràfico-lingüístics constaten evolucions i tendències donades hipotèticament per la gramàtica històrica. D'aquesta manera provà que els atlas d'extensió reduïda (com en el nostre cas el

Petit atlas) poden recollir una gran quantitat de característiques fonètiques morfològiques i lèxiques, que s'escapen de l'extensa trama dels grans atlas (*Atlas linguistique de la France*). Demostrà la necessitat de reaccionar contra la tendència de certs lingüistes que volen estudiar l'evolució dels parlars romànics sense tenir en compte la primitiva filiació donada pel llatí.

En les dues darreres conferències, donades els dies 11 i 12 de maig, el Prof. Millardet féu una explicació lingüística del *Descort*, en cinc llengües, de Raimbant de Vaqueires, valent-se del text del manuscrit Gil i Gil conservat a la Biblioteca de Catalunya. Entre altres coses interessants féu remarcar, en l'estrofa gascona, la substitució regular de *f* per *h* en principi de paraula, mentre que els altres manuscrits (llevat el 12,474 de la Biblioteca Nacional de París que té un exemple de *he* — *fidem*). Aquestes lliçons són molt instructives per al coneixement de la data d'evolució de la *f* inicial. El manuscrit de Barcelona és segurament d'origen català. El gascó era conegut a Catalunya en el segle XIV més directament que no a Itàlia. No és estrany que el copista del manuscrit de Barcelona respectés més l'original de R. de Vaqueires en ço que ateny al gascó. Per contra, el del manuscrit 12,474 devia ésser d'origen italià, restà més exacte en la reproducció de la «cobla» genovesa, força alterada en canvi en el manuscrit de Barcelona.

Quant a l'estrofa en llengua hispànica M. Georges Millardet tingué la idea de comparar la llengua de la mateixa amb la dels documents del segle XIII provinents dels monestirs de Sahagún, San Pedro de Estonza, Santa María de las Dueñas, Santa María de Sandoval, San Esteban de Nogales i altres monestirs lleonesos publicades d'E. Staaf (Upsal, 1917). D'aquesta confrontació resulta que la llengua de l'estrofa subjecta a discussió no és el castellà de finals del segle XII, com s'ha dit equivocadament; que és potser galleg o portuguès com sosté Carolina Michaelis de Vasconcellos (Gröber, *Grundr.*, II.2, p. 173, nota 1); però que també podria ésser lleonès de la regió occidental. En efecte, la composició d'aquesta peça remunta a una època (últims del segle XII o primeries del XIII) en què els regnes de Castella i Lleó estaven separats i en què la cort d'Alfons IX de Lleó és fre-

qüentada per trobadors com Pere Vidal i Elies Cairel (Jeanroy, *Ann. du Midi*, xxvii, p. 26) formes com *faillit*, *favlen* que en ella compareixen, són degudes segurament a distraccions del copista, el qual barreja inconscientment formes lleoneses o galaiques amb formes aragoneses : en el *Poema de Jusuf* hi ha diversos exemples de gerundius en *-an* (v. Menéndez Pidal, *Rev. Archivos*, vii, 1902, pàgs. 278-79). Aital barreja no ha de sorprendre en un poeta que escriu en llengua estrangera i que en ses estrofes, franceses i genoveses, comet una o dues faltes anàlogues. L'estrofa provençal és l'única impecable.

Aitals són les deduccions i conseqüències que es desprenen de la tasca realitzada en son curs pel Prof. Millardet, el qual, ultra aportar a la metodologia lingüística idees personalíssimes i punts de vista perfectament originals, sabé donar a ses lliçons un interès i una mesura fetes d'erudició, de lògica i d'amenitat, que foren l'encís de les seves dissertacions.

L'ANTIGA ESCOLA POÈTICA DE BARCELONA

(Continuació)

II

Els poetes del segle xiv.^è — L'escola de Tolosa i la Gaia Ciència. — Creació del Consistori. — Els poetes catalans concorrents a Tolosa. — Els tractats. — La qüestió del llemosí.

Amb les dates probables o certes d'algunes poesies esmentades en la darrera conferència, ens trobàvem a començaments del segle xiv.^è, un xic entrats en el regnat de Jaume II (1291-1327).

D'aquest rei JAUME II no se n'ha conservat sinó una dansa a la Verge sobre l'estat de l'església, comparant-la a una nau que va mal amarinada, que navega pausadament a punt d'estrellar-se contra un escull o una illa; però expressant el rei el desig de què arribi a bon port. Pot datar-se entre els anys 1310-1320. El ms. que ens l'ha feta conèixer no conté sinó obres d'Arnau de Vilanova, que comenta també la poesia del seu rei : *Incipit dan-
cia illustris regis Aragonum cum comento domesticis servi ejus.* Comença així:

«Mayre de Deu e filha,
Verge humil e bela,
Vostra nau vos apela
Que l'aydetz, quar perilha.»

Seguint a unes *Regles* d'En Jofre de Foixà i a un tractat poètic, es troben unes mostres de poesies que sens dubte pertanyen a la primeria del segle xiv.^è Els títols de les mostres són en

llatí, com la del rei Jaume II. Debuta amb una *Dancia*. Un frare fa una poesia francament mundana:

«Amorosa mayorquina,
Mon cor tenits e mon sen
Cint d'amor per vos mi lia.»

Reprobatur dupliciter; prius sic.

«En frayre, en la divina
deytat, enteyrament
degrets puyar ses falia.»

Secunda reprobatio.

«Raysó tot xant jen afina
mas lo vostre n'és falen
en mans lochs ses masestria.»

Responsio sive defensis ad utrumque.

«Bels aymis, qui ben divina,
pensar deu d'altruy l'enten
ans que'l reprou de falsia.»

No hi ha en el ms. més que mostres de *dances* (alguna molt gentil en forma dialogada) i de *cançons*. Si és sensible que no ens hagi pervingut sencera aquesta col·lecció, ens ha donat uns noms que abans no coneixiem: PERE ALEMANY, DALMAU DE CASTELLNOU i PERE DE VILADEMANY, del qual no hi ha sinó els primers versos: *Del orde suy del noble infant en Pedro*. Seria el mateix infant PERE (1304-1380), que en l'acte de la coronació del seu germà Alfons III (1327), segons ens conta En Muntaner, va compondre un sirventesc que va cantar En Romaset joglar, En *Comí* una cançó novella i En *Novellet* digué, en parlant, set cents versos rimats, tots obra del senyor infant?

Una altra *dansa* reial tenim en dues lliçons prou diferents, molt enamorada, escrita per una *reina de Mallorca*, que identifica En Milà amb la CONSTANÇA, filla d'Alfons III d'Aragó, casada en 1325 amb Jaume II de Mallorca. En sent autora d'aquella

sentida poesia dirigida al seu espòs, no podia preveure les desgràcies que havia de patir com esposa i com mare.

Una altra dansa devota es coneix de l'enigmàtic CAPELLÀ DE VOLQUERES, del qual no se'n coneixen sinó dues obres.

En la nostra poesia de la catorzena centúria s'observen dos corrents:

a) *Poesia narrativa* en noves rimades o codolada : Influència provençal-catalana (Ramon Vidal de Besalú, Cerverí [faula del Rusinyol, Ben dit mal dit], G. Riquer, Ac de Mons, i la llarga literatura dels *ensenyaments*). Influència francesa (cicle arturià, somnis, parlaments en llengua francesa).

b) *Poesia lírica*, cançons, sirventesos (tradicció provençal refermada per l'escola de Tolosa).

Són moltes les llargues obres narratives amb argument, adaptacions de contes, traduccions i reduccions mètriques dels llibres sagrats, i molt especialment de la Passió, que a voltes eren destinades a explicar il·lustracions.

Esmentarem només les obres en noves rimades més característiques.

BERNAT DE SO, segon vescomte d'Èvol, va casar-se envers 1353, del qual s'han trobat documents fins a 1372; però se sap ara que el rei Joan (per consegüent a les darreries del segle) va posar música a una obra de caràcter líric d'En Bernat de So. L'única que ara tenim és una *Visió en Somni*, endreçada al seu coral amic, un altre Bernat Serviers, «font de bon sen», i que pren d'ell com de «Paire»; la visió és ample, descriu una gran batalla amb molt color, acabant amb una ullada a la política internacional dels tretze reis cristians. L'Amadeu Pagès, havent sofert una confusió entre aquesta obra i una altra d'En Jacme March que la segueix en el cançoner, s'ha repetit equivocadament que en So retrau dites dels trobadors.

Té una justa anomenada, la *Faula* d'En GUILLEM TORROELLA, del qual se sap que testa a Mallorca en 1373 i que codicila a Barcelona en 1375. El matí de Sant Joan, «que l temps fon clar e l'alba pura» se'n va al port de Sòller, i puja una roca

que resulta una balena, que se l'emporta a la cort del rei Artús. Aleshores, s'entra a fer una descripció d'aquella cort amb parlaments en francès.

Una novella anònima, *Frare de Joy i Sor de Plaser*, lloa i retreu també frases en francès, començant amb el vers:

«Si tot francès s'a bel lengatge».

D'una *ventura* que féu d'En VICENS COMES d'una altra obra que li és un xic lligada, això és, el *Llibre de Fortuna i Prudència*, del famós BERNAT METGE. S'embarca a Barcelona en 1380.

Però en JACME MARCH té molt bones obres en noves rimades; la que comença:

«Dins un verger molt gran»

en la qual retreu versos de trobadors. *El Debat entre Honor e Delit*, escrit durant el setge de Murvedre de 1362. *La ciutat del rei d'Amor*, datada de 1370.

El seu germà PERE MARCH, té, entre altres, la descripció de l'arnés del cavaller i la preciosa obra *El mal d'Amor*.

Mes el nostre objecte no és precisament tractar de la poesia narrativa, sinó més aviat de la producció lírica, malgrat que tot s'entrellaça prou en tractar-se d'influències literàries. Ens triga parlar de l'Escola de Tolosa.

En 1323, cinc borgesos, un mestre en teologia i un noble, Bernat de Penazac, set tots plegats, varen fer una crida,

«Als honorables e als pros
Senhors, amics e companhós.»

Convocaven pel dia 1.er de maig de l'any següent. Els set eren els primers mantenidors de la Gaya Sciència, que s'anomenaven la «sobregaya companha», i que, anant el temps, oferien tres joies: la *violeta*, per una composició (cançó o sirventés) constantment dedicada en llaor de la Mare de Déu; l'*englan-*

tina, contenia també generalment Danses de Nostra Dona; per últim, la *gauja* podia tractar de coses locals o generals.

Quin origen té la instauració del consistori de la Gaia Sciència a Tolosa? S'havien celebrat concursos poètics a darreries del XIII.ⁿ segle? Se'n feien a la cort del comte de Rodés?

¿Què volia dir En Cerverí en l'epístola endreçada «als francs joglars e Doctors de Provença per cui s'entin razós, que passats son cinc an Lais no fui ne n'ausi fait ne dit ben estan?» ¿Qui eren aquests doctors en una època de segur precedint una cinquantena d'anys la creació del consistori de Tolosa?

La Dama dels trobadors antics, emblema de tota perfecció, es torna la Mare de Déu; sols tractant en llaor de Maria podien els poetes copsar la copdiada violeta.

En un dels mss. de *Las leys d'Amors* que es conserven a l'Acadèmia dels Jocs Florals de Tolosa, hi figura una notable miniatura del segle XIVe, en la qual la Mare de Déu i l'infant Jesús s'inclinen sortint de l'altar i premien l'autor d'una poesia dedicada a Maria.

Els frares, els estudiants d'ambdós drets, l'Església i la Universitat, així com el Consistori, no tenien cap moviment lliure a Tolosa que no fos grat a la Inquisició.

Volien mantenir la poesia dels bons temps dels trobadors i varen haver de codificar per força. Varen posar caminadors a la lliure poesia. Convenia que el fons estigués d'acord amb els inquisidors. En tals condicions varen publicar-se *Las leys d'Amors*.

En Guillem de Gallac, honorable tolosenc que havia estat capítol (conceller) i premiat pel consistori, va tenir en 1458 la idea de començar un recull de les composicions premiades: des de la primera de l'any 1324, en què va obtenir la violeta N'Arnau Vidal de Castellnou d'Arri, fins al temps del compilador. Aquest preciós recull (*Las Joyas del Gay Saber*), encara que molt banal, es conserva a l'Acadèmia dels Jocs Florals de Tolosa. Té moltes llacunes d'anys i molts poetes llorejats en el segle XIVe no hi figuren. Un sol de català consta en el registre d'En Gallac: ANTONI DEL VERGER, de Perpinyà, que va obtenir la violeta molt tard, en 1461.

Ignorem encara la regió on nasqué EN BERTRAN DE FALGAR

(no ens convenç l'atribució a La Falgà, a Villefranca de Lauraguais, feta per Chabaneau i Anglade), que essent encara donzell va ésser membre del Consistori en 1355, que més tard senyor de Villanova, té dues soles poesies amb endreça a la comtessa d'Urgell.

En el segle XIVe hi havia un altre lligam : els tractats. Podien els catalans acudir al consistori de Tolosa amb probabilitats d'èxit. Les qualitats purament exteriors, formals, eren les úniques que exigien i miraven els mantenidors. La tradició perduda dels trobadors del bon temps a Tolosa, a Catalunya era més continuada; es cantaven les obres dels trobadors del segle XIIe, i només el primer vers cridava la tonada d'una *cançó* celebrada, de les quals sempre n'hi sol haver en els Cançoners catalans; en diverses obres en prosa de la nostra literatura hi ha rastre de la coneixença dels trobadors de la bona època. A Tolosa la tradició provençal que intentaven ressuscitar no els reïxia, la tradició era més trencada que a Catalunya.

Cansa llegir les obres premiades que consten al recull d'En Gallac. Les lloances de la Nostra Dona gairebé són constantment paràfrasis de la *Uetania*.

Molt abans de N'Antoni del Verger, hi havia hagut un cert nombre de catalans coronats a Tolosa, o que consta haver-hi tramès obres. Són els que continuem:

JOAN BLANC va obtenir la violeta amb una cançó força millor que la majoria de les de *Joiés del Gai Saber*.

En LLORENÇ MALLOL va merèixer també la cobdiciada violeta pels volts de 1350, amb una bona poesia.

Fra JOAN BASSET guanyava una de les joiés en data incerta per un *vers compost de rims maridats tractant d'Infant de Nostra Dona e gonya joya* : «Dir me cosa, si be'm tinch l'engeny flach». Poesia purament enginyosa.

Una obra d'autor anònim, també amb un *Vers d'amors de que gonyd la violeta en Tholoza*.

En GABRIEL FERRUÇ va guanyar, no sabem quina joia ni en quin any, primer en un *Vers tractant de la salutació angelical ab lo qual gonyd joya*, i una altra joia *Requesta d'Amor tençonada*: «Sancta de sans, excelhents e suprema.»

Encara En JAUME ROVIRA va obtenir premi a Tolosa en l'any 1386, i En PERE TRESFORT, notari, amb data imprecisa, i encara En JOAN DE SANASSES: «Gays trobadors, si volets bona retgla».

Per últim, En GUILLEM DE MASDOVELLES, que era del 1380 al 1390, conseller del General de Catalunya, va copsar la violeta a Tolosa per aquest temps amb una *Cançó d'Amor*.

Les relacions eren molt seguides. En Joan de Castellnou, que en les seves obres tracta al rei d'Aragó *seyñor mieus* i que anomena un nombre gran de nobles catalans, alguns d'ells afectats a la poesia, dedica el seu *Doctrinal de Trobar*, en 1324, a En Dalmau de Rocaberti, que deu ésser el mateix Rocaberti, que alguns anys més tard tençona amb En Jacme March sobre el *departiment de l'estiu e l'ivern*, sentenciant el rei Pere III.

Els nostres cançoners porten dues belles poesies de dones, poetesses anònimes, que tenen la particularitat d'ésser plenes d'emoció, en mig de la mitjania general:

Ab lo cor trist e nvirollat d'esmai, molt coneguda.

Axi cant és en muntanya deserta, inèdita i tramesa a Tolosa.

Posem entre els poetes d'aquesta època, completament imbuïts i sentint els lligams de l'escola de Tolosa, els que segueixen:

PERE CATALÀ, que té dues poesies interessants.

BERNAT DE MALLORQUES, d'altra manera dit el Mercader Mallorquí, que en 1386, va tençonar amb En JAUME ROVIRA ja dit.

JOAN D'OLIVELLA, veguer de Tarragona, que és autor d'una tençó tinguda amb En JAUME BONET i En GABRIEL FERRUÇ, com també amb En GABRIEL MOGER, que sembla mallorquí, i amb En JAUME RIPOLL i En GUERAU DE MASSANET, que tots són coneguts per altres obres.

Aquesta llengua estranya, que no era tampoc la del segle precedent (Cerverí), en la qual aquests poetes escribien els seus dictats que a voltes trametien a Tolosa, com era anomenada? Creiem que *Llemosina*.

Hem dit que En Ramon Vidal de Besalú, diu en l'interessant pròleg de les seves *Razos de Trobar* (1210), per tres vegades, que

la parladura del Llemosí és la dreta i bona que tothom qui vulga compondre dictats *deu haver fert privada*.

El nostre excellent gramàtic i trobador declarava que la llengua francesa *és plus avinentz a far romanz, retronxas et pastu-rellas, mais cella de Lemosin val mais per far vers et cançons et sir-ventés*.

En apreciar que *per totes les terres de nostre lengatge son de la major auctoritat li cantar de la lenga lemosina de neguna autre parladura*, entenia per «nostre lengatge» el català?

Jofre de Foixà, que imita a Ramon Vidal, sembla decidir-se pel provençal:

«Lengatge fa be a guardar, car si tu vols far un cantar en francès no y deus mesclar *probençal* ni *cicilià* ni *gallego* ni altre lengatge que sia estrany de aquell; aytambé si fas en *probensals* no y deus mesclar francès ni altre lengatge.»

«En trobar *provensal* s'entén lengatges de Proensa, de Venaysi, d'Aluernya, de Llemosí e d'altres qui lur son aprés.»

El marquès de Santillana tracta de *Los lemosines* als catalans; i, un segle més tard, l'editor valencià de l'*Espill* d'En Jacme Roig en 1561, es declara què

«Criat en la patria que s diu *lemosina*
No vol este libre mudar son lenguatge.»

És cosa corrent, en els autors castellans del segle XVIe tractar de *Trobos lemosines*; i en les edicions i traduccions castellanques de les obres d'Auzias, se sol trobar sovint el mot *lemosina* aplicat a poesia catalana.

Trista ventura la de la poesia catalana que gairebé sempre s'ha expressat en una llengua apresada!

JAUME MASSÓ TORRENTS

(Seguirà.)

ASPECTES CURIOSOS DE L'ASSISTÈNCIA A BÈLGICA ALS NENS DEFICIENTS I CRIMINALS *

Si de compadir és l'auditori que ha d'escoltar un orador de paraula lenta, freda i premiosa, més de compadir és tal volta qui com jo no sap parlar en públic i ha de parlar de coses i persones que l'interessen vivament.

Sempre conservaré gratíssim record de l'amable generositat amb què la Comissió de Cultura m'envià el juliol passat a Bèlgica, junt amb els meus estimats companys D.ª Conxa Hornós i D. Lluís Torres Ullastres, a representar l'Ajuntament en el segon Congrés Internacional per la Protecció de la Infància. Voldria en uns moments de conversa amistosa fer-vos reviuire ni que fos pàllidament algunes impressions de les llavors recollides; voldria parlar-vos dels aspectes més notables de l'assistència belga als nens deficients o frenastènics i criminals.

No espereu que us parli sinó de ço que vàreig veure; m'ocuparé de fets i no de judicis o crítica, no tan sols perquè jo davant novetats formoses tot d'una m'hi embadaleixo, sinó també perquè sóc modest, i més que modest tímid, i creuria equivocar-me si de visites i contactes, a la força curts, volgués extreure'n una valoració més o menys perfecta. Pel demés, què voleu?, anàrem directament a Brusselles i els brussellesos són molt irònics; una de les primeres curiositats que ensenyen al foraster és una estatueta de bronzó situada en un recó de la ciutat darrera de l'Hôtel de ville, estatueta que representa un nen despullat complint un acte natural en el que els nens són sempre graciosos.

Fou nota característica d'aquest Congrés considerar tot quant es refereix a la infància en tota la seva complexitat, en

* Conferència donada l'octubre de l'any passat a l'Escola de Deficients de Vilajoana.

el seu aspecte jurídic i en el seu aspecte mèdic, en el social i en el pedagògic; en l'estudi de totes les qüestions, objecte de la deliberació del Congrés, es va fugir de la uniteralitat; els polítics, metges, juristes, mestres i psicòlegs mantingueren sempre una col·laboració estreta i fecunda; a Bèlgica sempre han mirat els problemes de la infància amb un sentit fonament humà i, per consegüent, com problemes de moltes cares que exigeixen la unió d'esforços diversos; això ja es pogué observar en el primer Congrés, on cada qüestió s'analitza com una cosa viva que pertany al camp de disciplines diferents.

Contra el que encara creu certa gent per aquí, no es millora la sort dels desgraciats ni s'atén a les misèries socials o privades únicament amb esperit de caritat. La beneficència és afer de caritat i de ciència; ambdues són essencials, de manera que oblidant-ne una no es consegueix res de bo. Si a l'Edat mitjana els hospitals eren poc més que asils i es tancava els alienats en celles fosques, ço es devia a què aquells homes plens de bon cor no sabien fer-ho millor; lluny de menysprear els coneixements de l'època, procedien amb els malalts segons aquells dictaven. Per esperit d'amor començà l'home a ocupar-se dels malaurats i, mercès els progressos de la tècnica, la seva fatiga no ha estat debades. A la ciència es deu l'eficàcia de les mesures actuals per la profilaxis i tractament dels boigs criminals i anormals. L'educació dels anormals fou ja en els seus començaments fruit de la tècnica; Itard, l'iniciador de l'Ortofrenia, el primer de qui coneixem un experiment pedagògic sobre deficients (admirable experiment fet en els temps de la revolució francesa amb un noi idiota trobat abandonat a l'Aveyron), era metge; Seguin, autor de les obres de pedagogia especial més serioses tal vegada, era metge i mestre.

En el punt concret de l'educació dels deficients hi ha que reconèixer com absolutament indispensable l'obra mancomunada del tècnic i del mestre. Cada un d'ells per si sol no és prou; no és prou el metge per si sol — dono a la paraula metge la seva màxima amplitud —, ni el pedagog sol, sinó que requereix la col·laboració d'ambdós. L'home de ciència, el metge, ha d'assenyalar el camí i el pedagog ha de seguir-lo; al metge pertoca una

part més tost directora i al mestre una part més tost executora; una i altra són necessàries. S'han de defugir recels i enveges. Tampoc a l'hospital el metge pot fer sol la seva tasca, el metge necessita ajudants, infermers, altres persones, per fi, sense les quals ell ben poc farà.

Els Instituts i Escoles per anormals belgues estan dirigides per un tècnic, sovint metge, versat en psiquiatria, pedagogia i disciplines semblants i que quan no és metge i és mestre posseeix competència especial en els estudis susdits. Convé observar que en el segon cas té sempre al seu costat, com collaborador, un metge, perquè amb massa raó es considera que qui no ho sigui difícilment posseirà els coneixements de fisiologia i patologia, element fonamental per al diagnòstic i cura dels frenastènics.

La Llei de 19 de maig de 1914 establí a Bèlgica la instrucció obligatòria. L'article 14 preveu aquesta llei, que estén l'assistència escolar a un període de vuit anys, la creació de classes i escoles per nens endarrerits i deficientes; això significa, per tant, que l'ensenyança s'ha d'estendre també per igual rigor a la infància anormal, a tota la infància en condicions per rebre-la. Naturalment, allà, com a arreu, els que descobreixen el defecte mental solen ésser els mestres o els metges escolars* molt més que els pares, els quals generalment veuen els seus fills com una obra perfecta, sense taques. A Bèlgica l'home de ciència és sempre l'encarregat de comprovar la suposada anormalitat, bé en el mateix institut per deficientes, bé en una clínica especial com la policlínica de la Rue des Éperonniers, dirigida pel Dr. Decroly, i la clínica mèdico-pedagògica de Brabant, dirigida pel Dr. Boulenger, les dues a Brusselles. L'home de ciència és el que dirigeix l'educació, el tractament; és el que diu quan ha de finir, el que dóna la norma de tot ço que ateny la formació del deficient i les obres diverses escolars i post-escolars que són llur complement. Les observacions metòdiques, mèdiques i psicològiques, junt amb les pedagògiques, formen la història de cada alumne que allà, com aquí, conserven.

* La inspecció mèdica escolar s'ordenà a Bèlgica en l'article 45 de la Llei de 1914 i s'ha reglamentat el 25 de març de 1921. Depèn de les administracions municipals.

Per al redreçament d'un esperit dèbil ha de convergir l'acció pedagògica i la científica. Què hi fa que el metge sigui o no sigui el director si la ciència és l'esperit, l'única inspiradora? A l'Institut de Rixansart, del qual us parlava l'altre dia la Sra. Hornós amb paraula modesta, clara i exacta, presentant-vos com cosa viva la seva organització notabilíssima i eficaç, en aquell Institut assumeix la direcció Mlle. Monchamps, una psicòloga, el mèrit eminent de la qual és aparellat amb la seva gràcia i agudesesa, essent col·laborador assidu un metge, el Dr. Borremans. De la direcció de les dues escoles i de les classes especials de la capital en tenen cura el Dr. Ley, professor de Psiquiatria a la Universitat; el Dr. De Moor, professor de Fisiologia; el Dr. Decroly, professor de Psicologia infantil, i alguns altres metges. La Granja-escola de Waterloo, ara en construcció, està dirigida pel Dr. Boulanger. A l'Institut municipal d'Anvers i en els instituts privats, com el de Sant Josep dels *Frères de la Charité*, a Gant, i el de Sant Miquel, de les *Filles de la Croix*, a Spa, a tots es concedeix a la intervenció mèdica una importància essencial. No hi ha dubte : el funcionament d'una institució per deficients no serà normal sense la cooperació de tots, del més alt i del més baix; a Bèlgica fins els criats que tenen treballen en l'obra comú.

Els edificis escolars de Brusselles i d'Anvers responen al tipus d'escola quarter; són construccions sovint enormes, capaces d'allotjar multitud d'alumnes, per l'estil de les que es veuen en les grans ciutats alemanyes, amb pocs patis i menys jardins; llur visita produeix una impressió penosa. Les petites ciutats i vilatges tenen, però, escoles alegres en mig d'amples espais lliures; en l'excursió que vàreig fer per la planúria flamenca fins Gheel i Moll, acompanyat per un il·lustre col·lega, amic estimadíssim, el Dr. Walravens, vàreig veure escoles boniques, encantadores. Pel demés, no cal exagerar la vàlua de les coses; en tot quan fa l'home, ço que és fonamental és l'home mateix. És clar que sense un mínim de condicions no es pot realitzar res; si els locals són humits, fets, petits i foscos, dolenta resultarà l'escola o l'hospital i ben poc aprofitaran els nens o els malalts; mes, nosaltres freqüentment donem belligerància a ço que no

la té i per tal d'excusar la nostra incúria, posem en un mateix pla el principal i l'accessori.

A mi m'interessà conèixer l'estat dels manicomis belgues; en vaig visitar alguns i em convencí de què l'assistència als boigs sovint deixa que desitjar. Un vaig visitar-ne, el de Beau Vallon, per a dones, excellent; gràcies als esforços del director i de la superiora actuals (d'aquesta religiosa haurien de pendre'n exemple certes congregacions nostres) s'ha suprimit en absolut la contenció mecànica, i prou sabem que ço dóna la mesura de perfecció d'un establiment psiquiàtric. Però no és del Manicomi de Beau Vallon que vull parlar-vos, sinó de la Clínica Psiquiàtrica de la Universitat de Brusselles. Aquesta clínica es troba als baixos sales lletges, uns patis petits i passadiços complicats; allà, no obstant, el Prof. Ley ha organitzat un servei immillorable, fins el punt que, malgrat les desventatges d'uns locals vells, els malalts reben cures tant exquisides com a la Clínica Psiquiàtrica de Munich.

La metodologia generalment adoptada és la de Decroly, que a tots us és familiar. De les nombroses escoles visitades únicament la d'Anvers ampra altres procediments. L'Institut d'Anvers, situat en un barri dubtós de les proximitats del port, té un contingent d'infants molt heterogeni, amb predomini dels anormals de caràcter, dels de tendències més o menys immorals. En aquell centre donen importància excepcional a la gimnàstica rítmica, proclamant, el Director, les seves aventatges amb entusiasme. Aquesta constitueix la característica de la seva didàctica.

Existeixen infiltracions montessorianes en l'ensenyança especial belga, amb preferència de la part d'educació dels sentits. Les idees de la il·lustre italiana es difundeixen amb persistència admirable, penyora segura de llur vàlua real. Em referia una congressista holandesa que, de cada dia, creixen en el seu país les escoles montessorianes, i que metges i mestres i tothom, en general, es troba interessat de dia en dia en llurs fecunds resultats en el camp de la Pedagogia i fins en el de la mateixa Psicologia.

Els belgues no consideren fonamental, pel que sembla, l'educació muscular, el treball, com la considera Seguin i la doctora

Montessori i, si bé no la descuiden, és per a ells un de tants elements pedagògics. Seguin i la Dra. Montessori, en canvi, comencen educant els múscles per educar després la sensibilitat i la intel·ligència. Tampoc reconeixen pràcticament, la majoria almenys, que res no s'aconseguirà mentre no es faciliti a l'anormal, i a mesura de ço que sia possible, una vida independent, ensenyant-li un ofici, car sempre necessitarà certa tutela; el cert és que ni a Rixansart, ni a Anvers, ni a Brusselles, ni a Gant vaig veure establerta l'ensenyança professional per deficientes. Solament a Gheel consideren el treball en el seu doble aspecte educatiu i professional en harmonia amb ço que positivament ensenya la Fisiologia i la Psicologia. A Gheel s'ha fundat, de pocs mesos, una secció per anormals. Recordo sempre amb íntima emoció la visita per aquella vila. Qui conegui la colònia de dementes de Gheel solament pels llibres, tindrà una pàl·lida idea de l'eficàcia meravellosa d'aquesta forma de tractament, de l'organització de la mateixa colònia i de la possibilitat de reproduir-la en altres llocs. Gheel és una de les institucions de psiquiatria capitals del món; allí els alienats i deficientes viuen amb els pagesos, en llurs cases, fent vida de família, menjant i treballant amb ells. Dirigeix la secció d'anormals el Dr. Vermeylen, i aviat s'obrirà una classe especial per tal de completar la llur educació. En 1922 s'obrirà un altre establiment que tindrà també el treball agrícola per base, la Granja-escola de Waterloo, que la província de Brabant decidí edificar en 1912 en el mateix poble on Napoleó Bonaparte va rebre, amb la fatídica derrota, l'altíssima consagració que els seus gloriosos triomfs li havien preparada. El treball no serà a Waterloo un apèndix, una de tantes ocupacions, sinó el recurs educatiu, primordial i imprescindible, manejat amb la cura minuciosa d'un recurs mèdic-pedagògic.

Volguí saber com resolien la intrincada qüestió dels horaris tan relacionada amb la fosquíssima de la fatiga mental, mes ambdós problemes, allà com a arreu, són per a resoldre. El coneixement de la fatiga mental, en realitat, no ha progressat d'ençà dels treballs que resumeix M. Claparède en el seu conegut llibre *Psicologie de l'enfance*; resultats diversos i fins contradictoris han obtingut els experimentadors. Els mestres estableixen

les pauses i canvien el treball a ull, empíricament, sense cap guia científica. Solen variar de treball amb freqüència, segons es fa generalment a tots els països, malgrat que els estudis de Schultze semblin demostrar que així la fatiga és major. Contrasta vivament amb la negligència, amb l'abandó vergonyós i habitual a la nostra pàtria, la cura amb què cuiden a Bèlgica la higiene individual i la de l'ambient a totes les escoles. Els banys, les dutxes i el rentat de les dents, per exemple, són cosa corrent en els establiments per deficientes, fins el punt de què llur pràctica sembla tan natural com la de rentar-se les mans aquí. Els nens reben sempre el tractament d'ordre purament mèdic que necessiten perquè l'estreta compenetració del facultatiu i del personal d'ensenyament porten a col·locar en el mateix pla i a considerar l'igual valor, la mitja hora diària de massatge, els exercicis gimnàstics prescrits i la medicina o la lliçó donada a classe. A Rixensart i a l'Institut de Sant Josep, a Gant, existeixen i *usen* (convé remarcar aquesta paraula per a prevenir suspicàcies) quants recursos terapèutics demanaria el clínic més exigent; per això no cal meravellar-se'n si en tres o quatre mesos una nena, amb debilitat general, augmentà 4 quilos de pes i amb dos mesos va fer el primer curs elemental. Va sorprendre'm agradablement veure els nens amb els peus nusos a moltes de les cases visitades, a les del Foyer des Orphelins, a Rixensart, i en qualque Institut privat per a famílies riques.

Si a les mesures higièniques se'ls dóna lloc preminent, no deixen en lloc secundari el conjunt de pràctiques conegudes amb el nom d'educació física, especialment la gimnàstica, en les seves formes variades, i els jocs a l'aire lliure. M'extranyà que a la Pàtria de Quetelet l'estudi antropològic del noi no precedís i dictés la norma dels exercicis físics. La investigació individual de la constitució orgànica de l'home reserva profitosos descobriments de pràctica aplicació; els treballs de l'Escola de Pearson i els dels Profs. Viola¹ i De Giovanni² ho proven terminantment.

1. Llegeixin-se, entre altres treballs, els publicats per A. DE GIOVANNI, *Lavori de l'Instituto*, vol. II; *Studi di morfologia clinica*. Padova, 1904-05.

2. A. DE GIOVANNI, *La morfologia del corpo umano*. Hoepli, 1904.

No sé si els belgues tindran un *parti pris* en favor del personal d'ensenyament femení, però sí és cert que dirigeixen la major part de les escoles i classes especialment dones i no homes, és excepció única les Écoles de bienfaisance o reformatoris per nens delinqüents i els Instituts que depenen dels Frères de la Charité o d'altres religiosos. Pel demés, volem remarcar que avui s'observa una clara tendència a substituir per personal femení l'auxiliar de l'altre sexe que abans monopolitzava, gairebé en absolut, els serveis en els Establiments similars; així, seguint l'exemple d'Holanda i d'Escòcia, avui es comença a preferir en els Manicomis les infermeres als infermers. Un cos de mestresses, del qual és exponent Mlle. Monchamps i les seves ajudantes, a Rixensart, sols elogis mereix i sols elogis sentirem d'elles a Bèlgica. L'educació és un art i la dona posseeix la divina musa d'aquest art, l'instint maternal.

Les persones més representatives, entre les que s'ocupen de la infància anormal, es queixen vivament de la irracional convivència en una mateixa classe o escola de deficientes de diverses categories. Vaig veure a Brusselles una idiota o semi-idiota al costat d'una deficient lleugera, d'una dèbil, com sol dir-se, o d'una falsa anormal, i ço mateix vaig veure en la majoria de les Institucions visitades. ¿Per què succeirà això si pedagogs i metges, el Dr. Guillaume¹, director de l'Institut de Saint Michel, en Spa, i el Dr. Decroly,² per citar-ne alguns, es donen compte cabdal de les desventatges d'aquest sistema i les deploren? Tal volta hi influeixen les dificultats pràctiques que representa l'especialització; sens dubte hi influeix la dificultat inherent a la classificació de les categories naturals, vagues sempre en llurs fronteres, impossibles de limitar amb exactitud, la dificultat de dir on termina el normal i on comença l'anormal; hi influeix també el concepte ambigu que allà es té de la falsa deficiència, de l'*arriération pédagogique*, tal l'anomenen.³ En

1. *IIe Congrès International de la Protection de l'enfance. Rapports.* Vol. I, p. 283.

2. DR. DECROLY et G. BOON, *Vers l'École renouée.*

3. El Dr. Decroly l'anomena *extrinseca* en certs casos i en altres *física*. (*Rapport au IIe Congrès International de la Protection de l'enfance.*)

realitat senyalen com mida de la normalitat infantil alguna cosa variable, molt contingent, massa contingent : la possibilitat de superar el programa escolar ordinari, de manera que la diagnosi d'un defecte constitucional depèn d'una circumstància accidental, d'un programa que avui té aquesta extensió, demà té aquesta altra, completament diferent, que a un país comprèn tals matèries desenrotllades en tal forma i en l'altre comprèn altres matèries o les mateixes desenrotllades en altre forma. Un francès de talent superior, professor de la Sorbona, comentant el cas, al qual abans he alludit, d'una nena que a Rixensart va fer en pocs mesos enormes progressos, afirmava amb subtil ironia que a la tal nena no se la pot qualificar d'anormal, sinó de supernormal, afegint que als belgues els falta el sentit íntim de la llengua francesa, aquest sentit de precisió i de claredat que ha fet del francès l'idioma diplomàtic. Sigui ço que es vulgui, el cert és que existeixen nombroses escoles del tipus de la de Vilajoana a base de semi-internat; semi-internats són les d'Anvers i Brusselles, i als semi-internats es reconeix el mèrit de no traure el nen de l'ambient familiar, mèrit inapreciable, sobretot en els graus lleugers de deficiència.

Aquest estat de coses es modificarà ràpidament; els centres ortofrènics s'especialitzaran perquè els temps són propicis als canvis i a Bèlgica tals institucions estan en franca evolució, com està transformant-se allà el sistema penitenciari i com es transforma tot ara en el món, persones i institucions. Bèlgica, que és un país de fonda tradició liberal, ja ho sabeu, tracta de centralitzar i unir i coordinar les nombroses obres en pro de la infància que en eflorescència magnífica han brollat o brollen allà mercès a la iniciativa individual. La llei de 15 de maig de 1912 per la protecció de la infància, aquesta mateixa llei que va establir els Tribunals per a nens, va esperonar meravellosament la caritativa activitat privada; admira pensar amb el nombre d'associacions i establiments creats d'aleshores ençà; ni el desconcert ni els perills, ni la ruïna econòmica, ni els vicis baixos, ni altres inconvenients, conseqüència de la guerra i de l'ocupació, foren prou per desviar els cors generosos de tant belles empreses, fins el punt que en 1915, en plena lluita, se'n

fundà una de tanta volada com el Foyer des Orphelins, amb l'objecte de constituir pels nens abandonats moral o materialment llars familiars, i en 1920 funcionaven vint-i-un *homes* amb una població de quatre cents quaranta tres nens, arribant la suma total de despeses a 1.689,685 francs.¹ Per cert que en la confecció de la llei de 1912, no vull passar sense manifestar-ho, hi va intervenir d'una manera directa Mme. Carton de Wiart, dama de gran talent i alhora de gran modèstia, esposa del ministre de Justícia d'aleshores i actual president del Consell.

El Govern belga no vol que l'Estat absorbeixi tota iniciativa; de cap manera. El Govern vol estar present, intervenir a l'acció individual subordinant-la a un pla comú que centupliqui els resultats. Molts temen una orientació tan en pugna amb els costums, orientació que no sols es fa sentir a la beneficència, sinó que s'estén a tota la vida social; però l'orientació, malgrat tot, s'imposa, s'imposa malgrat la resistència dels que són els seus instruments, perquè hi hauria que desesperar en absolut del món si els horribles trastorns d'aquests darrers temps no significuessin la fi de la ideologia del segle XIX, ço és, la ideologia que ho fia tot al lliure joc de les energies humanes.

El jutge dels nens disposa d'una rica gama d'organismes apropiats per les diferents característiques dels delinqüents menors; té orfanotrofis, *homes*, escoles d'anormals, instituts per a epilèptics, écoles de bienfaisance, sanatoris. A la seva jurisdicció són sotmesos els menors de setze anys i, en certs casos, els de divuit, i abans de pendre cap providència els sotmet a un examen mèdico-psicològic. No puc parlar-vos de totes aquestes obres, però vull fer-ho d'una molt interessant destinada a l'estudi dels nens col·locats a disposició del Govern fins llur major edat, mesura la més severa que pren el Tribunal, em refereixo a l'Establiment d'observació de Moll.

Aquest centre es troba ara al nord del país (en breu serà traspasat al voltant de Brusselles) en ple camp, a uns deu minuts del poble. Allà solament hi ha nens, perquè les nenes tenen

1. Qui vulgui saber detalls d'aquesta Institució que llegeixi *Le Foyer des Orphelins*. Revue trimestrielle, 59, rue du Prince Royal. Bruxelles.

llur institut d'observació a Namur. Als arribats de nou se'ls isola durant tres dies a una habitació oberta, acompanyats d'un mestre, que parla amb ells, els consola i procura guanyar llur confiança i afecte, informant-se, sense que ho sembli, de tot ço necessari; immediatament després fan vida comú amb els altres en menjadors, escoles i tallers distribuïts en diversos pavellons segons siguin prepúbbers, púbbers o postpúbbers.

El Director, M. Rouvroy, considera com problema enormement difícil penetrar en l'interior d'un esperit, i per ço mentre el menor roman a Moll, temps que varia de quinze dies a dos mesos, en lloc de subjectar-lo a una sèrie freda d'interrogacions, o *mental tests*, l'estudia com s'estudia a un alienat en una clínica, analitzant amb mètode, amb crítica, amb bon sentit, sense presses, les seves manifestacions quotidianes. El nom que M. Rouvroy aplica al seu procediment, *observació pedagògica*, ho diu tot; no necessita explicació. La *fiche d'observation médico-pédagogique* comença amb els antecedents i es divideix en tres parts: a la primera hi consten els resultats de l'examen psicosomàtic, els de l'examen del caràcter, les notes professionals i les d'educabilitat general; la segona està formada per un examen mèdic acabat, i la tercera per la síntesi i proposició, en termes mèdics, per al diagnòstic i tractament. La *Fiche* es resumeix sempre en una *relació médico-pedagògica* concisa, tècnica, pels magistrats i metges, i en un *butlletí d'observació* amb les indicacions pràctiques necessàries als directors de l'Institut, que acullirà finalment el subjecte per la seva reforma.

En el mètode seguit a Moll* es percebeix clarament, com vaig sentir a algú dels que tingueren la cortesia d'acompanyar-me, la influència de les doctrines de la Dra. Montessori. Pel demés, els psiquiatres i criminalistes, és a dir, els homes de ciència, que sempre han de recórrer a la psicologia individual, difícilment pateixen la superstició dels tests. El Dr. Vervaeck, el criminalista famós, principal inspirador i autor de la reforma penitenciària en el seu país, els concedeix una valor molt mediocre.

* Qui desitgi detalls, pot llegir *La Protection de l'enfance*. Bibliothèque mensuel. Ministère de la Justice. 1920-21. Bruxelles.

En la mateixa Conferència de Psicotècnica, suara celebrada a Barcelona, es va notar certa reacció contra l'abús d'aquest mitjà d'investigació psicològica. En veritat no sembla lícit tractar problemes tan delicats com els psíquics amb menys respecte que un problema de física o de química. Per què els homes seran, com diu Goethe, víctimes dels propis fantasmes que han creat?

La xarxa d'institucions belgues per l'auxili de la infància delinqüent o anormal, en algun sentit, deixarà pocs buits per on puguin filtrar-se necessitats sense llur remei convenient. Que açò significa merma de les tradicions lliberals, intromissió de l'Estat, facultats discrecionals dels jutges, limitació de la potestat paterna, veritat és; però, què importa, tenim dret a ésser malvats o a ésser ignorants o inútils a la societat? Bèlgica, aquesta petita nació, l'única que durant la darrera horrorosa guerra ha demostrat que l'home era encara prou per a moure's per raons ideals, segueix essent ara en tals qüestions, com ha estat altres vegades, llum i guia pels altres pobles.

J. ALZINA I MELIS

Director de l'Escola de Deficients
de Vilajoana

MOLIÈRE I LA SEVA OBRA*

a) EL SENTIT DEL CENTENARI. — Tantes i tan falses valors ens havien jaquit els temps passats, tant en el domini de les ciències com en el de les arts, que l'esperit modern es resisteix a acceptar-les sense passar-les abans pel sedàs de la crítica. Vivim en ple criticisme; en plena revisió de valors. I tota commemoració té, o hauria de tenir, el sentit de valorar exactament l'obra del geni la naixença o mort del qual es commemora. Però en alguns casos, aquesta valoració no cal, per la senzilla raó que ja està feta. La commemoració, llavors, pren totes les característiques d'una apoteosi, d'una glorificació. I aquest és el cas de Molière, el gran poeta còmic francès.

Aquest és el cas de Molière pel que toca a França, la seva pàtria, on la seva obra és abastament coneguda i celebrada, on les seves produccions teatrals es representen cada dia i on el poble es nodreix constantment del seu esperit. Però a Catalunya, entre nosaltres, pot tenir la commemoració molieresca el mateix sentit? Direm que sí, en quant Molière és un autor que se surt de les fronteres del seu país per a devenir un patrimoni de la humanitat entera; però direm que no, en quant la seva obra, si bé és coneguda per la majoria dels nostres homes de lletres i especialment pels que cultiven el teatre, si bé s'han representat en aquests darrers anys algunes de les seves comèdies vertides al català, l'esperit de Molière no ha influït encara en la nostra tradició teatral — com en un temps influï en el teatre italià per obra d'aquell èmul de Molière que es digué Carlo Goldoni o en el castellà per obra de Moratín — i segueix essent, per nosaltres, un autor forà, per a no dir desconegut.

* Conferència donada a Barcelona, el 28 de gener de 1922, amb motiu del tercer Centenari de la naixença de Molière, a l'Escola Complementària d'Oficis del districte V.

Però la seva obra té tal sentit d'universalitat, que Catalunya, si més no, deu aprofitar l'ocasió del tercer Centenari de la seva naixença per a conrear l'estudi de l'obra molieresca i fer-la estimar pel poble. Aquest és, doncs, el sentit de la commemoració que celebrem. No hem de veure solament en Molière el comediant, l'home que escriu i representa comèdies per a divertirment d'un públic de burgesos o de cortisans; si Molière només fos això, no hi hauria per què estudiar-lo i celebrar-lo; hem de veure en ell alguna cosa més: el poeta, el filòsof, el moralista i tot, l'home que, valent-se de l'art dramàtic, aporta una valor definitiva al tresor literari del món.

«Em sembla, a vegades — deia el famós actor anglès Kemble —, que volent Déu, amb la seva bonesa infinita, concedir al gènere humà el divertiment de la comèdia, envià Molière al món.» Naturalment que ja una colla de segles abans, un altre actor qualsevol hauria pogut dir la mateixa cosa d'Aristòfanes. Però del gran satíric grec al famós comediògraf francès el món va donar moltes voltes; i, sobretot, l'esperit s'havia afinat tant, que les burles i grolleries aristofanesques ja no podien reeixir. Segons com es miri, Aristòfanes hauria pogut representar, també, un «flagell de Déu», jovial i terrible alhora, car la seva gràcia, el seu riure, són agressius i violents, llavors que en Molière la sàtira es torna, per dir-ho així, polida, civilitzada. Gràcia francesa, diran molts; evidentment, francesa; però, sobretot, humana.

Aqueix fons d'humanisme, de civilitat, absolutament modern, que trobem en l'obra total de Joan Baptista Poquelin i que l'emmena a flagellar, amb el somriure als llavis, els vicis del seu temps i de la seva societat — que resulten ésser els vicis inalienables, «immobles», si se'm permet l'expressió, de la naturalesa humana — és el que ens porta a considerar Molière com un esperit que ja no pertany solament a una nació i a una literatura determinades, sinó a la comunitat dels homes en general. I tenint això present, bé ens escau celebrar el tercer Centenari de la seva naixença; bè escau que Catalunya dugui també el seu gra de sorra al monument d'amor i de respecte que la França aixeca de bell nou al seu genial comediant.

b) LA VOCACIÓ DE MOLIÈRE. — Molière nasqué a París el 15 de gener de 1622, al carrer de Sant Honorat, i era fill de Joan Poquelin, tapisser, i de Maria Cresseu. Com que no hem d'estudiar aquí totes les vicissituds de la seva vida, direm tot seguit que morí a París, el 17 de febrer de 1673, a l'edat de cinquanta anys, poques hores després d'haver representat, al teatre del Palais Royal, la seva comèdia *Le malade imaginaire*. Els pares de Molière, el matrimoni Poquelin, fou de rara fecunditat: Molière, que fou el més gran dels fills, tingué nou germans. En 1631, o sigui quan el noi tenia nou anys, Joan Poquelin fou nomenat patge tapisser del rei. El tapisser del rei seguia, o millor dit, precedia al monarca en tots els seus viatges, preparant-li les habitacions on s'havia d'allotjar. Això el posava en contacte amb tots els servidors de la cort, entre els quals creixeren el tindre Joan Baptista i els seus germans.

Molt jovenet, però, son pare l'envià al col·legi de Clermont, en qualitat d'alumne extern. En aquell col·legi, dirigit pels jesuïtes, s'hi educaven els fills de la noblesa francesa. Un contemporani de Molière, referint-se als seus anys escolars, escriu: «L'èxit dels seus estudis fou el que es podia esperar d'un geni com el seu. Si fou excellent humanista, devingué també bon filòsof. La inclinació que tenia per la poesia l'emmenà a llegir els poetes amb cura especial; i els coneixia a fons, sobretot a Terenci.» Eixit del col·legi, terminà sos estudis filosòfics amb el famós Gassendi, el restaurador de les doctrines d'Epicur; Gassendi l'inicià en el lliure examen i l'habitua a la independència de l'esperit. Se suposa, demés, que estudià dret, i alguns creuen que es llicencià d'advocat. Això és tot el que sabem de la seva juvenesa i de la seva formació intel·lectual.

Però si als vint anys la intel·ligència està ja formada, té encara molt de camp per corre. No són els llibres els que formaren l'esperit de Molière, sinó la vida, aqueix llibre immens que no tothom sap llegir. Quan es tenen vint anys, i per més que s'hagi estat el deixeble de Gassendi, és a dir, per més que l'ànima hagi estat sotraquejada pel pessimisme, és difícil que es perdi la confiança amb sí mateix i que es violenti la vocació, quan la vocació és molt forta. Per més que a Clermont, a Orleans, o allí on

fos, estudiés lleis, és evident que Molière no se sentí seduït per la jurisprudència. Les lletres l'atreïen molt més. Ja hem vist que coneixia els poetes — i l'autor que hem citat es refereix als poetes llatins — i que li agradava Terenci, autor de comèdies molt celebrades. Segons es diu, també li agradà molt Lucreci, el gran poeta epicuri, del qual sembla que traduí al francès el poema filosòfic *De rerum natura*. Aquesta predilecció pels poetes filòsofs, i sobretot pels poetes epicuris, s'explica perfectament, no sols per respondre a son temperament i coincidir amb la seva manera de veure les coses, sinó també pel tracte que Molière sostingué amb son professor Gassendi i altres esperits més o menys llibertins del seu temps, entre ells, el famós Cyrano de Bergerac.

No res menys, la vocació literària no és prou per a fer esclatar son geni. El tapisser del rei veia prou bé que son fill Joan Baptista no faria carrera al costat dels amics que havia trobat a Clermont, i que ni les lleis ni la filosofia no li podrien donar pa. Per això el retingué al seu costat, perquè l'ajudés en el seu ofici. I aquí tenim a l'ex-estudiant, al llicenciat en lleis, potser; a l'antic condeixeble del bo i millor de la noblesa de França; a l'amic de tota una plèiade de joves eixalabrats i intel·ligents, fent de tapisser com son pare, ajudant-lo en sa botiga i en el càrrec que tenia a la cort. Naturalment, si alguna volta Poquelin, pare, s'havia d'absentar per raó del seu ofici i per una causa o altra se'n veia privat, el seu fill el substituïa. Com s'ha dit, el tapisser del rei seguia al monarca en tots els seus viatges. I com és cosa provada, segons afirma un escriptor francès, que en 1642, quan Lluís XIII viatjà pel migdia de França, el pare de Molière no es va moure de París, és de creure que el seu fill gran el substituï, formant part del seguici del rei. I potser fou en el curs d'aquest viatge que Molière trobà, prop de Nimes, la famosa comedianta Madalena Béjart, que decidí sa vocació pel teatre. Madalena Béjart formava part d'una companyia que tingué l'honor de representar davant del rei. Diuen que era una dona rossa, tirant a roja, gran i bella, plena de seducció. Molière se n'enamorà amb deliri — per alguna cosa només tenia vint anys — i ho deixà tot, ofici, família, esdevenidor, per a roman-dre al seu costat. Així fou com el fill del patge tapisser del rei,

i tapisser també per herència, s'ajuntà a la faràndula; així fou com l'ex-estudiant de lleis i traductor de Lucreci devingué comediant.

c) LA VIDA NÒMADA. — De retorn a París, heu's aquí que el jove Poquelin s'arrisca a fundar, en companyia de Madalena Béjart i de dos germans Béjart, comedians com ella, el que l'ex-alumne de Clermont anomenà, emfàticament, pretenciosament, l'«Illustre Teatre». No se sap prou bé si fou el mateix Molière qui reuní els elements de sa companyia, o si l'organització primària de la «troupe» fou obra dels Béjart. El que és cert, és que molt aviat Poquelin fou el cap de colla. L'«Illustre Teatre» no pogué funcionar gaire temps a París, on trobà insuperables dificultats per a reeixir. L'«Illustre Teatre» s'installà de primer a la porta de Nesle, després al port de Saint-Paul i, per últim, al joc de pilota de la Creu Blanca, al carrer de Bucy, tocant al «Faubourg» o raval de Saint-Germain. Tot això en el transcurs d'un any. Només es coneix una de les obres que en aquesta època formaven el repertori de la companyia Poquelin-Béjart: és una tragèdia de Magnon, intitulada *Artaserse*. No es té notícia que Molière fes representar cap obra seva, ni solament cap assaig. Però fou un fet, que la gent es retreia, que els comedians declamaven davant la sala buida, i que l'«Illustre Teatre» va anar de mal en pitjor. La dissort el perseguia. El propi Molière, que com a director responia dels cabals de sos associats, fou empresonat al Chatelet per deutes contrets per sa companyia. Tanta fou la poca fortuna dels pobres comedians, que decidiren anar-se'n de París i temptar la sort en altres viles de França. I aquí comença la vida nòmada i gairebé truanesca del jove Poquelin i de sos companys.

Per a poder fer-se una idea més o menys justa del que fou aquest llarg romiatge per terres de França, n'hi hauria prou amb llegir el deliciós *Roman comique* que escrigué per aquells temps Paul Scarron. Aquesta obra és un dels pocs models de novella picaresca que hi hagi dins la literatura francesa del segle XVII.è; en ella s'hi conta agradosament la sèrie d'aventures que esdevenen a una «troupe» de comedians ambulants. Es tracta d'una

obra, no imaginada solament, sinó viscuda, arrencada de la realitat, i per tal, de gran valor documental i psicològica. Amb tot — i això demostra que en la vida dels comedians ambulants no tot era farsa, trufa i facècia — es troben en el *Roman comique* elements d'idealitat, amors purs i honestos, que contrasten amb les aventures desvergonyides que omplen l'obra i que són filles del contacte, o millor dit, del topament de dues classes de la societat molt distintes : la «faràndula» i la petita burgesia. Més que no pas en la botiga de tapisser de son pare, Molière pogué estudiar la burgesia al llarg de sos viatges de comediant, per tal com a cada moment havia de lluitar contra sos prejudicis i defectes.

Escoltem el que diu En Pere Corominas comentant aquest període de la vida del gran poeta còmic : «Les estades a les fires i als patis dels senyors provincials, les marxes en carro amb la corrua dels cavalls i la impedimenta dels vestits, les trapelleries de batlle sense raó, les pluges que cauen com un càstig del cel, els amors irregulars amb les comediantes, les privacions i les fadigues formen el que, per a no dur en aquella vida arrossegada l'honorable nom del patge Poquelin, s'anomenà Molière. La moixiganga posa farces italianes que repeteix i desfigura amb cada crit de l'auditori. Per un moment sembla que el comediant naufragarà en aquella successió de balls, garrotades, estridències, en què no s'hi salva altre element dramàtic que el diàleg. Una flauta i un timbal formen l'orquestra i quatre candeles al sostre representen la llum del sol.»

Però, segueix dient el comentarista català, «en aquella vida de tots els desvergonyiments i audàcies s'avesa Molière a valer-se de les primàries virtuts de l'home i a despullar-se de les arbitràries formes d'una civilització refinada, com qui es treu el vestit per a pendre un bany. Per ell el poble de França no tindrà secrets. Viu amb la burgesia a les ciutats provincials i tracta la gent del camp a les fires rurals. Els seus contactes es produeixen per les complexes necessitats d'aquest minúscul món que és una companyia de comedians, per la mai assadollada set de diners, per les fortunes amoroses i per l'etern combat del còmic amb els puntals de la societat».

En aquest son llarg romiatge trobem el poeta a Nantes, a Lyon, a Pezénas, a Montpeller, a Avinyó. Després el veiem a Dijon i a Grenoble, en l'intent d'apropar-se a París. I encara el veiem a Rouen, abans d'installar-se definitivament a la capital, on sembla que son pare es reconcilià amb ell, car el comediant declara haver elegit domicili a París, «a cal senyor Poquelin, tapisser, patge del rei». El germà del rei, que els francesos anomenaven «Monsieur», acordà sa protecció a Molière, el qual, en 1658, al cap de quinze anys del fracàs de l'Il·lustre Teatre, pogué representar davant del monarca, en un escenari improvisat en una de les sales del Louvre. Aquell dia la companyia que dirigia Molière representà el *Nicomède*, de Corneille.

Fins a aquest moment, Joan Baptista Poquelin, ja havia fet representar algunes obres compostes per ell, entre altres, una tragèdia, *Thébaïde*, que fracassà sorollosament; la comèdia *L'Etourdi*, amb la qual es rehabilità de l'erro literari comès, i que serví de fonament a la seva reputació de poeta còmic, i la farsa *Dépit amoureux*, imitació d'una comèdia italiana. Però el seu teatre no pren realment volada fins que, amb la protecció de la cort, Molière s'installa definitivament a París. Les llargues i penoses anyades d'aventures i treballs a través les regions més diverses de França, no li deixen lleure per a escriure: el que fan és preparar-lo admirablement en el coneixement del teatre i, sobretot, de la vida, d'on el teatre arrenca tots els seus elements.

d) L'OBRA MOLIERESCA. — Un cop instal·lat a la cort, Molière s'imposa dues tasques: ésser agradable al rei i plaure al públic. Per a reeixir, el gran comediant no es limitarà a ésser un excellent actor i director d'escena: Molière, que com hem vist, ja havia esgrimit les primeres armes literàries i havia conegut, com a poeta, la ubriaguesa dels aplaudiments del públic, devindrà, sobretot, autor. Algunes de les seves obres, com és sabut, són escrites per imposició del monarca i, si no per imposició, per inspiració: entre altres, i no comptant-hi els nombrosos ballets escrits simplement per a divertiment de la cort, podem citar *Le Bourgeois gentilhomme* i *Les Facheux*.

Però nosaltres no podem seguir, aquí, fil pel randa, cada

una de les etapes de la producció molieresca. Nosaltres veiem avui la seva obra en conjunt i hem de referir-nos a ella en ço que té d'humana i d'universal. Perquè, com afirmava Goethe, Molière és tan gran, que sempre que es rellegeix es renova l'admiració que per ell sentim. Res més lluny que Molière de l'home de lletres professional, que medita i puleix les seves obres perquè després un cenacle de persones il·lustrades i refinades posi en valor tots els matisos espirituals que presentin. Molière és un home que coneix a fons el mecanisme del teatre i a qui l'experiència d'una vida accidentada l'ha familiaritzat amb tots els tipus que pot produir la societat. Amb els coneixements literaris que posseeix i la traça més o menys perfeccionada de compondre versos alexandrins, ja en té prou per a llençar-se a l'alta comèdia.

Com a autor, Molière no pretén sempre a l'originalitat, i quan no té argument propi per a bastir una comèdia, el manlleua. Moltes de les seves obres són evidentment inspirades, en llurs línies fonamentals, en altres obres del teatre clàssic, grec o llatí i en farces i peces del repertori italià o espanyol. Això podria dir-se també d'altres famosos autors dramàtics, sense oblidar el gran Shakespeare. Avui s'ha exagerat una mica la pruija de l'originalitat: el que primer es demana a un autor és que les seves obres no s'assemblin en res a les dels altres. Jo crec que això és exigir massa, sobretot si tenim en compte que, ja des dels temps de Salomó, no hi ha res nou dessota del sol. La veritable originalitat no s'ha de cercar en els arguments, sinó en la manera de tractarlos i, sobretot, en la força passional i en la valor humana que entranyn. Això justifica plenament el que acaba d'escriure l'Agustí Calvet comentant l'obra molieresca: «La valor essencial de les comèdies de Molière no radica en l'originalitat dels arguments ni en la boniquesa de l'estil, ni en la perfecció que podríem dir estructural, sinó en l'estupenda vigoria de sos caràcters humans, d'aquests caràcters infinitament més concrets i plàstics, ço és, més vius, que els dibuixats per La-Bruyère, malgrat la indiscutible superioritat d'estil que el moralista té per damunt del comediògraf. Per a entendre bé, en l'actualitat, *Les Caractères*, de La-Bruyère, es necessita una clau que en certa manera els tregui de llur abstracció gairebé algebraica i els materialitzi i vivifiqui,

personalitzant-los. En canvi, els burgesos i nobles de Molière, aqueixa prodigiosa caterva d'homes i dones — tontos, orgullosos, maniàtics, bergants, egoistes, malignes, astuts, viciosos els més, i gent de seny, sans d'esperit i nets de cor en minoria — tots aquests tipus viuen i viuran encara per molts de segles, tal com foren en la realitat : caràcters «humans, massa humans», sorpresos en la plena efervescència de llurs anhels secrets i de llurs concupiscències, i conservats, travers del temps, més enllà de llur ràpida aparició mortal, fàcils de reconèixer i panteixants com en plena existència terrenal, gràcies a la màgica i immortalitzadora puixança del geni.»

I és cert, això que acabem de transcriure. Molière veu amb tal agudesa el costat ridícul de les passions i les enutjoses conseqüències que poden tenir, que moltes vegades, sense proposar-s'ho, resulta, per la força del seu geni, un moralista de primera força. Ell posa de relleu els vicis, i flagella despiadadament a tots els viciosos, però sap perfectament fins a quin grau pot saturar-se de virtut el cor de l'home : sap fins on pot elevar-se l'ànima humana en puritat i bonesa. Ho hauria sabut com a filòsof si no ho hagués endevinat com a poeta.

Molière ha deixat una trentena d'obres teatrals, entre les quals convé citar, com les més famoses, l'*École des Maris*, que ara ha traduït al català En Josep Maria de Sagarra; *Le Bourgeois gentilhomme*, *Le Malade imaginaire* i *Le Mariage forcé*, que els catalans podem llegir en les traduccions fetes per Josep Carner; *L'Amour médecin*, de la qual n'existeixen dues traduccions catalanes, la que féu En Pere Prat Gaballí i la que en posterioritat ha escrit l'Adrià Gual, director de l'Escola Catalana d'Art dramàtic; *Le Médecin malgré lui*, que Moratín, que tant es deixà influenciar per Molière, traduí al castellà amb el títol de *El Médico a palos*; *Les Fourberies de Scapin*; *Les Précieuses ridicules*, la traducció catalana de la qual, deguda a Manuel de Montoliu, fou representada anys enrera; *Don Juan*, obra inspirada en la famosa comèdia de Tirso de Molina *El burlador de Sevilla*, que ha estat traduïda al castellà per Jacint Benavente; *L'Avar*, també traduïda al català pel malaguanyat escriptor Roca i Cupull; i en fi, no podem oblidar les dues famoses comèdies *Tartuffe* i *Le Misanthrope*,

considerades com les dues obres mestres de Molière, i que les nostres mans pecadores han gosat traslladar, desfent l'encís dels alexandrins francesos, en planera prosa catalana.

e) «EL MISANTROP». — Si comparem les dues obres que acabem d'esmentar — el *Tartuffe* i *Le Misanthrope* — veurem tot seguit que la primera és, potser, d'un interès més general com a obra escènica i moral; que l'argument és més real, més viu i més divertit alhora; més a l'abast de totes les intel·ligències; però el *Tartuffe* no té pas, en el mateix grau que *Le Misanthrope*, uns caràcters tan ponderats i justos i un estil tan elevat i bell. La passió que Molière flagella en el *Tartuffe* és gairebé una passió personal. De tots els vicis dels homes, el de la hipocresia és el que Molière odiava més. Amb el *Tartuffe*, el gran poeta còmic volgué combatre-la cara a cara, per a venjar-se de les persecucions de què havia estat víctima. Però amb aquesta famosa comèdia encara es conquerí més enemics, no sols entre els hipòcrites que ridiculitzava, sinó entre la gent sincerament piadosa que s'espantava al veure que es duia a les taules un vici, execrable, sens dubte, però fàcilment confundible amb la devoció, car la hipocresia copia les apariències de la devoció i en la normalitat del tracte social l'home només pot jutjar per les apariències.

En el *Misanthrope*, Molière insisteix en senyalar com un vici lleig i funest la hipocresia, la insinceritat. Aquí ja no ens presenta un fals devot, sinó una munió de personatges que viuen en la mentida i en la ficció, que es desfan en alabances al davant d'una persona, per a retallar-la i calumniar-la al darrera. Enfront d'aquest món frívol, lleuger i immoral — o millor dit, amoral — Molière ens presenta un home recte, que té horror d'aquesta atmosfera de mentida que l'ofega i que vol obrar amb absoluta sinceritat en totes les ocasions de la seva vida. Naturalment, aquest personatge té una pèssima opinió de sos semblants; i en traçar aquest caràcter, Molière ha posat en sos llabis una sèrie de judicis definitius sobre els vicis inherents a l'home.

El principal personatge d'aquesta comèdia — com el seu títol ho indica — és «l'home que no ama els altres homes». I és evident que, en molts passatges de l'obra, aquest personatge

s'identifica amb l'autor. Si recordem que Poquelin s'ha nodrit, en sa joventut, de les doctrines epicurianes de Gassendi i del materialisme que se'n dedueïa, arribarem a creure que el gran autor francès ens vol donar una lliçó de pessimisme. Però entenem-nos: ¿per què Molière — i amb ell el personatge central del *Misanthrope* — no ama els altres homes? Ah! Sí que els ama, car ni Alceste — que així se nomena el protagonista del *Misanthrope* — ni el mateix Molière no són monstres de perversitat que sabessin oblidar les màximes evangèliques. El que cal dir, és que ni Molière ni Alceste no amen els homes tal com són o tal com es manifesten; no amen els defectes que a cada moment els enlletgeixen; no amen els vicis dels altres homes. I no amen aquests vicis, i es guarden de caure-hi per dissorts que sofreixin, per tal com la imatge que s'han format de l'home és tan plena de perfecció i de puresa que els dol en l'ànima que la realitat els esvaeixi a cada moment l'ideal que s'havien forjat. Això, cal convenir que no és pessimisme; al contrari, això és d'un optimisme tan elevat que sols pot arrelar i florir en la ment i en el cor d'un poeta.

Però per més poeta que sigui, Molière no deixa de cercar en la realitat els elements que formaran el caràcter de son personatge. Alceste no ha estat, potser, un tipus arrencat de la vida corrent, ni Molière, per molt que hagi posat de si mateix en aquest paper, no s'hi ha retratat ni molt menys; però l'autor ha condensat en son personatge tots els matisos de sinceritat i rectitud que ha pogut observar en els homes i ha posat en sos llavis totes les crítiques que se li han acudit contra la hipocresia i la mentida.

Com observa Jules Michelet, *Le Misanthrope* és una obra infinitament atrevida, i ho és per tal com Alceste, a força de raonar sobre la conducta dels homes, arriba a fer suscitar els grans problemes que planteja la filosofia. Com Hamlet, — com tots els inquiets i romàntics, com tots els esperits profunds i fervorosos — Alceste es pregunta què cosa és l'home, quina és la finalitat de la vida, quin és el per què del món. Si Alceste no es fa aquestes preguntes davant del públic, és evident que no deixa de fer-se-les quan s'entrega a les seves habituals meditacions. I davant la impotència en què l'home es troba de contestar-les categòricament, es refugia — com esdevé en el desenllaç

de la comèdia — en la soletat. Altra cosa no feien els cristians dels temps de la decadència romana que volien fugir de la corrupció que els envoltava. El cristianisme, però, no ha preconitzat mai l'ascetisme com a refugi necessari de l'home; l'ha recomanat solament, i per excepció, com a remei molt convenient en determinats casos. El mateix s'ha de dir de la decissió que pren Alceste: Molière no la dóna com a solució forçosa per a tot home noble, franc i sincer, que està desenganyat dels altres homes. La dóna com a solució extrema i excepcional per a qui, com el seu personatge, malgrat haver trobat en la vida altres caràcters purs com el seu i altres ànimes sinceres com la seva, vol alliberar-se de l'ambient de mentida que no el deixa respirar lliurement. Però allí, en la soletat, l'aniran a trobar els veritables amics, de la mateixa manera que els creients i devots anaven a trobar els anacorettes en el desert. Com veiem, Molière s'ha guardat de fer caure son personatge en la desesperació, donant-li la resignació i el seny necessaris per a viure tranquil en el refugi que se cercarà. I en conseqüència, i no està de més repetir-ho, *Le Misanthrope* no és pessimista com alguns crítics han pretès, sinó tot el contrari.

No ens escau explicar aquí la trama episòdica de què es compon l'obra. N'hem referit l'essència i n'hi ha prou. Per a saber quins personatges hi figuren i quines intrigues els fan moure, només caldrà examinar — llegir, veure representar — l'obra mateixa. Valdrà més que fem una mica d'història sobre aquesta producció immortal. *Le Misanthrope* fou representat per primera vegada al teatre del Palais-Royal, a París, el dia 4 de juny de 1666. Molière, que dirigí la representació, hi feia el paper d'Alceste. Sense cap altra obra que l'acompanyés, *Le Misanthrope* fou representat vint-i-una vegades seguides.

Encara que l'obra fos molt discutida i que alguns pretendessin que l'autor no havia reeixit, el nombre de representacions donades llavors mostra clarament l'èxit real que assolí, si bé aquest èxit no fou sorollós per la senzilla raó que el públic solia cercar en les obres molieresques, no pas un motiu de reflexió, sinó el riure gras i trivial que el gran Poquelin solia vessar-li a mans plenes. Precisament per a tenir content aquest públic, Molière es donà pressa, poc temps després de l'estrena del *Misan-*

thrope, és a dir, el 6 d'agost, a fer representar sa divertida comèdia *Le médecin malgré lui*, que figurava en cartell junt amb l'altra. D'aquesta manera el públic, com diu un crític francès, gustava, «per un costat, l'aspecte més elevat i delicat de la naturalesa humana, l'elevació del pensament, l'elegància suprema de l'estil i del llenguatge; per altra banda, la xerrameca entrenadora, la franca alegria, la rialla esclatant. Molière es treia el vestit de cortisà d'Alceste per a cobrir-se amb l'hàbit doctoral de Sganarelle. Quina prodigiosa agilitat d'esperit! Quina varietat d'invenció, quina fecunditat de recursos! Geni inexhaurible, acontenta a tothom, agermana els gustos més oposats!»

Tornant al *Misanthrope*, repetirem aquí, per a acabar, el que Donneau de Vizé escrivia en la famosa lletra inclosa en la primera edició de la comèdia: «Es pot assegurar que aquesta obra és una contínua instrucció; que té genialitats i delicadeses inimitables; que les escenes són ben tallades i ben conduïdes, i que de cap de les maneres no pot deixar-se de trobar bona.»

Donneau de Vizé veia *Le Misanthrope* acabat d'eixir a les taules. Ara nosaltres veiem en aquesta obra la culminació de tot un teatre i la florescència suprema d'un gran esperit. Sobre la sàtira que l'obra enclou no sabríem, però, afegir gaire cosa a ço que el referit editor diu en l'esmentada lletra: «El que és admirable, és que amb tot i semblar ridícul, el personatge central de l'obra diu coses molt justes. Cert és que sembla que exigeix massa dels altres; però bé cal demanar molt per a assolir alguna cosa; i, per a obligar als homes a corregir una mica llurs defectes, cal que se'ls faci semblar molt grans.»

El criteri dels contemporanis ha estat confirmat amb escreix per la posteritat. Tots tenim avui *Le Misanthrope* per una obra mestra. L'opinió de Donneau de Vizé ha estat millorada per Voltaire, Rousseau, Chamfort, Goethe, Geoffroy, Nisard, Rambert i tants d'altres, car s'ha anat a cercar el fons de filosofia i d'amor que anima, no solament aquesta comèdia, sinó tota la producció de Joan Baptista Poquelin, que cal col·locar entre la dels esperits que més han enriquit el patrimoni intel·lectual de la humanitat.

ALFONS MASERAS

INICIS I DESENROTLLAMENT DE LA LITERATURA PALEOESLAVA*

I

En el segle IX era Bulgària mancada de literatura i de civilització, úniques capaces de consolidar la situació a l'interior i la prosperitat, sota tots aspectes, del poble búlgar.

En efecte, el cristianisme que el tsar Boris I havia acceptat i que havia suplantat definitivament la religió pagana no era prou per a consolidar la independència nacional de Bulgària. L'església búlgara no podia tampoc ajudar en la realització d'aquest objectiu mentre continués servint-se de llibres llatins i grecs per a celebrar l'Ofici Diví. El mitjà més poderós que va fer possible als búlgars l'expansió nacional i, en general, els donà la possibilitat de crear-se una existència pròpia fou l'obra acomplida per sant Ciril i sant Metodi.

La invenció de l'alfabet eslau i la creació d'una literatura fou l'esdeveniment més gran i brillant del IX.^{en} segle. És al tsar Boris que pertoca la idea d'adoptar el cristianisme; però el gran mèrit de la puixança creadora eslava pertany, incontestablement, als sants Ciril i Metodi que la inculcaren a llurs nombrosos deixebles. Per altra part, Boris va comprendre clarament la importància considerable dels resultats que havia de portar aquesta puixança creadora i els va utilitzar força hàbilment.

* Hom pot completar aquest resum llegint : *S. Cyrille et S. Méthode, première lutte des Allemands contre les Slaves*, per A. D'AVRIL (Paris, Leroux, 1885), o amb *l'Histoire de la Bulgarie* de GUÉRIN SONGEON (Paris, Nouvelle Librairie National, 1913). Quant a l'antic búlgar hom pot consultar dues excel·lents gramàtiques : *Handbuch der Altbulgarischen*, per A. LESKIEN (Weimar, 1910) i *Граматика Учебникъ по Български Езикъ*, per IV. KRAVKOFF i Cr. IVANOFF (Sofia, 1913). Aquesta última és senzillíssima. (Nota de Q. d'E.)

Això palesa la seva extraordinària perspicàcia i la penetració profunda del seu esperit, que no s'enganyava pas en mostrar-li la independència espiritual del poble com l'única via que podia emmenar a la consolidació de la independència nacional de Bulgària. La novella església obria, a desdir, les portes a la influència bizantina que ja havia començat a penetrar de tots costats en la vida búlgara. La vida pública i la privada es ressentien igualment d'aquesta influència. La cort, així com l'aristocràcia, feien d'imitar Bizanci en totes les coses.

Un gros nombre de prínceps, o de fills de boiards, havien estat formats en els costums i usatges bizantins i adoptaven, en conseqüència, les habituds de Bizanci.

Tots els documents relatius a la vida pública búlgara eren escrits no solament amb lletres gregues, sinó també en llengua grega. Encara al començament del x.^{en} segle, sota el regnat de Simeó, successor de Boris, hom trobava inscripcions en grec damunt un cert nombre de monuments, per bé que l'alfabet eslau ja existia. Sotstraure el país a la influència bizantina, apaivagar les discòrdies interiors, garantir la independència nacional i, en un mot, acabar l'organització política, nacional i espiritual de l'Estat búlgar, foren les preocupacions del tsar Boris, que féu adoptar el cristianisme al seu poble, el dotà d'una església i adoptà de pressa la idea dels sants Ciril i Metodi, marcant així el començament d'una literatura i d'una civilització esclaves.

Sant Ciril i sant Metodi i un cert nombre de llurs deixebles començaren per traduir a l'eslau, a Salònica, els llibres sagrats, indispensables a llur activitat, entre els eslaus de Moràvia i de Pannònia. Aquesta traducció, segons el parer d'eminents eslavistes, fou feta en l'idioma dels eslaus-búlgars, i per això aquest és conegut amb el nom d'antic búlgar.

A Moràvia i a Pannònia, sant Ciril, sant Metodi i llurs deixebles, que foren, al bell començament i amb mires a l'educació del poble, secundats pel príncep Ratislau, hagueren ben aviat de lluitar contra l'actitud i l'oposició de la clerecia germànica. Aquesta volia conservar, a ultrança, la influència germànica en el país. Hom arribà, finalment, a expellir-los.

La situació dels apòstols eslaus esdevingué particularment

insostenible després de la mort de sant Metodi. El nombre dels seus deixebles muntava fins a dos cents; tots foren expel·lits de la Moràvia, i molts d'ells, després de sofriments inaudits, i errívols pels boscos, pogueren arribar al territori búlgar. No sols asil i salvació trobaren a Bulgària, sinó també un vast camp per a llur activitat benfactora. En efecte : ells havien portat un tresor sens preu; els llibres sagrats que havien estat traduïts pels sants Ciril i Metodi en eslau.

II

L'obra del tsar Boris no era pas finida. Hom no es pot formar una idea de la seva activitat sinó a la llum dels fets que palesen els esforços que ell va fer per tal de consolidar la novella església i acabar l'educació del seu poble. Precisament amb aquest objectiu volgué aprofitar l'activitat dels exiliats de Moràvia i de Pannònia, els quals introduïren a les esglésies l'usatge dels llibres sants traduïts en eslau. Tan generosament obrí les portes del seu palau a aquests apòstols eslaus, que foren rebuts amb els braços oberts per tots els boiards. Amb llur concurs, el tsar Boris va poder organitzar l'església i va bastir convents, escoles, que preparaven una munió de treballadors adictes a la causa nacional. Així Bulgària fou descompartida, principalment, en tres arquebisbats, el de Preslau, el de Moràvia i el d'Òcrida. Sant Climent va desplegar una activitat fecundíssima en l'arquebisbat d'Òcrida. Després d'haver consagrat la seva vida i la seva activitat a ensenyar la paraula de Déu, sant Climent va morir a Òcrida, cap de l'arquebisbat del qual havia estat digne Pastor. En els nostres dies aquest sant ha estat escollit com a patró de la Universitat de Sofia.

Després d'haver aplegat tots els principals conreadors de la civilització búlgara, el tsar Boris tingué cura d'assenyalar a cadascú una tasca. Arreu hom veié una activitat prodigiosa. La literatura eslava que havia estat exiliada de Moràvia trobà un primer protector en la persona del tsar búlgar. Així va poder ella florir i arribar al seu ple desenrotllament sota el regnat

del seu successor. Sense aquesta protecció les literatures esclaves haurien estat abandonades a llur trista sort i llur grandiosa obra s'hauria esvaït...

Sota el regnat del seu successor, Simeó, l'activitat en el domeny de les lletres arribà al seu apogeu. Simeó fou el protector dels primers escriptors búlgars, la personalitat búlgara més erudita del seu temps i va figurar entre els homes més eminents d'Europa durant el IX.^{en} segle. Simeó fou el digne èmul de Constantí, anomenat *Porfirogènit*, del qual va ésser contemporani. El successor de Boris ultrapassà fins a Constantí, i la seva activitat no es va limitar pas a Preslau, la capital. Hom el va veure protegir els escriptors i literats d'Òcrida. Els escriptors i conreadors de les lletres búlgares en l'arquebisbat del Morava varen igualment ésser beneficiats de la seva alta protecció.

El palau de Simeó fou la primera acadèmia búlgara; constantment hi afluïa la gent de lletres. Reunions literàries hi eren celebrades sota la presidència del sobirà, que no refusava pas la tasca de l'home de lletres. Escriptors de per tot arreu hi eren ben rebuts. Els d'Òcrida i d'altres bandes s'hi aplegaven per a posar-se d'acord amb el sobirà, que encara els atiava amb els seus consells. Així l'historiador francès Rambaud comparava Simeó a Carlemany, amb la diferència, però, que Simeó hauria estat més instruït i feliç que Carlemany, per tal com ell creava una literatura nacional i Carlemany encoratjava, només, una literatura llatina, que fou la dels pobles occidentals fins a les darreries de l'Edat mitjana.

El més fecund i el més independent del regnat de Simeó fou Joan Exarca. Simeó mateix l'havia anomenat *el Crisòstom*.

Una activitat no menys prodigiosa fou igualment desenrotllada en l'esfera literària a la Macedònia del sud-oest, de la qual fou Òcrida el centre i sant Climent, un dels deixebles més erudits dels sants Ciril i Metodi, en fou l'inspirador. Òcrida rivalitzava, sota tots aspectes, amb Preslau. Sant Climent, en fou l'eix de totes les manifestacions, que ell dirigia amb una rara habilitat. Per això és conegut com un dels més eminents conreadors del moviment literari sota el regnat de Simeó. Sant Climent

i el tsar Simeó foren els dos genis del món eslau en el IX.^{en} segle, al voltant dels quals tot gravità. El Pastor d'Òcrida tenia tres mil cinc cents deixebles, que ell preparà per a la direcció i organització de l'església búlgara.

Així les lletres búlgares de l'antigor foren el fruit dels esforços d'un gros nombre de treballadors, els noms de la major part dels quals ens són desconeguts, i fruïren de la protecció del novell Tolomeu de les terres búlgares — Simeó —, prenent tal volada que arribaren a exercir el paper d'un veritable far. La qual cosa va facilitar l'absorció de l'element búlgar per les masses esclaves i portà a terme la constitució nacional de l'Estat búlgar.

III

Gràcies a la protecció de Simeó — veritable Tolomeu eslau — les lletres búlgares varen agafar una gran volada, la qual consumà la unitat ètnica i espiritual del poble búlgar i marcà una data il·lustre en la història nacional. Per bé que ofereixi un caràcter més aviat religiós, aquesta literatura fou una muralla poderosa, darrera la qual va poder servir-se la consciència nacional contra la influència bizantina que es filtrava molt més fàcilment mercès a la religió cristiana.

Aquesta literatura transformà Bulgària en un fogar de cultura per a tots els pobles eslaus del sud-est d'Europa que, havent adoptat el cristianisme, se serviren dels llibres sagrats búlgars i tingueren una clerecia búlgara. Així les lletres búlgares no trigaren pas a adquirir el caràcter de font inexhaurible de coneixement per als serbis, els russos, fins els romanesos i una part dels albanesos. El príncep rus Vladimir, s'havia ja adreçat al tsar búlgar Samuel, son contemporani, per a moure'l a trametre a Rússia els llibres sagrats i mestres aptes per a ensenyar la paraula de Déu.

D'altra banda, el metropolità de Kieff, Ciril, féu passos prop del cap de l'Església búlgara, per tal d'obtenir les lleis orgàniques de l'església en llengua eslava. Un altre metropolità de Kieff, Ciprià, sollicità el mateix favor. El primer se n'em-

portà a Rússia un gran nombre de llibres sagrats per tal d'esmenar els llibres en ús a les esglésies russes.

Aquesta comunitat espiritual entre búlgars i russos en el domeny de les lletres, continuà fins el xv.^{en} segle. Rússia rebia contínuament de Bulgària, no solament manuscrits eslaus, sinó també religiosos, escriptors, artistes; cantores búlgares també hi eren ben rebudes, car Bulgària es trobava indubtablement, des del punt de mira de la cultura, a un nivell superior a Rússia fins el dia de la seva caiguda sota la dominació turca.

Els llaços culturals entre els búlgars i els serbis foren encara més extraordinaris. Si Sèrbia i Bòsnia han pogut escapolar-se de la llatinització és degut en gran part a la literatura búlgara creada sota el regnat de Simeó i dels seus successors. El mèrit incomparable que s'han conquerit els búlgars davant la història i l'eslavisme, rau principalment a haver creat en la vellúria una literatura que era obra dels primers mestres eslaus de Moràvia, la qual cosa havia contribuït poderosament al desenrotllament de les literatures dels pobles eslaus.

En efecte, la literatura sèrbia no havia de pendre la seva volada, sinó sota la influència de les lletres búlgares, la qual és féu sentir durant l'Edat mitjana. La llengua, la literatura i l'alfabet búlgars havien passat més enllà dels termenals de Bulgària: hom les veié adoptades a les contrades occidentals, enllà del llac d'Òcrida pels albanesos i al nord-est, enllà del Danubi, pels romanesos. A Valàquia la llengua búlgara era usada no solament en les esglésies, sinó també en la literatura.

Talment com el francès fou adoptat durant el ix.^{en} segle en Anglaterra i a l'altra banda dels Alps — a la Itàlia meridional i a Sicília — on les lletres franceses floriren, a Romania hom fou testimoni de l'adopció de les lletres eslaves. Tots els historiadors romanesos es complauen en reconèixer la grossa influència que va exercir Bulgària damunt llur país i el favor que hi fruï la llengua eslava. Les primeres cròniques romaneses són escrites en eslau. Llurs autors són Kutzovalacs.

La llengua eslava fou per als romanesos el que el llatí per als francesos i els alemanys, i l'antic grec. D'ella se servia la clerecia. Per això els primers impresos de Romania són tots en eslau.

Després de la caiguda de Bulgària sota la dominació otomana, l'eslau també va florir a Romania. Fins llavors que el grec va desterrar la llengua eslava de les esglésies de Bulgària, ella continuava vivint i prosperant en les esglésies i convents de Romania. Hom va veure protestar contra la introducció de la llengua romanesa en les esglésies, a la clerecia i als boiards, no solament de Valàquia i de Moldàvia, sinó també de Transilvània. Hom no podia capir que es pogués pregar a Déu en aquesta llengua poc desenrotllada.

El poble búlgar no va poder bastir en la península balcànica un Estat durable, que s'estengué pels territoris ètnics de la raça, però creà una obra immortal que ultrapassà els límits de la península i solidà la unió espiritual dels eslaus del sud i d'Europa. Aquesta obra grandiosa és, principalment, deguda a l'esforç de quatre genis: Sant Ciril i sant Metodi, els tsars Boris i Simeó, i l'arquebisbe sant Climent. El patriarca Eutimi, els esforços del qual foren secundats per una plèiade d'escriptors i savis, va contribuir al desenrotllament d'aquesta obra durant el segon reialme búlgar. Hom ignora els noms de tots aquests escriptors, que no són pas coneguts, però moltes de llurs obres han estat conservades.

Bulgària ha donat la llengua als pobles eslaus i ha contribuït al desenrotllament de llur civilització i cultura nacionals.

IV*

Diguem ara quelcom de l'abans esmentat Eutimi, patriarca de Tèrnovo, el qual clou la gloriosa història de l'antiga literatura búlgara.

* L'excel·lent figura del patriarca Eutimi en la història de la literatura eslava ens ha impulsat a complementar aquest paràgraf amb la següent nota del Ciampoli: «Elegit Patriarca l'any 1375 sota l'últim emperador búlgar, Xixman, va assistir al drama que va finir amb l'enrunament de la pàtria. Llavors que el fill de Baiazet Celebi va anar a assetjar Tèrnovo, trobant-se el tsar en altre camp de batalla, Eutimi esdevingué el personatge més important de la ciutat. La resistència va durar tres mesos; però a la fi la capital búlgara va caure, el dia 17 de juliol de 1393; i fou teatre d'escenes pavoroses. Eutimi no va pas perdre el coratge: al con-

Els antecedents relatius al seu origen, la seva vida i la seva activitat, són presos del sermó que sobre ell va pronunciar el seu deixeble Gregori Tsavlok. Després de la caiguda de Tèrnovo, capital del segon reialme búlgar, sota la dominació dels turcs (17, II, 1393), Gregori Tsavlok va poder fugir a Rússia, on pels seus coneixements i treballs literaris, arribà ésser tan conegut que fou elegit metropolità de Kieff (1415).

I fou en aquesta època que va escriure un discurs per al seu professor Eutimi.

El patriarca Eutimi fou deixeble de l'illustre professor Gregori Simauta i de Teodosi, un dels búlgars més savis de la segona meitat del XIV.^è segle († 27, XI, 1362). En 1356 Eutimi se n'anà a Constantinoble amb el seu professor Teodosi, on passà algun temps en el monestir de Sant Joan Studita. D'allí marxà cap al mont Athos, on el seu sojorn és remarcable pel següent episodi: Hom sap que l'emperador de Bizanci, Joan V Paleòleg, oprimint pels turcs, havia demanat la protecció d'Itàlia i de França, però cap d'aquests Estats li prometia socors sinó a canvi que

trari, anà a veure el capítol dels turcs, el qual va prometre tenir clemència, però no va adimplir sa paraula. N'hi va mancar poc que no fos penjat el mateix Patriarca, el qual fou exiliat a la Macedònia, envaïda ja pels otomans. Amb ell va marxar de la ciutat un fort nombre d'infeliços vençuts o exiliats a l'Àsia Menor: els més rics, els més nobles, els més generosos ciutadans de Tèrnovo. Llavors que hagueren passat els Balcans s'agenollaren davant Eutimi, del qual se separaren, i varen rebre la benedicció. Des de llavors la vida d'Eutimi fou una perennal abnegació: ell predicava entre els conterranis, donava als pobres el diner rebut dels boiars, sostenia el coratge, llevava els esperits. Va morir a Macedònia després d'alguns anys d'exili, i fou declarat sant. Els seus escrits remembren l'edat d'or, el segle de Simeó, i la fama llur va ultrapassar els terminals de les nacions eslavaves ortodoxes. Són biografies dels sants búlgars, pies llegendes, oracions, epístoles, temptatives de revisió de textos sagrats; per la qual cosa Constantí Kosteneç, gairebé contemporani d'ell, li concedeix l'honor d'haver regenerat la literatura religiosa llavors que el búlgar (com el llatí a la decadència) perdia cuitosament els sons i les formes antigues, es corrompia a la fonètica i a la sintaxi, amenaçava enrunar-se. Eutimi estatuí tota una escola per tornar a l'eslau la puritat, l'elegància, l'esplendor que li són naturals; i per això es varen fer célebres els manuscrits de Tèrnovo: els seus amics i deixebles, com és ara Cebrià, restaurador de la civilització a Moscòvia: Gregori Camylak, metropolità de Kiev, i Constantí Kostendzsky anomenat el filòsof, historiador profund, han estat benemèrits no tan sols de Bulgària, sinó també de Rússia i de Sèrbia.» (*Littérature Slave*, per D. Ciampoli, vol. II, pàgs. 44 i 45. Milà, 1889.)

l'emperador posés l'Església d'Orient sota l'autoritat del Papa. Judicant que sense socors foraster no podria foragitar els turcs d'Europa i que, possiblement, s'exposaria a perdre sa capital, Joan Paleòleg entaulà negociacions amb el Papa, i el 15 d'octubre de 1369 signà un acord relatiu a la submissió de l'Església oriental a l'autoritat del Papa.

De retorn a Constantinoble, Joan Paleòleg féu un curt sojorn al mont Athos. Durant el viatge l'emperador s'havia gastat tots els cabals que se n'havia endut de Constantinoble. En aquest estat, l'emperador s'adreçà als monjos de l'Athos i alguns d'aquests conceberen la idea d'aprofitar-se de l'ocasió per a venjar-se del savi monjo búlgar Eutimi, que ells detestaven. Amb aquest objectiu, feren dir a l'emperador que Eutimi era força ric. Joan Paleòleg ho va creure i s'adreçà a Eutimi demanant-li cabals. Fou en va que el monjo fes de convèncer a l'emperador de la seva pobresa. Foll aquest ordenà els pitjors turments contra Eutimi per tal de forçar-lo a denunciar els seus cabals. Però, malgrat els suplicis més horribles Eutimi continuava afirmant la seva pobresa, a conseqüència de la qual cosa l'emperador el féu exiliar a la illa de Lemnos. Eutimi hi passà poc temps, car, ben aviat, l'emperador tingué un somni estrany que acabà de conveçne'l de la indignència d'Eutimi i ordenà que li fos tornada la llibertat. Eutimi se n'anà a Tèrnovo (1372).

Coneixent prou bé el grec, Eutimi estudià la traducció eslava dels llibres sants. Aquesta traducció, que es remuntava a l'època dels sants Ciril i Metodi i de llurs deixebles, li palesà la ignorància dels copistes, els quals hi havien introduït tals errors, que en molts indrets la traducció eslava no corresponia de cap de les maneres al text grec. Independentment d'això, ella era feta en la llengua parlada pels búlgars del ix.^{en} i del x.^{en} segles i s'allunyava força de la parla moderna. Això comportava grosses dificultats per als qui volien instruir-se. Eutimi es va posar a corregir la traducció dels llibres sants, tant des del punt de mira de la llengua com des de la seva conformitat amb els textos originals. Retirat a Pera, no lluny de Tèrnovo, l'illustre monjo es posà a la tasca i arribà a la correcció completa dels llibres sants, en ús a les esglésies búlgares.

En l'execució d'aquest treball, Eutimi fou encoratjat i sostingut pel rei Joan Xixman, l'últim sobirà del segon reialme búlgar, que imità, en aquest punt, l'illustre exemple del seu pare Joan Alexandre, conegut per la seva sollicitud envers les lletres i els escriptors. Cap a l'any 1375 morí a Tèrnovo el patriarca búlgar Joaquim II, i seguint el desig manifestat per l'emperador, Eutimi fou nomenat patriarca. Posat al cap de l'església búlgara, Eutimi no va pas interrompre el seu treball de revisió de la traducció eslava dels llibres sants.

Encara s'hi donà amb més energia. Com abans havia fet el seu mestre Teodor de Tèrnovo, aplegà una novella escola literària al seu entorn (hom hi comptava savis búlgars, serbis i russos, i desenrotllà una gran activitat literària); per bé que, en aquesta època, els turcs que havien arribat a consolidar-se en la península balcànica i menaçaven els termenals de Bulgària, promouien conflictes poc favorables al desenrotllament de les lletres.

Ens han quedat d'ell només que divuit obres. Són de gran valor, no tan sols com escrits literaris, sinó també per les dades històriques que enclouen. Cal esmentar en primer lloc les que tracten de vides de sants, entre els quals sant Joan de Rilo, sant Petka, sant Teodor, etc. Els missatges adreçats als caps espirituals de les esglésies ortodoxes veïnes, per Eutimi, en la seva qualitat de primer bisbe búlgar, ofereixen també un gran inrerès per a l'estudi de la història búlgara i en particular de la de l'Església.

(De *L'Écho de Bulgarie.*)

BIBLIOGRAFIA

Poincaré i la teoria de les equacions diferencials, conferències per J. HADAMARD, recollides per E. Terradas i B. Bassegoda. — Institut d'Estudis Catalans, Secció de Ciències, MCMXXII.

La Secció de Ciències de l'Institut acaba de publicar aquestes conferències dins la *Col·lecció de Cursos de Física i Matemàtica* dirigida per E. Terradas.

Un tribut d'admiració per a la personalitat científica de Poincaré inicia el treball. L'abast extraordinari de sa pensa, el seu pregon sentit filosòfic, les seves idees sobre la marxa de l'esperit en la invenció matemàtica i el paper que hi juga la intuïció, són traçades en ràpid esboç.

Entrem, després, directament en l'estudi del problema de la integració de les equacions diferencials, posant de relleu la relativitat del mot solució, condensada en la famosa sentència de Poincaré, en el Congrés de Roma : «Ja no hi ha problemes resolts i altres que no ho són : hi ha només problemes *més o menys* resolts.»

Newton creu haver resolt la qüestió en obtenir una solució purament *formal*; Cauchy arriba a una solució rigorosa, però que resol el problema *localment*. Queda per fer la síntesi d'aquestes solucions locals, la qual, en casos particulars, pogué obtenir-se amb el mitjà fecund de la teoria de les funcions analítiques.

Diverses vies s'oferien a l'activitat dels geomètres per al pas de la solució local a la general quan aparegué Poincaré. Totes elles han sentit la petjada ferma i atrevida del gran home.

Èll estudia els casos en què la integral general pot expressar-se mitjançant funcions conegudes, i quan això és impossible introdueix noves classes de transcendents, entre elles les celebèrrimes funcions fuchsianes; generalitza els resultats clàssics de Briot i Bouquet, ço que el porta a la consideració de funcions amb *espais llacunars*; presenta desenrotllaments vàlids per a tota valor de la variable, aplicant-ho a la regularització del problema dels tres cossos; i fa ús admirable del potentíssim instrument de la nova teoria de

funcions, completant l'estudi de les condicions de Fuchs per a l'existència de punts crítics fixos.

Però, demés, Poincaré ha obert nous camins en servir-se, en l'estudi de les corbes definides per una equació diferencial, del mètode anomenat *qualitatiu*, mètode semblant, encara que molt més difícil, al que hom utilitza en l'estudi de les equacions algèbriques i en la recerca de la forma general de les corbes en geometria analítica.

En les equacions diferencials de primer ordre, per esbrinar la forma de les corbes integrals, Poincaré és portat a l'estudi local entorn dels punts singulars. D'aquesta manera arriba a la classificació dels susdits punts: poden trobar-se *nusos*, *colls*, *focus* i, excepcionalment, *centres*. Quant a les corbes integrals, si no troben un punt singular o són asimptòtiques a un focus, caldrà que s'enrotllin entorn d'una corba closa (*cicle límit*). Aquests cicles límits se cerquen mitjançant la consideració dels cicles sense contacte, els quals en certa manera, empresonen, entre ells, als cicles límits, formant una *xarxa topogràfica*.

Quan l'equació diferencial és de grau superior al primer, serà aplicable el mètode precedent? Poincaré demostra que cal tenir molt en compte les propietats topològiques; els resultats depenen de l'ordre de connexió, és a dir, del gènere de la superfície $f(x, y, z) = 0$ derivada de l'equació diferencial $f(x, y, y') = 0$.

Per fer palesa l'existència dels punts singulars, hom ha de servir-se de la noció d'*índex d'un cicle*, essent també de gran utilitat la teoria de les característiques de Kronecker, la qual sofrí certament la intervenció valuosa de Poincaré.

L'aplicació dels anteriors resultats als sistemes de segon ordre fa ressortir la importància capital de les solucions *periòdiques*.

Coneguda una d'aquestes, Poincaré cerca ço que esdevindran les coordenades d'una corba veïna, obtenint equacions de *variacions* lineals amb coeficients periòdics; en llur integració apareixen els *exponents característics*.

L'estudi d'aquelles corbes veïnes de la periòdica es redueix al dels punts singulars que donen en una secció normal. El nus i el focus donen corbes asimptòtiques; en el cas d'un coll, hi ha dues superfícies que contenen solucions asimptòtiques; en el cas d'un centre, les solucions resten sobre una superfície tubular que volta la solució periòdica. L'existència d'aquestes superfícies tubulars està en íntima relació amb la dels *invariants integrals*, i en virtut

d'ella pogué Lindstedt aconseguir l'eliminació dels termes en els seus famosos desenrotllaments.

En la memòria *Sur le problème des trois corps et les équations de la Dynamique*, coronada en el concurs obert en 1889 pel rei Oscar II de Suècia, Poincaré aplica tots els susdits resultats al gran problema de la Mecànica del cel.

Demostra, allí, com a complement del teorema de Bruns, la no existència d'integrals uniformes, ultra les deu integrals algebriques conegudes; estableix, demés, la conclusió de la manca de convergència uniforme de les sèries de Lindstedt.

Queda, també, exposat amb tota claredat, els distints sentits del mot *estabilitat*, diferenciant l'estabilitat a la Laplace, a la Poisson i a la Liapounoff.

És fonamental el teorema de Poincaré sobre l'existència de solucions periòdiques per a valors petites del paràmetre pertorbador, que permet d'obtenir una sèrie indefinidament complicada de sistemes de solucions periòdiques, de periodicitat cada vegada més feble.

Finalment, escomet Poincaré la recerca de les òrbites periòdiques per a valors qualsevulla de la massa pertorbadora; treball que deixà inacabat, car el sorprenué la mort quan pretenia demostrar un teorema sobre una transformació puntual, cosa que aconseguí poc després el geomètra americà Birkhoff.

EL FI DE LA CULTURA

El problema del fi de la cultura fou plantejat, de fet, pels enciclopedistes. Fins llavors era a tothom evident que la cultura era *ancil·la* de l'esperit, és a dir, aquesta veritat no s'era mai formulada, per tal com no s'era mai discutida. Però els enciclopedistes començaren d'una manera metòdica de fer servir la cultura d'arma contra la Religió, i la qüestió restà plantejada.

Avui, però, assistim a la liquidació d'aquella impietat que amb el lema «Cultura per irreligió» pretengué establir divorci entre la Ciència i la Fe, entre la cultura i l'esperit. Avui els noms de Darwin, Proudhon, Baur, Gall, Ferrière, van oblidant-se en aules i llibres, i llurs somnis pseudo-científics, ridiculitzats per la mateixa ciència, altra valor no tenen que la de monuments d'escarment per a la humanitat que en endavant es guardarà prou de profanar el santuari de la ciència amb deliris de destrucció.

Veus eloqüents han proclamat, enfront de tal desfeta, la *banarrota de la ciència*. L'home no s'hi avindrà mai amb aquesta inscripció descoratjadora. La ciència no és una Banca o un negoci industrial que pugui sofrir bancarrotes definitives.

Per això ambdós bàndols han reprès la tasca de reivindicar el seu nom, amb la diferència, però, que els partidaris de la Raó independent han hagut de canviar d'actitud i la seva bandera actual és la de *Cultura per la cultura*, la cultura fi de si mateixa. Arreu del món s'albira aquest canvi; per tot, els que no han assolert a tot esclat la resplendor de la Revelació cristiana, han abandonat l'odi apriorístic a Jesús, i el proclamen el Mestre, el Profeta, el Llegat de Déu. Cristians es diuen els tolstoïans a Rússia, Harnack a Alemanya, Loisy a França, Raffaele Mariano a Itàlia.

Dins la mateixa Espanya, qui tant en el mal com en el bé sempre va a rersassa d'Europa, els intellectuals de l'última promoció no posen l'anticristianisme com a condició prèvia de cultura, i no fa gaire hem sentit En Lluís de Zulueta cantant lloances de la civilitat cristiana. El moviment és consolador, perquè suposa un retorn de la naturalesa erma i sedent a les fonts de l'esperit; és consolador perquè conté una implícita confessió de derrota; és consolador, encara, perquè implica una rectificació de criteri, per tal com la maligna intenció inicial d'irreligió ha deixat el lloc a l'honradesa científica, no sempre sincera, però certament sempre profitosa, puix que la ciència sempre duu a l'esperit i el Cristianisme no ha defugit mai la lluita serena en el camp científic.

INTEL·LECTUALISME. — La nova posició dels racionalistes, ja ho hem dit, és l'esforç per adquirir la cultura, sense ulterior ordenació. Així com fa poc es digué «l'art per l'art», així avui es diu «la cultura per la cultura»; el cultiu de la intel·ligència es dona per l'última perfecció de l'home i el tipus acabat de l'home modern, segons les últimes normes de civilitat, s'ha nomenat l'*intel·lectual*. Intellectual! Veu's aquí l'obsessió de molts joves. Provem d'esclafollar-la.

Essent l'esperit el centre roent de les més altes llugors i harmonies de la vida, nades de l'interior llibertat, vol la llei d'equilibri i distribució del treball que a cada facultat se li doni el propi desplegament, per tal que de la unió de totes elles n'isca la plenitud de la vida i la perfecta sanitat de l'home. Tot perfeccionament d'una facultat ha d'encarrilar-se a la proporcional perfecció de les altres. Trenqueu aquesta norma d'higiene espiritual i vindrà el desequilibri, la desorientació de la vida.

Ben examinat el fet de l'intellectualisme, no s'hi troba, en fons, altra cosa.

El sol fet de constituir en la ciència l'última perfecció humana, engendra en l'ànima una concupiscència de saber sense altre objectiu que el de la pròpia satisfacció, una vanitat de vanitats, una luxúria espiritual, que fa dels intellectuals uns turmentats per l'ansia suprema de la set, sense que mai puguin arribar a l'íntima satisfacció de la plenitud.

¿De què servirà, de fet, la ciència estàtica, la ciència última perfecció, la ciència fi de si mateixa, sinó de vana inflor, d'intolerable supèrbia en el pobre martiritzat per l'enutjós embalatge d'una unió de concepcions qui no poden heure vida per mancarlos la calor maternal en l'esperit de flanc estèril?

Perquè no tot allò que surt de l'enteniment és viu. Sols és viu allò que conté un germen d'expansió i eficàcia, allò que posseeix un moviment inicial de desenrotllament i fructificació, i la idea pura és principi de discussió i desavinença. La vida sols s'obté en caldor d'amor; el connubi de la idea amb sentiment, l'essonjament amorós de la idea germinal, és l'únic principi de vida.

Per això la cultura per la cultura dels intellectuals és sols un bagatge d'idees mortes.

Els volen conrear sols l'enteniment, i les belles obres i fructuoses són més aviat filles de la voluntat, deu de llibertat i energia.

Mireu els grans homes, grans no sols per llur perfecció personal, sinó per l'eficàcia en els destins de la Humanitat: els fundadors de nacionalitats, d'Ordres religioses; creieu que foren homes de gran ciència? Tal vegada; però si mai ho foren, foren més que res homes de gran amor. Carlemany era gairebé analfabet, Sant Francesc d'Assís era un místic afollat per l'amor de Déu i de la Natura. La idea per si mateixa és freda; divideix i dissipa. Sols l'amor és unió, i en la unió radica el secret de tota edificació i de tota eficàcia. Ja digué Sant Pau que la ciència infla i la caritat edifica.

Per això el cultiu exclusiu de l'enteniment, deixant erms els camps del sentiment i de la voluntat, equival a una mutilació contra natura de l'home, produeix la dissipació de l'esperit i la sequedat del cor. I si bé és veritat que la fe és un estat de judici, no ho és menys que la moral, suprema noblesa de l'home, té el dipòsit de ses energies en la delicadesa del sentiment i en la força de la voluntat lliure.

Sense educació de la voluntat no hi ha moral possible, perquè encara que la intel·ligència dicti els cànons de la moral humana, una simple insinuació de la passió indòmita pot més que tots els arguments de la filosofia.

Perdoni el lector la sequedat d'aquestes consideracions; elles

van dirigides a posar de relleu l'horrible sacrilegi de lesa natura que comet l'intellectualisme en mutilar l'esperit fins a buidar-lo de tota substància divina. Tot se'n ressent avui de tal mutilació; la ciència qui és esdevinguda un deliri de febricitant on es debaten en nerviosa convulsió les més aventurades gosadies de la inventiva que no poden saciar la fam de l'esperit; l'art, convertit en refinament decadentista d'ànimes assecades per la dessaborida cultura; la moral, reduïda a les espontànies tendències de l'instint, orbes de tota il·luminació supràterrena.

L'ÈSPERIT. — Davant de tan hòrrida devastació, cal entrar en contemplació i mansuetud i proclamar al vent desolador del segle : L'esperit no és la intel·ligència.

No, certament. L'esperit és aquell punt de màxima pressió interior del qual ve el moviment inicial i lliure que dóna orientació als camins de la vida humana, aquell vent que alena en el fons de la personalitat i fa girar les llums de la intel·ligència i les flors del sentiment envers els camins de la vida o de la mort. És quelcom molt més intern que l'enteniment i la voluntat, per tal com no solament els comunica la virtut, sinó que els dóna també la direcció envers l'Orient de l'esperit, o envers el Ponent de la matèria. On no hi ha esperit, no hi ha orientació, ni ordre, ni fecunditat. Ell és col·locat sobre el cim més enlairat de la Natura i d'ell davalla tota virtut i tota saviesa. Destronar-lo d'aquesta altura és deixar a la matèria la direcció del món, i la matèria és cega i morta. Si tota caldor de vida ve de l'esperit, tota fredor de mort ve de la matèria. Ja deia el profeta que una gran desolació s'era feta damunt tota la Terra perquè ningú *no reflectia en el seu cor*.

Ve'u's aquí, doncs, com ni les sacietats de l'enteniment, ni les ànsies de la voluntat no poden alimentar el foc de l'esperit. La substància nutritiva de la vida ha de venir de més amunt i ha de penetrar més endins; ha de baixar de més amunt, perquè sols allò que és superior a l'home pot enlairar l'home; ha de penetrar més endins, perquè per nodrir la substància de la vida cal afegir i assimilar substància a la substància i arribar a les junctures de l'ànima i l'esperit, que és, segons la bella figura de Sant Pau, el darrer sojorn de la paraula de Déu en nosaltres.

Els intellectuals no l'han trobat aquest centre vital i volen alimentar l'esperit amb les golosies materials d'una intel·ligència viciada. Però les llepolies no alimenten, ans emmalalteixen i duen a l'anèmia i a l'exaltació nerviosa. Per això veureu avui tantes ànimes afezegades i dèbils, tanta fluixedat de caràcter, tanta versatilitat d'orientació. L'esperit s'és esmortit i en el seu lloc s'hi és posada la morbosa exaltació de la sensualitat... Així veieu que tot ço que no pot afectar directament els sentits no entra en el camp de visió dels partidaris de la cultura per la cultura. Voleu mutilació més inhumana?

Sí. Tornem a dir-ho. L'esperit s'és dissipat, i en son lloc s'hi és posat el refinament sensual de la matèria. Veu's aquí que l'intellectualisme, exagerant la supremacia de la intel·ligència, és caigut en materialisme, en animalitat, en grosseria. I per tal com la matèria és mancada de llibertat, puix obra per necessitat de naturalesa, la llibertat s'és esfondrada, i amb ella la dignitat moral. Prou pugnen ells per retrobar una norma de moralitat i acallar les protestes de la natura mutilada. Endebades. Harnack ho ha provat, i sabeu on ha fet cap? A tirar per terra tot allò que pot fer nosa a les passions; llei de Déu, immortalitat de l'ànima, vida eterna, deixant només un sentiment indecís de la *paternitat de Déu* que no obliga més que a una reconeixença vaga i estèril. Tolstoi ho ha provat, i relega també entre les superfetacions post-cristianes l'existència de Déu, el Regne del Cel, la vida eterna, el culte de Déu, la pregària, i deixa com a resta de sa devastació un nebulós *coneixement de la vida*, mèrit ensems i recompensa, sense influència directriu en l'orientació de la vida. Loisy ho ha provat, i tota sa moral consisteix a menysprear amb èmfasi de crític el Crist històric amb totes ses ensenyances i fingir un Crist interior, contrari de la llibertat personal, i, per tant, de la moralitat.

Veu's aquí un bell compliment de la paraula profètica; se són contorbats tots els insipients de cor.

No en tenim prou, doncs, per alimentar i dirigir la vida, de la cultura que infla l'enteniment i asseca el cor. La Llum baixa del cel, no puja de la Terra. Així també la llum de l'Esperit. El més il·lustre representant de l'escola racionalista, Harnack, ho confessa palesament: «Entorn dels grans i vitals problemes — diu — (d'on

venim, a on anem i com) la ciència respon avui tan poc com dos o tres mil anys enrera. Bé ens informa dels fets... però on i com comença aquesta corba ascendent del món i de la nostra vida — corba de la qual sols un segment ens és mostrat — i a on fa cap aquesta corba, la ciència no ens ho ensenya. I si volem conservar fermament aquelles forces que brollen del punt més alt de la nostra vida interior, aquest màxim bé nostre... no ens havem d'abandonar a l'escepticisme, a la frivolitat, no, hem de creure fermament en aquell Déu, que Jesús ha nomenat el seu Pare i que és també el nostre Pare.» (*L'essència del Cristianisme.*)

¿Hem de rompre, doncs, contra la ciència i contentant-nos de la simple fe del carboner, donar comiat a tota cultura intel·lectual?

Hem de renunciar a la cultura per sadollar-nos d'esperit? No. L'esperit és el punt cèntric al qual es va per tots els camins, a condició de no menysprear-ne cap.

Davant del desequilibri introduït a la natura humana per l'intellectualisme, davant d'aquesta bàrbara mutilació de la nostra integritat personal, hem d'assentar la nostra plenitud damunt de les columnes de la naturalesa i encimbellar l'esperit sobre el basament de la matèria i les facultats de l'ànima. Veu's aquí la nostra posició. Volem la cultura, sí, la cerquem amb tota l'ansia d'un assedegat, però la volem amb pes i mesura, sense posar-hi el fi de la nostra vida. Nosaltres sabem que així com un excés de pedagogia ofega l'educació i un excés de crítica embrolla la Història, així també un excés de cultura dissipa l'esperit. Nosaltres sabem que la ciència qui roman en estat de simple notícia és llavor estèril que en compte de granar i fructificar, donarà fetor de podridura, que la ciència estàtica és llac d'aigües mortes, incapaces de fertilitzar els vergers de l'esperit, que la llavor de la idea té de compenetrar-se amb les ardències del cor i amb el suc del sentiment per tal de poder granar i florir. En aquesta altíssima comunió del cor i de la pensa, dels sentits corporals i facultats anímiques, de llugors d'esperit i regalims de matèria, és on la vida humana batega amb plenitud i inspiració, és on se forgen les grans obres de l'art, de la ciència i de la santificació de l'home.

No és aquesta posició més humana que la dels intel·lectuals?

Més encara, no és aquesta la *posició humana*? Amb quin dret volen ells amputar la nostra harmònica integritat?

Els se diuen intellectuals i acompanyen la paraula amb un gest de suficiència. No els ho envegem. Ells són *intel·lectuals*; nosaltres *integrals*. Ells no són homes; són intel·lectes, freds, hirsuts, amorals, no gens curosos de la matèria que va per les seves; éssers desequilibrats que no serven aquella harmonia i proporció que serà exigida per bastir el Palau celest de la Humanitat glorificada.

Nosaltres som homes, i, com el poeta llatí, no volem que res d'humà ens sia estrany. Estimem el conreu de la intel·ligència, però també estimem l'educació de la voluntat, la recta direcció del sentiment, la fortalesa del cos, la delectança dels sentits, però sobre tot això, estimem la inefable comunió de totes aquestes belles coses i l'orientació de la vida per aquell vent fort i subtil que alena en l'entranya de l'ànima i que hem anomenat esperit.

Veu's aquí l'ordre de la vida humana.

Dins aquest procés biològic d'unificació d'energies en la personalitat de l'home, la intel·ligència hi té, no hi ha dubte, una funció importantíssima: la de preparar el pa de l'esperit del qual es nodreixen totes ses facultats. Aquest pa saborosíssim no és la idea estàtica, la idea morta de què parlàvem, sinó la idea dinàmica, la *idea norma*, i si voleu, en llenguatge de Fouillée, la *idea-força*. Mentre la idea roman en la regió freda de l'especulació, en forma de simple *notícia*, és aigua estancada qui no pot servir per a la irrigació i moralització de la consciència. Però l'enteniment humà té una funció més misteriosa que la simple aprehensió de la veritat, i és la transformació de la veritat en norma de vida, per la qual no basta la potència intel·lectual, sinó que es necessita una profunda honradesa i sinceritat, per tal com amb ella l'home deixa d'ésser rei de si mateix, per deixar que regni en ell la Veritat. La sinceritat, ha dit el Dr. Torras i Bages, és la veritat regnant en el cor de l'home. Per aquesta transformació, la idea simple es torna aigua viva qui brolla contínuament del fons de la consciència, com aquella de què parlava el diví Mestre: llavors la veritat no queda estancada en els corruptes aljubs de la vanitat

intellectual, sinó que davalla amorosament a encarnar en la voluntat i en els instints i sentiments i fins en els sentits corporals, qui manta vegada arriben a sentir la modesta dolcesa de sa suau condició. És allò que els filòsofs en diuen *raó pràctica*, i el poble català *seny*.

EL SENY. LA SAVIESA. — Parem una mica en la consideració d'aquesta miraculosa paraula. El nostre poble — model de sensatesa i equilibri — ha tingut una vivíssima intuïció de la doctrina que anem exposant. Per ell, un home pot tenir seny sense posseir grans coneixements, i, a la inversa, un tal pot ésser dotat de molta ciència, sense ésser *home de seny*. La veieu la distinció acurada entre l'aigua entollada i l'aigua viva? L'aigua entollada és corrupció; l'aigua viva és fecunditat; és per això que el poble per recomanar un home no diu : *és home de molts coneixements*, sinó, *és un home de coneixement*, i més sovint, *és home de seny*. Ferguem més endins. Què vol dir, en principi, la paraula *seny*? Vol dir *sentit corporal*. Ramon Lull parla molt sovint en les seves obres dels *cinc senys corporals*. Com s'és feta la maravellosa translació de significat? Qui les coneix les lluminoses vies de la paraula viva! Jo només sé que, per mig de la raó pràctica, els coneixements se simplifiquen i es tornen *coneixement*, que el coneixement, el seny, és una encarnació de la veritat en els orgues corporals, en tal guisa, que aquests arriben a tenir, per sàvia habitud, un principi de discerniment, tal que la vista se sent ofesa pel desordre moral o l'orella sofreix — sofreix corporalment — en la murmuració o en la flastomia, i el sentit íntim afina sa percepció fins a gustar la dolça sabor de la veritat. Veu's aquí, doncs, el *seny*, ço és, el sentit corporal inundat de veritat, embriagat per l'esperit, qui en ell ha feta amorosa encarnació. El llibre més assensorat que sia eixit de ploma catalana, el *Criteri* de Balmes, el *Codi del seny*, ¿què és, sinó un davallament de les aigües de la més alta especulació a l'actuació quotidiana i humil de totes les energies de l'home? No l'heu sentida la dolça sabor de la veritat, tot llegint-lo?

Ara vull dir-vos la més bella cosa que hagi vista en ma vida. El Cristianisme té una ordenació ascètica que ve a ésser una so-

brenaturalització de la filosofia del seny. El seny sobrenatural és la Saviesa dels llibres sagrats i dels escriptors ascètics.

Saviesa, etimològicament, significa saborització; per ella el ver esdevé *saborós, sàpidum* i d'aquí *saviesa*.

O meravellosa coincidència del geni català amb el geni cristià! El català, per expressar la raó directriu en l'ordre natural, pren la metàfora del sentit orgànic en general, i diu : Seny. El Cristianisme, per expressar el mateix en l'ordre sobrenatural, la pren d'un sentit corporal particular, el gust, l'únic que arriba a l'entranya de les coses, i diu : *sàpere, sapientia*, saviesa.

Què és, doncs, saviesa? Sant Bernat ens diu que és la sabor de la veritat. És la Veritat sobrenatural — la Fe — encarnada en l'home, que tan íntimament s'hi és ajustada que s'ha fet dins a l'ànima com un orgue espiritual per la seva degustació i discerniment. Ella informa potències i sentits, instints i inclinacions, ànima i cos, i els comunica una delectança en la pràctica del bé que, segons doctrina de Sant Tomàs, és senyal de la obra perfecta. Ella és com aigua de vida davallada de les cimes eternals qui xopa i amoreix el cor i la consciència. Ella és com foc divinal qui escalfa sense cremar els membres del cos i les sines de l'esperit. Ella és com vent que alena dins de nosaltres, sense saber on va ni d'on ve, però que ens dirigeix per viarany humils i lluminosos vers les cimes glorificades d'eternitat. Deixem les metàfores. Qui ho podrà dir ço que és la Saviesa? Gosem-hi. Direm que és la reencarnació espiritual en nosaltres del Verb de Déu, Saviesa del Pare qui baixa de les seus reials, com diu l'Església,* reencarnació que és mèrit de l'encarnació corporal feta en les entranyes de la sempre humil Verge Maria i que es verifica en nosaltres per la infusió de la gràcia i sobretot de la gràcia eucarística. És aquella de qui parla Sant Pau en expressar son desig que el *Crist es formi en nosaltres*.

Ella, doncs, la Saviesa eterna, no es queda en forma d'idea estèril, sinó que es fa criteri i norma, i carn i seny corporal.

És el seny sobrenatural qui ho disposa tot fortament i suau; fortament, adreçant els camins torts de la natura; suaument, res-

* *Antífona de Vespres de la Dominica infra Octava de Nadal.*

pectant la seva debilitat i humana complexió i sobretot la llibertat, qui és, en expressió de Lleó XIII, el bé més gran de la naturalesa.

Veu's aquí, certament, un Crist interior que els modernistes no coneixen; aquest Crist interior, al revés del seu, depèn del Crist exterior i històric, del qual no és sinó la influència, la il·luminació interna, de què parla Sant Joan quan diu que el Verb és llum qui il·lumina tot home qui ve en aquest món.

Aquí tenim, doncs, el Seny cristià, la Saviesa, il·luminant i vivificant tota la nostra vida interna i externa.

Resumint tot el que havem dit fins aquí, podrem dir que la cultura no pot ésser fi de si mateixa, car llavors s'entolla en l'aljub de la nostra vanitat i esdevé aigua corrupta; tota cultura ha de tenir un fi pràctic de direcció de la vida humana, baixant a nodrir l'esperit amb les normes de moralitat i orientació de la vida vers la seva eternal glorificació. Tractant de cultura natural, aquest fi és la transformació de la cultura en norma moral natural; fruit d'aquesta maduració és el *seny*. Tractant de cultura religiosa, és l'assaonament de la ciència teològica, de la Veritat divina, per tal que els seus fruits puguin ésser assaborits per l'ànima i nodreixin la substància de la vida religiosa; llavors les veritats especulatives es tornaran normes morals sobrenaturals i la saviesa (Verb de la boca de Déu) serà en nosaltres.

Comparem ara les valors d'aquestes coses:

Ciència = notícia (idea morta, aigua estancada i corrupta);

Seny = notícia + criteri (idea viva, assimilada per la raó pràctica per dirigir la conducta en l'ordre natural);

Saviesa = notícia + esperit (idea viva, assimilada per la sobreroaó (Fe) per dirigir la conducta en l'ordre sobrenatural).

Ara no ens estranyarà que el Dr. Torras hagi dit que la saviesa «no és una pura forma de l'enteniment, no és sols una perfecció de la intelligència; és una elevació de tot l'home que s'acosta a Déu per participar de la seva vida sobirana. Comprèn tot el nostre ésser, les potències i els sentits, tota la nostra activitat, ja nostra vida íntima, interior i incomunicable, i la nostra vida

externa, social i pública» (*La Confessió de la Fe*, Pastoral de Quaresma de 1906).

Ara no ens estranyarà que els directors d'ànimes tinguin una espècie de lògica sobrenatural, alliberada dels cànons estrets de la filosofia, per discernir esperits, dirigir sentiments piadosos, orientar la vida religiosa.

Ara no ens estranyarà que fins persones il·lustrades gustin instintivament la sabor de la veritat religiosa i la sentin fins sensorialment, perquè sabem que la Veritat feta saviesa és l'aliment propi de l'ànima i en ell l'ànima es delecta com el cos al pendre son nodriment; i sabem també que la Veritat i l'error desperten diferents *sensacions espirituals*; la primera, tranquil·lament saborosa i confortant, indicatiu d'una sanitàosa assimilació; la segona d'una dolçor irritant i tòxica, indicatiu d'emmetzinament.

EL FI DE LA CULTURA. — Ara, per fi, podem assenyalar el fi de la nostra cultura. La nostra cultura té de tirar al Seny i a la Saviesa, traduint la Veritat en norma pràctica i substància nutritiva, fent-la encarnar en tots els membres del nostre cos, fins a fer-ne gustar la dolçor, fins a fer-la sentir sensorialment, convertint l'home més rústic en *savi*. Així perfeccionarem *tot l'home* i ens guardarem del pecat de mutilació espiritual.

Repetim : Ells intel·lectuals, nosaltres integrals. Ço és : ells mutiladors, nosaltres humans. Mireu com avança el Cristianisme al naturalisme en l'amor a la naturalesa humana!

Ja podem, doncs, formular el lema que ha de guiar-nos en la recerca de la cultura.

Així com els intel·lectuals romanen estàtics davant la tristesa de la idea morta, nosaltres hem d'anar *més enllà de la idea*, al *seny*; més enllà de la ciència, a la *saviesa*; en una paraula, més enllà de la *cultura*, a l'*esperit*. *Cultura per l'esperit*, veu's aquí la nostra senya.

La *Cultura fi de si mateixa* és, emprant una semblança bíblica, com un núvol sec, sense aigua, mogut ençà i enllà al grat del vent capriciosos de la moda. La *Cultura per l'esperit* és núvol gras qui regala aigua del cel per amorosir i fertilitzar la terra. Així, nosaltres volem que des del cel del pensament, la ciència

regalimi en dolç plugim l'aigua de divinal saviesa, a fi que regui la terra del nostre cos i de la fusió de cel i terra brolli la flor de la bondat i de la bellesa humana.

Volem que la Cultura no es quedi en l'enteniment, com menjar indigest, sinó que sia assimilada per l'esperit i l'esperit la tornarà en vigoria de voluntat, en seny, en saviesa, en tonicitat de potències i sentits, en discerniment instintiu — quasi olfactiu — de la veritat i del bé.

Veu's aquí el *sapiens* de les Sagrades Escripures, l'home *sapient* qui no odia els manaments, ni és foraviat per les tempestes d'aquesta vida, que *té el seu cor en la mà dreta* i el rostre lluminós de saviesa i les seves paraules s'ouen en silenci.

Les Sagrades Escripures, sobretot els Llibres sapiencials de l'Antic Testament, semblen tenir una especial delícia en cantar lloances de l'home sapient, però es nota que quasi mai no fan consistir la seva glòria en la possessió de la ciència, sinó sempre en la possessió del seny i del sentit moral. La temor de Déu és el principi de la saviesa, i l'amor i l'observància de la llei la seva possessió, conservació i creixença.

Aquest és el caràcter propi del Cristianisme, que, en expressió del Dr. Torras, no és l'*escuela de Jesucrist*, com l'aristotelisme és l'escuela d'Aristòtil, sinó l'*esperit* de Jesucrist, esperit que és més amor que cultura. El Cristianisme no tendeix primordialment a fer homes de grans idees, sinó homes de grans obres i les grans obres són filles dels grans amors.

Per això quan surt un home d'elevada ciència, l'Església no judica del seu mèrit per la novetat i profunditat de ses idees, sinó per ses virtuts i per l'eficàcia de ses ensenyances en l'educació de la voluntat. No pesa la ciència, sinó la saviesa, perquè sap que en la ciència hi pot haver vanitat, però que la saviesa és sempre humil i naix de temor i viu en amor i honestesa.

Aquesta maduració de la Veritat per fer-la mengívola, aquesta transfiguració de la ciència en saviesa, ha d'ésser el fruit cobejat de la nostra cultura. Aquesta és precisament la novíssima tendència de la Teologia i de l'exègesi ortodoxa. Recordo que el pare Fonck es queixava un dia amargament de l'eixutor introduïda en l'estudi de la Sagrada Escripura pel minuciós i fred cri-

ticisme modern, i clamava pel retorn a l'esperit, per la unció de pietat religiosa qui sap treure de la pedrera de les Escriptures l'aigua viva de la saviesa.

Sota la paternal benedicció de Pius X, el pare Fonck va emprendre la reforma, i avui teòlegs i escripturistes cerquen més la saba de l'esperit que l'escorça de la lletra en l'estudi de les ciències sagrades.

I no és sols en aquest ram; és en molts altres, és quasi en tota la vida de l'Església contemporània que s'inicia fortament un retorn a la pura simplicitat dels primers temps del Cristianisme, a aquella dolça flaire d'espiritualitat sincera i efusiva dels primers cristians de Jerusalem, Cesarea i Roma. Les polèmiques dogmàtiques i crítiques de l'heretgia i el racionalisme havien cuidat esvaïr aquella tebior d'esperit, però avui, haguda victòria en el camp científic, ja declarat neutral, l'Església, enriquida amb els tresors de cultura conquistats en l'estrènua però fecunda lluita, torna a pendre el seu antic caient de caritat forta i simple.

Veu's aquí un bell exemple del que han de fer els joves nacionalistes de Catalunya; anar a la conquesta de la simplicitat sapient i reflexiva. Perquè integritat de natura no és sinó simplicitat, i simplicitat no és sinó supremacia de l'esperit qui vivifica i unifica totes les coses. On regna l'esperit, la direcció de la vida és una, a un fi van totes les energies del cos i de l'ànima, totes col·laboren a la perfecció de l'home, com en un regne on tots els vassalls reconeixen el Sobirà. On no regna l'esperit, encara que hi hagi molta cultura, regna la matèria, la matèria despòtica i cega que tira a la divisió i a la mort.

CARLES CARDÓ, prev.

MOLIÈRE*

I

Marcial que no era prou ric per a obsequiar els seus convidats, com s'acostumava a Roma, amb presents certs i reials, donava a cada u un díctic que deia la gràcia d'una fruita o d'un gall o d'alguna llaminadura, i ells se l'enduïen, per ésser de Marcial, més contents que si fos bo per a menjar. Després va reunir aquests díctics i en va dir «xènies».

Forçat a obsequiar-vos en el Centenari de Molière, sense tenir una fruita ni un gall ni una llaminadura com cal, us serviré tres breus «xènies» que, sense la gràcia de Marcial, seran, com les d'ell i tantes d'altres, papirus i res més que papirus.

II

La primera xènia és la preparació de Molière.

Fill del «patge tapisser del rei», alterna de petit la seva vida entre els seguicis cortisans i la parada que tenien els seus pares a la Fira de Saint Germain des Prés, com qui diu, entre marquesos de perruca i pierrots. La seva mare, que morí jove, posseïa una *Bíblia* i unes *Vides de Plutarco*.

Estudia humanitats al Col·legi de Clermont, oïx les lliçons de Gassendi, el filòsof epicurià, i tal vegada es passa advocat a Orleans. El destí juga encara amb ell, deixant-li traduir *De Rerum Natura*, de Lucreci.

* Parlament fet en la sessió commemorativa del III Centenari del naixement de Molière, celebrada a l'Ateneu Barcelonès el dia 15 de gener d'enguany.

III

El matrimoni Béjard, carregat de fills, o més ben dit, de filles, atreu per sempre amb força irresistible al patge lletrat, que ja tenia vint-i-dos anys. I es diu que tot quedava a casa. La moixiganga treballava per corrals i camps de pilota, al port Saint Paul i al Faubourg Saint Germain amb el nom de «Illustre Théâtre».

Peró el carro anava pel pedregal. I el 1646 comença el ro-miatge, que dura dotze anys, de cap a cap de la França. Les es-tades a les Fires i als patis dels senyors provincials, les marxes en carro amb la corrua dels cavalls i la impedimenta dels vestits, les trapasseries de batlles sense raó, les pluges que cauen com un càstig del cel, els amors irregulars amb les comediantes, les pri-vacions i les fadigues formen al que, per a no dur en aquella vida arrossegada l'honorable nom del patge Poquelin, s'anomenà Molière.

La moixiganga posa farses italianes que repeteix i desfigura amb cada crit de l'auditori. Per un moment sembla que el co-mediant naufragarà en aquella successió de balls, garrotades, es-tridències, en què no s'hi salva altre element dramàtic que el diàleg. Una flauta i un timbal formen l'orquestra i quatre cande-les al sostre representen la llum del sol.

IV

En aquella vida de tots els desvergonyiments i audàcies s'avesa Molière a valer-se de les primàries virtuts de l'home i a despullar-se de les arbitràries formes d'una civilització refinada, com qui es treu el vestit per a pendre un bany.

Per a ell el poble de França no tindrà secrets. Viu amb la burgesia a les ciutats provincials, tracta la gent del camp a les fires rurals. Els seus contactes es produeixen per les complexes necessitats d'aqueix minúscul món que és una Companyia de co-mediantes, per la mai assadollada set de diners, per les fortunes

amoroses i per l'etern combat del còmic amb els puntals de la Societat.

Heu's aquí, doncs, la preparació de Molière. Al cap de quinze anys d'experiències terribles, lleig, simpàtic, desgarbat, ple de gentilesa, amb uns ulls de fura que cerquen el ridícol en els recons més escondits de l'ànima humana, amb una companyia on els homes són amics o parents i les dones d'una manera o altra l'han estimat, pot tornar a París i fer comèdies davant del rei (1658).

V

La segona xènia és un plagi de Molière.

El rei l'ha instal·lat a la sala del Palais Royal que serà per sempre més la casa de Molière. Allí estrena l'any 1661 *L'École des maris*, un plagi dels Adelfos de Terenci.

Feia catorze anys que Lancelot, Nicole i Le Maistre de Sacy havien publicat «*Les Comédies de Terence*, traduites en françois avec le latin a costé; et rendues très-honnêtes en y changeant fort peu de chose». Molière havia de conèixer aquesta traducció i la va plagiar.

És veritat que Terenci havia calcat la seva obra damunt dels *Adelphi*, de Menandre. I no cal sinó consultar l'obra que En Nicolau d'Olwer ha dedicat a Menandre per a comprendre que el plagiarí llatí fou gairebé un traductor.

Pot dir-se que no hi ha teatre al món on no s'hagi contrapunyat el temperament dels dos germans, liberal l'un i autoritari l'altre, o, encara en termes més generals, l'educació lliure i l'educació forçada.

VI

Però aquest tòpic del plagi es repeteix en totes les obres de Molière i serà convenient estrene'l més.

En una i altra obres es tracta de dos germans. «Demea» contra «Mició» i «Aristi» contra «Sganarelle». Però el contrapunt dels dos caràcters o de les dues normes d'educació, en la llatina

es posa a prova en la conducta dels fills «Aeschinus» i «Ctesifó», i en la francesa en la de dues noies «Isabel» i «Leonor», que els dos germans eduquen per a casar-s'hi.

Terenci topa amb el concepte romà del «pater familias», que el detura de donar raó al germà liberal com ho feia Menandre: Molière és lògic del tot i afegeix a l'obra un tresor de malícies amb la pensada dels germans vells que preparen i eduquen les esposes futures creient que podran viure més refiats.

I enfondint més el detall, es comprèn que els accidents de l'educació dels fills no tindran res que veure amb els de la formació de les esposes. És un plagi tan original que no dóna lloc a dues escenes iguals.

VII

La força de Terenci no el deixa aturar en les accions indecises. «Aeschinus» ha violat a «Pàmfila» i aquesta va de part, «Ctesifó» roba a «Callídia», l'esclava cantadora, per obra del seu germà. Molière mou els seus personatges en un marge més reduït per les delicadeses d'una civilitat més avançada. «Leonor» va lliurement al ball i «Isabel» s'escapa de bella nit amb «Valeri».

Però Molière triomfa per la superioritat de la seva tècnica formidable. El conflicte s'exposa, es planteja, es desenrotlla i es resol amb una gràcia exquisida de moviments, amb una plasticitat que no exigeix llargues explicacions, subtil i humanament. La lliçó queda clara: la mala manya del vençut fa riure, i l'ordre i la lògica, com el ritme de l'acció, són tan grans, que fan pensar en el raonament d'una equació matemàtica o en les figures d'un ball de quadros.

VIII

L'home-Molière no podria estar-se d'omplir les formes manllevades de l'abundor del seu cor. Les primeres farses italianes, apreses tal vegada de memòria, foren representades per ell amb afegits i alteracions que a còpia d'apilar-se desfiguraven del tot

l'original. És probable que les primeres gestes dramàtiques de Molière fossin els embotits.

De l'embotit es pot passar a la reproducció tan exacta com sigui possible de l'obra representada per una companyia rival. Més tard ja s'arriba a omplir l'argument d'una obra estranya, fins que l'autor no fa més que aprofitar una astúcia, un caràcter, una solució. Al cap de quinze anys de maldar per aquella França de Déu, si un hom «sap veure» les comèdies, com Molière volia, només de llegir-les o sentir-les llegir, no és estrany que tota la creació anterior es converteixi per ell en un dipòsit de béns comuns.

Què són aleshores la forma, la trama, l'argument? Un Molière buidarà en elles l'abundor del seu cor, l'esperit de la França, la immensa varietat d'homes, d'àngels i de dimonis amb qui ha hagut de batre's en els seus dies i en les seves nits. Un hom pensa aleshores en el Cellini abocant en la fosa del Perseo tots els metalls que li vénen a la mà, els coberts de plata, les joies d'or.

IX

La tercera xènia va pels caràcters de Molière.

Els titelles de les primeres farses italianes que Molière volia estrafer ens assenyalen la primera pauta per a trobar el procés de la creació dels caràcters en la seva producció dramàtica. La qüestió és aquesta: donat un titella, com se'n fa un Tartuffe, un Harpagon, un George Dandin.

En el *Vieux Colombier* hi ha vist representar pels còmics de Jacques Copeau, la farsa molieresca de regust francament italià *La Jalousie du Barbouillé*. El doctor era pròpiament un titella que parlava més amb el nas que amb la boca. El «Barbouillé» i la seva esposa eren caricatures presentades amb la intenció de suggerir un ninot per a donar-se la manya de vestir-lo més que d'evocar la imatge d'una persona real.

Però seria interpretar ben falsament a Molière fer del *Misanthrope* una comèdia de titelles. El titella hi ha estat, però ja no hi és: el titella és la crisàlida que passa ja per una metamorfosi més avançada en *Les Précieuses ridicules* i que ha adqui-

rit totes les virtuts del ser humà més perfecte en «Tartuffe», en «Alceste» i en «Harpagon».

X

Quan les marqueses de l'Hotel de Rambouillet es consideraven alludides en les precioses o en les «prudes» de les seves comèdies, Molière ho negava i no ho negava. Tampoc havia conegut cap Tartuffe, ni cap Sganarelle com els que presentava a les taules. No sé si en cap cas poguè dir-se d'un personatge de Molière que fos el doble d'un home o d'una dona reals i concrets.

Molière retratava, però no tenia model: en la construcció de les seves figures no hi ha res d'arbitrari, fora de la mateixa construcció: tots els elements que entren en elles són reals, però la seva composició és molieresca. Per això pot parlar-se del realisme de Molière perquè aquest pren de la realitat no els seus tipus, sinó les característiques de tots els tipus coneguts. El seu «Avar» és un compendi, no del que ha de ser l'avar, sinó de tots els avars de França que coneguè Molière.

Heu's aquí, doncs, el procés de formació d'un caràcter en la producció de Molière. Lo primer és el titella, no el model, la concepció, no el ser de carn i ossos: cal fer un hipòcrita, un misantrop, una preciosa ridícula, un gelós. El començament, el punt de partida, és arbitrari, però després aquesta primera forma buida s'omplirà del tresor d'observacions, per on tota la França hi passarà i el conjunt quedarà refós en una bella configuració humana per l'abundància del seu cor.

XI

La darrera paraula de les meves xènies és per a dir que tots els caràcters de Molière porten una estranya empremta personal.

Si es pogués fer passar per un prisma la llum humana i obtenir-ne un espectre amb els seus diversos colors com podem fer amb la llum del sol i passavem per sota els raigs de l'espectre els ca-

ràcters de Molière, només els veuríem bé quan passarien pel ridícol.

Molière no és un amargat, ni venja en els seus tipus els dolors d'una classe social, ni és tímid ni misantrop ni ha de cercar-se en les seves obres la recança de les ocasions perdudes. El seu company La Grange diu que tots els actors de la seva companyia l'estimaven per tant com reunia a un geni extraordinari un caràcter honorable i encantadores maneres. La probitat, la delicadesa, la generositat, florien naturalment en els jardins de Molière.

Però els seus ulls de fura es fixaven implacablement en la flaca humana del ridícol. I per això, i essencialment per això, en l'ambient d'aquella França on el «Cid» de Corneille hi declamava les tirades heroiques dels seus versos i on s'anaven a oir les tragèdies de Racine, Molière crea la comèdia, retallant implacablement les ales de l'acció amb la riulla mofeta que fa davallar les ànimes arran de terra.

PERE COROMINAS

PROBLEMES FONAMENTALS DE LA PEDAGOGIA

En el nostre estudi «Una classificació dels coneixements humans» publicat en l'últim número de QUADERNS D'ESTUDI, i entre altres afirmacions capitals, observàvem que «el primer fenomen de la conquesta humana comença en el coneixement confús de l'ésser, i passant per una munió de concrecions tendeix, com enyorívola, a tornar a l'ésser que a totes enclou i domina» (p. 20). Constatàvem, així mateix, en aquell treball que «*aquest home, aquesta carn, aquests ossos*, propis del coneixement sensible, queden substituïts en la intel·ligència per *l'home, la carn, els ossos, etc.*» (p. 28).

Hom ara ens convida a esgranar ambdues afirmacions. Res més delitós per a nosaltres, tant per llur caràcter filosòfic, com per llur íntima connexió amb la Pedagogia. Una acurada exposició d'elles manifestarà que l'avenç d'aquesta ciència no ha de raure solament a provatures i experiments, sinó també a una consideració profunda i persistent de la natura humana, coneguda la qual haurà de restar tasca ben planera estatuir tot un complex de procediments pedagògics que s'adaptin a ella.

Esbrinades en la intimitat les lleis que presideixen tota vibració intel·lectual, hom pot donar per mig bastida tota la Pedagogia. Car si l'home és essencialment racional, a ell, sota tal caràcter, s'ha d'adreçar tota sistematització que tendeixi a perfeccionar-lo, ja d'una manera directa en quant l'intel·lecte és pura potència que s'ha d'anar desenrotllant, ja d'una manera instrumental en quan l'home ateny totes les seves altes perfeccions espirituals i corpòries per mitjà inicial de la intel·ligència.

Conèixer, doncs, el tarannà insubstituïble i universal d'aquesta, equival a saber un dels perns de la Pedagogia. Les dues afirmacions abans transcrites en són elements capitals. Per això

farem de desenrotllar-les en aquestes pàgines d'una manera tan senzilla que arribin a l'abast de tothom.

I

L'ÉSSER CONFÚS COM INICI EN EL CONEIXEMENT. — Per tal de fer més planer el nostre estudi comencem pel coneixement sensitiu, car també aquest es mou sempre des d'un inici, en el qual pren, de primer, cada cosa en conjunt i a manera de totalitat confosa.

Al començament de la visió d'una cosa, què veiem en ella? Sens dubte el que en ordre a nosaltres és més vistable d'ella. Però, què és en tot començament cognoscitiu el més vistable d'ella?

Un home que tingui perfecta la potència visiva, però situat a tal màxim de llunyania de la cosa damunt la qual ha d'actuar que comporti el menys que d'ella pot veure, o sigui son màxim vistable, és evident que, com imperfecció positiva suma, llucarà aquella cosa a mode de *qualque cosa* sota un aspecte singular (*aquest quelcom*), o sigui a manera d'ésser indeterminat, però com constituent qualque concreció o realitat. Serà després d'una successiva aproximació de la vista a l'objecte, o de suplir la llunyania amb un aparell físic, que anirà distingint, ses parts, ses qualitats sensibles.

És evident que el mateix fenomen s'esdevindrà en un miop. Seguint el procediment supletori que havem senyalat abans passarà del coneixement confús de tal ésser al de les parts que ell enclou.

A una distància màxima veig *quelcom singular*; no distingeixo bé ses concrecions, però marxant vers ell veig que no és un arbre o un auto parat, etc., sinó un home, i, atancant-m'hi més encara, hi reconec un amic de tota la vida.

Aquesta mateixa trajectòria segueix la intel·ligència humana amb la diferència que ella és radi d'això que és universal, no d'això que és singular. Així la fórmula objectiva inicial del coneixement intel·lectiu rau no a *tal ésser*, sinó a l'ésser a manera

de realitat i totalitat integral, fins el punt que se'ns ofereix com a viarany insubstituïble en la progressió de l'activitat intel·lectual.

En la depuració més perfecta d'ella, o sigui la sistematització d'una ciència qualsevol, ni hom sabria, ni se'l deixaria passar, sens una idea o definició de l'objecte posada per endavant de tot. L'esperit humà ha de saber on va, o vers on hom l'emmena. Però tal definició ¿què és sinó l'expressió sintètica, confosa, a manera de totalitat, dels diversos aspectes parcials enclosos en la ciència i que hom anirà palesant en successives explicacions?

Fins els partidaris de prescindir d'una definició general de la ciència, posada per endavant, no poden substraure's a aquesta llei de la natura. Començaran a tractar d'un aspecte particular d'aquella ciència, però els caldrà constatar-ho prèviament i, en fer-ho, consignaran *ipso facto* una visió total d'aquell aspecte per esbrinar successivament tots els altres que enclou. En fugir d'un procediment hi tornaran a caure.

Aquesta és la trajectòria fonamental de tota evolució científica. Del coneixement confús i de migurat nombre d'aspectes hom va passant a un coneixement més clar, més distint, més nombrós.

Així el mínimum de coneixement inicial que forçosament comporta l'observació haurà d'ésser aquell en què major és la confusió i, per tant, menor la distinció. Tal és la noció d'ésser a manera de concreció i de totalitat inclusiva de tota mena de parts i diferenciacions.

ESTUDI FILOSÒFIC D'AQUEST FENOMEN. — Saltem ara de l'ordre experimental al transcendent de la Filosofia i hi veurem confirmades i explicades en última instància les lliçons de l'experiència.

Hom demostra en Filosofia Natural que cap substància o ésser de l'univers obra d'una manera immediata, o només per ella mateixa, car en tot gènere entitatiu cal destriar un inici o potència i un complement o acte que dona a aquell inici el seu desenrotllament últim. Així, en la substància corpòria hom hi veu l'essència o complex de caràcters específics i l'existència llur. Així, en l'esfera de l'activitat, que també aquesta és una en-

titat, cal veure-hi un inici, potència o energia, i la seva operació o acte.

Per ella, vibrant i diversificada segons termenals diferents, l'home entén i vol, i veu, i sent, i resisteix tota acció destructora. Mes aquella vibració té, com a raó suprema, un terme ideal, una perfecció, la qual s'adreça en definitiva a completar i perfeccionar l'individu, i en el nostre cas haurà d'ésser la cosa coneguda en quant coneguda.

Ara bé : Si aquella potència ha començat a posar-se en moviment — i aquest fet és tan innegable com vulgar — és evident que la seva activitat rau entre dos pols o extrems : la ignorància absoluta i el coneixement perfecte, o sigui la noció distinta i clara de les coses. Però entre aquests extrems hi ha un terme mig, pel qual la potència cognoscitiva — com en tot moviment — haurà de passar, és a dir, el coneixement confús, i indistint que no pot realitzar-se sinó en el coneixement d'una cosa a manera de totalitat, això és, sens distingir les seves parts. I dins d'aquesta confusió, i per tal com l'operació intel·lectual és qualche moviment, haurem de distingir també gradacions successives de més o menys, de manera que el màxim de coneixement confús raurà en aquella noció que enclou la realitat, però amb el màxim de totalitat i d'indistinció, com és l'ésser a manera de concreció de la cosa coneguda; i el mínim de confusió haurà de raure a la visió distinta de les parts que aquell enclou, o sigui les determinants genèriques i específiques, les parts que el constitueixen i caracteritzen.

Així, un estudi profund de la natura humana ens ha enmenat als mateixos resultats sortits de l'observació.

NOUS ESCLARIMENTS I CONSEQÜÈNCIES. — Una de les conseqüències més capitals del que acabem de dir és la necessitat de considerar les coses atentament i sense precipitació, això és, d'una manera persistent i continuada, evitant saltar d'un objecte a altre i fins d'un aspecte a altre en una mateixa cosa. Ja deien els escolàstics que *pluribus intentus minor est ad singula sensus (qui molt abarca poc estreny)*, i Aristòtil, en el VII dels seus llibres físics, escrivia que l'home bo i seient i reposant es torna savi

i prudent, i el Dant ens pinta els grans homes (*spiriti magni*):

«..... con occhio tardi e gravi
Di grande autorità ne'lor sembianti
Parlavan rado, con voci soavi».

(*Inferno*, IV; 112-114.)

Per això una de les normes que donen els filòsofs llavors que regulen l'estudi, és que ens fixem en allò que considerem, prescindint de les altres coses, *talment com si aquestes no existissin* (Goudin, *Philosophia Thomistica*).

Si l'inici del coneixement d'una cosa ens dona la visió d'ella d'una manera confusa i sota l'aspecte de totalitat, sa persistent i continuada consideració posa, cada vegada més, i com a flor d'aigua, nous aspectes actuals i potencials de l'ésser que estudiem fins a tal nombre i amb tanta sugestió que absorbeix l'activitat total de l'individu. Podríem encara fer ressaltar més aquest fenomen equiparant-lo a la divisibilitat infinita dels cossos dintre l'esfera de les matemàtiques. Si tota part d'ells és quantitat, tot aspecte de cada cosa és ple d'altres aspectes que en l'inici de llur coneixement — i seguint el fet abans esmentat — hom capeix d'un mode confús i total. I aquest fenomen s'esdevé també en aquells objectius mentals que al primer cop d'ull semblen més simples i més perfectament deliniats. La *Summa* de Sant Tomàs és, sens discussió, el corpus científic més simple, i malgrat d'això el P. Th. Pègues ha pogut escriure amb tota raó que cada article d'ella és d'una estructura científica tan profunda i d'una tal plenitud de sentit que hom pot passar tota la vida en son estudi i en son ensenyament sens haver-lo exhaurit (*Initiation Thomiste*, p. 174. París 1921).

En la via del coneixement l'home és rei. Les coses, d'elles mateixes, són cognoscibles, i, en tant, ho són més en quant més entitats o perfeccions enclouen, però per entrar en el reialme de la intel·ligència han d'anar fent homenatge a la seva llei suprema. Seràn primer llucades i dominades de conjunt, a guisa de totalitat, i, posada una acció prolongada de la intel·ligència, aniran humils sotmetent-se, ara la una ara l'altra, en visió clara d'ella

mateixa, però també confusa en quant cada una és encara a manera de totalitat d'altres que enclou i s'aniran manifestant.

Així, tota sistematització científica, en el sentit més rigorós de la paraula, ha de procedir de la cosa més universal, total i confusa, a la menys universal, parcial i distinta, per a finir, al capdavant, en la visió diversa de la totalitat. Tal és, si més no, l'ordre de la natura.

L'EQUIPOTENCIALITAT PSÍQUICA I L'ESPECIALITZACIÓ. — D'aquest tema ha començat a parlar-ne la *Revue Thomiste* (gener-març, 1922). No podem pas preveure les conclusions a què arribarà en successius números, però tampoc podem deixar de parlar-ne aquí per l'engranatge íntim que ofereix amb la matèria que acabem de tractar. Hi direm, doncs, la nostra. Si cada objectiu científic enclou a manera de totalitat innombrables aspectes — que cada dia es van palesant en major quantitat —, sembla que s'ha d'arribar entre els estudiosos a una separació perfecta d'activitats, per tal que cada individu, aplicat al que en podríem dir una línia específica d'aspectes, aporti a la cultura universal la major quantitat possible de coneixements d'ella. Un procediment invers ens donaria molta extensió total i confusa, molta superficialitat i perifèria; poca profunditat. Així la humanitat es veuria eternalment condemnada a sojornar en el llinard del temple de Minerva.

Però com s'ha d'entendre tal especialització? ¿Haurà de comportar una absorció total de l'home o bé només una marcada i insistent preferència per la disciplina que conrea? Veu's aquí el viu de la qüestió. Analitsem-lo. Una absorció total — a part de no ésser necessària a causa de la compensació que comporta el nombre cada dia creixent d'estudiosos — causa en l'home una veritable deformació espiritual i física, trastorna d'una manera còmica, i ben sovint tràgica, l'equilibri de les seves facultats i l'inutilitat per a tota altra cosa que no sigui l'objecte en què s'ha especialitzat.

Els graus del coneixement humà, dels quals parlarem en el número últim de QUADERNS D'ESTUDI, comporten altres graus, corresponents en la realitat, i procediments típics. La prepon-

derància absoluta d'un d'ells plasma i flexiona l'esperit a llur semblança fins a deixar inútil la intel·ligència per a discórrer en altres graus, siguin els més ínfims, com ara el d'interconvivència i de les relacions humanes. Ens trobaríem, doncs, davant d'un cas teratològic i d'una veritable esclavitud. Ja no seria la ciència per a l'home, sinó l'home per a la ciència. Tal individu tindria una gran agilitat en fer anar les mans, però no sabria caminar; obtindria gran honor entre els seus semblants especialistes, però passaria, amb raó, per foll entre els altres homes; viuria esquarterat.

Així, els homes que només han viscut fórmules algebraiques i figures geomètriques senten un fort desfalliment o bé somriuen llavors que hom els parla dels fenòmens de la matèria sensible, i es troben amb les ales aixelades quan senten a parlar dels problemes de la metafísica.

Cada individu ha de moure's cap a la seva perfecció, no vers la seva mutilació. Per altra part, cada individu porta un quadre de potencialitats numèricament completes, no perquè en faci vibrar només una deixant les altres, sinó perquè les posi totes en moviment, ara la una, ara l'altra, però segons el grau d'excel·lència que en ell tenen. Un esperit altament especulatiu farà bé de dedicar-se a la metafísica d'una manera preferent, però conrearà també la imaginació i la memòria, i els afectes del cor. L'home no és solament un fanal lluminós, sinó també un aglutinador de tot element social. El prototipus de la saviesa, la Saviesa Personal encarnada, moria d'amor pels homes: i Aristòtil i Sant Tomàs eren tan forts en metafísica com en les ciències de la matèria.

Demés, en el fons de l'especialització absoluta hom no hi pot veure un home serè i ordenat, sinó sense mesura; no fort i dominador, sinó feble i esclau d'un immoderat i blasmable afany de saber; incapacitat per a donar el grau típic de la seva puixança mental. Moltes vegades havem pensat que una gran part dels especialistes absoluts donen més aviat el rendiment de llurs suades i afanys continuats, que no pas la mesura d'una genialitat.

Sortosament, aquest mal no existeix a Catalunya.

L'especialització, doncs, raonable raurà en un equilibri men-

tal de l'home amb la realitat. Es dedicarà ell d'una manera preferent a aquella especialitat que més s'adigui amb el grau d'elevació de la seva puixança psíquica, però també farà vibrar tots els altres ordres i potencialitats subjectives segons la posició que en ell obtenen i les necessitats del món objectiu. Aquesta entenem que és l'única via humana; els camins del seny per a fer obra perfecta i massissa; per anar palesant i esclarint els innumbrables problemes i aspectes que cada objecte científic comporta.

Cal tenir present que — com escrivia P. Descoqs en la *Revue de Philosophie* (set.-oct., 1921, p. 483) — per molt que ens afanyem, no arribarem mai al límit ideador o definitiu de la ciència. Aquesta afirmació, que té totes les apariències d'una fórmula retrògada i obscurantista, es basa en una raó indestructible, la divisibilitat indefinida en aspectes reals que, com havem dit abans, enclou cada objecte cognoscible.

PERE M. BORDOY-TORRENTS

(Seguirà.)

ELS TEXTOS D'HISTORIADORS MUSULMANS REFERENTS A LA CATALUNYA CAROLÍNGIA

INTRODUCCIÓ

Fent en quatre paraules una breu presentació dels historiadors musulmans, hem de dir que es distingeixen per una *gran objectivitat* : l'autor, després d'haver consultat els mestres, tradicioners, viatgers, etc., o d'haver vist per ell mateix els successos, els exposa quasi impersonalment, citant sempre la font que segueix; d'aquí ve que a voltes arriba a la minuciositat en coses trivials, recarregant les opinions i parers, que es preocupa poc de criticar. Aquesta *manca de sentit crític* (per altra part, molt pròpia de l'època) es manifesta en el candor tot seriós amb què escriuen, acceptant qualsevol narració, amb tal que vagi assegurada per una cadena d'autors que la transmetin, sense preocupar-se de la seva versemblança intrínseca. Aquesta objectivitat fa que un autor posterior tingui la mateixa autoritat que un altre anterior, puix sol transcriure'l quasi textualment.

Altra nota típica dels historiadors musulmans és llur *gran fecunditat* : el poble musulmà, essencialment tradicionalista, conreà en gran manera totes les seccions de la història : la biografia, bibliografia, catalogació, literatura de viatges, cròniques, etc., i la seva afició era tan gran, que per a sentir un bon mestre empenien llargs viatges. D'aquí ve que, essent la bibliografia històrica aràbiga coneguda en l'actualitat més que regular, sigui pobra i esquifida en relació al total d'obres històriques que foren escrites.

Pel que respecta a Espanya, podem distingir en el desenrotllament històric tres períodes. El 1.er correspon a la dinastia Omeya, començant-se en el segle IX a posar per escrit les tra-

dicions orals, ja matèria d'ensenyança en les escoles; hom acusa als historiadors d'aquest període d'ésser cortesans i, per tant, parcials dels Omeyes. El 2.ⁿ període s'estén fins a la fundació del regne nazarí a Granada, i és de floridesa : els autors són lliures per a dir tot el que senten, i, allisonats per la trista realitat, poden capir més fonament el desenrotllament de la història pàtria. El 3.^r període, que acaba amb la dominació musulmana a Espanya, és de decadència, mes ofereix dos autors genials : Abenaljatib i Abenjaldún, l'últim dels quals arriba a convertir la història narrativa en filosòfica.¹

La sort que han corregut les obres d'aquests autors no és molt falaguera : la major part de les obres dels historiadors musulmans-espanyols han desaparegut, o, almenys, hom no en sap notícies. De moltes sols n'ha arribat a nosaltres el nom, algun elogi o qualques transcripcions d'algun paràgraf que ens inicia en l'alta vàlua de l'obra.

Quant a l'estudi dels textos històrics referents a Espanya, hom pot dir que Casiri féu el primer pas, publicant sa *Bibliotheca arabico-hispana escurialensis*,² obra que, encara que de gran mèrit, es ressent del temps en què fou feta. Després segueixen dos noms amb els quals la crítica ha hagut de mostrar-se molt severa : són els de Faustí de Borbon³ i J. A. Conde,⁴ que pretengueren estudiar els textos no amb tota la humilitat i honradesa científiques que era de desitjar; llurs errors i falsedats, avui, encara acceptades en la major part dels llibres d'història general, han donat abundant matèria de rectificació als arabistes posteriors. D'aquí ve que l'obra de Reinaud *Invasions des Sarrazins en France et de France en Savoie, en Piémont et dans la Suisse, pendant les 8.e, 9.e et 10.e siècles de notre ère, d'après*

1. El qui vulgui justiprear en son veritable abast la historiografia aràbico-espanyola, vegi l'acuradíssim *Ensayo bio-bibliográfico sobre los Historiadores y Geógrafos arábigo-españoles*, de F. Pons y Boigues. Madrid, 1898.

2. Madrid, 1760-70.

3. Son veritable nom era Faustí Muscat; escriví unes *Cartas para ilustrar la historia de la España árabe*, Madrid, 1796.

4. Autor de la *Historia de la dominación de los árabes en España*, Madrid, 1820-21.

les auteurs chrétiens et mahométans¹ no tingui plena autoritat per haver seguit, en part, aquells autors. Més tard, Gayangos donà a conèixer l'obra d'Almacarí,² traduint-la a l'anglès, avalorant-la amb moltes notes i apèndixs. Segueix el nom del gran Dozy, el qual en ses edicions d'Almacarí³ i de l'*Albayan Almògrib*,⁴ dotada aquesta última d'un lluminosíssim pròleg sobre la historiografia aràbico-espanyola, en ses *Recherches sur l'histoire et la littérature de l'Espagne pendant le moyen âge*,⁵ *Historia de los musulmanes españoles hasta la conquista de Andalucía por los Almoravides*,⁶ *Notices sur quelques manuscrits arabes*,⁷ etc., tan benemèrit es féu de la història espanyola. Amb ell empalmen els noms de Simonet, que estudià l'element cristià dintre de l'hispano-musulmà,⁸ Moreno Nieto, autor d'un discurs sobre els historiadors aràbico-espanyols,⁹ Guillén Robles, que catalogà els manuscrits aràbics de la Biblioteca Nacional;¹⁰ Lafuente Alcántara, que ens llegà una preciosa traducció d'una crònica primitiva;¹¹ Eduard Saavedra, profund coneixedor de la geografia hispano-musulmana,¹² i altres. Dos noms estrangers hom ha de citar aquí: F. Wüstenfeld, autor de la ja insuficient *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke*,¹³ i H. Derenbourg, el qual millorà a Casiri en *Les manuscrits arabes de l'Escorial*,¹⁴ que no és obra completa (sols aparegué el 1.^r tom), ni tampoc ben definitiva.

1. París, 1836.

2. *History of the mohammedan dynasties in Spain*. London, 1840.

3. *Analectes sur l'histoire et la littérature des Arabes d'Espagne par Almakkarí, publiés par M. M. R. Dozy, G. Dugat, L. Krehl et W. Wright*. Leyde, 1855-61.

4. *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Albayano-l-Mogrib, par Ibn-Adharí (de Maroc) et fragments de la Chronique d'Arib (de Cordoue) par R. P. A. Dozy*. Leyde, 1848-51.

5. 3.ª edició. París-Leyde, 1881.

6. Traducció de F. de Castro. 2.ª edició. Madrid, 1878.

7. Leyde, 1847-51.

8. Vegeu *Història de los mozárabes españoles*, Madrid, 1897-1903.

9. *Discurso leído ante la Real Acad. de la Hist. en la recepción pública de D. José Moreno Nieto*. Madrid, 1864.

10. Madrid, 1889.

11. *Afbar Machmuu* (Colección de tradiciones). Madrid, 1867.

12. Vegeu *La Geografía del Idrisi*. Madrid, 1881.

13. Göttingen, 1882.

14. París, 1884.

El Sr. Codera vingué a donar nou impuls a la història hispano-musulmana, i tota la seva aprofitada vida va esmerçar-la a salvar les restes de la producció històrica, editant els 10 toms de la *Bibliotheca arabico-hispana* (per a la qual demanava protecció oficial per a publicar-ne 200), anant a l'Àfrica a esbrinar els fons de les inaccessibles biblioteques xerifianes o particulars, estant en contínua relació amb els llibreters i editors del món oriental, per si li podien donar noves de manuscrits ignorats d'algun dels grans historiadors hispano-musulmans. Potser la idea cabdal que hom desprèn de la nombrosa sèrie de treballs per ell publicats en el *Boletín de la Real Academia de la Historia*, és el molt que hi ha per a descobrir en els fons existents en les biblioteques d'Àfrica, puix els autors contemporanis del dit país donen per corrents moltes obres per nosaltres ignorades o imperfectament conegudes.

Gràcies als treballs de Codera pogué fer Pons i Boigues son meritíssim *Ensayo bio-bibliográfico sobre los historiadores y geógrafos árabe-españoles*,¹ susceptible encara d'addició amb les contínues aportacions de tots els anys.

L'actual generació d'arabistes, ja en la necessitat d'especialitzar-se, treballa en les diverses rames de la que podríem dir història interna dels musulmans espanyols.

Totes aquestes obres hem tingut en compte en la nostra enquesta, però més especialment les del Sr. Codera, que tant i tant investigà en la història pirenenca. Hem consultat els autors aràbics que, per llurs cites i dades bibliogràfiques, podien referir-se especialment al nostre assumpte. D'allò de nou que el present treball contingui i de les notícies amb què enriqueixi el fons històric de Catalunya, toca jutjar benèvolament als lectors.²

1. Madrid, 1898.

2. a) El present treball anava acompanyat primerament d'un apèndix amb la transcripció i traducció dels textos estudiats, que esperem veurà la llum una altra ocasió. Com hom veurà, els límits cronològics d'aquest estudi, arriben més enllà del que suposa son títol.

b) Per a la transcripció dels noms aràbics, hem seguit el sistema preconitzat pel Sr. Saavedra, en el pròleg al primer tom de la «Colección de Estudios Árabes» (Madrid, 1898), per ésser el que més s'acomoda a la llengua a què hom tradueix. La *ʾ*, equivalent a l'esperit aspre grec, és transcrita per *h*; la *ـ*, equivalent a la *h* alemana, inicial de paraula o síl·laba,

PERÍODE DELS EMIRS DEPENDENTS : 711-756

L'historiador Abenadari,¹ parlant de l'entrada dels musulmans a la Península, menciona, entre altres opinions, la següent: que dos individus de la rama de Fihir, Abdal-làh ben Nefi ben Abdelcais i Abdal-làh ben Elfosain, arribaren a Espanya per la part de la costa, en temps d'Otsman.² L'autor ratifica aquesta tradició amb l'autoritat del Taberí,³ qui suposa que ja llavors l'Espanya i França (أفريقية)⁴ foren agregades al govern d'Àfrica; precisa la data, fixant-la en l'any 27 de la Hègira (647-648 de J. C.).

Aquesta notícia, del tot anacrònica, pot tenir relació amb algunes llegendes que respecte al establiment d'àrabs gassanís a Catalunya, i a algunes incursions marítimes dels musulmans a Espanya, abans de la conquesta, hom troba entre els autors.⁵

El mateix Abenadari⁶ diu que, quan entrà Tàric a Espanya,⁷ estava el rei Roderic a Narbona, frontera de l'Espanya, la més llunyana de les immediates a França. La crònica anònima *Ajbar*

és transcrita per *h*; la *ح*, aspiració més gutural que l'anterior, equivalent a la *j* castellana, és transcrita per *f*. La correspondència de les altres lletres no cal explicar-se.

1. *Histoire de l'Afrique et de l'Espagne intitulée Al-bayano-'l-Mogrib, par Ibn-Adhari (de Maroc) et fragments de la Chronique d'Arif (de Cordoue) par R. P. A. Dozy.* Leyde, 1848-1851; tom II, pàg. 5. Sens deixar de remetre al curiós lector, pel que afecta a la part bio-bibliogràfica dels autors musulmans, a les obres citades de Wüstenfeld i Pons, considerem oportú fer de cada un d'ells una petita referència. Quasi cap notícia biogràfica podem donar d'Abenadari; se l'anomenà «Elmarrecoxí» per haver viscut al Marroc (segle XIII), on composà sa obra *Albayan Almdgrib*, que és una història molt completa, havent-se valgut per a sa redacció de fonts cristianes. Dozy la publicà valent-se del ms. núm. 67 de la Bib. de Leyde. Ha estat traduït, en part, per Fernández i González, Granada, 1862, i últimament, en tota sa extensió, per E. Fagnan, Alger, 1901-1904.

2. Tercer dels Califes; regnà des de l'any 23 al 35 (643-644 al 655-656).

3. Historiador oriental dels segles IX i X. Compongué una Història dels pobles i dels reis, de caràcter universal.

4. La significació d'aquest nom en aquesta època és bastant confusa entre els autors; el mateix ho aplicaren a ço que és l'actual regne de França, com a la part S. del mateix, com també a la N. E. d'Espanya.

5. Vegeu *Boletín de la Real Academia de la Historia*; t. XV, pàg. 101.

6. Tom. II, pàg. 9.

7. Tàric desembarcà a Rèjeb del 92 (abril-maig de 711).

*Maigmua*¹ diu que era Roderic a Pamplona; hom pot suposar un error en la transcripció del nom de la ciutat, per part d'Abenadarí; aquest autor afegeix la dada geogràfica que de Narbona a Còrdova hi havia 1,000 milles.

Tàric no arribà a l'Ebre, sinó que de Toledo anà a Guadajajara, d'aquí a la ciutat d'Almeida (o de la taula, per trobar-hi la cèlebre taula de Salomó), i per últim a Amaya, població que encara perdura al NO. de Burgos. Després se'n tornà a Toledo a esperar Mussa.

Aquest cabdill entrà a Espanya en Ramadan de l'any 93 (juny-juliol del 712), en la qual cosa convenen quasi tots els autors musulmans, i en 1.^r de Xauai del 94 (30 juny 713) entrà a Mèrida, d'on anà a Toledo, Saragossa i *més enllà*. En aquest *més enllà*, que és el que a nosaltres ens interessa, i en el temps que Mussa esmerçà per a recórrer-lo, hi ha gran disparitat entre els autors. El cert és que des de finals de Xauai del 94 (finals de juliol de 713) a la festa dels sacrificis del mateix any (10 de Dulhija = 6 setembre de 713), que la passà Mussa a Còrdova,² recorregué el següent itinerari: Mèrida, Toledo, Saragossa, Catalunya (?), Galícia (?) i Còrdova.

1. «*Afbar Machmua*» (Colección de tradiciones), crònica anònima del *siglo XI*, dada a luz por primera vez, traducida y anotada por D. Emilio Lafuente y Alcántara (Madrid, 1867). Colección de obras arábicas de Historia y Geografía, que publica la Real Academia de la Historia. Tomo 1.º (Pàg. 7 del text i 21 de la traducció.) Aquesta Crònica anònima, hom suposa que és del segle IX, i és una col·lecció de les notícies que corrien en boca dels musulmans, relatives al primer temps de la conquesta, quin període dels governadors dependents d'Orient il·lustra amb multitud d'anècdotes, que per sa vivesa i frescor acusen la tradició popular. Sols existeix un còdex d'aquesta obra que està a la Bib. Nac. de París, a continuació del d'Abenalcutia, Dozy es valgué molt d'ella per a sa Història dels musulmans d'Espanya.

2. Fatho-l'-Andaluci (*Historia de la conquista de España, códice arábigo del siglo XII*, dado a luz por primera vez, traducido y anotado por D. Joaquín de González. Argel, 1889. Pàg. 14 del text), diu que Mussa, de volta de l'«Afranja», celebrà a Còrdova la festa dels sacrificis. Ho confirma el ms. 1232 d'Alger, foli 162. El Fatho Alandalus és una crònica anònima que hom suposa escrita a Cairwan el segle XII. L'única còpia coneguda d'aquesta obra està a la Bib. Nac. d'Alger, núm. 1143, i hom creu que és del segle XVII o XVIII. És obra poc original i malejada per bastantes llegendes.

Especifiquem, ara, cada autor : l'Ajbar Maigmua¹ diu que Mussa conquerí Saragossa i *les altres ciutats d'aquella part*. Aquesta opinió, en excés vaga, també la insereixen Abenadari,² Almacari³ i En-nuguairi.⁴ Fatho-l'Andaluçi⁵ diu que Mussa conquerí tota l'Espanya, i ja havem vist que en nom d'aquesta hi comprenien part de la Gàl·lia meridional fins a Narbona.

Altres autors ja donen més detalls : Mussa passà unes vint nits més enllà de Saragossa, arribant a una ciutat marítima que tenia quatre portes, la qual fou conquerida, així com tres castells que estarien pròxims a ella.⁶ Els autors revesteixen les circumstàncies d'aquesta expedició d'un marcat caràcter llegendari i religiós que fa sospitar l'essencial veracitat de la narració. Però, quina seria aquesta ciutat marítima? La Crònica del moro Ràsis⁷ diu que Tarif b. Ziyar (Mussa) destruí Tarragona. Poden

1. Pàg. 19 del text, 31 de la traducció.

2. Pàg. 18 del tom II.

3. *Analectes sur l'histoire et la littérature des Arabes d'Espagne par Almahkari publiés par M. M. R. Dozy, G. Dugat, L. Krehl et W. Wright*, 1855-61; vol. I, pàg. 172. Almacari nasqué a Tlemecen, a últims del segle XVI; féu cinc viatges a la Meca i es dedicà amb gran èxit a l'ensenyança; a instàncies d'un amic de Damasc, redactà sa obra sobre Història i Literatura d'Espanya, que l'ha fet cèlebre. Almacari de sí propi no hi posà sinó el pròlec, puix el demés no és més que una cadena de textos, molts d'ells perduts actualment.

4. *Historia de los musulmanes de España y África, trad. por M. Gaspar Remiro*. Granada, 1917-1920; t. II, pàg. 29 del text. En-nuguairi fou natural de Nugeirah, a Egipte (segles XIII i XIV); brillà com a juriscònsult i historiador. L'obra enciclopèdica que l'ha fet cèlebre comprèn cinc parts, estudiant en cada una d'elles el cosmos, l'home, els animals, les plantes i la història universal. Cada part es divideix en cinc seccions, i aquestes en capítols. Els capítols V i VI de la secció cinquena de la part històrica, són els que han estat editats, traduïts i anotats pel Sr. Gaspar Remiro; al pròlec del dit estudi ens remetem per a més detalls sobre l'autor.

5. Pàg. 10 del text.

6. Fatho-l'Andaluçi, pàg. 16 del text. Crònica del fals Abencotaiba, posada com apèndix a l'edició no publicada d'Abenalcutia, per Pasqual de Gayangos, en *Colección de obras arábicas de Historia y Geografía que publica la Real Academia de la Historia*; t. II, pàg. 133; i pàg. 208 de la mateixa obra, d'un altre apèndix que publica Gayangos, extret de la relació del viatge a Espanya d'El Gazzali, ambaixador marroquí, que vingué a Espanya durant el regnat de Carles III.

7. Edició per D. Pasqual de Gayangos en el tom VIII de les Memòries de la Real Academia de la Història, pàgs. 41 i 42. Madrid, 1852. Gayangos provà que dita crònica en sa 1.ª i 3.ª part, correspon, encara que molt des-

identificar-se ambdues ciutats? En tot cas la resistència de Tarragona no podia ésser tan obstinada com suposen alguns autors.

L'autor que més opinions i cites conté de l'expedició de Mussa és Abenadari, que hi dedica bastant de pàgines. Diu¹ que, en arribar Mussa a una ciutat de França anomenada *Loton* (لوطون), Lió?, son exèrcit tingué por d'avançar més, tornant-se'n; ho corrobora Abenadari amb l'autoritat de l'autor de *La formosura de l'ànima*,² el qual assegura que havia vist, en els llibres cristians, que els musulmans havien arribat a Loton, capital dels Francs, no restant-los per conquerir sinó les muntanyes de قرقوشة (Carcassona?), les de Pamplona i la roca de Galícia. Després, aquest propi autor refuta a Abdelmèlic b. Hàbib,³ el qual diu que قرقوشة fou conquerida per capitulació en època més tardana, assegurant aquell que ho fou a fins del 92 o a principis del 93. L'autor de *La formosura de l'ànima*, malgrat ésser molt citat per Abenadari, està equivocacat en aquest cas, puix que, a l'època que ell diu, Mussa no havia posat la planta a Espanya, com hem vist apoiant-nos en la generalitat dels autors; però les paraules que posa en boca d'Aben Hàbib donen llum per a escatir el què seria la regió de قرقوشة (Caracoxa), puix la dada que menciona, d'haver estat conquerida per capitulació, en època més tardana, permet identificar-la amb Carcassona (قرقشونة), que efectivament ho fou en temps d'Àmbassa.⁴

figurada, a dos obres d'Ahmed b. Mohamed Arrazi, geogràfica la una i històrica l'altra. L'autor que era conegut per «Atarijî» (el cronista) és del segle IX i fou el segon d'una família d'historiadors; de ses obres, notabilíssimes i molt citades pels autors, no ens en ha arribat cap, fora la pèssima traducció castellana.

1. Tom II, pàgs. 14 i 15.

2. Abu Mohamed b. Abdal-làh el Cordobés (no té notícies biogràfiques). Còdex propietat de M. Fagnan, d'Alger.

3. Autor espanyol del segle IX, que inaugura la sèrie dels historiadors hispano-musulmans. De les seves nombrosíssimes obres, sols ens resta la Història conservada en la Bodleiana d'Oxford, molt pobra i fantàstica pel que respecte a Espanya.

4. D. Eduard de Saavedra, en son *Estudio sobre la invasión de los árabes en España* (Madrid, 1892), pàg. 119, nota, suposa que Caracoxa correspon a Santander, puix de ses muntanyes neix el riu *Argoza* al N., i al S. hi ha el marquesat d'*Argüero*. No veiem del tot definitiva la hipòtesi del gran geògraf i arabista.

El mateix Abenadarí va contant més opinions respecte a les conquestes de Mussa, com, per exemple, que, després de conquerir Saragossa i altres ciutats, arribà a una gran planúria, plena de ruïnes, on trobà una estàtua que sostenia un escrit en el qual recomanava als musulmans que se'n tornessin, i així ho féu Mussa. No indica Abenadarí on era aquesta planúria, però tots els altres autors que en parlen expressen que era al país dels Francs.¹

Abenjaldún² diu que Mussa arribà per l'E. a Barcelona i pel N. a Narbona; el mateix diu Almacarí,³ el qual conta més detalls. Diu que les tropes de Mussa arribaren fins al castell de Lió (?) (لوزون) i la roca d'Avinyó (ابنيون), però que, tement l'exèrcit dels francs, es refugiaren en els monts propers a Narbona, a la qual, després d'un fort combat, pogueren arribar, trencant les files enemigues. Carles, cabdill dels francs, no atrevint-se a continuar per molt temps el setge de Narbona, construí a les vores del Roine moltes fortaleses que feren de fronteres entre els dos països. Tot seguit insereix un discurs que Elhjárí⁴

1. Abenadarí, t. II, pàgs. 18 i 19, Fatho-l'-Andaluçi, pàg. 14: diu que Mussa anà al país d'aquest ídol a principis del 94 (octubre, 712); En-nuguairí, t. II, pàg. 29, text. El traductor del Fatho, en la nota 34, diu que En-nuguairí fa trobar a Mussa set ídols; no posa cita, la que nosaltres no hem sabut trobar i sospitem que sigui una equivocació, relacionada amb les set columnes, que, segons Almacarí, trobà Mussa a Carcassona, ço que després mencionarem; Ibn-el-Athiri: *Chronicon quod perfectissimum inscribitur, edidit Carolus Joannes Tornberg. Publico sumptu, Lugduni Batavorum*, 1867-1875; t. IV, pàg. 448. (La grafia que usarem d'aquest autor serà Abenalarí.) És autor oriental nascut a la Mesopotàmia. Residí a Mosul, Bagdad i Alepo, morint a la primera capital en 630 (1232-33). Composà una Història universal, anomenada *El Kàmil*, que comprèn desde la creació del món fins a son temps. En la composició de la mateixa es valgué, com altres historiadors, de fonts cristianes; hi intercalà una història dels Gods, molt verídica.

2. Edició de Boulac, 1284 Hèg. (1867); t. IV, pàg. 117. Abenjaldún era oriünd, de pares hispano-musulmans i nasqué a Tunis l'any 732 (1331-32). L'afició a l'estudi l'ocupà tota sa vida, essent sa nota característica, com a autor, la concepció filosòfica de la Història, en el que s'adelantà en gran manera a sa època. Sa obra magna *Història dels berebers i de les dinasties musulmanes d'Àfrica*, consta de set volums en l'edició de Boulac, dels quals han estat traduïts el I i el VII pel Baró de Slane, (París, 1868 i Alger, 1852).

3. Tom I, pàg. 144.

4. Autor espanyol del segle XII. Nasqué a Guadalajara, d'on ve son sobrenom. Compongué una Història general d'Espanya en sis volums,

posa en boca de Carles,¹ en el qual aquest dissuadeix els seus nobles de combatre els musulmans, dient que l'amor a la presa i les lluites civils ja s'encarregarien de debilitar-los. Aquest paràgraf d'Almacarí és important, perquè, encara que fals respecte de Mussa, que no podia, ni molt menys, arribar a Avinyó en el poc temps de què disposà, donada la versemblança que en si enclou la relació, pot ésser cert aplicat a un dels governadors que el succeïren: Ocba, per exemple, qui lluità realment a les vores del Roine.²

El mateix podem dir del que, més enllà, Almacarí³ refereix de Mussa, que arribà a Carcassona una de les fortaleses de l'enemic, on hi havia l'església cèlebre entre els Francs, per nom Santa Maria (amb el testimoni d'Abenhayàn, diu que hi havien en la dita església set columnes d'argent pur, que un home, amb sos dos braços, no podia abraçar-les). Aquesta dada falsa, referida a Mussa, pot ésser certa aplicada a Ambassa, que rendí Carcassona, com veurem.

De tot aquest feix de cites, la cosa més versemblant que hom pot deduir és que Mussa desitjava avançar fins a França, i més enllà, per a tornar per terra a l'Orient;⁴ però, sia perquè no s'atreví o perquè els llegats del Califa l'en privaren, hagué de tornar-se'n sense passar de la regió catalana.⁵ Els autors musulmans crearen, més tard, ço de l'estàtua i son escrit, per a salvar el prestigi de Mussa, o bé li atribuïren, també, fets d'armes posteriors.

Aquest és un dels pocs punts en què els autors musulmans mostren una diversitat anòmala i inversemblant, ço que contrasta precisament amb l'acurada fidelitat que a les fonts tra-

que després fou ampliada, i és una de les principals fonts de l'enciclopèdia d'Almacarí. No ha arribat a nosaltres.

1. Nom distintiu que, segons Elhijari, tenien els reis francs (en Almacarí, pàg. 175, t. 1).

2. Reinaud (op. cit., pàgs. 33 i 50, nota), ho refereix al període entre Assama i Abderrahman el Gafequí.

3. Tom I, pàg. 176.

4. Almacarí, t. 1, pàg. 175. Abencotaiba, pàg. 138.

5. El Sr. Saavedra, en son treball mencionat, pàg. 113, suposa que Mussa seguí per la via romana que d'Osca conduïa a Lleyda i Tarragona, retornant aviat sobre sos passos.

dicionals tenen els dits autors, especialment els espanyols, amants conreadors de la biografia, bibliografia i de la història, en les quals raríssimes voltes deixen entrar el meravellós i fantàstic, tal com maleja aquest capítol de la història de Mussa.¹

En la narració de la tornada de Mussa a Orient, ens diuen els autors que en sa escorta portava prínceps gods i francs, fets presoners,² i que, en arribar a la cort del califa Suleimàn, aquest li preguntà respecte a les qualitats dels pobles que combaté, fent-li Mussa un elogi dels francs, dient que «en ells hi havia nombre i multitud, valentia i força, ímpetu i valor».³

Quasi tots els autors, en parlar d'Abdelaziz (714-715), diuen que governà justament, defensà les fronteres i conquerí moltes ciutats.

Abenadarí⁴ diu que Abdelaziz escriví a son pare contant-li ses conquestes. Abenalcútia⁵ consigna que completà les conquestes de son pare. Quines foren aquestes conquestes? Es relacionen amb Catalunya? El Sr. Codera⁶ exposa un text que donaria llum a això, si no fos que és una cita única i isolada, que necessita la corroboració d'altres textos: és el ms. núm. 1,232 (avui 1,836) de la Biblioteca d'Alger, al foli 162 r., que diu que Abdelaziz sortí d'expedició amb sa gent, fins que arribà a Narbona.

D'Ayub i Alaïor (març de 716-abril de 719) no consignen els autors musulmans cap expedició contra els cristians.

1. Vegeu en Dozy, *Recherches*, t. 1, pàg. 28, l'explicació d'aquest fenomen en l'obra d'Abdelmèlic b. Habib.

2. Abencotaiba, pàg. 138. El nom de francs era aplicat als cristians de la frontera NE., però especialment als catalans i als veritables francs.

3. Abenadarí, t. II, pàg. 20, i Abencotaiba, pàg. 181. Reinaud (op. cit., pàg. 224) creu que aquest judici no és de Mussa, sinó que els historiadors se'l feren dir, en vista de les qualitats que pogueren conèixer en els francs, en les guerres posteriors.

4. Tom II, pàg. 23.

5. Pàg. 10, ed. Gayangos; pàg. 227, ed. de Houdas, París, 1889. Abenalcútia (procedent de Sara la Goda, neta de Witiza) és autor cordovès del segle X; ens deixà sa obra, *Història de la conquesta d'Espanya*, que es plena d'interès i vivesa dramàtica, per estar molt pròxima als narradors de tradicions, de llavis dels quals recolliria les notícies. També ha estat traduït, en part, per M. Cherboneau, en *Journal Asiatique*, nov. de 1856.

6. *Narbona, Geyona y Barcelona bajo la dominación musulmana*, en Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1909-10; pàg. 183. Vegeu, també, Fathó, pàg. 20, text, i Ràsis, pàg. 80.

L'Ajbar Maigmua¹ i Abenalcufia² diuen que, en pujar al tron Omar b. Abdelaziz,³ nomenà valí d'Espanya a Assama b. Mèlic, al qual volia honrar amb aquest càrrec, atesa sa gran virtut i probitat. Assama arribà a Espanya en Ramadan de l'any 100 (març-abril de 719).⁴ Després de complir les gestions que li encarregà el Califa, es dirigí contra els *rums* o francs, morint màrtir el dia d'Arafa del 102 (9 de Dulhija = 10 juny 721) a la ciutat de طرسونة Tarazona (?).⁵ Abenalatir⁶ diu que morí en tornar de *la casa de la guerra*. Abenjàldún⁷ diu que morí màrtir a l'any 102 a França. El mateix diu Almacarí.⁸ Abenadabí⁹ ajorna un any la batalla : així, doncs, hom s'ha de guardar de suposar-ne una altra.

Descomptant la cita del ms. d'Alger, núm. 1,232, el Sr. Codera¹⁰ creu trobar una prova que Narbona estava en poder dels musulmans, abans de l'any 100 (3 agost 718-24 juliol 719), i, per tant, abans d'Assama, en el que diu Abenadabí,¹¹ en el pròleg de sa obra, que els escrits o ordres d'Omar arribaven a Narbona,

1. Pàgs. 23, text, i 34 de la traducció.

2. Pàg. 12, ed. Gayangos.

3. En çafar del 99 (setembre-octubre de 717).

4. Ajbar Maigmua, pàgs. 23 del text i 34 de la traducció.

5. El Sr. Saavedra creu que aquest nom pot ésser alteració de Tarascon طرسكون, vila a 92 qm. al SE. de Tolosa, en el camí que va a la frontera espanyola per la Cerdanya. Vegeu Codera, *Colección de Estudios Árabes*, t. VIII, pàg. 301, i en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909-1910, pàg. 186, que és on primer publicà l'estudi anotat. El moro Ràsis (pàg. 84), per anàloga dislocació del nom, suposa que morí a Tortosa.

6. Tom v, pàg. 373.

7. Tom iv, pàg. 118.

8. Tom I, pàg. 145. Vegeu també Abenadari, t. II, pàg. 25. Fatño, pàg. 75, text, i Abenalfaradi, *Bib. Ar. Hisp.*, t. VII, pàg. 164. L'Ajbar Maigmua (pàgs. 24 del text i 35 de la traducció) està equivocadament en suposar que Bixr, governador d'Àfrica, i la publicà en els toms VII i VIII de sa *Bib. Arab. Hisp.* És el príncep dels biògrafs generals d'Espanya; posà molta de cura en la confecció de sa obra i fou continuat per Abenpasqual en la *Açila* i per Abenalabbar en la *Tecmila* (toms I-II i V-VI de la *Bib. Arab. Hisp.*).

9. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biografia, 839.

10. *Col. Est. Ar.*, t. VIII, pàg. 298, i referència, pàg. 305; *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, pàg. 185.

11. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, pàg. 12.

Aquesta deducció, basada en la cita d'Abenadabí, que també refereix Abenabdelhaquém,¹ no la trobem del tot concloent, puix que, si el regnat d'Omar durà fins Rejeb del 101 (gener-febrer del 720), del fet que ses ordres arribessin a Narbona no es desprèn que aquesta, abans de l'any 100, fos ja musulmana; demés, el primer que féu Omar en pujar al soli fou nomenar Assama valí d'Espanya,² donant-li encàrrecs i ordres especials, i la notícia d'Abenadabí i Abenabdelhaquém no invalida el que aquell, en sa expedició a França, s'apoderés de Narbona, i que el fer-hi complir les ordres que li encomanà Omar fos el motiu de les paraules dels dos historiadors musulmans.

El Pacense³ diu que Alahor es dirigí a la Gàllia Narbonesa, i, en parlar d'Assama, les notícies del qual coincideixen molt amb les de l'Ajbar Maigmua, refereix que, després d'apoderar-se de la Gàllia Narbonesa i defensar la ciutat de Narbona, es dirigí a la ciutat de Tolosa, on morí a mans dels francs. Aquestes dades són perfectament congruents amb les dels autors musulmans,⁴ que diuen que els successors d'Ayub conqueriren Barcelona i que els Gods es refugiaren a les muntanyes de Galícia i Narbona, però que els musulmans passaren els monts que hi ha darrera Barcelona, fins arribar a les planes de França. Així és que, valent-nos dels dos testimonis, Pacense i autors musulmans, podem suposar que Alahor (agost 716-març 719), successor d'Ayub, conquerí Barcelona, arribant fins a la Gàllia Narbonesa, i que Assama completà les conquestes d'Alahor, apoderant-se de la capital, però morint en anar contra Tolosa.⁵

Del governador Ambassa, qui succeeix Assama, després

1. Ibn Abd-el-Hakems, *History of the Conquest of Spain, now edited for the first time, translated from the arabic, with critical and exegetical notes and a historical introduction by John Harris Jones*. London, 1858; pàg. 6 del text. Abenabdelhaquém és autor oriental i de no molt crèdit pel que respecte a Espanya.

2. Vegeu les notes anteriors, i *Recherches*, 3.ª ed., t. 1, pàg. 76.

3. Apèndix a l'Ajbar Maigmua, pàg. 152.

4. Abenjaldún, t. IV, pàg. 118; Almacarí, t. 1, pàg. 145.

5. Vegeu Codera, *Col. Est. Ar.*, t. VIII, pàg. 291, i *Anuari*, pàg. 183, sobre la família dels Benibajila i la de Zaid el Gafequí, les quals tingueren llur estada a Narbona (sense data), i la dada (pàg. 299) que Omaira b. Al-mohajir, que entrà amb Mussa, fou valí de Barcelona dos anys.

d'un mes d'interinitat d'Abderrahmàn el Gafequí, diu Almacarí¹ que sortí d'expedició contra els francs, penetrà en ses ciutats i morí en Xaabàn del 107 (gener 726). El mateix diu Abenadarí.² L'anònim Fatño-l'-Andaluci³ diu que morí en tornar dels francs. Abenalatir⁴ és l'autor que ens ha conservat d'aquest governador detalls de tanta vàlua com els de la capitulació de Carcassona l'any 107 (725-726).

Diu que assitià Carcassona (قرقسونة), el qual poble se li sotmeté mitjançant el lliurament dels seus presoners musulmans, i comprometent-se a pagar el tribut personal,⁵ a ésser tinguts com a gent de protecció i a estar en guerra o pau amb els que ho estiguessin els musulmans.

Del període dels valís Odra, Yahya, Hodaifa, Otsmàn, Alhaitàm i Mohamed, no hi ha en els autors cap dada d'incursió cap a la part de Catalunya. Respecte a com hom ha d'interpretar l'expedició que Alhaitàm féu contra Munussa (?), (وغترا ارض منوسة فافتكتها),⁶ nom que de cap manera ha d'identificar-se amb Otsmàn b. Abunissa, predecessor d'Alhaitàm, ni amb el Munussa del Pacense, vegi's el magistral estudi del Sr. Codera en la *Col·lecció de Estudios Árabes*, t. VII, pàgs. 141-169, on suposa que més aviat hom podria interpretar el dit nom per Manresa, puix sols hom ha de canviar l'و per ر, a la grafia dubtosa dels autors.

Del segon emirat d'Abderrahmàn el Gafequí, els autors musulmans estan conformes que morí màrtir en terra de francs en Ramadan del 114 (octubre 732), en el lloc conegut per *Calçada dels Màrtirs* بموضع يعرف ببلاط الشهداء, segurament en la via romana

1. Tom I, pàg. 145.

2. Tom II, pàg. 26.

3. Pàg. 26 del text i 29 de la traducció.

4. Tom V, pàg. 101.

5. Aquest impost, que no pagaven els musulmans, era de 48 dirhems per als rics, 24 per a la classe mitja i de 12 per a qui vivia de son treball manual. Equivalia a 316'80, 158'40 i 79'20 pessetes, respectivament. Es pagava per 1/12 al final de cada més llunar, i estaven exceptuats les dones, nois, monjos, tolits, pobres i esclaus. Vegeu Dozy, *H.^a de los mus.*, t. II, pàg. 57.

6. Almacarí, t. I, pàg. 145; Abenjalidún, t. IV, pàg. 119; Abenadarí, t. II, pàg. 111.

que conduïa de Poitiers a Tours.¹ Abenalatir² i Abenalfaradi³ són els autors que ens donen més detalls d'aquesta expedició; en l'any 113 (731-732) es dirigí Abderrahmàn contra els francs, trobant una estàtua d'or, encastada de perles i pedres precioses, que repartí entre els seus soldats. En l'any següent sortí altra volta d'expedició, morint màrtir en terra de francs. El Pacense,⁴ i amb ell els autors que el seguiren, han exagerat el nombre de l'exèrcit del Gafequí, el qual no era ni més ni menys numerós que els altres que abans i després d'ell envaïren la França.

Després del 1.^r emirat d'Abdelmèlic b. Catàn, governà Ocba des de Xaual de 116 fins Çafar de 123 (novembre de 734 a gener de 741). Els autors musulmans estan un xic confosos. Abenadari⁵ diu que entrà a Pamplona, Narbona, poblant-les de musulmans i que morí en la *Calçada dels Màrtirs*.⁶ Almacari⁷ diu que els musulmans s'establiren a Narbona, fent des d'allà la guerra santa, arribant llurs *ràbides* o fronteres protegides fins al Roine; i, amb l'autoritat d'Arrassi,⁸ diu que Ocba morí a Carcassona en Çafar de 123 (gener 741). El mateix diu Abenjal-dún.⁹ L'Ajbar Maigmua¹⁰ i el Fatho-l'-Andaluçi¹¹ en citen les conquestes de Pamplona i Galícia, citant el primer, també, Narbona. La Crònica del moro Ràsis¹² diu que conquerí, entre altres ciutats, Lupo (?) i Magarona (?). ¿Què volen dir, tots aquests autors, en dir que Ocba entrà en aquestes ciutats que ja estaven

1. Abenadari, t. II, pàg. 28; en el t. I, pàg. 37, diu que fou l'any 115. Almacari, t. I, pàg. 146; Abenalatir, t. V, pàg. 374; Ajbar Maigmua, pàgines 25 del text i 36 de la traducció; Fatho, pàgs. 26 i 27 del text, també s'equivoca en assenyalar l'any 115.

2. Tom V, pàg. 130.

3. Biog., 770.

4. Apèndix a l'Ajbar Maigmua, pàg. 156.

5. Tom II, pàg. 28.

6. És un error, atribuint a Ocba la mort d'Assama.

7. Tom I, pàg. 146, i t. II, pàg. 11.

8. Nom àrab del nostre moro Ràsis.

9. Tom IV, pàg. 119. Les grafies dels noms propis estan bastant dislocades.

10. Pàgs. 28 del text i 38 de la traducció. Equivocadament cita la data d'entrada d'Ocba a Espanya en el 110.

11. Pàg. 29. Igual error que l'Ajbar.

12. Pàg. 87.

conquerides? Hom pot interpretar que les sotmeté més durament, canviant potser son règim de capitulació en altre més sever.¹

Després de la mort d'Ocba, sols torna a aparèixer quelcom relacionat amb el nostre assumpte en narrar les lluites de Balj amb els fills d'Abdelmèlic b. Catan, l'any 124 (741-742), els quals convocaren un exèrcit, reunint tropes fins de la llunyana regió de Narbona i aliant-se amb ells el valí d'aquesta ciutat Abderrahmàn b. Alcama el Lajmí, que era el millor cavaller de l'Espanya musulmana i el que en la batalla s'atansà fins a Balj, ferint-lo mortalment. Després d'aquesta acció se'n tornà Abenalcamà a sa frontera.²

Poc temps després, l'any 129 (746-747), aquest valí de Narbona es sublevà contra l'emir Jusuf b. Abderrahmàn el Fehrí, si bé aquest es veié aviat lliure d'Abenalcamà, al qual traïren sos soldats, enviant son cap a l'Emir.³

EMIRAT INDEPENDENT : ABDERRAHMÀN I : 756-788

Una dada interessant ens ha conservat Abenalcutia,⁴ i és que Abderrahmàn I, després de la mort de Jusuf b. Abderrahmàn el Fehrí (en Rèjeb de 142 = 28 octubre a 26 novembre de 759), nomenà governador de Narbona fins a Tortosa a Abderrahmàn b. Ocba, وامضى عبد الرحمن بن عقبة على ولاية اربونة وما اتصل بها الى طرطوشة ço que prova que en octubre o novembre de 759 estava encara Narbona en poder dels musulmans. Hom no pot identificar el personatge que fou nomenat governador.

Després de l'any 147 (764-765), ens diu Abenalabar en sa

1. Vegeu Codera, *Col. Est. Ar.*, t. VIII, pàg. 320, i *Anuari*, pàg. 193.

2. Abenalcutia, pàgs. 16 i 17, ed. de l'Acad., i 232 d'Houdas (si bé el text d'Houdas l'anomena tal com en el manuscrit, que està equivocad, *Abderrahman b. Ocba el Lajmí*); Almacarí, t. II, pàgs. 13 i 17; *Ajbar Maigmua*, pàgs. 43 del text i 52 de la traducció; Abanadarí, t. II, pàg. 32; Ràsis, pàg. 89.

3. Abenalatir, t. V, pàg. 287; Abanadarí, t. II, pàg. 39; Almacarí, t. II, pàg. 17.

4. Pàgs. 30 del text de l'Acadèmia i 244 d'Houdas.

Al-Hollato-assiara (La túnica brodada d'or)¹ que Temam b. Al-cama, que havia estat governador de Toledo, ho fou nomenat per a Osca, Tortosa i Tarazona.

Amb l'establiment de la dinastia Omeya a Espanya, sembla coincidir l'aparició, entre els mateixos musulmans, de nuclis de rebel·lió en la frontera catalano-aragonesa. Ja sia que en aquesta regió hi fos prepotent l'aristocràcia yemení, sempre desafecta al poder central, ja sia per la natural llunyania d'aquest, el cert és que veiem, moltes voltes, desconegeuda i burlada l'autoritat de l'Emir per les famílies que semblen monopolitzar el particular poder de la regió nord-oriental.² Això hom comença a entreveure-ho amb la vinguda a Espanya d'Abderrahmàn b. Habib el Fehri, conegut amb el nom de *l'Esclabí*, qui desembarcà a Múrcia l'any 161 (777-778) i proposà a Suleiman b. Yoctan l'Arabí, valí de Barcelona (cap d'una família que donà molts disgustos als emirs de Còrdova), que s'aliés amb ell, per a proclamar els Abasis. Suleiman o no contestà³ o, si ho féu, acceptant-ho,⁴ tardà a reunir-se amb l'Esclabí, donant lloc que aquest desconfiés i es dirigís contra aquell; en l'escomesa fou derrotat pel valí de Barcelona, tornant-se'n l'Esclabí a Múrcia, on fou mort a traïció per ordre de l'emir. Abenadari⁵ ens ha conservat, com a prova dels dots literaris d'Abderrahmàn I, una retòrica carta que envià a Suleiman b. Yoctan l'Arabí, en la qual l'amenaça per sa política ambigua i arguments capciosos, invitant-lo a «estendre la mà a l'obediència». No li faria molta

1. Extractes d'aquesta obra, editats per Dozy en *Notices sur quelques Manuscrits arabes*. Leyde, 1847-1851; pàg. 77. L'original de l'obra es conté en el Còdex 1,654 de l'Escorial. Sobre l'autor, que és valencià i contemporani del rei D. Jaume I, vegeu Pons, op. cit., pàgs. 291-296.

2. Això ens explica que els historiadors de Còrdova, afectes als Emirs, no donin notícies molt detallades d'aquestes famílies, i de llurs guerres amb els cristians, per considerar-les com enemigues, veient-nos així privats de moltes dades que il·lustrarien la nostra Història.

3. Abenalatir, t. vi, pàg. 36. Ennuguairí, t. i, pàg. 36. Aben-jaldún t. iv, pàg. 123, diuen que l'Arabí no contestà; Abenadari, t. ii, pàgines 57 i 58, no cita per a res a l'Arabí; Aben-jaldún, t. iii, pàg. 161, contra el que diu en el t. iv, fa a l'Arabí governador de Saragossa.

4. Ajbar Maigmua, pàgs. 110 del text i 102 de la traducció; vegeu Fatho, pàgs. 67 del text i 75 de la traducció.

5. Tom II, pàg. 60.

impressió aquesta carta al valí de Barcelona, puix, com veurem, seguí en la rebel·lió fins a sa mort.

Després de la temptativa de sedició a favor dels Abasís, Abderrahmàn I volgué venjar-se d'aquests i féu preparatius per anar a la Síria, però n'hagué de desistir en vista de la sublevació que havien promogut a Saragossa Suleiman l'Arabí (que abans hem vist a Barcelona) i Elhosain b. Yafya b. Saad l'Ançari, l'any 163 (779-780), pel mateix temps en què morí l'Esclabí a Múrcia. Com que abans hem vist a Suleiman b. Yoctan, valí de Barcelona, entrant en tractes més o menys oberts amb l'Esclabí, i en el curs de la rebel·lió de Saragossa hom dedueix que en alguns punts de Catalunya (Pallars, Cerdanya) desconeixien l'autoritat de l'emir, sembla que la cèlebre defecció de Saragossa afectaria també bona part de Catalunya; per aquest motiu i per estar relacionada amb l'emperador Carlemany, mencionem aquella, encara que lleugerament. Contra els sublevats l'emir envià Tsalaaba, a qui, en una sortida per sorpresa, féu presoner Suleiman b. Yoctan, enviant-lo a Carlemany com a present per a obtenir son ajut; Carlemany desitjà, també, posseir Saragossa, segons diu l'Ajbar Maigmua,¹ o segons Abenatlatir,² perquè Suleiman li havia promès lliurar-la-li. Però, com els naturals de la ciutat refusessin Carlemany, aquest se'n tornà, duent pres Suleiman, del qual es considerà trait; però en passar pels congostos de les muntanyes caigueren damunt seu els fills de Suleiman, Aisson i Matruh, i alliberaren son pare, derrotant el franc. La rebel·lió continuà a Saragossa; però, havent fet matar Elhosain a Suleiman, el fill d'aquest, Aisson, fugí a Narbona, d'on tornà en saber que l'emir en persona combatia Elhosain (any 164 = 780-781), ajuntant-se amb l'exèrcit d'aquell. Elhosain demanà la pau, que li fou concedida mitjançant el lliurament en pàries de son fill Said, el qual al cap d'un dia ja havia fugit a uns parents (?) que tenia a Pallars. L'emir es dirigí amb Aisson a combatre Pamplona i قلنيرة Colliure (?),³ la Bascònia,

1. Pàgs. 113 i 114 del text i 102-105 de la traducció.

2. Tom VI, pàgs. 43-45, i pàgs. 5-7, si bé aquí equivoca la data.

3. Suposició que, amb gran desconfiança, fa el traductor Sr. Lafuente.

la Cerdanya i el país d'Aben Belascot,¹ el fill del qual prengué en pàries, segons ens diu l'Ajbar Maigmua;² Abenalatir³ ens dóna un itinerari distint i més fosc, puix diu que l'emir es dirigí a Calahorra, فكيرة Biguera? o Figueres? i a alguns castells dels Bascons, no identificables. Havent tornat a la rebel·lió Elhosain, fou mort a l'any 166 (782-783).⁴

EMIRAT DE HIXEM I : 788-796

L'any 172 (788-789), a principis de l'emirat de Hixem I se sublevà a Beceite, del clima o regió de Tortosa, Said b. Hòsain (el qual havia fugit a Pallars), al qual lloc s'havia refugiat a la mort de son pare (altra prova que Catalunya, en temps de la sublevació de Saragossa, no estava molt addicta a l'emir); amb l'ajuda dels Yemenís s'apoderà de Tortosa; se li oposà Mussa b. Fortún, qui havia reconegut l'emir, i, després de derrotar i matar Said, es dirigí a Saragossa, de la qual s'apoderà (i això indica que continuava en la revolta).⁵ Poc temps pogué

1. Probablement, segons el traductor, Galindo Belascotenes, del qual parlen les genealogies de Meyà. Segurament Dozy es referia a aquest en dir que en la conspiració hi entrà Galindo, comte de Cerdanya: *H.^a de los mus.*, t. I, pàg. 469; alguns autors han volgut identificar aquest Abenbelascot o Belascotenes del Còdex de Meyà amb Aznar-Galí, primer comte d'Aragó, però no passa d'ésser pura hipòtesi. Vegeu *Les genealogies de Roda o de Meyà*, per D. Ferran Valls Taberner (Discurs llegit a la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona), 1920, pàg. 21.

2. Loc. cit.

3. Ibid.

4. Ultra els autors citats, vegeu Abenalcutia, pàg. 32, ed. Acad., i Houdas, pàg. 247; Abenadarí, t. II, pàg. 58; Fatho, pàg. 75 del text i 67 i 68 de la traducció; Abenjaldún, t. III, pàg. 210, i t. IV, pàg. 124; Almacarí, t. II, pàg. 31. Vegeu també el sagacíssim estudi del Sr. Codera *El godo o moro Aizón*, en *Col. Est. Ár.*, pàgs. 201-224, on posa de manifest la confusió que respecte d'aquest Aisson tenen les cròniques franques, en fer-lo intervenir en successos mig segle posteriors. Malgrat això, el Sr. Gómez Moreno, en sa avidesa per a trobar proves de la influència moçàrabe o espanyola, a la Marca, accepta el relat de les cròniques llatines i la significació antifrànca d'Aisson. Vegeu *Iglesias mozàrabes*. Madrid, 1919; pàg. 42.

5. Abenadarí, t. II, pàg. 63, fa sublevar Said a Sagunt, i no a Beceite; Abenalatir, t. VI, pàg. 81; En-nuguairí, t. I, pàg. 21.

fruir de la victòria Mussa b. Fortún, puix un client de la família d'Elhosain s'aixecà contra ell, matant-lo. Per aquest mateix temps, un fill de Suleiman, Matruh b. Suleiman, se sublevà a Barcelona, apoderant-se d'Osca, Saragossa i de tota la regió de l'Ebre. L'emir envià contra ell Abuotsman Abdal-lah, el qual hagué de retirar-se a Tarazona o a Tortosa, fins que un traïdor li portà el cap de Matruh.¹ Un dels assassins fou Amrús b. Yusuf, més tard valí de la frontera pirenenca i de Toledo, i que seguí la política de sa víctima, puix que se sublevà també contra l'emir, com després veurem.

Des d'ara hom pot seguir, quasi any per any, les expedicions que, en tots ells, els emirs enviaren contra els cristians. L'any 177 (793-794) es dirigí l'expedició enviada contra els cristians a la part de Catalunya, essent una de les més terribles i famoses, segons diu En-nuguairí.² Al front hi anava el cèlebre Abdelmèlic b. Abdelguahid b. Moguits, que assetjà les ciutats de Girona i Narbona, amb gran ostentació de màquines, sense arribar a conquerir-ne cap *واشرف على فتحها*.³ Recorregué la Cerdanya,⁴ arribant prop del país dels Magos (?), i deixà per totes parts rastres terribles de son pas. El quint del botí (que era per al califa i destinat a usos benèfics) arribà a 45,000 monedes d'or pur, i s'imposà als vençuts la condició de portar a Còrdova un nombre de càrregues de terra del mur de Narbona, amb la

1. Abenadarí, t. II, pàg. 64, diu que Matruh es sublevà a Barcelona, seguint la causa de son pare (?) (*على دعوة أبيه*); diu que Abuotsman es refugià a Tortosa; En-nuguairí, t. I, pàg. 22, i Abenalatir, t. VI, pàg. 83, suposen que fou Tarazona. Vegeu Ràsis, pàg. 96, i ms. Acad. de la Historia, núm. 37, f. 147 v.º, que suposa, equivocadament, que Hixèm, en persona, combaté Matruh.

2. Tom I, pàg. 23.

3. Girona és segur que no fou presa; Narbona ja és més dubtós, puix que algun autor, Almacari, ho afirma. Amb tot, hem seguit l'opinió d'En-nuguairí, que és la més precisa.

4. L'editor d'Almacari, t. I, pàg. 218, posà *بربطانية* (Barbatània), encara que els ms. deien *سرطانية* (Cerdanya); el mateix ha fet l'editor d'En-nuguairí, t. I, pàg. 23, si bé posa en una nota que els ms. diuen *سرطانية* (Cerdanya). El text editat d'Abenalatir, t. VI, pàg. 92, consigna *شرطانية*, i en nota consta que els Còdexs diuen : *سرطانية*; així és que aquesta grafia és quasi unànime.

qual s'edificà la mesquita que hi havia en els jardins de l'alcàsser.¹ Si bé Abdelmèlic b. Moguits no s'apoderà de Girona ni de Narbona, amb les seves màquines esquarterà llurs murs, i les pedres i ruïnes d'aquests hom ha d'entendre que serviren per a construir la mesquita.

Aquesta expedició ens marca l'especial caràcter que tenien totes les que cada any es dirigien contra els cristians, que eren veritables «razies» sense altre fi que fer un bon apresament i debilitar l'enemic.²

En els anys 178-179 (794-796), les expedicions van contra els cristians del N. d'Espanya, a la frontera anomenada d'*Alava* i *Castella*.

EMIRAT D'ALHÀQUEM I : 796-822

L'any 180 (796-797) Alhaquem I envià Abdelquerím b. Moguits, germà de l'anterior, contra els francs الفرنج (cristians del N. E.). El cabdill musulmà, amb una divisió de les tropes, arribà a un golf o ria, que hom no comprèn de quin mar pot ésser, i darrera del qual havien posat els cristians llurs riqueses i famílies, que foren apresades pels musulmans. Una altra divisió de tropes es dirigí contra les ciutats de *Fransia* (transcripció exacta de la grafia فرنسية que en aquest cas usa En-nuguairí), derrotant també Abdelquerím als diferents cabdills francs que a l'altra banda d'un riu se li oposaren. Aquests dos fets d'armes són poc precisos en els autors.³

L'any 181 (797-798) es sublevà a la frontera pirenenca Bahlul b. Marzuc, amb el qual estigué en relació Abdal-lah el Valen-

1. Abenadarí, t. II, pàgs. 65 i 66, posa افرنجة França, per جرندة Girona, el mateix que el ms. núm. 37 de l'Acadèmia de la Història, que, erròniament, també suposa que Hixem fou a França; Abenalcúta, pàg. 43, text de l'Acadèmia, i Houdas, pàg. 257, diu que amb el quint de la presa edificà Hixem el pont i la mesquita de Còrdova.

2. Vegeu Codera en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. LVI, pàg. 199.

3. Abenadarí, t. II, pàgs. 70 i 71; Abenalatir, t. VI, pàgs. 102 i 103; En-nuguairí, t. I, pàg. 27; Almacarí, t. I, pàg. 219.

cià, oncle de Alhaquem I, quan es dirigia a França,¹ no sabem si en so de guerra o de pau. Després romperen Bahlul i Abdal-lah, apoderant-se aquell d'Osca, l'any 184 (800-801), i tornant-se'n aquest a València.²

Quasi tots els autors musulmans convenen que, l'any 185 (801-802), aprofitant-se els francs de les lluites que ocupaven Alhaquem amb els seus oncles, s'apoderaren de Barcelona, fent-hi arribar el límit de llurs fronteres.³

L'any 191 (806-807),⁴ 192⁵ o 193,⁶ els francs es decidiren a avançar més i més la línia de llurs fronteres, i a l'efecte Ludovic (لذويق) preparà les seves forces i es dirigí a assetjar Tortosa. En saber-ho l'emir, envià son fill Abderrahmàn a oposar-se'ls-hi, escrivint als valís de les fronteres superiors, Amrús i Abdún, perquè s'incorporeassin a l'exèrcit. Després de forts combats, en què cada part «posà tot son ardor i gastà ses forces», els francs hagueren de tornar-se'n amb nombroses pèrdues.

L'any 194 (809-810) els autors contenen que els francs feren incursions contra els musulmans i que dos anys més tard Alhaquem sortí a la guerra venjant-se dels primers; però com que no precisen a quina part fou, i ja sabem que el nom de francs l'aplicaren als cristians de la frontera pirenenca, hom no pot identificar aquesta expedició.⁷

1. La transcripció d'aquest nom és *Alfaranja*, الفرنج aplicat, indistintament, al principi, a ço que és l'actual França, com a Catalunya i Aragó. Després ja fou privatiu dels dos ultims països, anomenant França *Alfaranja de darvera els ports*, o bé terra gran, o bé *Fransia*, segons veurem. Vegeu Gayangos, *The History of...*, t. I, pàgs. 544 i 545.

2. Abenjaldún, t. IV, pàg. 26; Abenadari, t. II, pàg. 71; Abenatàtir, t. VI, pàg. 113; En-nugairí, t. I, pàg. 28.

3. Abenjaldún, t. IV, pàg. 125; Abenatàtir, t. VI, pàgs. 102 i 115; En-nugairí, t. I, pàg. 30; Almacarí, t. I, pàg. 219. Abenadari no en parla.

4. Abenatàtir, t. VI, pàg. 138.

5. En-nugairí, t. I, pàg. 35.

6. Abenadari, t. II, pàgs. 74 i 75; Almacarí, t. I, pàg. 219; Abenjaldún, t. IV, pàg. 127. Vegeu, també, *Crònica de Gotmar*, en extracte: Mas-sudi, cap. xxxv, ed. Barbier de Meynard. Paris 1861-77.

7. Abenadari, t. II, pàg. 75, sembla referir la primera incursió al territori de Guadalajara. Vegeu, també, Abenjaldún, t. IV, pàg. 127; Abenatàtir, t. VI, pàg. 163; En-nugairí, t. I, pàg. 36; Almacarí, t. I, pàg. 219.

L'any 199 (814-815) l'emir Alhaquem dirigí les tropes contra el territori de Barcelona; escomesa que degué ésser terrible segons ens conta Abenadarí,¹ autor, en general, molt ben informat. Al front d'ella l'emir hi posà son oncle Abdal-lah el Valencià, el qual combaté Barcelona amb màquines de guerra i amb tota l'ostentació de pregàries i ritus que figuren en les tradicions de Mañoma; així és que es veié ajudat de tal manera, que la pila dels caps tallats tapava una llança clavada a terra.²

Com hom veu, els musulmans es consideren victoriosos mentre puguin fer bona presa i tallar caps, sense pretendre conquerir i establir-se de totes maneres a les ciutats fortificades.

EMIRAT D'ABDERRAHMÀN II : 822-852

En els anys compresos des del 200 al 208 (815-823), les expedicions es dirigiren contra Àlava i Castella. L'any 209 (824-825) mor Abdelquerím b. Moguits, i no hi hagué expedició contra els cristians, i el 210 (825-826), Abenalatir³ i En-nuguairí⁴ consignen incursions contra els francs, sense precisar de quina part, manades per Obaidal-lah b. Abdal-lah el Valencià, que derrotà els exèrcits enemics.

L'any 212 (827-828) Abderrahmàn II envia el mateix Obaidal-lah, fill del Valencià, d'expedició contra Barcelona i Girona, la gent de les quals combaté en Rebí I (31 de maig a 29 de juny del 827), romanent dos mesos lluitant i apresant.⁵

1. Tom. II, pàg. 75.

2. Abenjaldún, t. IV, pàg. 125, sembla referir-se vagament a aquesta expedició.

3. Tom VI, pàg. 282.

4. Tom I, pàg. 43.

5. Abenadarí, t. II, pàg. 85; Abenalatir, t. VI, pàg. 288. Aquest autor, a la mateixa pàgina, precisa la grafia (sense vocals) del nom Bar-

celona dient : *برشلونة بالباء الموحدة والراء والشين المعجمة واللام* : *Barcelona* (s'ha d'escriure) amb *b, r, x, l, u, ni h*.

Com veurem més endavant, algun autor canvia la *x* amb *j*. En-nuguairí, t. I, pàg. 43.

L'any 224 (838-839) el mateix emir envia son fill Alhaquem a viatjar per les fronteres; aquest entrà a la *casa de la guerra* fent gran mortaldat entre els enemics.¹ També aquesta expedició, per ésser poc precisa, hom l'ha de cotejar amb el que diguin els autors cristians per poder identificar-la.

L'any 226 (840-841)² o 227 (841-842),³ Abderrahmàn II envia una expedició contra els cristians de l'«Alfaranja», i, en trobar-se aquella entre Narbona i Cerdanya, es reuniren els cristians i tingueren envoltats els enemics durant una nit; però el dia següent es referen els musulmans i els derrotaren.

Hom preguntarà : I ¿quina fou la sort de les ciutats com Barcelona, Girona, i altres de la Catalunya vella, en aquestes expedicions en què els musulmans arribaren a Narbona, ja seguint el litoral o bé la conca del Segre? El caràcter de robaris sistemàtics que les incursions tenien, ens demostra que els musulmans, encara que superiors numèricament als cristians, no esmerçaren llurs forces i el temps just de què disposaven en llargs setges de ciutats fortament defensades, sinó que més aviat procuraven fer un bon apresament, robant, saquejant, cremant ço que trobaven a llur pas, sens dominar altre terreny que el que trepitjaven llurs plantes en el breu temps que durava l'expedició. Dels cristians, uns es devien refugiar a les ciutats fortificades i altres devien fugir cap als llocs inaccessibles. Així hom pot acceptar que molta part de la Catalunya vella no fou jamai dominada pels musulmans, o, en tot cas, molt passatgerament. Quant a les ciutats fortes, encara que es veieren molestades o combatudes en el pas dels exèrcits musulmans, d'ençà de llur reconquesta fins a Almançor jamai foren forçades.

Tornant a seguir la cadena de les excursions musulmanes, tenim que, després del 227 (841-842), es dirigiren aquelles contra

1. Abenadari, t. II, pàg. 87.

2. Abenadari, t. II, pàg. 88, diu que manava l'expedició Obaidal-lah, fill del Valencià; Abenjaldún, t. IV, pàg. 129, hi posa com a cabdill Mussa b. Mussa, governador de Toledo.

3. Abenalatir, t. VI, pàg. 377; En-nuguairí, t. I, pàg. 47; Almacarí, t. I, pàg. 222, canvia la Cerdanya طانية del ms. per برطانية Barbatània.

Galícia principalment. Després del 231 (845-846), o el mateix any, Abderrahmàn envià son *hàjib* Abdelquerím cap al territori de Barcelona. L'exèrcit destruí els seus encontorns, travessà els colls coneguts per *Port* (els monts Pireneus eren coneguts per *monts del Port*, pel temple de Venus, que hi havia a Port-Vendres), en direcció a «Alfaranja», el qual territori «humilià, matant, captivant i apresant; assetjà la seva ciutat més important, Girona, oprimí les seves rodalies i se'n tornà».¹

L'any 236 (850-851) una altra expedició es dirigí contra la terra de Barcelona, «robant, captivant i enriquint-se».² No tot devien ésser victòries en aquestes expedicions, puix que ens diu Almacarí³ que Abderrahmàn II, després de combatre amb Carles,⁴ rei de França, «trobant-lo difícil de rompre i de gran virilitat, s'inclinà vers ell a l'afalac, oferint-li parentiu d'afinitat i la pau». El franc accedí a la pau, no tenint lloc el parentiu.

EMIRAT DE MOHAMED : 852-886

Del 237 al 242 (851-856), les expedicions foren principalment contra els sublevats de Toledo. L'any 242 (856-857), l'emir Moḥamed envia contra la comarca de Barcelona Mussa b. Mussa, que conquerí el castell de Tàrrega, que era un dels últims de la jurisdicció de Barcelona. Amb el quint de l'apressament es feren addicions a la mesquita aljama de Saragossa.⁵ No sé si aquesta expedició és la mateixa de què ens parlen Abenjàldún⁶ i Almacarí,⁷ que diuen que al principi del regnat de Moḥamed (començà el 238 (852-853), aquest envià tropes a Barcelona i ço que hi ha darrera seu, les quals conqueriren alguns forts i retornaren. També pot referir-se a aquesta mateixa expedició

1. Abenjàldún, t. iv, pàgs. 129 i 130; Almacarí, t. i, pàg. 223.
2. Abenalatir, t. vii, pàg. 38.
3. Almacarí, t. i, pàg. 213.
4. Carles el Calb, que regnà durant els anys 840-877.
5. Abenadari, t. ii, pàg. 98; Abenalatir, t. vii, pàg. 54.
6. Tom iv, pàg. 130.
7. Tom i, pàg. 225.

la dada que ens ha servat Almacarí,¹ qui, parlant d'un picador(?) de llautó, en forma d'home amb la boca oberta, que hi havia en una de les portes de Còrdova, diu que «el picador era de la porta de Narbona d'«Alfaranja», i que, quan l'emir Mohamed s'apoderà d'aquesta ciutat, transportà el picador a la porta de Còrdova».

L'any 245 (859-860), els normands remuntaren la costa mediterrània d'Espanya, i d'Orihuela passaren a «Alfaranja», conquerint una ciutat que els serví d'estada tot l'hivern, fins que se'n tornaren.²

L'any 246 (860-861) l'expedició és contra Pamplona. El 247 (861-862) es dirigí contra Barcelona. El senyor de la ciutat demanà auxili al rei dels francs, enviant-li aquest un nombrós exèrcit. El mateix féu el cabdill musulmà; i, rebuts reforços, assetjà Barcelona, i s'apoderà dels seus rabals i de dos forts. Després d'haver robat i tallat molts caps, els musulmans se'n tornaren.³

Del 248 al 255 (862-869) les expedicions van contra Castella i Mèrida. L'any 256 (869-870), Amrús, governador d'Osca, féu traïció a l'emir, qui envià les seves tropes contra ell, al comandament d'Aben Mejahed, conegut per *el Murcià*, qui es dirigí a Lleyda, romanent-hi mentre l'«hajib» Abdelguañid b. Moguits s'apoderava d'Osca, matant-hi Llop b. Zacaria b. Amrús, assassí de l'antic governador de la ciutat, Mussa b. Galí.⁴

De l'any 261 (874-875) tenim una dada curiosa, que ens ha transmès Abenhayan,⁵ qui diu que, essent Saragossa capital de

1. Almacarí, t. I, pàg. 303.

2. Abenadari, t. II, pàg. 99; Abenjaldún, t. IV, pàgs. 130 i 131; En-nuguairí, t. II, pàg. 54. Almacarí, t. I, pàg. 255, sols parla de combats entre normands i musulmans. Vegeu, també, Dozy, *Recherches*, 3.ª edició, t. II, pàg. 282, nota, on posa una cita del bisbe Prudenci, que diu que els normands entraren pel Roine i s'establiren a la Camarga.

3. Abenadari, t. II, pàg. 100; En-nuguairí, t. I, pàg. 54; Abenadari, t. II, pàg. 100, vagament.

4. Abenadari, t. II, pàg. 103.

5. Ms. d'Oxford, folis 15 v. i 16 r. (Fotocòpia del *Centro de Estudios Históricos*). Vegeu, també, Dozy, *Recherches*, 3.ª edició, t. I, pàg. 216, qui fixa erròniament la data 884. Abenhayan nasqué a Còrdova en l'any 377 (987-988). Estudià totes les rames de ciència que es donaven en les

la frontera superior, fou comprada per Ramon, senyor de Pallars, a Moḩamed b. Llop, darrer dels Benicasi. No la devia posseir molt de temps el de Pallars, car sembla que el mateix emir Moḩamed la donà després en comandament a Aḩmed b. Albarra, segons el propi Abenḩayan.

L'any 268 (881-882), Moḩamed envià son fill Almondir amb l'exèrcit, qui, després d'apoderar-se de Roda¹ i Borja, es dirigí contra Lleyda i Cerdanya (?),² on hi havia Ismail b. Mussa, al qual combaté, sotmetent-lo a l'obediència de l'emir i prenent-li pàries. Després Almondir es dirigí a una ciutat dels cristians: A. . cara (?) (انقرة), falten punts en una lletra), en la qual conquerí alguns castells, i se'n tornà.³

L'any 270 (883-884), Ismail b. Mussa, que en l'anterior expedició s'havia reconciliat amb l'emir, començà a fortificar la seva ciutat de Lleyda. En saber-ho el senyor de Barcelona, sortí a impedir-ho; però Ismail el derrotà amb gran mortaldat, que fou la més gran d'aquell temps.⁴

En fer Abenadarí⁵ la biografia de l'emir Moḩamed (238-273 = 852-886), diu que visqué en bones relacions amb el rei de França, Ferran (?) (فرلند),⁶ qui apreciava els dots d'intel·ligència i caràcter d'aquell, enviant-li presents. Diu que aquest

cèlebres escoles d'aquella capital, però es dedicà especialment a la Història. Els crítics es desfan en elogis en parlar d'aquest autor, anomenant-lo «príncep dels historiadors», «historiador en el veritable sentit de la paraula». Treballà damunt documents oficials; tenia corresponsals en quasi totes les poblacions i estava dotat d'un excepcional sentit crític. De ses principals obres sobre història d'Espanya: l'«Almoctabis» (10 volums) i el «Matin» (60 volums), sols en coneixem dos toms de la 1.ª; l'un està a Oxford i l'altre el trobà el Sr. Codera a Constantinia.

1. Serà la Rueda del Jalón?

2. La grafia és قرطاجنة en Abenjaldún, t. iv, pàg. 132, i en Abenalatir, t. vii, pàg. 208; En-nugairí, t. i, pàg. 56, porta قرطانية. Si és Cerdanya, hom ha de convenir que la grafia és molt alterada.

3. Abenadarí, t. ii, pàg. 107, en part, i els autors abans citats.

4. Abenalatir, t. vii, pàg. 289; Abenjaldún, t. iv, pàg. 132, ho posa en l'any 271 (884-885).

5. Tom ii, pàg. 107.

6. Abenjaldún, t. iv, pàg. 132, posa la grafia فرلبيب بن لوزنيق Felip (?) fill de Ludovic (?). També parla d'això el ms. de l'Acadèmia de la Història, núm. 37, foli 152 r.

rei franc regalà una estàtua d'or pur i pedres precioses al «Senyor de l'església d'or de Roma»: el Papa. La Crònica de Gotmar¹ diu que Mohamed rebé present de Carles *el Calb*, i a aquest rei es pot referir Abenadarí.

EMIRAT D'ABDAL-LAH : 888-912

L'any 275 (888-889), el poble de Tortosa, «límit de l'oració de la fe» a la frontera superior, demanà de l'emir Abdal-lah un governador, essent-los enviat Abdelhaquem b. Said b. Abdesalem, en el mes de Xaaban del propi any (9 de desembre de 888-6 de gener de 889).²

El 276 (889-890), ens diu Abenhayan³ que Ismail b. Mussa, senyor de Lleyda, es posà malalt, per la qual cosa els seus dos fills Mussa i Motarrif es feren càrrec del govern, lluitant amb Mohamed b. Abdelmèlic Atoil, senyor d'Osca, que els disputava la Barbatània (enclavada a la regió de Ribagorça). Els dos Benimussa foren derrotats per Atoil, morint Mussa i caient presoner Motarrif. Atoil s'apoderà de la Barbatània, i entrà a Lleyda; però Mohamed b. Llop li pledejà el domini d'aquesta comarca. Nomenat àrbitre l'emir, la concedí a Mohamed. Abenalfaradí⁴ ens diu que Mohamed tingué com a visir, a Lleyda, Said b. Yahya Eljaxab, descendent d'Osca, el qual, en ésser Mohamed expulsat de Lleyda per Atoil, segons veurem, s'establí a Tortosa, on morí l'any 318 (930-931).

En l'any 278 (891-892) ens ha servat Abenhayan, en l'esmentat tom de son «Almoctabis»,⁵ una dada molt interessant per a l'estudi de l'antiga marina catalana. Estant en lluita la ciutat marítima de Petxina, en el litoral d'Almeria, amb els musulmans de Granada, aparegué de sobte la flota del comte

1. Extracte en Massudí, cap. xxxv. Edició de Meynard i Courteille (1877).

2. Abenhayan, foli 39.

3. Folis 66 v. i 67 r.

4. Tom VII de la *Bib. Ar. Hisp.*, pàg. 142.

5. Foli 68.

d'Empúries, Sunyer, شنبر قومس انمورس, amb quinze naus, que abordaren a la costa, «cremant moltes naus i altres coses, i estenent l'algarada per aquells encontorns». Després els d'Empúries temeren prosseguir la lluita, i procuraren obtenir la treva, oferint el rescat i la venda dels presoners, a la qual cosa accediren els de Petxina; i, arreglades amistosament llurs diferències, Sunyer se'n tornà amb les seves naus.

En el mateix any ens diu Abenhayan¹ que Moḥamed b. Llop, senyor de la frontera superior (que estava a Lleyda i Barbatània de part de l'emir), derrotà l'enemic a la batalla que tingué lloc a l'esmentada frontera. La derrota de l'enemic durà dos dies, i tingué gran mortaldat. A continuació diu el mateix autor que l'emir canvià l'anterior governador de Tortosa (que ja coneixem) per Obaidal-lah b. Moḥamed l'Omar Abenabiobaida b. Alab-bas b. Abdelbar, que fou nomenat a darrers de Duḥija de dit any (primers d'abril del 892). No durà molt aquest valí, ja que, segons el mateix autor,² en el mes de Ramadan del 280 (novembre-desembre del 893), fou destituït, governant en son lloc Mussa b. Fotais.

No podia l'inquiet rei d'Osca, Atoil, apartar la vista de la regió barbatana (que havia estat seva abans de l'arbitració de l'emir). Així és que, quan en el 283 (896-897), Llop b. Moḥamed (fill de Moḥamed, senyor de Lleyda?), féu obres en el castell de Montçó, sortí a oposar-se-li Atoil; però, després d'una victòria, fou així mateix derrotat.³

L'any 284 (897-898), el mateix Llop combaté el castell d'Ora (?) (اورا), de la jurisdicció de Barcelona; s'apoderà del castell, cremant-lo; es trobà amb Ancadir b. Almond-ir, (?) pare de Sunyer (شنبر), comte d'aquella regió, que fou derrotat, ferint-lo Llop d'una llançada, de la qual morí al cap d'alguns dies. En lloc d'Ancadir, governà son fill Sunyer.⁴ En el mes de Ramadane l'esmentat any (octubre de 897), Llop b. Moḥamed començà la construcció o fortifi-

1. Folis 80 v. i 81 r.

2. Foli 83 v.

3. Abenhayan, op. cit., foli 90.

4. Abenhayan, op. cit., foli 95.

cació del castell de Balaguer (?) (بلقى), de la regió de Lleyda «la llunyana».¹

Abenadabí, en aquest temps, ens transmet dues notícies que, una vegada identificades, podrien interessar-nos. Diu que, l'any 285 (898-899), Tahir b. Házam, del poble de Tortosa i client dels Omeies, morí màrtir (en lluites amb els cristians);² i el 288 (900-901), Abderrahmán b. Moavia, del poble de Tortosa, morí també màrtir en una batalla contra els «Rums» (Francs?).³ Donada la procedència dels dos personatges, és fàcil que els dos fets d'armes fossin a la frontera catalana.

El citat cabdill Llop, el mes de Dulhija del 291 (octubre-novembre del 904), sortí cap a la regió de Pallars i conquerí (dels cristians) els castells de Lahruc (?), Ailes (?), Castell Sant (?) i Mola (?), matant 700 cristians i fent prop de 1.000 captius.⁴

Hom veu que Atoil no es conformà amb el veredicte de l'emir, donant la Barbatània i Lleyda als Benimussa, puix que l'any 294 (906-907) s'apoderà d'aquella regió, amb els seus principals castells;⁵ el 295 (907-908), entrà a Montçó i a Lleyda i altres punts fortificats.⁶

En Ramadan de 296 (maig-juny de 909), ja dominant Atoil en tota la part que tenien els Benimussa a Lleyda i Barbatània, es dirigí contra els cristians de Pallars, destruint el castell de Roda, malgrat l'oferta de sa gent de sotmetre's pagant el tribut personal. També conquerí el castell de Montpedrós.⁷ L'any 297 (909-910), tornà Atoil a Pallars, conquerint i cremant el castell d'Oliola (?), fent 1.300 captius i matant-ne molts d'altres; després es dirigí als castells de Gualter (?) i Alguayre (?), destruint-

1. Id., id. Dozy, *Recherches*, t. II, pàg. 389, diu que Balaguer ja es pronunciava llavors sense sonar la *r* final, ço que pot justificar la grafia aràbiga.

2. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biog. 860, pàg. 313.

3. *Bib. Ar. Hisp.*, t. III, biog. 1040, pàg. 358.

4. Abenadari, t. II, pàg. 145.

5. Abenadari, t. II, pàg. 147.

6. Abenadari, t. II, pàg. 148.

7. Abenadari, t. II, pàg. 149. Potser aquest castell correspon a Sant Salvador de Montpedrós.

los. El rescat dels presoners arribà a 13,000 monedes.¹ El 299 (911-912), sortí Atoil cap a la vall de Barcelona, fent incursions per la de Tàrraga. L'infidel Sunyer (?) (سننه) sortí contra ell, prenent posicions en uns congostos; però fou derrotat.²

PERÍODE DEL CALIFAT : ABDERRAĤMÀN III : 912-961

L'any 301 (913-914), diu lacònicament Abenadarí³ que fou mort Moĥamed b. Abdelmèlic Atoil; i com que el mateix any morí a Barcelona⁴ un personatge del seu nom, i probablement parent seu, Abdelmèlic b. Abdal-lah b. Xabrit, hom pot suposar que moriren junts en una expedició contra el comtat de Barcelona.

Del regnat d'Abderrahmàn III, diuen Abenjaldún⁵ i Almarcarí⁶ que arribà a terres dels cristians, a les quals ningú havia arribat, i que els pobles de més enllà del *Port* (els Pireneus) «li estengueren la mà de la humiliació». Fan referència a les ambaixades que després veurem.

Ens diu Abenjaldún⁷ que Abderrahmàn III, l'any 312 (924-925), dirigint-se de València a Tudela, passà per Tortosa i Saragossa.

El 325 (936-937) els francs sortiren d'expedició contra el territori musulmà, fent gran saqueig i mortaldat.⁸ Entre els homes cèlebres que foren morts figurava Ĥaĥaf b. Yoman, cadí de València, i aquesta dada ens pot fer sospitar que aquells francs devien ésser els de la part oriental, o sia els catalans.

1. Abenadarí, t. II, pàg. 150; Abenhayan, op. cit., foli 107, ho refereix al 298 (910-911) i no cita els castells. Vegeu, per a sa interpretació, així com tot el d'Atoil, el magistral estudi del Sr. Codera «Mohamed Ataul, rey moro de Huesca», *Col. Est. Ár.*, t. VII, pàgs. 235 a 249.

2. Abenadarí, t. II, pàg. 154.

3. Abenadarí, t. II, pàg. 170.

4. Abenadarí, t. II, pàg. 172.

5. Tom IV, pàg. 137.

6. Tom I, pàg. 227.

7. Ms. de Gayangos, foli 16 v.

8. Abenalatir, t. VIII, pàg. 254.

Abenjàldún¹ i Almacarí² ens han transmès notícies d'ambaixades catalanes a Abderrahmàn. Diu l'últim autor : «L'any 345 (956-957), després de l'ambaixada d'Huc, rei de França en el que hi ha més enllà del *Port وراء البُرْت*, i de la d'Oton, arribà la de Carles, rei de França a la part oriental,³ i juntament arribaren els ambaixadors del rei o sobirà de Barcelona i Tarragona,⁴ demanant la pau, a la qual accedí el Califa.

El Massudí⁵ ens ha conservat una notícia interessantíssima respecte a la historiografia catalana en aquest temps. Ens diu que, l'any 336 (947-948), trobà a Fostat un llibre compost el 328 (939-940) per Gotmar, bisbe de Girona. El llibre, que era una història dels francs, des de Clodoveu, anava dedicat al príncep hereu Alhaquem II. Aquesta dada ens serveix per a provar l'autenticitat de la butlla que Lleó VII dirigí a Gotmar II i a altres, i que fou tinguda per apòcrifa, fundant-se en la no existència de Gotmar en l'esmentat any.⁶ Massudí publicà un curt resum de la Crònica de Gotmar, del qual hem transcrit en l'apèndix la part que interessa a aquest treball, i hom ja recordarà que l'hem utilitzat alguna volta en les notes.

CALIFAT D'ALHÀQUEM II : 961-976

Cap a l'any 354 (965) ens diu Almacarí,⁷ seguint Abenjàldún, que Alhaquem II envià Àhmed b. Yalí i Yahya b. Mohamed el Totxibí contra el territori de Barcelona; també envià

1. Tom iv, pàg. 143.

2. Tom i, pàg. 235.

3. Noti's com ja especifica l'autor els diversos regnes de l'antiga «Alfaranja».

4. El nom de catalans, en oposició al de francs, no el citen els autors, sinó referit al segle xiv. El P. Fita suposa, amb error, que ja ho feren en el segle viii. Vegeu t. xl, pàg. 262 del *Boletín de la Real Academia de la Historia*.

5. Op. cit., cap xxxv.

6. Vegeu «La Crònica de los Francos por Gotmaro II», per F. Fernández y González, en el *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. i, pàgines 467 i següents.

7. Tom i, pàg. 248.

Hodail b. Hàxim. Feren incursions pels encontorns i retornaren.

Abenadari¹ ens diu que, el 355 (965-966), l'«*hàjib*» Gàlib sortí d'expedició contra els cristians, i que, l'any següent també es repetiren les incursions. Hom ha d'identificar a quina part foren, si bé és molt probable que foren contra Lleó i Castella.²

Després de la data anterior (354) ens diuen Abenjàldún³ i Almacari⁴ que els dos reis de Barcelona i Tarragona,⁵ i altres, demanaren a Alhàquem la renovació de la pau, enviant-li un present de 20 eunucs esclaus, 20 quintars de llana de marta, 5 d'estany, 10 cuirasses esclaves i 100 espases franques. L'emir acceptà la pau, posant la condició que derruirien els forts de les fronteres, que no ajudarien els altres pobles cristians i que l'advertirien del que es proposaren aquests contra ell. Després l'emir rebé llegats de Garcia *el Tremolós*. No sé si aquella ambaixada pot identificar-se amb la del ms. d'Abenàyhan que el Sr. Codera tingué la satisfacció de descobrir en son viatge de missió històrica a Tunis i Alger, i que ara anem a exposar. Al menys totes dues coincideixen que, després de l'ambaixada dels catalans, rep Alhàquem els enviats de Garcia *el Tremolós*. En l'esmentat tom de l'«*Almoctabis*» d'Abenàyhan, identificat pel Sr. Codera, s'hi troben detallades les ambaixades que arribaren a Còrdova en els últims anys d'Alhàquem II. Han estat estudiades pel Sr. Codera en el tom XIII del *Boletín de la Real Academia de la Historia*, pàgs. 53-61; estudi que després reimprimí en el tom IX de la *Colección de Estudios Arabes*, pàgs. 181-205. Així és que, pel que ens interessa, no tenim més que seguir l'esmentat treball.

A fi de Xaabán del 360 (juny de 971), arribava a Còrdova, d'ambaixador de Borrell, fill de Sunyer, el comte Bonfill, fill de Sinderedo (?) *بون فليبو* o *فليبو*, confident d'aquell, amb un present de 30 esclaus (captius musulmans). Amb Bonfill anaren 20

1. Tom II, pàg. 255.
2. Dozy, *Hist de los mus.*, t. III, pàg. 130.
3. Tom IV, pàg. 145.
4. Tom I, pàg. 249.
5. Els comtes Borrell i Miró.

magnats de la cort de Borrell, entre els quals hi havia enviats del comte Guitard (غيثار), adelantat de Borrell a Barcelona, que també portaven una carta per al califa i anaven acompanyats de tres cavallers. Els acompanyava Hixem b. Mohamed b. Otsman, oficial de la guàrdia i capità a Tortosa. En arribar a Còrdova s'estatjaren a l'«almunia» de Nasar (dimarts, 27 de juny de 971).

El dissabte següent (1.^r de juliol) foren rebuts en audiència solemne. Després d'esperar a la sala de guàrdia (?), se'ls donà l'ordre d'entrada a la del califa. En franquejar (?) la porta de la sala, s'agenollaren¹ fins que arribaren prop del califa, la mà del qual besaren. Restaren en peu i remeteren l'escrit de Borrell (?). El califa els saludà, i obrí la conversa fent preguntes respecte a l'estat de Borrell, llur amo, i de llur país. Recordà el bon concepte i bones relacions en què estaven els musulmans amb son poble. Els ambaixadors respongueren el que els semblà, i els intèrprets declararen llurs paraules a Hixem. Després de l'audiència retornaren a llur allotjament, acompanyats, el mateix que a l'anada, d'un piquet de la guàrdia (?).

Al cap d'un mes, hom no sap quin dia tingué lloc una altra audiència. Arribats al califa, de la mateixa manera que la primera vegada, aquest els digué el que havien de contestar a Borrell respecte de la pau; féu regals a Bonfill en correspondència als 30 captius que li oferiren, i donà vestits i altres presents als ambaixadors; els autoritzà per a tornar-se'n, marxant de Còrdova a mitjan Xauul del propi any (10 d'agost de 971).

El mes de Xauul del 363 (23 de juny a 24 de juliol del 974) arribà a Còrdova el governador de la frontera de Lleyda i Montçó Mohamed b. Rizac, acompanyat del comte Guitard, enviat del comte Borrell, el qual, amb alguns acompanyants, portava una carta per al califa, recordant-li son amor, clientela i alegria per sa salut, desitjant que es renovessin les bones relacions.

També rebé a Esteve, fill d'Iñic (?) اشتبين بن ابيكه, enviat del bisbe Harix جرشش, o ell mateix, bisbe de Yarix (Girona (?)) جرندة).²

1. Falten paraules en el ms.

2. El Sr. Codera es pregunta si devia ésser un enviat de Gotmar II el que dedicà l'obra a Alhaquem, o de son successor en la mitra.

En 9 de Dulcada del 363 (31 de juliol de 974), féu compareixer a audiència Guitard, governador de Barcelona, enviat de Borrell, fill de Sunyer, el qual presentà sa credencial, fent present «la firmesa en l'obediència i continuació en la conducta.»

L'any 364 (974-975), un cabdill dels Totxibís Maan b. Abdelaziz el Totxibí, conegut per *Abu Alhauas*, s'uní, amb alguns dels seus, als cristians, i els descobria els punts dèbils dels musulmans. Entrà en un castell que pagava tribut al valí de Lleyda, i se'n féu amo. Aquest castell (que devia ésser dels cristians) era conegut per *Castell roig* (?) حصن الرشة (Castillonroy actual (?)).¹ Quan el caid de Lleyda, Raxic el Bargauatí, demanà el tribut acostumat, els del castell s'hi resistiren, per la qual cosa aquell es dirigí a assetjar-los. En saber això un comte de la regió, cuità a ajudar els assetjats, però fou derrotat. El setge continuà fins que els del castell es sotmeteren, lliurant Abu Alhauas, que fou enviat a Còrdova. A Raxic, en premi de sa conducta, hom li féu esplèndits regals, lliurant, després, el govern de Lleyda i districtes de la seva jurisdicció, a Hàxim b. Mohamed b. Hàxim el Totxibí.²

Les ambaixades més amunt esmentades ja ens mostren el fet de la independència catalana en distingir Abenhayan i Almacarí entre el rei (ملك) o sobirà de Barcelona i el de França, i segurament Borrell devia cercar l'aliança amb els musulmans per estar més segur contra possibles dissencions amb els francs. A això devia alludir l'epístola d'Huc Capet *Ad Borrellum Barcinonem*, invitant-lo que «in parte si fore mavultis nobisque potius obedire delegistis quam Ismaëlitis, legatos ad nos usque in Pascha (27 març 992) dirigite».³

1. Hipòtesi del Sr. Saavedra.

2. Vegem Còdera, «Campana de Gormaz en el año 364 de la Hégira», en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. xiv, pàgs. 441 i següents (Estudi fet a base del ms. d'Abenhayan que trobà a la biblioteca de Sidi Hamuda, de Constantina, en son viatge de missió històrica), i «Los Totchibies en España, noticias de esta familia tomadas de Abenhazam», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. xii, pàgs. 491 i següents.

3. F. Fita: «El Principado de Cataluña», en *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. xl, pàg. 263, nota.

CALIFAT D'HIXEM II : 976-1009

El mateix ens confirmen els autors musulmans en narrar-nos l'expedició d'Almançor a Barcelona. En efecte, ens diu Abenjalldún, en el capítol que dedica als reis cristians,¹ que els sobirans Omeyes, al principi de llur dinastia, acostumaven a dissimular amb els reis de la gent de Barcelona,² per por que si els combatien haurien de lluitar també amb el rei de Roma, i després amb el de Constantinoble; però Almançor, després d'assegurar-se que el poble de Barcelona estava enterament deslligat del rei franc, l'atacà enèrgicament, robà el país, prengué Barcelona, arruinant-la i castigant en gran manera els seus habitants. Son rei, Borrell, fou tractat com els altres sobirans d'aquest temps.

També distingeix Abenaljatib,³ puix que diu que Almançor, després de sotmetre Castella i Lleó, es dirigí contra l'«Alfaranja» (الفرانجة) que confina amb la terra de França (افرانسية); així és que la primera denominació queda restringida al territori de Catalunya. Diu que era un poble al qual els musulmans no s'atrevien a fer la guerra en atenció a la seva força i multitud; però Almançor es proveí de cobertes d'acer per protegir els caballs dels cops de les espases franques. Aquestes espases eren molt famoses i temudes, i ja les hem vistes objecte d'especial regal, fet per Borrell a Alhaquem II. Quant a la data de l'expedició d'Al-

1. Vegeu Dozy: *Recherches*, 3.ª edició, t. I, pàgs. 113-116, i Suplement.

2. No els aplica el nom de Rei de Barcelona, que hem vist aplicat anteriorment a Borrell per Abenjalldún i Almacarí, com a títol específic ja de sobirania.

3. Ms. de la Real Academia de la Historia, núm. 37, foli 174 r. Aquest autor transcriu la paraula Barcelona amb alguna variant: canvia la ش (*x*) per ج (*j*). Abenaljatib nasqué a Loja (a principis del segle XIV) i molt prompte escalà les dignitats de secretari imperial i de visir. Malgrat sos alts dots d'intel·ligència, fou víctima de les rivalitats i guerres civils que havien fet presa al regne de Granada. Pot ésser també sa ambició contribuí a sa tràgica mort. Ens ha llegat bastants i molt valioses obres, però poques en relació a les que escrigué. La present cita correspon a «*Notícies dels que foren proclamats abans de la major edat*», obra històrica interessant per a Espanya i desconeguda fins que Codera fixà son contingut.

mançor, amb tot i que els autors musulmans tingueren algun lapsus, hom la pot identificar molt bé. Abenalabbar ens¹ diu que l'expedició contra Barcelona fou la vint-i-tres de les dirigides per Almançor i que va ésser l'any 375 (985-986); però més endavant concreta més la data i diu que Almançor sortí de Còrdova cap a Barcelona en dimarts, a les 12 nits passades de Dulhija del 374, que era el dia 5 de maig.² Doncs bé : totes aquestes dades, que són exactes per a l'any 374, ens demostren que Almançor, des de la seva sortida de Còrdova fins a arribar a Barcelona, esmerçà quasi dos mesos : això s'explica per la seva estada a Múrcia, on fou brillantment obsequiat,³ i també per donar temps que se li ajuntessin reforços. En l'expedició acompanyaren Almançor quaranta poetes, la llista dels quals ens ha conservat Almacarí,⁴ que havien de cantar les proeses que hom faria a l'expedició.

El victoriós cabdill, després de batre Borrell, arribà a Barcelona en dimecres, a 9 de Çafar, o sia 1.^r de juliol, i el dilluns següent, a meitat de Çafar (dia 14), o sia el 6 de juliol de 985, l'assaltà.⁵ Aquesta data coincideix exactament amb la que fixen els documents llatins, poc temps posteriors, publicats pel P. Fita, i que, per estar calculats amb el còmput pisà, havien induït a error.⁶

No sabem el temps que els musulmans devien estar a Barcelona; però és en va el cercar-ho, ja que, donat el fi que cobraven en llurs expedicions, hom ha de creure que la devien evacuar després d'haver estat saquejada, emportant-se'n riques despulles i captius.

JOSEP M.ª MILLÀS VALLICROSA

1. Op. cit., pàg. 251.

2. Pàg. 252. Abenaljatib, en el ms. núm. 37 de la Academia de la Historia, foli 185 r., també fixa l'expedició en el 374, si bé no precisa més.

3. Abenalabbar, op. cit., pàgs. 251 i següents.

4. Vegeu *History of the mohammedan...*, vol. II, pàg. 170.

5. Vegeu Abenaljatib, op. i pàg. cit., i Dozy, *H.^a de los mus.*, t. III, pàg. 240. Almac., op. i pàg. cit.

6. *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. VII, pàgs. 189-192, i t. XLIV, pàg. 438.

EL «TIRANT LO BLANCH»
I «DON QUIJOTE DE LA MANCHA»

(Continuació)

XV

«Este es el caballero del Sol o de la Sierpe ... que me hallasse quinto o sexto nieto de Rey.» (*Don Quijote*, I, 21.)

¡Quantes i quantes vegades, en passar els ulls per aquest llarg text cervantí, han vingut a la meva memòria molts passatges de llibres de cavalleries que poden servir per a demostrar que Cervantes recordava, en escriure aquest paràgraf, ço que havia llegit en moltes de les cròniques on es descrivien els fets d'armes dels fills i néts d'Amadís o Primalió o d'altres herois paladins! Però hem de dir que, amb tot i veure-hi punts de semblança amb altres llibres, ens ha semblat que Cervantes tenia molt present el *Tirant*, com ho demostrarem en la nota que hi ha en l'edició de Cortejón (II, pp. 143 i ss.).

En Clemencín, que si bé fullejava el *Tirant* no el coneixia amb tant detall com molts altres llibres de cavalleries, a penes l'esmenta en comentar aquest llarg passatge del Quixot, on es fa un ràpid argument de moltes d'aquestes obres cavalleresques. Ens parla de les cròniques de *Platir*, *Florisel de Niquea*, *Belianis de Grecia*, *Palmerín de Oliva*, *Amadis de Gaula*, *Olivante de Laura*, *Lisuarte de Grecia*, *Policisne de Boecia*, *Lepolemo*, *Palmerín de Inglaterra*, *Florambel de Lucea*, *Primaleon* i *Esplandian*, però solament esmenta dues vegades el llibre de Martorell i Galba: La primera és en dir que la confident dels amors de la infanta Carmesina i Tirant fou Stefania, filla del duc de Macedònia, i la

segona en tractar de com els herois paladins arriben a ésser reis o emperadors.

Amb el *Tirant* a la mà podem il·lustrar molts passatges de l'esmentat paràgraf cervantí, com podríem així mateix copiar fragments d'altres llibres cavallerescos on veuríem descrit açò de què ens parla Cervantes.

I. — Ens diu aquest, en el passatge objecte de la present nota, que «el [ço és, l'emperador] llegara hasta la mitad de la escalera, y le abraçara estrechissimamente, y le dara paz besandole en el rostro», i cosa per l'estil a la descrita pel novellista es llegeix en el *Tirant*, vegeu dos exemples: «Com Tirant lo veu, fica lo genoll en terra, e tots los seus, com foren a mig cadafal tornaren a fer altra reuerencia, com fon als seus peus, agenollas e volgue-li besar lo peu, e lo valeros senyor no u consenti, besali la ma, e lo Emperador lo besa en la boca» (cap. 116); «... e arribat Tirant dauant la Magestat sua, als seus peus se lança per voler los hi besar, e lo magnanim senyor no u comporta; mas prenent a Tirant per lo braç, alça'l de terra e besa l en la boca, e Tirant li besa la ma...» (cap. 440).

II. — En un altre lloc ens diu l'autor castellà que l'emperador portarà al jove donzell «por la mano, al aposento de la señora Reina, adonde el cauallero la hallara con la Ynfanta, su hija, que ha de ser vna de las mas fermosas y acabadas doncellas, que en gran parte de lo descubierta de la tierra a duras penas se puede hallar». Recordi's l'arribada del jove paladí al palau de l'Emperador, quan després d'haver parlat amb aquest vol anar a saludar a l'Emperadriu i a la Infanta, i es veurà que hi ha molts punts de similitud entre ambdues relacions. En el *Tirant* es llegeix que: «Com foren en la gran sala del palau lo Emperador lo pres per la ma e posa l dins la cambra hon era la Emperadriu ... apres veu un lit ab cortines negres, e la Infanta staua gitada damunt aquell lit» (cap. 117). I referent a què la filla de l'emperador ha d'ésser una criatura en grau superlatiu formosa, recordi's allò que diu el jove Tirant al seu amic Ricard: «No creguera james que en aquesta terra hagues tantes coses admirables com veig. E dehia u mes per la gran bellea de la Infanta...» (cap. 118).

III. — Ens assabenta Cervantes «que ella ponga los ojos en el cauallero, y el en los della, y cada vno parezca a otro cosa mas diuina que humana», i casualment en el llibre d'En Martorell i Galba s'hi veu un capítol, el 118, l'epígraf del qual és: «Com Tirant fon ferit en lo cor ab vna flecha que li tira la deessa Venus porque miraua la filla de l'Emperador.»

Clemencín, comentant aquest punt, escriu que en el *Palmerín de Oliva* s'hi llegeix una frase molt semblant a la de Cervantes, per tal com en el cap. 30 es diu que : Palmerí i Polinarda quedaren «presos y enlazados en la intricable red amorosa...», i ens fa assaber que cosa per l'estil passà a Perió de Gaula quan el rei de la Petita Bretanya, Garinter, el presentà a la reina qui estava amb sa filla Elisena.

I un altre acte semblant es veu en el *Lisuarte de Grecia* o bé *VIII libro de Amadís*, on en descriure l'autor la primera vegada que es vegeren davant per davant el protagonista i la infanta Elena, ens diu el novellista que : «A esta sazón el Cauallero de los Cisnes, viendo la estraña beldad de Elena, y ella otro si viendo su hermosura e bondad en armas, que en aquel punto que se vieron se causo que el uno y el otro fueron feridos de fuerte e crudo amor que tanto les enlaço los coraçones e captiuo libertades» (cap. 46). I això mateix ens diuen els autors del *Tirant* en el cap. 117 : «Dient lo Emperador tals o semblants paraules, les orelles de Tirant stauen atentes a les rahons, e los vlls, d'altra part, contemplauen la gran bellea de Carmesina; e per lo gran calor que fehia, perque hauia stat ab les finestres tancades, staua mig descordada mostrant en los pits dues pomes de paradís que crestallines parien, les quals donaren entrada als vlls de Tirant, que de alli auant no trobaren la porta per hon exir, e tostemp foren apesonats en poder de persona liberta fins que la mort dels dos feu separació.»

IV. — També ens diu Cervantes que «venida la noche, cenara con el Rey, Reina e Ynfanta», i una cosa igual veiem en el cap. 448 : «...l'Emperador volgue que Tirant menjas en la sua taula, e menjaren tots cinch : Lo Emperador e la Emperadriu, la Princesa e Tirant e la reina de Feç, e cascu en son plat e ab son trinchant dauant cascu, e feu seure Tirant dauant la Princesa.»

V. — Ens posa Cervantes que aquest emperador «tiene vna muy reñida guerra con otro poderoso, como el», i ja sabem que Tirant va en defensa de l'emperador de Constantinoble, perquè aquest es veu invadits els seus territoris pels exèrcits del Gran Turc, cosa aquesta que comença en el cap. 116 : «Com lo rey de Ciçilia pregua a Tirant per part sua e del emperador de Contestinoble que volgues anar en Contestinoble per socorrer lo». Però hem de dir que això de què un heroi paladí es posi al servei d'un rei o emperador cristià per a lliurar-se d'infels, es troba a cada pas en els llibres de cavalleries. Citem un exemple : Tots els reis pagans, gegants de totes menes i els fills d'Arcalaus es reuneixen per a fer un gros desembarc a la Gran Bretanya i captivar a Amadís de Gaula; fan els enemics el desembarc a Fenusa, però els cavallers cristians i altres acudeixen en defensa del de Gaula, lluiten valentment, però a no trobar-se Lisuart, nét d'Amadís i fill d'Esplandian, que no es vol donar a conèixer a la cort del seu avi, probablement que hauria perdut aquest. Vegeu *El VIII libro de Amadís de Gaula*, caps. 102 i següents.

VI. — Ens diu també el novel·lista castellà, que «aquella noche se despedira de su señora la Ynfanta, por las rejas de un jardín que cae en el aposento donde ella duerme, por las cuales ya otras muchas veces la auía hablado, siendo medianera y sabidora de todo una donzella de quien la Ynfanta mucho se fía. Sospirara el, desmayarasse ella, traera agua la doncella, acuitarase mucho porque viene la mañana, y no querria que fuessen descubiertos por la honra de su señora, finalmente la Ynfanta volvera en si y dara sus blancas manos por la reja al caballero, el qual se las besara mil y mil vezes, y se las bañara en lágrimas». Tot el text d'aquest llarg paràgraf, gairebé podem dir que amb lleus variants, el trobem en el *Tirant*.

En Clemencín (II, 176) escriu que : «Las aventuras de rejas de jardín y despedidas de los aventureros y sus damas por ellas, son frequentísimas en los libros de caballerías»; demés, esmenta exemples de paladins que han banyat amb llàgrimes les mans de llurs estimades, i ens diu que en l'*Amadís de Gaula*, *Palmerin de Inglaterra* i en altres s'hi troben exemples; referent a les «medianeras», que també mereixen el qualificatiu de «terceras o con-

fidentas», cita a Estefania, la filla del duc de Macedònia que ho és de Carmesina. I té molta raó. Anem a senyalar textos del llibre de Martorell i Galba que puguin comparar-se amb els esmentats en el *Don Quixote*, si bé direm que les escenes d'amor en les quals intervenen Tirant i Carmesina tenen lloc en cambres i no en jardins.

En el cap. 233 veiem que el dormitori de la infanta Carmesina donava a un terrat per on es podia saltar a l'hort del Palau, lloc per on fugí el jove Tirant la nit aquella en què es rompé la cama, i casualment aquest fet passa en la nit en què havia d'empendre el camí per a anar al camp, ço és, a posar-se al davant dels exèrcits de l'emperador per a donar la batalla als invasors de l'Imperi grec.

Quasi pot dir-se que són dues les «medianeras» dels amors de Tirant i Carmesina : la una és Estefania, la qual es casà amb Diafebus de Muntalt, cosí de Tirant, i l'altra és Plaerdemavida, la qual s'emmaridà amb el Senyor d'Agramunt. Una i altra pertanyien a la noblesa grega.

Referent als desmaís, hem de dir que qui ha llegit la famosa novella cavalleresca feta per Martorell i Galba, recordarà totseguit aquell capítol on s'explica com Tirant per la força de les armes entra en el castell (cap. 436) i on es parla d'un desmai sofert per Carmesina, dient-nos al mateix temps que «la Reina se leua prestament, pres vna ampolla de aygua vos, e dona li n per la cara e frega li los polsos, e axi recobra l'esperit».

També hem de senyalar un passatge on es veu ço que ens ha dit Cervantes referent a les trifulgues que passa la mitjanera dels amors de la seva senyora. En el *Tirant* (cap. 438) s'hi llegeix que «la Reyna, qui portava lo pes d'aquest negoci, vehent que lo dia s'acostaua, pensa que los qui se amen com aconsegüen algun delit no pensen en res qui ls puixa noure, leuas cuitadament del lit e ana hon eren los dos amants, e dix los : Que puix la nit era stada bona, que Deu los donas lo bon jorn. E ells lo y reteren molt graciosament ... La Reyna dix a Tirant : Senyor de l'Imperi grech, leuau de aqui que ja s fa dia; per que no sia vista vostra merce es mester que vs ne aneu lo mes secretament que pugau. Al virtuos Tirant fora stat plasant

que aquella nit hagues durat hun any». I en el capítol següent, es llegeix, que «ab hun besar d amor strema se partiren.»

VII. — Ens diu Cervantes que el paladí «vase a despedir del Rey, y de la Reyna, y de la Infanta, dizenle, auendosi despedido de los dos, que la señora Infanta esta mal dispuesta, y que no puede recibir visita...», i casualment, amb lleus variants, això es veu en el *Tirant*, l'endemà d'haver passat l'heroi una delitosa nit. El famós paladí ha d'anar-se'n a posar-se al davant dels exèrcits de l'emperador, i abants d'eixir de Constantinoble va a despedir-se d'aquest, i aprofitant l'anada al palau, «presa licencia de l Emperador se n ana a fer reuerencia a la Emperadriu e a la virtuosa Princessa, e troba les ensemps en la cambra de la Princessa, per ço com la Princessa fengia esser malalta, e la Emperadriu era venguda per visitar la.»

VIII. — Allunyat el cavaller de la seva enamorada, escriu Cervantes que «pelea en la guerra, vence al enemigo del Rey, gana muchas ciudades, triunfa de muchas batallas, buelve a la corte...», i tot això ho veiem descrit en el *Tirant* quan el fill del senyor de Marca de Ticania es perd a la costa de Berberia, venç al rei Scariano i més tard als de la Menor Índia, d'Àfrica, de Tuniç, de Tana, de Feç, de Tremicen i altres, possessionant-se d'un sens fi de ciutats i captivant a més de quatre cents mil moros, retornant a Grècia, on els enemics de Crist havien evaits i possessionat de moltes de les ciutats, posant en greu perill a l'emperador i sa família (caps. 299-430).

IX. — Però encara no hem acabat, perquè es llegeix que «la Infanta viene a ser su esposa», la qual cosa veiem en la nostra novella, en dir-nos com l'emperador nomenà cèsar de l'Imperi grec a l'estrenu cavaller Tirant, i assabentant-li que «per tornes vos volem donar nostra filla Carmesina per muller, si vostra virtud la volra» (cap. 452).

X. — A là fi llegim que, casat ja el cavaller amb la Infanta, «entra luego el hazer mercedes a su escudero y a todos aquellos que le ayudaron a subir a tan alto estado; casa a su escudero con vna donzella de la Infanta, que sera, sin duda, la que fue tercera en sus amores, que es hija de vn duque muy principal». I tot això, si bé no passa així en el *Tirant*, podem

senyalar quelcom semblant, perquè aquestes mercès les fa Ipòlit, escuder de Tirant, en casar-se amb l'Emperadriu vídua; però Tirant havia donat abans a tots els seus, honors i riqueses, i féu el casament del seu cosí Diafebus, comte de Sant Àngel amb Estefania, filla del duc de Macedònia, i casà a Plaerdemavida amb el senyor d'Agramunt.

XVI

«... y digo que mientes y mentiras todas las vezes que lo pensares o dixeres...» (*Don Quijote*, I, 23.)

Després d'haver estat tan maltractat l'heroi manxec per aquells a qui els havia fet gros favor, car els havia donat la llibertat, li diu l'escuder que fóra bo s'endinsessin per aquells laberíntics llocs de la serra i no esperar a camp pla que la Santa Germandat els empresonés; a la qual cosa, contesta D. Quixot, que si segueix el consell de Sanxo ha d'ésser amb la condició que jamai digui que ho féu per por, sinó per a complaure'l, i que si en tot cas ho diu, que dirà mentida, i reforçant això exclama: «y desde aora para entonces, y desde entonces para aora te desmiento, y digo que mientes y mentiras todas las vezes que lo pensares o lo dijeres».

Primer Bowle (I, p. 85), després Clemencín (II, p. 224) i a l'últim Cortejón (II, p. 174) senyalen el passatge del *Tirant* referent a la lletra de batalla tramesa pel jove paladí a Kirielayson de Muntalva, on s'hi llegeix: «Dich que mentiu e mentireu tantes veguades com ho direu» (cap. 79), i en el cap. 81, diu Tirant a Tomàs de Muntalva: «dich que mentiu, per vostra falsa boca...».

Al nostre entendre aquesta frase és purament cavalleresca i molt usada en les lletres de desafiament, com ja demostrà el segon dels esmentats crítics transcrivint un fragment del cartell enviat pel rei Francesc de França a l'emperador Carles d'Espanya, en 1528.

J. GIVANEL MAS

LES IDEES A TRAVÉS LES REVISTES PEDAGÒGIQUES

L'ÉDUCATION (París). — En un llibre recent de Weill, sobre la *Història de l'ensenyament secundari a França*, després d'exposar el panorama de les grans *mêlées* que no han acabat ni acabaran en la nació veïna, en un cap de capítol diu : «La fin de XIX siècle vit apparaitre un nouvel enseignement libre laïque suscité par les admirateurs de l'éducation britannique». Passa molt sovint que en aquests caps de capítol, en aquests reconcs gairebé oblidats, hi creixin les idees noves plenes del futur. Però la posició d'aquest grup i del periòdic *L'Éducation* que el representa, és molt especial. Els parentius més insospitats tenen lloc en ell. Descendents de *Le Play* tenen en la seva base una forta arrel de patriarquisme — que se'ns permeti exagerar un poc — en el qual els principis cristians i catòlics, si hi són portats, s'hi troben com en la casa pairal. Aquest patriarquisme, però, en les lluites modernes es troba barrejat i confós massa sovint — sobretot en educació — amb el roussonisme, qui té a la vegada dos parentius que es simpatitzen molt : el que en diríem ginebrisme amb alguna cosa d'intransigent, de dur, que ara és laic, ara és sectari, i el *penchant* panteitzant on totes les correnties germàniques més o menys s'acosten. Així en les pàgines de *L'Éducation* hi poden fer sortida les idees anglo-saxones del *home* educatiu; el *renouveau catholique* de la França; el *discat a puero magister* de l'Institut J. J. Rousseau, amb la seva mica de *pathos* sentimental; les tendències més noves de llibertat absoluta del deixeble que llinden amb un internacionalisme amorf a l'altre extrem ja del patriarquisme d'on hem sortit. Nosaltres sospitem que en *L'Éducation* hi pot aparèixer tota mena de coses, però l'esperit racial de la França, que fa brotonar amb nova saó la vella soca, diríem que n'és una mica allunyat i esquiu.

Tindrà importància aquest fet? És que la renovació rau en el plançonar lluny del clos pairal en terra i en saó entranyes?

De moment cal fer constar que el nucli representatiu d'aquest esperit es mou i es manifesta diversament. Així tenim l'associació *La Nouvelle Education*, nascuda no fa gaire i aixoplugada a la revista *L'Education*, que en pocs dies ha organitzat una exposició al Musée Pédagogique de París a base de treballs espontanis dels nois, ha fet una Assemblea a Versalles amb exposició anexe i ha publicat un diari d'infants *L'Oissau Bleu*. Demés, és aquest nucli el que es relaciona estretament amb l'Institut J. J. Rousseau de Ginebra i dóna escalf al Congrès d'Educació Moral que ha de celebrar-se els primers dies de juliol. Nosaltres no sabríem què dir. En realitat, si ens plau d'aixecar els ulls i mirar què passa de nou pel món, potser a França no hi trobem cap novetat pedagògica tan visible com la del grup *L'Education*, però és que les coses noves, només pel fet d'ésser noves i d'apartar-se del que ningú veu perquè és de cada dia, porten necessàriament la veritat i la vida?

EDUCATIONAL REVIEW (New York). — Aquesta vella revista, que assistí gairebé als primers grans moviments educacionals de Nord Amèrica, amb els seus trenta dos anys d'existència i els seus seixanta tres grossos volums, té alguna raó d'ésser reflexiva i mesurada. Les qüestions arriben a ella amb el necessari repòs per ésser molts cops clarificades i ofertes al públic en el seu punt d'equilibri.

En el número de gener últim presenta un interessantíssim article sobre *The predictive value of Mental tests*, aplicats als estudiants com a complement, i molts cops en substitució dels clàssics exàmens que tothom reconeix infidels en la valoració dels alumnes. Aquest procediment s'estén avui amb gran rapidesa pels Estats Units. L'autor de l'article, M. Thurstone, el recomana no sols pels moments d'admissió, sinó sempre que durant els estudis la vida acadèmica de l'estudiant no es mostri prou clara i normal. — *The professional status of teaching de Walter R. Smith*, és un curiós article en el qual s'analitzen les condicions indispensables perquè un treball sigui *professió* i no altre

mena de treball humà. Segons l'autor, un treball, per ésser professional, exigeix : 1.^r Rendir un alt i especialitzat servei social; 2.ⁿ Haver rebut els que el practiquen una formació llarga i especial que els dóna un caràcter de permanència; 3.^r Fornir rendes suficients per a portar un tren de vida de millorament cultural; 4.^t Un esperit professional entre els membres de la professió. — I en analitzar la funció docent, el caràcter professional més elevat el troba en l'ensenyament universitari i el va rebaixant a mesura que davalla cap a l'ensenyament primari. Estem convençuts que en aquest article — i això és el que el fa més interessant per nosaltres — hi ha molt de relatiu. El lèxic, el temperament nacional, fins els costums, podrien fer girar, si no del tot les condicions que l'autor posa com a base de la professionalitat, moltes de les aplicacions que ell fa després.

Dos articles més, són interessants: *Universal education and the increase of genius* i *The program of Physical education*. Ens abstindrem de parlar-ne perquè vénen recensionats amplament en el *Bulletí dels Mestres*.

En el número de febrer de la mateixa revista hi trobem d'interessant *Criteria for judging the project method*. El «project method» és una aplicació, millor dit, una realització de les doctrines dels pedagogs americans que Dewey ha elevat a l'expressió més alta. Traduint al català, diríem : *el mètode del projecte*. Consisteix en deixar que els alumnes *projectin* i realitzin un treball col·lectiu que els obligui a l'estudi de problemes i a la unificació d'esforços. Aquests treballs són, per exemple : construccions històriques (construcció d'un castell de l'Edat mitjana, reconstrucció d'una batalla de la Iliada); construccions geogràfiques (vida dels esquimals, dels indis, etc.); treballs agrícoles, etc., etc.* L'autor de l'article, M. Horn, intenta donar al mètode el seu valor precís. — *Federal organization for Education*, per Charles R. Mann, és un reflexe més d'un corrent per a una certa sistematització general de l'ensenyament que s'observa

* Ens permetem recordar que en el gènere de les construccions històriques, els alumnes de l'Escola Mossèn Cinto, guiats pel seu professor Sr. Coll, han reconstruït el castell d'Aramprunyà i el pont de Martorell, seguint un mètode semblant al *project method*.

en els països com Anglaterra i els Estats Units, on és excessivament governat per les iniciatives locals i individuals. En canvi, en països com el nostre, és indispensable la descentralització i el desvetllament de les iniciatives públiques, altrament, sota la fèrria uniformitat, la vida deixa de circular. — *The function of Sociology in the training of teachers*, per Ross L. Finney. És un treball en el qual l'autor, inspirat per la classificació de les societats humanes feta pel Prof. Dealey, en *genètiques*, ço és, governades pels principis, i *tèliques*, governades pels fins, i considerant que les societats civilitzades són o han d'ésser *tèliques*, posa en certa forma la sociologia com a ciència dels *fins* i la considera, per tant, base indispensable en la formació del mestre.

És curiosa en aquest número una discussió en la qual el Prof. Wren J. Grinstead demostra la utilitat del *one-year course* de llatí, ço és, del llatí en un sol curs. Limita, però, la tasca a una acció purament educativa : hàbit d'anàlisi dels mots, coneixement dels fenòmens de flexió, enriquiment d'idees pel coneixement de les fonts dels mots i un cert hàbit de raonament. Presenta tests molt interessants per a la valoració de resultats obtinguts.

FLIGHT

REPRODUCCIONS

LES «CASE DEI BAMBINI» DE LA SOCIETÀ UMANITARIA DE MILÀ

(Reports)

Del diari de la Sra. Degli Uberti. *Dilluns, 12 març 1917.*—
Primer dia d'una Casa nova.

Quasi tots els nens cridats han comparegut. Tots són fills de gent humil. En alguns són visibles els senyals de la pobresa, en bastants d'ells es revela l'amorós mirament de les mares en trametre'ls decorosament.

Relativament a llur nombre, aquests petits que ens arriben separant-se per primera vegada de la mare s'ho prenen amb serietat : dos o tres ploricons no troben gaires imitadors.

15 març. — En espera del material, ens limitem a exercicis de vida pràctica i de capteniment extern. En tenen molta necessitat, incapaços com són al primer dia de transportar amb deseiximent una cadira. Ara ho comencen a fer millor, i alguns pocs a asseure's passadorament. Mentrestant, comencen a delinear-se els caràcters : els turbolents, aquells que donaran molta feina per acostumar-se al lliure respecte mutual, comencen a fer els primers assaigs.

Hi ha, a més, els turbolents en el sentit d'una vivacitat exuberant, i aquells que revelen una mena de neguitesa interior que es desplega sobretot amoïnant els altres. Observo, almenys de moment, que aquesta forma correspon a misèrrimes condicions fisiològiques.

16 març. — Avui és arribat el material, acollit amb gran joia i interès. Llevat d'alguns entre els més petits, cap d'ells no s'ha quedat realment passiu.

He portat i posat al pitxer dues mates de violes pensaments. Els menuts s'han interessat molt per aquesta operació i, per contracop, per una planta verda que de primer havien negligida.

En la tanda establerta per a parar taula, fins els més petits hi fan la seva tasca. Fins ara no s'és trencat sinó un plat, malgrat de parar taula dues vegades cada dia per a prop de trenta persones.

Abril. — La visita de netedat comença a donar els seus fruits. Molts nens vénen a ensenyar-me les mans i a contar-me que s'han fregat el coll i les orelles amb molta força...; m'adono que una nena porta pedretes; les hi demano, dient-li que emportant-se-les perjudicava al jardí. Llavors s'esdevingué un general escurar-se les butxaques i una processó de menuts amb cares compungides que venien a lliurar-me les pedretes recollides. Era ensems còmic i commovedor aquest acte espontani de consciència.

Maig. — Ahir «Santo»,* fou fora mida vivaç i destorbà quissabo. Al moment de saludar-me em digué espontàniament: «Demà seré més bo».

Si no encara un silenci absolut, obtinc, però, un silenci relatiu. Si encara no estan silenciosos, parlen moll i ja és molt en ells que sembla que ignorin la possibilitat d'enraonar sense cridar.

Juny. — «Cesarino» i «Lino», dos hostes minúsculs de la nostra Casa, avui, per primera vegada, no han plorat. El primer comença d'interessar-se per la torreta de color rosa i per algun exercici de vida pràctica. Els presents són quaranta.

Els nens comencen a sentir la satisfacció de moure's i de moure's sense fer remor; ara estan molt orgullosos quan, parant i plegant taula, les mouen sense fer sentir el més mínim brigit.

Hi ha una gran millora en la manera de comportar-se a taula, i van acostumant-se a no bellugar-se havent acabat, sinó a esperar, tranquil·lament asseguts, que tots hagin acabat, i fins que els petits cambres donin el tomb per tal de retirar les tovalles.

* Nom de pila, que correspon al castellà *Sancho* i al català medieval *Sanct*. Deixarem els noms en italià.—N. del T.

És molt bonica la fallera que tenen d'alegrar la taula amb flors i plantes : mai no se'n descuiden.

16 setembre 1917. — La «Casa dei Bambini» s'obre de bell nou després de les vagues estivals. Gairebé tots els nostres petits han respost a la crida. En llur tendra edat, s'hi coneix que han passat una temporada lluny de nosaltres : tots són un xic canviats. Alguns, notablement. Atesa la brevetat del temps que freqüentaren la Casa el curs passat, jo feia compte que tot s'hauria de recomençar; veig, en canvi, amb gran complacència, que han romàs fortes petjades del nostre treball.

Els nou vinguts porten, naturalment, un xic de desordre, però és fàcil de notar com l'element ja format influeix favorablement sobre d'ells.

22 desembre. — L'últim dia, abans de les vagues, és dia de festa. Aquest terç Nadal de guerra, molt més terrible que els altres, és, amb tot, per aquests nostres menuts, la dolça, l'amable festa, símbol de pau i d'alegria. A la tarda hem anat a portar les bones festes als petits pròfugs. De tornada, hem trobat les taules parades per a les dues cases reunides, en el gran saló. El berenar, amenitzat pels bescuits i pels nostres petits presents, ha estat d'allò més alegre.

Gener 1918. — Durant les vagues, ens hem traslladat al nou bell local. Els infants mostren gran alegria del canvi. Admiren molt les grans finestres i el lluent arrebossat de les parets.

12 març. — Avui fa un any que fou oberta la nostra Casa. En llur quasi totalitat els nostres infants han progressat molt, i d'aquell desordre que la Casa presentava en els seus començos, se n'és desplaçada una activitat ordenada.

Maig. — Un dia, «Mercedes», va dibuixar una postal per al seu pare, que era combatent, i va escriure-hi : «Petons de Mercedes», i estava transportada d'alegria, tal que fins els de casa seva n'eren commoguts. Jo mateixa he tirat la postal al buçó, cuidant-me de l'expedició, i esperem que el gentil missatge arribi al fatídic Grappa.

21 febrer 1919. — Ha tornat «Cesarino», la difícil conquesta del segon any. Allunyat de Milà, i havent tornat després per raons de família, ha refusat d'assistir als altres asils, dient que en

aquells «tot era lleig». Per bé que l'any sia tan avençat, no he tingut el coratge de rebutjar el petit fidel, el qual ha represes tot seguit les seves ocupacions i mostra ésser molt feliç.

Del diari de la Sra. Condulmari i de la Srta. Angelica. (Viale Lombardia). *Novembre 1916*. — La nostra Casa és verament una bella casa, una casa d'alegria! Fins els més petits, fins els darrers inscrits, desitgen cada jorn arribar «d'hora», com diuen ells. Entren tot seguit, després de l'afectuosa salutació, segons l'indole i disposició de cadascú, s'ocupen en la neteja del local, en l'ordre de llurs calaixets; hi ha flors que esperen l'aigua pura i fresca, les petites plantes freturoses de la maneta gentil que les regui, la gornisa d'un quadro a espolsar, els pollets i les gallines, en el jardí, que esperen la becada. Cadascú es cuida de la tasca lliurement escollida amb serietat, amb entusiasme.

A la tarda havent-se espargit el temps, anem al jardí. «Ida» i «Linda» s'aturen llarg temps davant del cep del Canadà que perd les últimes fulles. En trien dues d'un vermell violaci. «Ida» assegura a la companyona que no trobaran un llapis d'igual color. «— En pendrem dues — respon «Linda» —, una de vermella i una de violada.»

«Giordano», amb el petit «Carlino», resten admirats, per diferent estona, davant d'una planta florida de crisantems d'un vermell daurat. «— Són com els gira-sols de l'avi — diu «Giordano». «Ezio», s'és atansat una estona per tal de sentir l'observació... — Però els gira-sols de l'avi tenen al bell mig bastants piquets negres i, després, són més grossos, i després, estan així...», i decanta un xic el caparró a un costat.

«Amilcare» va ja força segur en el confegir amb l'alfabetari i escriu paraules i més paraules, sense cansar-se mai d'expressar amb signes tot el que passa al seu pensament. Avui volia escriure «Jo t'estimo». Ha compost «Lola» i «bé»; després m'ha cridat per a dir-me: «— T'estimo; jo t'ho dic!»

Aquest matí, el silenci s'és format espontàniament i els infants hi han perdurat quasi un quart d'hora. «Enrica» ha vingut tard durant el silenci, i ha restat parada a la porta, temerosa de torbar el recolliment dels companys, i així romanía fins a la fi.

Desembre. — «*Ida*» i «*Giulia*» resten en l'avantcambra en espera dels menuts, als quals ajuden a treure's l'abric i penjar-lo amb llestesa, i a tornar a posar en el cistellet respectiu la capseta del tovalló. «*Giulia*» s'és agenollada davant la petita «*Bruna*», provant d'escalfar-li les mans amb l'alè i besant-les-hi tot sovint amb tendresa.

Després dels exercicis de vida pràctica i de netedat, sortim a passeig. «*Dogle*», «*Antonietta*» i «*Giulia*» hi renuncien espontàniament, tot i ser tan agradable, per tal de restar a preparar les taules per a la refecció. A la tornada, ho trobem tot en ordre, amb un bell pitxer de flors sobre la taula.

Aquells nens que de sempre porten les sabates brutes estan un xic mortificats. «*Vittorio*» m'ha confiat que... troba dificultats en l'àvia i m'ensena en compensació la seva rient carassa de lluna plena rentada a consciència amb un lavatge enèrgic, dient-me : « — M'he rentat jo tot sol! »

Senyalo a cada nen el seu calaixó i cadascú podrà dibuixar i pintar de color el cartronet que servirà de contrasenya.

També «*Orazio*» troba dificultats en la família. « — El llustre va car, l'aigua no pot escalfar-se per al bany », i xiscla i espeternega. Jo el decideixo a entrar a la casa dient-li moll, mollet a l'orella : « — Jo no he vist la teva carona i les teves sabates... ves depressa allà i fes-ho tot ben solet. » Es renta la cara, les orelles, el coll, sense mullar-se la roba. S'enllustra les sabates amb compte meticulós, surt al jardí, després se m'atansa allargant-me la maneta amb un semblant radiant d'alegria. I jo li dono el bon dia com si entrés en aquell moment.

Se sent comprès per mi i això el fa tot dòcil, tot meu! Per ço és feliç si jo li demano que em porti un objecte, que em compleixi un encàrrec.

Com els altres anys, el dibuix té agradosament ocupats tots els nens indistintament. «*Mario*», «*Toni*», «*Antonietta*», donen color a llurs gracioses i complexes composicions d'encaixos amb gust exquisit. Varien el colorit, el treteig, aconseguint un efecte decoratiu tot gentil.

2 desembre 1918. — «*Rina*» és sempre molt activa. Ha reprès la composició de paraules amb l'alfabet mòbil. Aquest matí,

ans de començar el treball, s'ha adonat d'una mica de pols que havia romàs sobre la tauleta : espontàniament, ha pres el fregall i ha netejat amb cura.

Durant l'esbarjo, ha sonat el timbre d'un despertador; immediatament, els infants han deixat llurs jocs i han escoltat amb un silenci quasi perfecte.

2 abril 1919. — El jardí comença a verdejar. Els infants segueixen amb amor els seus progressos. A cada menut, li és assignada una aixadeta. I procedim a la sembra de les flors.

Del diari de la Sra. Condulmari. (S. Barnaba). 14 gener 1918. — Trobo aquests infants molt afectuosos, i això em conforta. Sento molt d'haver deixat els meus petits del Viale Lombardia. S'estarà sempre amb nosaltres tot el dia?, m'ha preguntat un dels més grandets. Però quin neguiteig, quina instabilitat en aquests nens! Passen vertiginosament de la una a l'altra sala, d'una cosa a l'altra, de la tauleta a la pissarra, del llibre de figures al dibuix. Em semblen ànimes en pena; criden sempre, quan parlen, quan juguen i quan mengen.

19 gener. — En entrar els nens, em troben aqueferada. « — Què fa, senyora? » « — Què faig? Preparo una bella casa, tota per a vosaltres. » La gran sala, que abans servia per esbarjo per a les dues cases en comú, ara és nostra. Organitzo el desembaràs; i el treball comença, i continua amb vivesa, amb ordre, sentit i volgut fins pels més petitets. Les tauletes, les cadiretes són transportades; buidats els armaris; el material ben espolsat i retornat a lloc amb ordre perfecte. La saleta on abans es treballava és ara un alegre i rialler menjador, i la saleta refectori, on hi havia, a més, una part del material, està ara desembarassada i destinada al joc.

«Pietro», el petit venecià, diu als companys : « — Ara tenim una casa ben complerta; jo no somiava pas tenir-la tan bella! » «Italo» m'ha pres la mà i l'ha apoiada estretament en la seva carona. «Achille» m'ha abraçat. «Peppino» m'ha dit «cara».

21 gener. — Avui es troba a faltar un bescuit que el criadet havia deixat al rebost. No es pot sortir de saber qui ha estat... Demostro una gran aflicció. Com, uns nens tan benvolguts meus,

que jo tinc en tanta estima, no saben dir coratjosament : « — He estat jo! » Els explico disgustos tinguts amb els meus petits del Viale Lombardia, que em passaven de seguida al bell moment que el qui havia comès alguna malifeta declarava espontàniament la seva culpa. «Achille» està vermell, vermell... una boca, la de «Maria Luisa», s'obre per a acusar... a una mirada meva imperiosa es torna a tancar en el silenci. El silenci és solemne... molt baixet jo pregunto novament : « — Qui és, de vosaltres, que ha pres el bescuit? » «Achille» surt del seu lloc i ve a amagar la cara enrogada en els meus vestits. L'acaricio, i li dic que no plori més. Dono al meu rostre una expressió de contentament... heu's aquí que ja no tinc aquell gran pes aquí damunt del cor. Ara sento verament que els infants són la joia de la nostra vida.

24 gener. — Un acurament insòlit, aquest matí, en els exercicis de vida pràctica. En sorprenç alguns en l'acte d'admirar la Sala de treball, tan bella en el nou aspecte. La senten d'ells i per a ells, i experimenten, tot mirant-la, la impressió que fa un present agradable i penes és rebut.

Ve la Inspectora sanitària i troba els meus infants verament nets.

A l'hora del treball, presento alguns objectes del material, fent veure amb lentitud de moviments com han d'usar-se, insistint que en el treball es faci el més petit soroll possible. Sento la necessitat de crear un ambient tranquil, per tal que els infants puguin, sense destorbs, desplegar llurs facultats volitives, i espero d'aconseguir en breu temps aquella serenitat i aquell recolliment que els mancava.

Febrer. — Continua sempre intensament desitjat l'encàrrec de parar taula per la refecció. Noto amb viva satisfacció com les mares, en general, tenen gran interès a trametre llurs petitets amb perfecte ordre.

El silenci va cada dia guanyant intensitat, però és força lluny d'ésser el propi i veritable silenci.

La lliçó de cant és sempre acollida dels infants amb gran joia.

Les mares són desitjoses de conèixer-me i de parlar-me de llurs fills. La mare de «Albertino» em diu que, tornant a casa el primer dia, féu saber al pare amb paraules truncades, tan gran

era l'ansia amb què parlava, que la senyora «no té maneta, ni tan sols campaneta».

Març. — Els antics de la Casa han volgut fer veure als inscrits de nou com se fa el vertader silenci, i els nous, sentint-ne tot l'encís, han estat immòbils i recollits.

«Piergiovanni», l'esquerp impenitent, comença d'orientar-se. Aquest matí ha treballat molta estona amb els prismes dels gruixos i ha abandonat el costum de transformar totes les coses en un tren amb el relatiu xiulet.

En temps d'esbargiment, els més grandets em seqüestren perquè escrigui a la pissarra paraules que ells es fan la competència per llegir i interpretar amb increïble alegria. «Dorm, seu, canta baixet, en fila, quiets, gireu». I vénen fins els que no saben de llegir, pel plaer d'executar el manament. Jo em diverteixo escrivint lentament, per tal de prolongar llur joiosa espectació. Essent dilluns, després dels acostumats exercicis de vida pràctica, aprofito l'ocasió de la vacança d'ahir, per a conversar llargament amb els nens.

«Liborio» conta que va anar a beure el vi blanc. «Carletto» i d'altres, al cinematògraf, i tots contenen escenes a base de fusions, de ganivets, de lladres... mort i sang van a ésser vistes com a cosa recreativa, com si l'actual estrall mundial no pesava penosament sobre tot cor! Me faig prometre pels infants que refusaran tota invitació al cinematògraf, i que proposaran més aviat una passejada pels jardins on hi ha el sol que ens fa forts i bells : ocells i animals de tota mena que esperen els infants; aigua que canta! I els conto llargues històries de ciutats i de països llunyans, d'una font que riu i que brilla, amb l'aigua que sembla d'argent i que puja amunt, amunt... Ningú no pensa ja en els racontes santonosos de «Carletto».

Abril. — Els infants tornen després de les vagues de Pasqua, felços de reprendre la vida llur. Tots tenen molt per a contar, i molts em duen postals amb salutacions i reconeixences de llurs pares combatents. La setmana abans de les vagues cada nen va dibuixar amb exquisit esment una postal, acolorint després les composicions amb molt bon gust. L'auguri i l'obra dels carets menuts fou molt agradívola als pares llunyans.

Ens fou regalada una gàbia amb tres graciosos ocellets que omplen la nostra casa de refilets alegres. Els infants n'heuen gran benaurança.

Maig. — La nostra casa és alegrada amb una profusió de flors : els infants aimen posar-ne qualcuna a per tot. Però fins quan escassegen, ells reïxen a alegrar l'ambient amb una nota gentil. Aquest matí, «Beppino» ha dit : « — No hi ha algunes fulles *belles verdes* per posar en els pitxers que han quedat buits? A casa meva, com que la mare no en té, de flors, també he dit que posesin les fulles *belles verdes*, que fan igual bonic, en mig de la taula.»

Visita de les alumnes de l'Escola Normal de Reggio Emilia. ¡Quin entusiasme desvetlla en totes el treball ordenat dels nostres menuts i llur agilitat a respondre a les preguntes que els dirigeixen!

Juny. — Sisena visita de classes, de l'Escola de Via Stoppani. Les joves alumnes han estat incapaces d'agafar l'esperit del Mètode. Però la vivor dels nostres menuts, especialment en la marxa rítmica i en el parar taula, les ha colpides. A les joves alumnes, no els semblava possible que infants tan petits — estava de torn «Paolino», de tres anys — poguessin transportar sense inconvenient gots i tovalles. Algunes alumnes, en moure's entre les taules per observar el treball dels petits, han fet caure algunes cadires.

«Stucchi» s'ha afanyat a plegar-les amb un significatiu :
« — Oh, Peppa, hi ha un terratrèmol? »

«Peppino» és rodejat de les visitants, que parlen en veu alta i es criden de l'un cap a l'altra de la sala per comunicar-se mutualment llurs impressions. A una pregunta que li és dirigida, ell no respon. « — No ho sap », diu una alumna del grup més proper. « — Ho sé, — respon ell — però no hi ha silenci. » I es tapa les orelles amb les mans.

La «Vercesi» ha treballat aquest matí amb veritable entusiasme; la seva apatia era aparent, i avui hem tinguda una prova inesperada de la seva interna elaboració i formació lenta, en un treball divers i atent, desant després amb ordre el material usat. Després ha dibuixat a la pissarra nombre de flors molt senzilles i sols a contracor s'és allunyada de la pissarra, així empenada.

A penes acabada la refecció, s'ha posat a seure propet de la seva creació amb una actitud d'intima satisfacció.

9 setembre 1918. — Es torna a obrir la nostra casa, però per poques setmanes, i amb concurrència molt limitada, per mor de l'enferotgiment de la grip. Un decret del governador ordena la clausura fins al 18 de novembre. A pocs jorns de diferència de la seva mare, moria la nostra petita «Anita». Una veritable flor de sanitat : tots en sentim la tortura. També és morta la mare de «Vera». La pobra menudeta no em deixa un minut i té per a mi infinites tendreses.

Al desembre, retornen els convalescents.

6 febrer 1919. — Dintre pocs dies ens deixarà «Teresina», la pròfuga d'Udine. Així mateix «Aldo», i també «Sonia» reveurà el seu car llogaret sobre les ribes del sagrat Piave. «Teresina» m'ha demanat permís d'emportar-se els seus dibuixos. Abans de dar-me l'últim bes, ha pres a «Elda», una altra petita pròfuga, i l'ha portada davant de l'armari del material; li ha mostrat les capsetes dels colors, les ha obertes, i en desar-les, ha dit: « — Cada color és en la seva capseta saps?»

Del diari de la Srta. Anita Vidali. («Casa dei bambini», dels petits pròfugs a la Villa Reial de Monza.) Febrer 1918. — Hi ha uns quants dies que és oberta aquesta casa. Els seus hostes són tots pròfugs del Veneto i tots, fins els més petits, conserven viu el record de llur casa abandonada. Molts d'ells tenen el pare al front. Me conten sempre moltes coses, però allò que més recorden i de què més parlen són els bombardejaments de llurs ciutats. «Ettore» em repeteix que la casa on ell vivia s'és esfondrada i que durant els bombardejaments es refugiava junt amb els seus en els cellers. Diu que ha vingut de Pàdua, perquè altrament una vegada o altra hauria mort.

Març. — Avui s'han pres els banys per primera vegada. Tots han plorat, primerament, però després m'han dit que era molt bonic i que volien tornar-hi.

A «Elvira» li és nada una germaneta. Aquest matí, encara no entra, em conta així la gran novetat : « — La directora de la Colònia m'ha regalat una nina nova, formosa, que obre els ullets.»

Fins me diu que vol regalar-me-la, però quan vaig a veure-la no se sent en cor de mantenir la promesa. «— No, no te la donc, és meva i l'estimo.»

«Margherita», avui ha caminat en fila, però el pas de carrera no l'ha volgut fer. «— Les meves sabates — diu — no corren, no saben córrer.»

«Erminia» persisteix a aprendre les lletres, mostrant una voluntat superior, per ara, a la intelligència. Fa un gran esforç, per aprendre, però no hi renuncia. Invitar-la a fer un altre treball és donar-li una gran pena.

Avui hi ha hagut visites. Ara els infants ja hi són habituats, i no mostren ja la rusticitat esquerrpa dels primers dies. Els visitants restaren meravellats de veure com els petits paraven les taules, i, més que res, de veure'ls esperar pacientment el «bon apetit» ans de posar-se a menjar. Estic contenta de llurs progressos, lents, però segurs.

Maig. — «Elvira» ha tornat després d'una gran malaltia. Els nens l'han saludada festosament i això és també un progrés, perquè de primer si algun mancava, encara que fos per molts dies, el seu retorn era acollit amb gran indiferència.

«Elvira» resta amb mi després i tot de la sortida dels nens; ahir va rebre d'una amiga meva el present d'una capseta de carmellos. Avui m'ha dit : «— Escolti, senyoreta, dono els carmellos als nens?» A la meva resposta afirmativa, féu el tomb tota somrient de l'un a l'altre oferint-los-els. De tant contenta, semblava rebre un do, no donar-lo.

Pobre «Ettore», l'etern destorb! Avui m'assabento que descendeix d'una família de bevedors.

Febrer 1919. — Avui tenim cinc hostes nous, fills d'emigrants que tornen d'Alemanya. Els més grandets parlen una barreja dels dialectes venecià-friulà. Els més menuts, només alemany o polonès. A més de l'esquàlida misèria que els aclapara, no posseeixen ni tan sols llur dolça llengua. Acullen les sopes, i sobretot el pa — del qual estaven privats des de llarg temps — amb exclamacions de viva joia. En sortir, em digueren que estaven tan contents que tornarien l'endemà.

Març. — «Caterina» m'ha contat avui que no poden tornar

a casa — la seva família és de Gemona (Udine) — perquè l'àvia ha escrit que allí ja no hi ha res, manquen les portes, les finestres i tots els mobles... resta un moment consirosa, i després torna als seus jocs.

Maig 1919. — Tots els petits pròftigs han marxat i els trametem un pensament d'auguri i d'afecte. La casa que amb la seva caloreta ha escalfat aquelles petites ànimes i les ha alegrades amb la seva bellesa, és tancada. La Directora, pròfuga com ells, ha regressat també a la nativa Trieste.

(*La Cultura Popolare*, Milà, octubre-novembre 1919.)

BIBLIOGRAFIA

Propietats dels gasos ultraenrarits, per J. PALACIOS, vol. IV de la «Col·lecció de Cursos de Física i Matemàtica», dirigida per E. Terradas.— Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, 1921.

En unes pàgines d'alt interès científic i enriquides amb copiosa bibliografia, el Dr. Palacios ha palesat la singular importància que tingueren els experiments de Knudsen en roborar les qüestions relatives a la teoria cinètica dels gasos.

Aquesta teoria està fonamentada en la hipòtesi que un gas és integrat per un eixam de molècules d'igual massa, que es mouen i actuen les unes sobre les altres de tal faísó que l'acció entre dues molècules només es fa sentir quan llur distància mútua és inferior a un cert límit. De la hipòtesi fonamental, Maxwell pogué deduir la llei d'Avogadro, l'equació d'estat i la llei de repartiment de les velocitats, i elles li permeteren calcular la massa de les molècules, llur força viva i llur velocitat mitjanes. Veiem, doncs, que cada una d'aquestes lleis ens aporta una nova magnitud física, i és per això que hom ha cercat en altres propietats dels gasos la confirmació experimental de la susdita teoria.

El físic suec Knudsen, per assolir aquesta comprovació ha estudiat diversos fenòmens (efusió, corrent tèrmica molecular, etc.), en gasos enrarits en alt grau. En aquestes condicions l'aplicació de la teoria cinètica dóna fórmules senzilles, car el fenomen resulta independent de les accions intermoleculares. Les lleis obtingudes (lleis límits, vàlides només per als gasos ultraenrarits) han estat plenament comprovades.

Per arribar a les lleis esmentades ha calgut a Knudsen establir una nova hipòtesi sobre la naturalesa del xoc de les molècules amb una paret sòlida.

El flux d'un gas a través d'un tub capil·lar, quan el recorregut lliure mitjà de les molècules és petit comparat amb les dimensions transversals del tub (corrent de frotament), és regida per la llei de Poiseuille, però aquesta llei és deficient quan el recorregut lliure

mitjà és molt gran respecte del diàmetre del tub (corrent molecular) Per a explicar el que passa en aquest últim cas cal admetre que, després del xoc, les molècules gaseoses surten de la paret com si procedissin de l'evaporació d'un líquid limitat per ella. Suposat això, Knudsen ha calculat l'expressió que dona el producte de la pressió pel volum que flueix en la unitat de temps.

La fórmula ha estat sancionada per l'experiència. I en el cas de corrent mitjà, o sigui quan el recorregut lliure mitjà és comparable a la secció del tub, trobà una llei empírica, vàlida ensems per a corrents moleculars i de frotament. Ulteriorment hom ha vist que hi ha una velocitat de flux crítica, passada la qual la despesa és inferior a la que donaria la llei de Poiseuille, i aquesta velocitat acompleix una fórmula tota semblant a la de Reynolds per als líquids.

La teoria de Knudsen ha estat aplicada amb fruit a la determinació del pes molecular de gasos o vapors en petites quantitats i a la recerca de la velocitat màxima d'evaporació del mercuri que correspon a la valor 1 del coeficient d'evaporació, la qual cosa obliga a tenir una superfície ben neta, renovant-la cada quatre segons. Les lleis de l'efusió que donen el flux d'un gas a través d'un orifici practicat en paret prima, són aplicables quan hom pot fer cas omís de la qüestió molecular. Però si les dimensions de l'orifici són molt petites, canvia el mecanisme de l'efusió i cal aplicar la teoria cinètica. Ço que fa Knudsen, obtenint el valor de la despesa en funció de la *resistència* de l'orifici. Aplicació d'importància d'aquest resultat s'ha fet a la determinació de la tensió del vapor del mercuri.

La qüestió de les desigualtats de pressió provocades per les variacions de temperatura ocupà també l'activitat de l'eminent físic. Els seus raonaments el portaren a una fórmula de gran similitud a l'obtinguda per Maxwell, que relaciona el gradient de temperatura al gradient de pressió consegüent. Demés, estudià les modificacions que calia introduir en els casos de corrent molecular i de corrent de frotament, comprovant que en el primer cas les lleis són anàlogues a les d'una corrent elèctrica en un circuit on existeix una força electromotriu. Aquesta relació entre la pressió i la temperatura d'un gas en equilibri dintre d'un recipient de dimensions petites respecte el recorregut lliure mitjà, serveix de fonament a l'aparell anomenat manòmetre absolut, únic aparell per a mesurar amb precisió les petites pressions.

Diversos fets posen en evidència que les molècules d'un gas en xocar amb un sòlid no adquireixen la temperatura d'aquest.

Aquest salt de temperatura fou també objecte d'estudi per part

de Knudsen, fixant-se en l'essència de la conductivitat calorífica dels gasos entre parets absolutament mats i entre parets imperfectament mats. En aquest darrer cas la velocitat de les molècules reflectides per una placa ve expressada per una fórmula que introdueix el *coeficient d'acomodació*. La quantitat de calor conduïda a través d'un gas enrarit és sensiblement proporcional a la pressió; aquest ha estat el fonament del manòmetre de fil calent de Knudsen.

Totes aquestes qüestions interessantíssimes són exposades amb gran claredat i precisió pel Dr. Palacios en aquest volum, la lectura del qual ha de resultar per demés profitosa i grata a qui es dediqui a l'estudi de les recents investigacions en el camp fecund de la teoria del moviment dels gasos. — B. B.

Literatura japonesa, per P. ARCANGELI, Traducció de Jacint M. Mustieles. Enciclopèdia.

Hi han hagut èpoques en les quals l'orientalisme ha estat un tòpic i una moda en les literatures europees. El romanticisme sobretot, coincidint amb el despertar dels estudis filològics i literaris orientals, s'abocà febrosament a aquesta nova deu de l'element meravellós que s'obria en les velles literatures asiàtiques, i el culte de l'Orient fou precisament una de les notes específiques del moviment romàntic. La descoberta de l'Orient immens i misteriós ha anat continuant fins als nostres dies sense interrupció; mercès als treballs de la filologia i de l'arqueologia s'ha anat aixecant a poc a poc el vel que cobria aquelles llunyanes civilitzacions, i, a mesura que aquestes s'han anat coneixent, pot dir-se que s'ha anat també rebaixant aquella impressió d'absolut exotisme que produïen a les generacions anteriors encara no iniciades en la llur coneixença. En el fons es tracta d'un procés de regressió espiritual completament justificada en la nostra època de criticisme. L'esperit europeu ha remuntat el corrent secular de la cultura humana i s'ha trobat amb els seus autèntics orígens. La cultura és filla de l'Orient; i a l'Orient ha anat a la fi a abeurar-se la set del nostre cerebralisme contemporani a la recerca de fonts de regeneració moral i intel·lectual en les regions de la patriarcalitat i de la primitivitat d'aquells pobles petrificats en el culte de les més antigues tradicions del gènere humà. *Ex oriente lux!*

Una de les regions de la cultura oriental més tancades fins fa poc a la investigació, fou la que abarca les civilitzacions de l'Extrem Orient, la Xina i el Japó. Avui podem dir que el misteri que les

envolquellava ha estat aixecat, i, pel que respecta al Japó, cal observar que la distància espiritual que d'ell ens separava ha estat notablement escurçada més que pels esforços dels viatgers i investigadors europeus, per la mateixa febre amb què el Japó ha volgut obrir-se als corrents occidentals i per la intensa tasca d'europèització acomplida pel poble japonès en totes les esferes de la seva cultura. Ara tenim els europeus a la nostra disposició excel·lents fonts d'informació sobre la vida japonesa. Els bons manuals d'història de la literatura japonesa són especialment abundosos; i hem d'agrair a l'Editorial Catalana que hagi vulgaritzat en català l'excel·lent Manual d'Arcangeli, on el lector trobarà molt ben resumit tot el procés històric d'aquella literatura que tan excelsas obres i notables escriptors ha produït. En l'estudi de les literatures exòtiques, com la japonesa, és essencial tenir ben present el caràcter de la seva llengua i àdhuc del seu alfabet, car la constitució de la una i de l'altre obeeix a lleis mentals completament distintes de les que regeixen les nostres llengües. El caràcter específic de la llengua d'un poble influeix d'una manera sobirana tant sobre el pensament i l'estructura cerebral com sobre la qualitat de la sensibilitat del poble. Tan condicionada està la psiquis d'un poble per la seva llengua, que Nietzsche arribà a afirmar que els distints sistemes filosòfics i les distintes idees religioses de la humanitat tenien el principal fonament de llur distinció en la diferent estructura i constitució de llurs llengües respectives. En el Manual d'Arcangeli trobem clarament explicades les característiques de la llengua i de l'alfabet japonès, i aquestes nocions clares que el lector adquireix ja en els primers capítols del llibre faciliten en gran manera la comprensió dels caràcters específics de la literatura japonesa. En suma, aquest Manual és una excel·lent introducció a l'estudi d'aquesta literatura entre nosaltres tan desconeguda. — M. M.

Parlament de Casa Mercader i tragèdia de Caldesa, novel·les de J. ROIÇ DE CORELLA (segle XV), publicades amb uns estudis literaris per Salvador Guinot. — Castelló, 1921.

La Societat Castellonense de Cultura, que treballa amb una orientació perfecta per al reviscolament de les lletres valencianes, ha publicat aquestes dues obres de Roiç de Corella amb uns estudis literaris de Salvador Guinot. De la prosa d'aquell, atapeïda de filigranes, i de la seva convergència amb els esperits més preclars del Renaixement, no podríem dir-ne lloances més extraordinàries que

les que han escrit, entre altres, els Srs. Menéndez Pelayo i Rubió i Lluch. Per altra part, tothom sap que Roig de Corella constitueix a manera de quint dominador en aquell reialme on dominen Fra Antoni Canals, Joanot Martorell, Auzias Marc i Jaume Roig.

Amb molt d'encert, doncs, la Societat esmentada, prossegueix la seva patriòtica tasca de divulgació publicant les dues susdites novel·les de Roig de Corella.

Per altra part, el Sr. Guinot les ha acompanyat d'unes notes tan plàstiques de la literatura i de l'ambient valencians en el segle xv, que llur mateixa suggestió interna sembla permetre assegurar, entre altres èxits, una major amplitud i intensitat en el radi on fins ara s'han mogut aquells homes de les terres valencianes que tenen una plena consciència de la solidaritat i íntima convergència d'elles amb la resta de la raça catalana.

La Societat Castellonense de Cultura ha treballat tant i tan bé en aquest sentit que moltes vegades havem pensat si a ella li era reservada la glòria particular d'exhumar a Salamanca i a València les peces que fan adjudicar la primacia entre tots els filòsofs catalans, a Fra Didac Mas de Vilareial. Lull encarna la visió ultraromana de l'ideal; Vives és l'home de la perifèria; Balmes el genial aterrador de sistemes que pugnen amb la realitat; però Didac Mas fou un potent i integral il·luminador de tota immanència dins els marcs clàssics de la Filosofia hel·lènica i de la filosofia tomista. Els elogis de Nicolàs Antonio i de Quetif i Echard han estat adés represos i augmentats pels heralds de la restauració de la filosofia tomista. — B. T.

Del meu fadrinatge, per JAUME COLLELL, Gaceta de Vich, 1920. Biblioteca d'Autors Vigatans.

Aquest llibre de memòries de Mn. Collell ens ha refermat en la convicció que tenim fa molts anys de la grandíssima utilitat espiritual que per la nostra Catalunya tenen els llibres com aquest, en què les persones que han viscut al centre d'algun moviment interessant de la vida col·lectiva catalana apleguen els seus records personals i les anècdotes més significatives de la vida pública del temps de la seva actuació. Si totes les persones que es troben en aquest cas seguissin i haguessin seguit l'exemple que ens ha donat Mn. Collell amb els dos llibres de memòries que porta publicats, la història espiritual de Catalunya es trobaria sense adonar-se'n amb un magnífic arsenal de fets i d'observacions, d'episodis i de judicis que permetrien a les ge-

neracions venidores bastir amb caràcter complet i sintètic la història interna de la renaixença de la nació catalana.

Mn. Collell és sens dubte una de les persones més indicades per aportar a aquest arsenal les anècdotes i els episodis de l'interessant període en què actua la generació catalana successora de la dels primers heroics fundadors dels Jocs Florals.

Aquesta generació té per nosaltres l'excepcional interès de presentar dos dels factors que més decididament contribuïren a plasmar l'esperit actual del nacionalisme; d'una banda, el sentit estètic i literari que s'encarnà en aquell cenacle d'erudits que restauraren la festa de la Gaya Ciència, i d'altra banda el sentit polític, el sentit pràctic de lluita, que la generació de Mn. Collell tingué l'audàcia d'afegir al platonisme estètic del catalanisme d'aquells fundadors. Aquella generació que tregué el corolari polític de la restauració literària catalana mereix l'agraïment de les generacions presents i venidores, perquè ella salvà al catalanisme d'encallar-se en els sorrals del somni utòpic i de les xorques enyorances ancestrals d'on mant moviment nacionalista no ha sabut sortir encara. Ella va llençar ardidament el pont entre un món de contemplació quietista i un esdevenidor de lluita real i pràctica per l'assoliment positiu dels postulats d'independència espiritual i material latents en tot ressorgiment literari de l'idioma d'un poble amb personalitat històrica. Llegint aquest llibre de Mn. Collell, on l'autor ens parla de coses tan pretèrites (per l'esperit més que no pas pel temps) com la Guerra d'Àfrica, la Revolució de Setembre, sentim quins progressos de gegant ha fet l'espiritualitat catalana en el camí de la seva dignificació i independència espirituals. Però la distància recorreguda des d'aquells temps, no priva a tot lector mitjanament crític i il·lustrat de reconèixer que a aquella primera intervenció altiva de l'esperit català en el primer grau de la seva conscienciació, deuen les novelles generacions catalanes la clara visió de la realitat del problema català i aquesta ferma voluntat de realitzar plenament el que en les anteriors generacions era un pur ideal. El llibre que ens ocupa està escrit amb aquell estil tan personal del seu autor, el qual, per la vivacitat extraordinària i l'humorisme desenfadat i francot del seu llençatge, ocupa un lloc ben distingit en les files dels prosistes catalans. — M. M.

La Nova ofrena, per J. M. López-Picó. — Barcelona, 1922.

A judicis ben contraris han donat lloc els versos d'En López-Picó. Uns el troben fosc i creiem que són sincers; altres judiquen aquell aspecte com una tara, i no són justos; altres el troben clar i ben diàfan, i pensem que, en general, parlen amb poca sinceritat.

La poesia d'En López-Picó es desenrotlla en un camp i dins una esfera que disten no pas poc ni gaire dels en què actua la generalitat dels homes que llegeixen. Sa característica primordial i com pern i abillament de totes les seves visions, creiem que podria formular-se així : *il·luminació imaginativa del contingut dels fenòmens de l'esperit.*

Veu's aquí perquè havem dit que els qui el troben fosc són sincers; insincera la munió que el troba clar; injusta la que al nostre poeta blasma per aquell aspecte.

No entra pas dins el nostre propòsit fer una comparança entre Auzias March i el nostre poeta, però cal observar entre ambdós un punt, gairebé mestre, de convergència. Car si el primer actua fent vibrar la ullada de la imaginació i del sentiment damunt els fenòmens psicològics al través de la psicologia de sant Tomàs, En López-Picó adreça la seva imaginació damunt el contingut de la seva vida, d'una manera ben directa, i coincident, encara que no brollada, de la susdita psicologia. Escoltem el que constata ja de bell començament:

«Per què marxar val com estar dejú
i excita el moviment la bona gana,
i el goig s'entaula en l'horitzó que lluu?»

Però dins els fenòmens del jo, En López-Picó hi sent i hi reconeix a manera de roda suprema els neguits per la forma terminativa de les potències de l'esperit; la desproporció enorme entre elles i l'ordre creat sol : i les reiterades catàstrofes a què ella dona lloc en la vida concreta:

«Tot el meu tràfec jo tot sol l'he dut
anant-me'n i tornant com un prou destre
per animar el món amb sa virtut
.....
de la fam d'absolut que no en soc las.
Cerquí en la soledat la criatura
del meu voler que de mi sol fes cas.
I quan cap a la fi de l'aventura,
aquella soledat no fa sinó
tornar-me el que li he dat, jo tinc paüra.»

I en altra pàgina:

«¿Per què el retorn fa igual que la desgana
i, amb desabelliment, la il·lusió
fa escarafall de taula casolana?»

Diguem-ho una altra vegada. En López-Picó constata amb un fort esperit de realitat els fenòmens més íntims de la nostra vida, deixant llurs causes en la penombra, embolcallades amb el mateix misteri que l'home corrent hi respecta dins l'ordre purament natural.

I en aquesta tasca arriba fins a les més profundes filigranes, a les partions més delicades del nostre ésser en ell mateix i en relació a l'ordre que li és extrínsec. En el següent text dóna íntegrament totes les modulacions definitives de l'esperit:

«i fent-me somrient la il·lusió
de mestrear la joia fugitiva
del diàleg on senti dir-me *tu*
sense tenir la voluntat captiva.»

En aquest altre, hom hi veu d'una manera ben plàstica el neguit íntens de la criatura vers el Creador:

«Sempre endavant i sempre fent drecera,
dalt de cavall i cavalcant a pèl
i eixugant la suor amb la crinera.»

Així com en el que segueix una visió genial de l'actuació de Déu en les criatures:

«I sembla que per mi Déu es confessa
i, acompanyant-se, va refent-me el llit
amb millor feina, com qui no té pressa.»

¿Per què, doncs, si té tan marcada propensió i excepcional aptitud per als fenòmens espirituals no estén En López-Picó la visió de llur intensitat i no intensifica la de llur extensió abeurant-se en les mateixes fonts que Auzias March? Havent ja arribat molt amunt, la poesia catalana obtindria l'elevació i, per tant, la profunditat màxima dins el radi precís a què ens referim. — B.-T.

QUADERNS D'ESTUDI

N.º 52

BARCELONA, JULIOL-SETEMBRE 1922

VOL. XIV

LA REFORMA PENITENCIÀRIA A BÈLGICA

Qui senti la noble curiositat que desperta en tot home cult les coses espirituals, no pot menys de considerar amb simpatia, amb fons entusiasme, els esforços que fan les minories selectes per a reaccionar contra l'atroç materialisme, les baixes passions, l'egoisme i la sed de goigs que la guerra ha deixat en el món com herència fatal. Burgesos i proletaris rivalitzen en corrupció vulgar i inconscient.

L'enlairada tasca renovadora es fa visible d'una manera particular a Bèlgica, en aquest país petit, tan durament provat per la guerra. La renovació política, social, artística, científica, no està a mercè de la plebs rica o pobra, sinó que està inspirada per un buf de palpitant idealitat; les gents, allà com aquí, pensaran solament en les glans, però alguns hi ha que, malgrat tot, s'afanyen en pro de coses que no són jornals ni cabarets. Nosaltres sentim profunda admiració envers aquesta nació exemplar que no oblida que és la pàtria d'Erasme, de Rubens i de Van Dyck, que treballa, estudia i crea, que amb valentia i prudència tracta de remuntar el corrent portant a la pràctica idees distintes i a vegades completament contràries a les practicades fins ara.

Encara que en pocs camps com en el de la criminalitat eren tan palpables, abans de la guerra, la manca d'un camí que conduís de dret a la fi desitjada, és a saber, a obtenir la seguretat de la societat i la correcció del delinqüent, en cap altre tal volta era tan evident la temença dels especuladors i dels polítics a qualsevol canvi en lo establert; després de la guerra en aquest

camp precisament han començat els belgues una sèrie de reformes en què no se sap què admirar més, si el pla orgànic a què responen, si l'ardor o la cura amb què s'emprenen. El dolorós, el tràgic experiment de Rússia, demostra fins la sacietat els perills dels salts bruscos en la vida i institucions humanes i de quina manera l'apriorisme i el furor terroritzant segellen amb sang i horrors inaudits les obres dels fanàtics que a tota costa volen fer la felicitat del món.

Les reformes penals belgues són la traducció pràctica dels descobriments fets per l'Antropologia criminal. I en arribar a aquest punt, volem observar, ja ho hem observat en altres llocs, que Antropologia criminal i lombrosisme no són el mateix. A Cesare Lombroso, cap el mèrit indiscutible d'haver introduït el mètode experimental en l'estudi del delictes; però, així com la bacteriologia fundada per Pasteur no s'ha de confondre amb els errors de doctrina i de tècnica d'un savi tan famós, així també l'Antropologia criminal no és la tècnica defectuosa de Lombroso, ni son positivisme misèrrim, ni sa credulitat infantil. Lombroso va assenyalar un camí nou, s'avençà per ell topant — a dir veritat — amb grans ensopecs, descobrí alguns fets i els fets queden sempre; però va teoritzar també molt i les teories passen. Lombroso fou qui primer transportà el centre dels estudis penals del crim a son autor concret, aplicant l'evident veritat de què qualsevulla acció humana és filla de son autor, d'un home de carn i os que viu en tal època i en tal lloc i als caràcters orgànics i psíquics del qual respon forçosament la seva obra.

Tasca tan fonda com l'empresa a Bèlgica no es pot emprendre sens una preparació de llarga data. La fan possible les investigacions científiques realitzades pel Dr. Vervaeck, psiquiatra tan savi com modest, en el Laboratori d'Antropologia penitenciària des de la seva fundació en novembre de 1907. El doctor Vervaeck ha demostrat, entre moltes coses, la varietat extraordinària de la població penal, el crescut nombre d'éssers malalts, deficients i boigs que la integren, els factors nombrosos que intervenen en la criminalitat, l'esterilitat habitual dels mètodes penals i, per consegüent, quan absurde resulta comportar-se de la mateixa manera amb persones tan diferents entre si com són

els delinqüents, i apareixent tan diverses les circumstàncies que els condueixen fora de la llei. Els estudis del Dr. Vervaeck revelen el veritable home de ciència serè, sense por a la veritat, respectuós amb la realitat, parc en teoritzar, sabedor de la importància de la tècnica, i sense el fetitxisme de la tècnica, sense altra guia que la dels fets.¹

Pel demés, res tan modest com aquestes reformes belgues. Les lleis penals no han sofert variació de cap mena, i, així com Itàlia² ha considerat necessari no portar res a la pràctica sense reunir a preclars juristes, criminalistes i psiquiatres per a dictar un codi penal innovador, Bèlgica s'ha limitat a modificar el sistema penitenciari, a iniciar, millor dit, una modificació de les pràctiques i reglaments penitenciaris, amb sujecció, això sí, a un pla de la unitat i contingut científic, de la qual són garantia la xarxa de laboratoris, fundats per decret del 30 de maig de 1920, amb objecte d'estudiar la població penal i col·laborar directament a son tractament, un en cada presó, sota l'alta direcció del doctor Vervaeck, assistit per un comitè restringit d'especialistes.³ En tals laboratoris es reuneix la ciència del metge, del psiquiatra i del criminalista, totes necessàries, perquè per aconseguir resultats fecunds no n'hi ha prou amb la bona voluntat o el diletantisme; la ciència exigeix la ciència. Els belgues, fent honor a la llur història, s'han mostrat molt pràctics, perquè, sense discussions vanes ni reunions pomposes, han realitzat quelcom i ho han realitzat on es deu realitzar, en les presons.

Contra ço que imaginem tantes gents més o menys cultes, l'estudi científic del delictes, segons les anomenades ciències positives, no condueix a una filosofia especial del càstig, ni les teories, resultats o aplicacions de l'Antropologia criminal suposen

1. Vegeu la memòria presentada a la Reial Acadèmia de Medicina de Bèlgica per M. Vervaeck i M. Heger-Gilbert l'any 1920.

2. Ministero della Giustizia. Commissione reale per la riforma delle leggi penali istituita con R. Decreto 14 settembre 1919. Relazione sul progetto preliminare di Codice penale italiano (libro I).

3. El comitè director del Servei Antropològic es compon actualment de M. Didion, director general en el Ministeri de Justícia; dels Profs. Ley i Heger-Gilbert, de la Universitat de Brussel·les, i de M. Buyse, director de l'ensenyança tècnica i artística de la ciutat de Brussel·les.

una negació del dret que té la societat, no ja a lliurar-se dels pocavergonyes, sinó a castigar-los severament. L'Antropologia criminal es mou en una esfera completament distinta de la de la Filosofia, en l'esfera de lo particular i concret, de tal manera que en el terreny pragmàtic poden estar d'acord un catòlic i un materialista; això succeeix precisament a Bèlgica, on els promotors de la reforma penitenciària han estat un catòlic (Mr. Ver-vaeck) i un socialista (Mr. Vandervelde), quan regia el departament de la Justícia en el ministeri Carton de Wiart. ¿Què importa que el dret punitiu derivi indirectament o directament, si es vol, de Déu, o que procedeixi de la responsabilitat i imputabilitat humanes, o que dinami fatalment, segons afirmen els hegelians, de la mateixa necessitat i immutabilitat de la llei, la qual obliga al subjecte a transformar-se i, per consegüent, a reconèixer-se en la llei? Totes aquestes qüestions són interessantíssimes, i sa dilucidació exercirà sempre una atracció fascinadora sobre la intel·ligència de l'home, però en el terreny dels fets, ¿qui gosarà negar que, com a condició de la seva existència, importa a la societat tractar els delinqüents en la forma més oportuna per evitar la repetició dels crims i fins per aconseguir, si fos possible, la seva desaparició? Qualsevulla mesura que es prengui contra un transgressor de ço establert, pot respondre perfectament a la necessitat de la defensa social i rebre al mateix temps interpretacions filosòfiques diverses i encara contraposades; ni la pena de mort, ni la d'assots o altra pena corporal, escapen a aquest doble punt de vista, perquè la pena és un instrument de què la societat es val per arribar a cert resultat concret: evitar un perill, eliminar a un subjecte ofensiu, i, així com res impedeix, sinó que, al contrari, tot obliga a cercar significacions transcendentals en el concret, així també res impedeix, sinó que tot condueix a atribuir-les a la pena.

Els clamors per causa d'augment de la delinqüència, de la freqüència de les recidives en les societats modernes, no paren; ¿no contribuiran a aquest augment tan deplorat la ignorància de la manera d'ésser dels criminals i, son corolari inevitable, la ignorància de les particulars condicions en què es produeixen els fets delictuosos? Havent de decidir el jutge, no sobre la

racionalitat o irracionalitat d'una solució matemàtica, sinó sobre quelcom tan essencialment circumstancial i contingent com la conducta humana, seria absurde desaprofitar els ensenyaments de l'Antropologia criminal. L'Antropologia criminal ha arribat a la conclusió evidentíssima de què els delinqüents presenten a l'observador una gama tan variada com la dels delictes; una veritat tan important, plena de tantes conseqüències, una veritat que ha estat una sorpresa per al legislador i el jurista — per a ambdós no existien *delinqüents*, sinó el *delinqüent* —, no treurà el Dret penal de l'*impasse* on es troba? ¿No farà factible la profilaxis real del delicte un tractament o pena, digui's com es vulgui, fundat en l'estudi previ dels caràcters orgànics i psíquics del criminal, *d'aquell criminal autor d'aquell delicte*?

L'estudi dels delinqüents belgues competeix als laboratoris penitenciaris.* A tot penat, la permanència a la presó del qual passi de tres mesos, se'l sotmet a un examen acabat, metòdic i uniforme, que no desprecia cap detall, ni antropològic, ni fisiològic, ni nerviós, ni psicològic, ni psiquiàtric, ni de l'ambient social. Conegudes d'aquesta manera les causes probables de la delinqüència — causes que, segons l'experiència demostra, varien moltíssim —, cap fixar les línies racionals del tractament i convertir així el període de condemna en el principi d'una vida nova. Molts presos ofereixen lesions orgàniques, a vegades greus, que passen desapercebudes i poden repercutir, al no ésser curades, en la descendència; altres són morfinòmans o alcohòlics; altres imbècils o bojos; altres, sense estigmes orgànics o mentals, apareixen víctimes de les pèssimes condicions morals o materials de llurs famílies, de la manca d'educació, dels mals exemples; ¿en la lluita contra la recidiva — per confessió unànime de tots un dels fins primordials de la pena — no convé potser, no és absolutament necessari, tenir en compte aquests elements per acon-

* Els laboratoris penitenciaris establerts, són el de la presó de Forest, dirigit pel Dr. Vervaeck, amb l'auxili del Dr. Galet; el de la presó de St. Gille, on hi treballen els Drs. Alexander i Hocdemakers; el de la presó de Lovaina, dirigit pel professor de Psiquiatria en aquella Universitat; el d'Anvers, dirigit pel Dr. Meeus; el de Gante, dirigit pel Dr. Duchâteau, i el de Liège, dirigit pel Dr. Leroy. A Mons, Namur i Bruges s'hi organitzaran tot d'una.

seguir resultats eficaços? A Bèlgica el resultat de l'examen del penat i el pla a què se l'ha de sotmetre durant la condemna es comunica al director de la presó respectiva, al capellà, al metge; reunions periòdiques freqüents d'aquests funcionaris amb l'antropòleg criminalista permeten un fecund canvi d'impressions, i això, junt amb l'observació científica continuada dels presos, serveix per rectificar o millorar aquelles mesures que la pràctica demostra equivocades o insuficients.

L'eix cardinal de la reforma penitenciària belga estriba en la selecció dels penats i en la individualització de la pena. Tant d'estudi, tant esmerament, tanta ciència, equival a un règim de suavitat inexplicable per a moltíssimes persones d'esperit escaransit, ple no d'odi vers el crim, sinó del mateix sentiment barreja d'odi i de por, que impulsa a certs subjectes a l'homicidi, però l'estudi individual del delinqüent no condueix al sentimentalisme buit de certs diputats o filàntrops romàntics i necis ni a convertir les presons en cases de plaer. Transformar les presons d'estufes de cultiu del vici, de les aberracions, de la bogeria, de tot gènere d'insanies en llocs de redempció veritable; heu's aquí el que es proposa la concepció penal antropològica. Que hi ha individus degradats o bojós incapaços de regenerar-se?, és veritat; l'observació desapassionada dels delinqüents ho confirma, i gran mèrit de l'Antropologia criminal és haver-ho provat científicament; a tal categoria pertanyen nombrosos professionals del crim, recidivistes habituals que, a poc de sortits de la presó, gràcies al sistema penal vigent, tornen altra vegada a entrar en ella després d'haver comès delictes sovint atroços. ¿Per a ells, per als incorregibles, no és lògic establir la reclusió indefinida, rodejant la sentència de tota mena de garanties?

A Bèlgica encara no s'ha arribat a aquest punt, perquè la sentència per un temps indeterminat suposa modificacions legislatives privatives del Parlament, i ja hem advertit que les reformes belgues són graduades; han començat per lo més senzill i fonamental, pel règim carcelari, i sols en les seves últimes etapes exigiran canvis en el Codi penal.

El treball ocupa un lloc importantíssim en el sistema penitenciari, perquè és un dels elements necessaris de tota necessitat

per aconseguir la transformació d'un home desgarrat. Clar és que el treball s'ha d'elegir amb consonància amb els gustos i aptituds de cada un, que se l'ha de fer estimar, que ha d'ésser remunerat. No coneixem res més antipedagògic, més absurd, més inhumà, que el treball tal com s'imposa als manicomis i a les presons d'aquí. En alguns manicomis, que massa coneixem, s'explota al boig obligant-lo a treballar amb el bastó tal volta, o amb son equivalent, el crit groller o l'amenaça; però, ah!, aquests boigs disfruten bona recompensa, així ho afirmen els que els governen, algun metge també, tenen tabac! L'agricultura, els tallers, l'ensenyança tècnica, formen part essencial del pla belga, car no en va home tan eminent en aquest ram com Mr. Buysel és membre del Comitè director del Servei. Als penats se'ls paga, no un jornal arbitrari o d'almoïna, sinó el de la localitat; l'Estat, molt justament, se'n reserva una part per despeses d'estada, una va a la família, una altra al penat.

Contra un escull gravíssim podrien estrellar-se les mesures implantades i les que estan en vies de preparació, ço és, l'antiquada formació del personal de les presons, començant pels metges, que són pràctics excel·lents, però sense estudis psiquiàtrics ni criminològics. Fàcilment es comprenen els perills, el fracàs que suposa interpretar un esperit nou servint-se d'homes vells. Per a evitar aquest mal, el Comitè director del Servei antropològic organitza — aquest ha estat un dels seus primers actes — cicles de cursos destinats al personal penitenciari, comprenent diverses matèries, el Dret penal, la Higiene, la Psiquiatria i altres. A alguns cursos s'inviten a les famílies dels empleats. També s'expliquen altres cursos pels penats, en fi, per tots els mitjans es procura infiltrar en la presó un anhel educatiu, convertir el treball dels funcionaris en una missió d'alta valor social i transformar un centre corromput i corruptor en una escola de bons costums.

L'acció directa sobre la família i, en general, la intervenció directa en la vida del penat una vegada acabada la condemna, és sempre de bones conseqüències i sovint absolutament indispensable. En la nombrosa categoria dels delinqüents ocasionals, el delicte és el producte principalment

de l'ambient, i gran mèrit, s'ha d'atribuir a Enric Ferri¹ i a Ottolenghi² per haver posat de relleu la importància del coeficient exogen o social en la gènesi del delictes. Tant per aquest motiu, com per la natural prevenció de les gents contra el que ha estat a la presó, i per la inadaptació que deixa sempre tota segregació carcerària, els delinqüents, en tornar novament al consorci humà, necessiten ajuda i tutela moral i material, una tutela prudent, il·luminada i eficaç. Allí existeixen ja, des de fa temps, persones benmereixents que es dediquen a aquesta obra, però els poders públics comprenen que tals iniciatives s'han d'organitzar i fomentar establint una xarxa de patronats. En aquest camp, com en altres, no volen els belgues — no està en llur mentalitat — substituir l'Estat als particulars, estatitzar-ho, mecanitzar-ho tot, mes, desenganyats ja de la vella, de la manida concepció liberal de l'Estat-gendarme, fan intervenir a la llei per coordinar i estimular els esforços dels privats.

L'estudi i terapèutica individual del delinqüent no poden traduir-se en la realitat sense una especialització de les presons.³ Volem resumir breument el programa de transformació de les presons exposat pels Drs. Vervaeck i Heger-Gilbert a la Societat de Medicina Mental, segons es pot veure en les memòries de 1920. Existirà un centre d'estudi i observació, una presó preventiva on s'investigaran les condicions, l'estat de cada subjecte i es traçarà el pla oportú de tractament. Aquesta presó disposarà d'un annex psiquiàtric disposat pel diagnòstic dels casos de malalties mentals. Les cases penitenciàries seran: Una per als condemnats normals i recidius esmenables; aquí es donarà primordial importància a l'educació moral i formació professional. Altres cases es destinaran als habituals no esmenables, subdividides en presons cel-

1. *Sociologia criminale*, 1.

2. *Trattato di Psichiatria forense*, per S. de Sanctis e E. Ottolenghi. «I criminali».

3. En l'any 1920, els Drs. Vervaeck i Heger-Gilbert exposaren a la Societat de Medicina Mental belga el programa de transformació de les presons, segons els resultats de l'Antropologia criminal. La memòria es pot veure en les publicacions d'aquella Societat.

lulars per als indisciplinats, violents i viciosos, tallers de règim sever, colònies agrícoles de règim més suau i colònies de deportació. Hi haurà un hospital per als vells i malalts crònics; un sanatori per a tuberculosos, indispensable per acabar amb les presons, focus de tuberculosi, i un hospital per a mals de veneri; la curació d'aquests requereix la separació dels malalts i és molt convenient per altes raons socials. Els atacats de neurosi i neuropatia, requereixen un establiment especial, amb una secció per a epilèptics. Hi haurà una presó per als alcohòlics, morfíndmans i toxicòmans en general; tals pacients poden guarir-se potser en llocs apropiats, però mai en una presó ordinària. Hi haurà un asil per a boigs morals, degenerats sexuals greus i altres alienats criminals, amb les suficients condicions de seguretat per evitar les evasions criminals tan nocius i que tan sovint s'escapen de les presons i asils comuns. Hi haurà establiments per a joves delinqüents, amb escoles i tallers o explotacions agrícoles segons els casos, i amb una secció per als viciosos i indisciplinats, i hi haurà asils per als deficientes o frenastènics.

El pla és vast; per ara hi ha ja edificats un pavelló psiquiàtric a Forest (presó situada a l'aglomeració brussel·lesa), una colònia agrícola a Merxplas, una altra d'industrial a Gante, un hospital per a tuberculosos a Merxplas, i es perfeccionen i completen les institucions per joves i menors delinqüents, com les de Moll, Gheel i altres, tan floreixents allà. Lentament, gràcies a llurs generosos esforços, estableixen els belgues una organització penitenciària en completa harmonia amb l'estat present dels nostres coneixements, organització subjecta a equivocacions, a rectificacions i a progrés, com tot l'humà, però que conté en si, a bon segur, un germen d'indubtable eficàcia. Patronats postpenitenciaris, desenrotllant germes ja existents, completaran l'obra.

El sistema cellular, del qual no s'ha d'abominar, ha fet ja son temps. A Bèlgica havia arribat a una perfecció extraordinària. Nosaltres imaginem la dolor amb què sos partidaris belgues veuran mitigar-se i desaparèixer un sistema que amb tant d'entusiasme va néixer. Els canvis en via d'implantar-se

s'inspiren, com aquell s'inspirava, en la doble finalitat de redimir el criminal i defensar la societat. Nosaltres voldríem que els esperits timorats que consideren les reformes belgues com un salt en el buit, que tots els que senten recels envers l'Antropologia criminal, pensin que aquesta ciència arriba a unes conclusions pràctiques plenes del mateix esperit de Nostre Senyor Jesucrist: *«Déu no desitja que el dolent es condemni, sinó que es converteixi i visqui.»*

Quan estaran en saó les coses a Espanya per pensar en quelcom per l'estil? Trigarem molt, perquè encara no hi ha res preparat; encara manca, no ja la preparació criminològica, sinó la preparació remota que suposa una bona cultura psiquiàtrica. Qui no ha vist dictàmens psiquiàtrics, no ha vist a munts la superficialitat, la ignorància i l'osadia. Com la Psiquiatria és en el nostre país una ciència esotèrica, no hi ha qui no s'atreveixi amb ella; metges i no metges, tot el món diu les atrocitats psiquiàtriques més grans, amb la seguretat que no se'ls hi ha de recollir perquè no se n'adonaran d'elles. A nosaltres se'ns escapa la raó de què algun dels comptadíssims psiquiatres de veritat que hi ha a Espanya demani que es reconegui a la intervenció psiquiàtrica en els Tribunals major transcendència de la que li donen les disposicions vigents. Mentre no tinguem un ambient psiquiàtric i criminològic, ens tenim de contentar amb envejar el dels altres.

JOAN ALZINA I MELIS

Barcelona, juliol de 1922.

ELS NOUS CONCEPTES D'ESPAI, TEMPS I GRAVITACIÓ
I LA TEORIA DE LA RELATIVITAT*

ANTECEDENTS. — La teoria de la relativitat no admet els conceptes d'espai, temps i gravitació que hom donava per indiscutibles i que són la base de la mecànica clàssica. No es tracta d'apreciacions d'ordre metafísic, sinó d'interpretacions d'experiències, resumits en principis de caràcter general, els quals, aplicats a fenòmens aparentment deslligats d'aquelles, s'hi acorden perfectament i permeten fer prediccions confirmades després a satisfacció. La teoria de la relativitat transcendeix de la física, és cert, i algunes de ses conseqüències han de preocupar al filòsof i al biòleg tant o més que al físic mateix, però no és prou lícit combatir-la amb arguments exteriors a la física, i ben clar ho expressa Eddington quan, en sa obra *Espai, temps i gravitació*, diu: «La teoria de la relativitat no té pas per objecte negar la possibilitat d'un temps absolut, sinó la de refusar-li tota intervenció en la nostra ciència experimental actual.» I com la relativitat del temps és la noció més difícil d'admetre i la que més combatuda ha estat per no semblar una idea racional, hem volgut reproduir aquelles paraules al començament d'aquest treball.

Hom creia estar en possessió de mètodes i instruments per a mesurar amb exactitud l'espai i el temps; hi havia, doncs, fonament per a afirmar que els coneixíem abastament; però uns resultats experimentals de l'òptica i l'electrodinàmica evidencien que hi ha algun punt obscur i que els nostres procediments fallen.

* Conferència donada a l'Escola Superior de Bibliotecàries el dia 22 de desembre de l'any passat.

La constància en la velocitat de propagació de la llum en el buit és el resultat a què volem referir-nos i que ha promogut l'actual revisió de conceptes.

LA LLUM COM A FENOMEN ELECTROMAGNÈTIC. — Com en el que seguirà estarem constantment parlant de la propagació de la llum, creiem útil abans exposar la hipòtesi, que no troba contradictors, de què la llum és un fenomen electromagnètic.

Faraday (any 1845) descobrí la rotació d'un pla de polarització produïda per un camp electromagnètic. Era el primer lligam trobat entre la llum i l'electricitat; altres experiments seguien després que confirmaren el parentiu, i Maxwell, en donar-los forma matemàtica, féu l'observació que per a una mateixa quantitat expressada en unitats elèctriques o electromagnètiques s'obtenien valors numèriques la relació entre les quals era el número 300 000, que correspon a la velocitat de la llum a través de l'espai (en quilòmetres per segon). Hom veié, després, que no es tractava d'una senzilla coincidència, sinó que aquell número representava la velocitat de propagació de les ondulacions electromagnètiques, i aquestes, per tant, tenien igual velocitat de propagació a través de l'espai que la llum. Tot són vibracions de l'èter, diferint, unes i altres, en la longitud i la freqüència de la vibració.

És interessant descriure tota la gama de vibracions de l'èter amb els efectes que produeix. En descompondre, mitjançant un prisma de cristall, un raig de llum blanca s'obté un espectre lluminós (roig, taronja, etc., fins al violet) amb una regió superior, anomenada de l'infraroig, dotada de efectes calorífics, i una altre inferior, anomenada de l'ultraviolet, dotada d'efectes químics (impressionar, per exemple, una placa fotogràfica). Aquest espectre representa una petita part de l'espectre complet de vibracions de l'èter, com el quadro següent demostra:

Nom	Octava	Nombre de vibracions per segon	Longitud d'ona	
Ones hertzianes ...	I	I	300 000 qm.	
	35	34 billons	9 mm.	
Regió inexplorada ..	36	69 billons	4,4 mm.	
	39	550 billons	550 microms	
Ones	infraroges ..	40	1100 billons	275 »
		48	281 trillions	1,07 »
calorífiques.	lluminoses ..	49	563 trillions	0,53 »
		50	1130 trillions	0,265 »
	ultravioleta.	51	2250 trillions	0,132 »
		52	4500 trillions	0,066 »
Regió inexplorada ..	64	18 450 quadrillions	0,0165 mil·lèsimes de microm	
Raigs X.....	65	37 000 quadrillions	0,0082 mil·lèsimes de microm	
Regió inexplorada ..				

La indicació d'octava s'ha fet comparant les vibracions de l'èter amb les vibracions acústiques; cada octava representa doble el nombre de vibracions. Totes aquestes vibracions es transmeten a través de l'espai amb la velocitat igual per a totes elles de 300 000 qms. per segon.

EL PRINCIPÍ DE RELATIVITAT DE LA MECÀNICA CLÀSSICA. — Imaginem una partida de billar en un tren o en un vaixell immòbils; suposem després la mateixa partida estant un o altre en marxa, però sense la més lleu trepidació ni balanceig, ço és, movent-se amb velocitat absolutament uniforme. Notaran els jugadors la més lleu diferència en un o en altre cas? Evidentment, no. Totes les jugades s'acompliran de la mateixa manera, sense la més mínima diferència, tant si el tren o el vaixell estan aturats com si es mouen amb velocitat uniforme, de manera que per l'observació de les mateixes el viatger no podrà deduir si *el seu sistema de referència*, ço és, el tren o el vaixell, es mou o no. Aquesta conclusió la podríem estendre a tots els fenòmens naturals que s'acompleixin dintre el tren o el vaixell. Hom pot deduir-ne el següent principi, que és el de la relativitat de la mecànica clàssica: *Les*

lleis de la mecànica són independents de la velocitat absoluta del sistema al qual es refereixen, mentre aquesta velocitat sigui constant.

Podríem objectar, no obstant, que esguardant per la finestra i observant els fenòmens de l'exterior ens donarem perfecte compte que el tren camina i que la via i tot el que ens volta està immòbil. No és cert; l'únic que nosaltres podem afirmar és que ens movem *amb relació* a la via; i si diem que la via està immòbil i nosaltres en moviment és perquè estem acostumats a considerar com a sistema immòbil la Terra (malgrat que aquesta es mou al voltant del Sol amb velocitat molt més gran que no pas el tren en la via. I d'aquesta relativitat del moviment no en dubtarà el que alguna vegada s'ha embarcat i estant el vaixell ancrat hagi pogut notar la perfecta similitud entre l'efecte del corrent de les onades venint a topar contra el vaixell i el de aquest quan avança embestint-les.

Aquest principi de la relativitat de la mecànica ha estat admès i aplicat amb profit a l'astronomia i, en general, a totes les ciències. Semblava, no obstant, fallar en aplicar-lo a la propagació de la llum, com després veurem.

LA LLEI CLÀSSICA DE COMPOSICIÓ DE VELOCITATS. — En un tren hi ha instal·lat un canó que apunta endavant. El tren està aturat; la bala ix del canó amb moviment rectilini i velocitat de 1000 metres per segon (prescindirem que la trajectòria seria parabòlica i la velocitat minvaria per la resistència del'aire). Després, el tren avança amb una velocitat de 30 metres per segon i el canó torna a disparar. Quina serà ara la velocitat de la bala? Si ens referim a la que trobarà un viatger del tren, ço és, si ens referim a la velocitat de la bala *amb relació al tren*, evidentment serà la mateixa d'abans, ço és, 1000 metres; però si ens referim a la que trobarà un observador que està en la via mirant com el tren passa, la velocitat serà $1000 + 30 = 1030$ metres; de anàloga manera, si el canó estava dirigit enrera, la velocitat que aquest observador trobaria fora $1000 - 30 = 970$ metres. Resumim: la velocitat del tren amb relació a la via és de 30 metres; la de la bala amb relació al tren és de 1000 metres; i la de la bala amb relació a la via és la suma o diferència de les ante-

riors. Anomenarem velocitat resultant a l'última i components a les dues primeres, i formularem la llei de composició de velocitats de la mecànica clàssica dient : *La resultant és igual a la suma algebàrica (ço és, suma o diferència) de les components.*

Si el canó no estava encarat exactament en igual o en contrària direcció que la via, és a dir, si la bala era disparada esgaïadament, la llei de composició de velocitats és un xic més complicada, i com per al nostre objecte no és d'interès, no ens en ocuparem.

LA TRANSMISSIÓ DE LA LLUM A TRAVÉS DE L'ESPAI. — La llei de composició de velocitats està en perfecte acord amb el principi clàssic de relativitat i sembla de tota evidència. És, doncs, aplicable a la propagació de la llum a través de l'espai? Aleshores la llum dels estels que tenen un moviment apropant-se a la Terra hauria d'arribar-nos amb més velocitat que el dels que se n'allunyen; però les experiències de l'astrònom de Sitter, referents als anomenats estels dobles, són una prova palesa que no és així, i s'arriba a la conclusió que *la velocitat de la llum no queda influïda per la del focus que l'emet.* Si en el tren, en comptes d'un canó hi instal·làvem un projector lluminós, la velocitat de la llum amb relació a la via, o sia la que abans havem anomenat resultant, seria sempre la mateixa, tant si el tren corria com si estava parat. Hom ja suposarà que el tren representa l'estel i la via representa l'espai.

Malgrat reconèixer que és ben poc correcte, posarem la següent comparació. Representem el focus lluminós per un vaixell; l'espai és el llac d'aigües immòbils on aquell navega; el raig lluminós és un torpill que el vaixell dispara. Hom sap que el torpill es mou per un motor que ell mateix porta i que l'única missió del vaixell és llençar-lo a l'aigua, i després el torpill avança impellit pel propi motor. Evidentment, el torpill correrà amb una velocitat que no dependrà sinó del seu propi motor, la qual cosa vol dir que la velocitat del torpill és independent de la del vaixell que el llença. Aquesta comparació permet fer-se càrrec del bon acolliment que havia de tenir la hipòtesi d'un èter immòbil que omplenés l'espai (èter immòbil representat en l'exemple per l'ai-

gua immòbil). Però, imaginem-nos ara que des d'un altre vaixell mesurem la velocitat del torpill. Si aquest vaixell està immòbil en l'aigua, la velocitat serà la pròpia del torpill, per exemple, 40 metres per segon; però si el vaixell es mou en direcció oposada al moviment del torpill, ço és, anant al seu encontre, i sa velocitat és de 10 metres, la velocitat mesurada (o sia *la velocitat del torpill amb relació al vaixell*), serà la suma d'ambdues, com seria la diferència si el vaixell es movia fugint del torpill. Ço és evident segons la llei de composició de velocitats abans esmentada. Substituïm ara el vaixell per la Terra i el torpill per un raig de llum. Si la Terra està immòbil en l'espai, evidentment que els raigs de llum de tots els estels, com també els produïts pels focus terrestres, haurien d'estar dotats de la velocitat ja coneguda de la llum en el buit, que és d'uns 300 000 quilòmetres per segon; però la Terra es mou al voltant del sol, de manera que no està quieta en l'espai, i la seva velocitat és d'uns 30 quilòmetres per segon, de la qual cosa hom pot deduir-ne que en mesurar la velocitat de la llum no tindria que trobar-se sempre una mateixa valor, sinó que hauria de tenir influència en el resultat la velocitat de la Terra (i, en general, la del sistema solar) a través de l'espai, arribant-se en els casos extrems a una diferència de més de 30 o menys de 30 quilòmetres, segons que la direcció del raig lluminós i el moviment de la Terra estessin en sentit contrari o igual. Michelson va disposar uns experiments d'una gran precisió que haurien posat en evidència una diferència de velocitats de 2 a 3 quilòmetres per segon, i, malgrat que la diferència que era de preveure podia arribar a 60 quilòmetres (ja que $30 - (-30) = 60$) no es va descobrir la més lleu diferència, de manera que la conclusió fou que la velocitat de la llum, amb relació a la Terra, fos quin fos el moviment de la Terra en l'espai i fos quin fos el moviment del focus que l'emettia, era sempre constantment igual a 300 000 quilòmetres per segon.

Calia, doncs, establir una hipòtesi per a explicar aquesta contradicció. La que sembla més lògica és que la Terra arrossega l'èter que l'envolta, com un còs porós, un tros de coc, per exemple, arrossega l'aire que omplena els seus porus. I aleshores era evident que encara que la Terra viatgés a través d'un espai ple

d'un èter immòbil, com que ella arrossegava l'èter que envoltava, no hi havia manera de trobar la diferència cercada i calia renunciar a l'esperança de poder descobrir (gràcies a la diferència de velocitats de la llum) el moviment absolut de la Terra en l'espai, o si es vol dir en termes més modestos, calia renunciar a posar en evidència *un vent d'èter*.

La hipòtesi de l'arrossegament de l'èter és una de les que es manté, en oposició a les hipòtesis de Lorentz i de Einstein, però sembla difícil de defensar, perquè unes experiències de Fizeau, ja antigues, respecte a la velocitat de la llum en l'aigua en moviment, permeten concloure que aquest arrossegament deuria ésser, en tot cas, parcial, i no essent total no s'explica els resultats a què Michelson va arribar. Demés, una experiència de Fizeau, de la qual més endavant parlarem, i que sembla explicable admetent un arrossegament parcial de l'èter, té explicació molt lògica dins la teoria de la relativitat.

Com harmonitzar, per tant, fets en aparença tan contradictoris? Lorentz fa ja bastants anys que en donà una explicació, però, per sa extremada originalitat i per anar contra el sentit comú, no tingué la ressonança que es mereixia. Deia el següent: Aquelles mesures de velocitat són mal fetes, perquè els cossos, quan es mouen en l'èter, es contreen a proporció de la velocitat amb què corren. Ço és, una barra d'1 metre si està immòbil en l'èter, té realment la llargada d'1 metre, però si es mou en ell amb una velocitat de 30 qm. per segon, sa llargada queda disminuïda de cinc milionèsimes de milímetre.

Lorentz, en plantejar sa fórmula, suposa que l'escurçament és un fet real. Posem una comparació, i que ens sigui perdonada sa poca exactitud. Un corrent d'aire deforma un objecte; per exemple, un globus de paper és plegat i rebregat per la ventada. Què d'estrany tindrà, doncs, que un vent d'èter deformi els cossos? Si pensem que en el cos sòlid més dens, és a dir, més atapeït, els porus, ço és, els espais entre els seus àtoms són incomparablement majors que aquests (com si diguéssim, els planetes del sistema solar i les distàncies interplanetàries) no ens ha de produir estranyesa la hipòtesi que un vent d'èter els deformi. I com Lorentz admet una igual deformació per a totes les substàncies,

clar és que té de passar desapercibuda, perquè tant s'escursa l'objecte que es vol mesurar com el metre o instrument que s'aplica.

EL PRINCIPI DE RELATIVITAT RESTRINGIDA. — Einstein accepta les fórmules, però no la interpretació donada per Lorentz; per a ell no existeix un espai absolut, i les dimensions d'un cos tenen un caràcter purament relatiu, depenent de l'observador. Ens posem ran de la via i observem un tren que primer suposem aturat; aleshores podem constatar, per exemple, que els seus vagons tenen dos metres d'alçada i deu metres de llargada. Ara observem el mateix tren que ve d'una banda, a tota velocitat, passa per davant nostre i s'allunya; suposem que la velocitat sigui de 180 000 quilòmetres per segon,* aleshores tindríem la sorpresa de veure com els vagons s'haurien escurçat en un 20 per 100, essent, per tant, de 8 metres de llargada, però l'alçada i totes ses altres dimensions haurien restat inalterades. Si el tren passava amb velocitat molt més petita, per exemple, 180 quilòmetres per hora, o siguin 50 metres per segon, no notaríem l'escurçament, perquè aquest seria únicament de 0'000 000 000 14 mm. aproximadament,

I aquest fenomen és, diríem, recíproc, perquè si nosaltres muntavem al tren i aquest estava parat, veuríem les cases, els arbres, etc., de les proporcions que estem acostumats; però si el tren corria amb la velocitat de 180 000 quilòmetres per segon, ens semblaria que unes i altres s'aprimaven; la casa que abans tenia 20 metres d'ampla, ara en tindria solament 16, i així tot el demés. I encara podríem fer una altra constatació; si, essent la via doble, un altre tren corria al costat del nostre amb igual velocitat, no veuríem en ell la més lleu contracció, ja que respecte a nosaltres no tindria moviment, però si s'aturava, aleshores els seus vagons, en comptes de 10 metres, ens semblarien de 8 metres de llargada.

D'aquestes explicacions hom pot concloure'n el següent:

* Cal que aquesta velocitat sigui constant, sinó el fenomen es complica molt. La velocitat escollida pràcticament és absurda i, demés, els nostres ulls no estan fets per a abastar moviments tan ràpids, però no per ço l'exemple perd sa força.

Tot cos que es mogui en relació a nosaltres experimenta una contracció que és tant més gran com major és sa velocitat. Aquesta contracció és només que en sa dimensió corresponent a la direcció del seu moviment i ses altres dimensions resten inalterades.

Hom pot veure com en aquesta conclusió per a res es parla d'un espai ni d'un moviment absolut. Nosaltres, observadors de la contracció que en sa llargada experimenta el tren, estem immòbils respecte a la via i, en general, respecte a la Terra; res hi fa que aquesta es mogui en l'espai. El nostre sistema de referència és la via, o, si es vol, la Terra, i els resultats que obtenim són vàlids tan sols pels observadors que estiguin immòbils respecte a aquest sistema. Un altre observador muntat en un tren que es mogui, però amb velocitat diferent, trobarà una altra contracció, i una altra també en trobarà un observador que estigui en la Lluna o en algun altre planeta, participant, per tant, del seu moviment.

Però, demés d'aquesta disminució de longitud, hom observaria el següent fenomen: un rellotge instal·lat al tren i que quan aquest estava aturat havíem pogut comprovar que era exacte, quan el tren es mouria amb aquella velocitat de 160 000 quilòmetres per segon, s'endarreraria un 20 per 100, de manera que mentre el nostre correria 10 segons aquell en correria només que 8. I recíprocament, un observador muntat en el tren veuria com el nostre rellotge corria tan sols 8 segons per 10 el seu. Podem concloure'n: *En tot cos o sistema que es mou en relació a nosaltres el temps experimenta un ralentiment, tant més gran com major és la velocitat.*

El factor d'escurçament de longitud i de ralentiment del

temps és $\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}$, essent v la velocitat del cos o sistema

en relació a nosaltres, i essent c la velocitat de la llum en el buit, la valor de la qual és 300 000 quilòmetres per segon.* Admeses la contracció de longituds i el ralentiment dels temps, el principi

* Aquestes i altres fórmules que s'exposen no són necessàries per a la comprensió del text, però s'han judicat interessants per als lectors coïnxedors de l'àlgebra.

de relativitat de la mecànica clàssica resulta d'acord amb la llei de transmissió de la llum; més ben dit, aquelles fórmules han estat establertes per a assolir aquest acord. Així ho hem explicat, i el principi de la relativitat restringida pot anunciar-se amb els següents termes: *Tots els sistemes de referència animats de moviments rectilinis i uniformes són equivalents per expressar les lleis de la naturalesa.*

Les fórmules de transformació per a passar d'un altre sistema de referència són les següents:

$$x' = \frac{x - vt}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}} \quad y' = y; \quad z' = z; \quad t' = \frac{t - \frac{v}{c^2}x}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$$

En aquestes fórmules, les x representen les longituds en la direcció de la via; les y les longituds (per exemple) preses horitzontalment i perpendiculars a la via; i les z les longituds preses verticalment. Ço és, les x, y, z , representen les tres dimensions d'un cos en l'espai. Les que no porten accent es refereixen a la via (o a un tren deturat en ella), i les que el porten es refereixen al tren en moviment uniforme, la velocitat del qual és v ; t i t' són els temps, respectivament, per la via i pel tren, i c representa la velocitat de la llum en el buit.

No admetent la relativitat de les longituds i els temps, les fórmules de transformació per a passar d'un a altre sistema, ço és, les fórmules de la mecànica clàssica són:

$$x' = x - vt; \quad y' = y; \quad z' = z; \quad t' = t$$

Les primeres fórmules són les conegudes amb el nom de *transformació de Lorentz*, i aquestes amb el de *transformació de Galileu*. Aquestes últimes són les que sempre havien estat aplicades, i, en la pràctica, mentre la valor de v , ço és, la diferència de velocitats entre els dos sistemes que es considerin, no tingui una valor enorme, no donen error apreciable, ço que explica que durant tant de temps hagin estat admeses sense cap discussió ni

dubte i que tanta resistència trobin per a sa acceptació les de Lorentz.

La llei de propagació de la llum en el buit queda complerta tant pel sistema via com pel sistema tren en la transformació de Lorentz; més ben dit, aquestes fórmules han estat establertes perquè responguin a la condició que la velocitat de la llum en el buit valgui 300 000 quilòmetres tant per l'observador de l'un com de l'altre sistema. Als qui tinguin coneixements de geometria analítica els serà planer fer la comprovació que si un raig de llum es tramet al llarg de la via, segons la llei $x = ct$ (ço és, que la llum a cada segon corre c quilòmetres) reemplaçant x pel producte ct en les fórmules primera i quarta, resulta $x' = ct'$. Podran, també, comprovar com fent el mateix amb les fórmules de transformació de Galileu la llei $x = ct$ es converteix en $x' = (c - v)t'$, de manera que el raig de llum tindria menys velocitat (o més si hom operés la transformació en sentit invers) per al sistema tren que per al sistema via, i ja sabem que l'experiència ho desment.

LA LLEI DE COMPOSICIÓ DE VELOCITATS. — De les fórmules de Lorentz hom pot deduir la llei de composició de velocitats que cal aplicar en comptes de la llei clàssica a la que ja abans ens havíem referit i segons la qual la resultant és igual a la suma de les components. Aquesta llei, que era tinguda, podríem dir, com un fet d'experiència i de sentit comú (i que fàcilment pot deduir-se de les fórmules de transformació de Galileu), és només que una aproximació que equival a cometre l'error de considerar la velocitat de la llum com a una valor infinita. Ço és, equival a despreciar el temps que la llum inverteix en propagar-se. La fórmula correcta, deduïda de la transformació de Lorentz, diu:

$$W = \frac{v + w}{1 + \frac{v \cdot w}{c^2}}$$

essent v i w les components i W la resultant.

Aplicada al cas anterior, i suposant que la velocitat del tren fos com abans de 180 000 quilòmetres per segon i que un viat-

ger muntat en ell caminés per un passadís en igual sentit que el tren amb una velocitat de 100 000 quilòmetres per segon, la seva velocitat respecte a la via seria de 233 333 quilòmetres per segon, en comptes de $100\ 000 + 180\ 000 = 280\ 000$ que ens donaria la llei clàssica de composició de velocitats.

Per a les velocitats que en Mecànica i Astronomia s'apliquen, la diferència de resultats entre una i altra llei és tan petita que hom no pot apreciar-la, però l'experiment de Fizeau, al qual ja ens havem referit abans, dóna la raó a la llei formulada per Einstein, el qual el considera com la *prova crucial* de la seva teoria. En aquest experiment el tren és un tub ple d'aigua, que està immòbil o circula per ell (com el tren en el nostre exemple) i el viatger és un raig de llum que travessa el tub de llarg a llarg. La velocitat que hom troba per al raig de llum relativament al tub, no és pas la suma de la de l'aigua i de la del raig de llum que circula per aquesta, sinó que és inferior i està d'acord amb la fórmula de composició de velocitats donada per Einstein.

Ara una observació, abans de prosseguir. Hom dirà, per a posar d'acord la teoria de la relativitat i el sentit comú: l'observador situat a la via no s'erra quan mesura les longituds i els temps dels objectes immòbils respecte a la via, però sofreix una mena d'*il·lusió òptica* quan estén les seves mesures al tren i altres objectes que estan en moviment. Recíprocament, el viatger del tren no s'erra en mesurar longituds i temps del tren mateix, però sofreix una il·lusió òptica en estendre ses medicions a la via i altres objectes en moviment en relació al tren. Hom no pot admetre aquesta explicació; refusada la noció de temps i espai absolut, tanta raó té l'observador situat a la via quan diu que els vagons del tren mesuren 8 metres, com el viatger que diu que en tenen 10. Temps i espais considerats isoladament no són, podríem dir, realitats del món físic, sinó ficcions. Cal lligar uns i altres per a arribar a una noció, o, si es vol, a una mesura que tingui igual valor per a un com per a altre observador; aquesta noció és la d'*interval*, la que provarem de donar a entendre dient que ve a representar la distància a través de l'espai i a través del temps que separa dos fets. Aquesta distància té la mateixa valor qualsevulla que sia el sistema de referència (ço és, la via, el

tren, etc.) que s'hagi utilitzat; constitueix el que se'n diu una *invariant*.

Hom compren com aquest interval pot ésser constant, recordant que el que nosaltres abans hem anomenat factor d'escurçament, escurça la distància però allarga el temps, ja que en el nostre exemple vuit segons del sistema mòbil *duren tant* com deu segons del nostre sistema.

LA QUARTA DIMENSIÓ. — Hom diu que l'espai té tres dimensions; en la geometria de l'espai la posició d'un punt ve caracteritzada per sa distància a tres plans coordenats. És el mateix que fa el geògraf quan diu, per exemple, que el cim de Sant Jeroni de Montserrat està situat a $41^{\circ} 36'$ de latitud nord, a $1^{\circ} 50'$ del meridià de Greenwich i a una alçada sobre el nivell del mar de 1,236 metres. Aquest sistema geogràfic de coordenades és diferent del que s'acostuma a usar en geometria, però el fonament és el mateix, i sempre hi ha tres indicacions. És també el mateix que si nosaltres diguéssim que el llum d'una habitació està a 3 metres d'una paret, a 2 metres de l'altre (contigua a la primera) i a 2,50 metres de terra; en aquest exemple els tres plans de referència serien dues parets contigües i el sòl de la habitació.

Però si es tracta d'un punt o objecte mòbil, per a definir sa posició cal afegir la indicació del temps, i aleshores són quatre les indicacions a fer; ço és, el punt es troba a tal lloc (o sien tres indicacions o coordenades de posició) i a tal moment (o sien una coordenada de temps). Aquestes quatre coordenades, ço és, aquestes quatre indicacions caracteritzen el que se'n diu el *continuum d'espai-temps*, o si es vol dir més clarament, el *món físic*.

Un món de quatre dimensions és difícil de representar, nosaltres ens fem càrrec que una recta té una sola dimensió, que un pla en té dues i que l'espai en té tres; però, com concebre un *superespai* de quatre dimensions? Els nostres sentits no són aptes per a concebre'l, és cert; però la geometria analítica permet estudiar-lo amb tota facilitat; i els punts d'aquest *superespai* (els fets o fenòmens, podríem dir, del món físic) vénen caracteritzats per quatre coordenades, tres d'elles de posició i l'altre de temps. Fent que aquesta coordenada de temps no sigui direc-

tament el temps, sinó el seu producte per 300 000 (velocitat de la llum en el buit) i per la quantitat imaginària $\sqrt{-1}$, hom arriba a fórmules en les quals les quatre coordenades juguen un mateix paper, és a dir, s'estableix com una confusió entre espai i temps i aquest continuum d'espai-temps ve a ésser de qualitats semblants a les de l'espai. Dit en altres termes: així com de la noció de línia passem a la de superfície, i de la noció de superfície passem a la d'espai, de la noció d'espai passem a la de continuum d'espai-temps o món físic.

En aquest continuum d'espai-temps (i també, per tant) en la noció d'interval les distàncies es transformen en temps i vice-versa, de manera que distàncies i temps perden sa significació característica i vénen a ésser el mateix. Per això abans havíem dit que en el continuum espai-temps les quatre dimensions hi juguen igual paper, i també queda aclarat com les nocions de temps i espai són relatives a l'observador, tot quedant com a noció fonamental, de caràcter absolut, l'interval. És degut a aquest caràcter de l'interval que alguns diguin que el qualificatiu de relativistes no escau gaire a les teories d'Einstein.

ELS CONCEPTES DE MASSA I ENERGIA. — Altres conceptes que cal revisar són els de massa i energia perquè els hi sigui aplicable el principi de relativitat. No insistirem gaire en aquest punt, per la dificultat d'exposició en un estudi breu com el present, limitant-nos a exposar la conclusió a què s'arriba i que és la següent: Un cos mòbil (per exemple la Terra), que rep energia en forma de radiació (la llum i calor del Sol) sense que sa velocitat es modifiqui, experimenta un augment d'energia el qual representa un augment de massa. La comprovació directa d'aquest fet no sembla per ara possible, però del càlcul hom dedueix, per exemple, que l'augment de massa que la Terra diàriament experimenta per raó del mateix equival a unes 160 tones.

El principi de la conservació de l'energia, així com el de conservació de massa, desapareixen isoladament per a fondre's en un de sol. Ja no podem dir: 1 gram d'hidrogen i 8 d'oxigen formen 9 grams d'aigua (principi de la conservació de massa), perquè en formar-se l'aigua cremant l'hidrogen amb l'oxigen es des-

pren calor (unes 34 calories), i com aquesta energia calorífica té la seva massa i, per tant, ha de pesar, l'aigua resultant no arribarà a pesar 9 grams, però la diferència que resulta, segons el càlcul, és insignificant. Per raó semblant, un cos quan està calent ha de pesar més que quan està fred; com, direm, ens han pogut passar desapercebuts aquests fets fins avui? La raó és senzilla: no disposem de balances ni de mitjans de comprovació prou precisos per a tals petiteses. El *ràdium* desprèn energia constantment; sembla ésser-ne una inexhaurible font. És que va desintegrant-se, sa massa es converteix en energia parcialment, de manera que a mesura que desprèn energia va perdent pes.

Per a donar idea de la relació entre la massa i l'energia, direm tan sols que la calor que es desprèn en la combustió de 3 000 tones de carbó de pedra pesa escassament 1 gram.

Des del moment que la llum i la calor pesen, els seus raigs han d'ésser desviats per l'acció de la gravetat, com ho és una pedra o el projectil d'un arma de foc; la desviació prevista deguda a l'atracció terrestre és tan petita, que no pot posar-se de manifest. L'atracció solar, en canvi, és molt més poderosa, i en l'eclipse de sol que tingué lloc en maig de 1919, fou comprovat com realment la llum dels estels pròxims al sol, és a dir, els raigs dels quals per a arribar a la terra tenien de passar arran mateix del sol, eren desviades per la força atractiva del mateix.

LA VELOCITAT DE LA LLUM COM A VALOR LÍMIT. — La velocitat de la llum en la teoria de la relativitat ve a ésser el que el signe ∞ (infinit) en matemàtiques. Abans ja ho hem dit; la velocitat del focus lluminós no es suma ni es resta de la velocitat de la llum. És el mateix que en matemàtiques, quan s'escriu, per exemple, $\infty + 4 = \infty$, el que, traduït en paraules, vol dir que la valor d'una quantitat infinita no queda alterada per l'addició (o substracció) d'una de finita. Comprovi's, també, en la fórmula abans exposada de composició de velocitats, i hom veurà com sumant dues velocitats iguals a la de la llum, ço és, fent $v = w = c$ resulta $W = c$. Per què, preguntarem, no pot capir-se una velocitat major que la de la llum en el buit? La raó és

la següent : la massa* augmenta en augmentar la velocitat (és una conseqüència que hom pot deduir dels conceptes de massa i energia de la teoria de la relativitat) i l'energia que caldria per a comunicar a un cos una velocitat igual a la de la llum seria infinita. Conseqüència : no és possible imprimir a un cos una velocitat superior ni igual a la de la llum en el buit.

* * *

NECESSITAT DE GENERALITZAR EL PRINCIPI DE RELATIVITAT.
 — Quan dèiem que tots els fenòmens i les lleis de la naturalesa eren les mateixes dintre el tren o el vaixell, tant si estaven immòbils com si es movien, posàvem la condició que el seu moviment fos uniforme i rectilini, ço és, que fos de direcció i velocitat no alterades. En efecte : si el tren disminuïa ràpidament sa velocitat, les boles del billar de què parlàvem, per efecte de la inèrcia es precipitarien cap endavant, com volent continuar amb el mateix moviment; si el tren, en canvi, accelerava els eü moviment, les boles recularien damunt del billar. El viatger desprevingut, si no trobava de seguit un punt d'apoi, cauria endavant o enrera, sofrint, el mateix que les boles de billar, els efectes de la inèrcia. Si el tren entrava en una corba accentuada, també per efecte de la inèrcia (manifestada en forma de força centrífuga), tot en el tren es decantaria cap a la banda exterior de la corba, com volent oposar-se a la variació de la direcció.

El viatger, les boles del billar, i, en general, tot el tren en conjunt, sembla experimentar els efectes del canvi de velocitat com a fenomen intrínsec al tren mateix, prescindint completament del que passa al defora; i no cal fer cap comparació amb l'exterior (és a dir, la via) per a saber si el moviment canvia o no. Aquestes consideracions semblen dur la conseqüència que el moviment és uniforme en si mateix, és a dir, ho és en absolut i no relativament, per exemple, a la via. Dir que un moviment és uniforme en absolut, és reconèixer l'existència d'un espai i d'un temps absoluts; la conclusió anterior és inacceptable, per tant,

* Més endavant s'explica el concepte de *massa*.

dintre la teoria de la relativitat, i cal cercar un altre explicació, que en les següents planes s'anirà veient, que permeti generalitzar el principi de la relativitat.

LA MASSA D'INÈRCIA.—Suposem un tren molt llarg i amb vagonos molt carregats; sa *massa* serà considerable. La màquina, si no és molt potent, tardarà molt de temps en imprimir-li sa velocitat de règim, ço que equival a dir que l'acceleració serà molt petita. Inversament, tant com més reduït sia el tren més gran serà l'acceleració. Entenem per massa la quantitat de matèria que el cos (el tren) conté;¹ per acceleració, l'augment de velocitat a cada unitat de temps.² Diem que la resistència que el tren oposa al moviment és deguda a sa inèrcia; com més massa, més inèrcia té, i, per tant, a aquesta massa és ben lògic anomenar-la *massa d'inèrcia*. Observi's que per a res hem parlat de pesos ni de gravitació, malgrat que la forma pràctica de mesurar masses és comparant pesos.³

Aquesta mateixa inèrcia, que era la que s'oposava a què el tren adquirís sa velocitat de règim, un cop aquesta assolida, i suposant que no hi hagués resistència passiva ni fregament de cap mena, faria que el tren conservés indefinidament sa velocitat, fet que es resumeix en el principi, ja formulat per Galileu en el segle XVII, que diu que *tot cos en moviment que no experimenta els efectes de cap força perturbadora continua el seu moviment indefinidament en línia recta i velocitat constant*, i que ningú fins a Einstein havia posat en discussió.⁴

LA MASSA PESANT. — Tots sabem com els cossos cauen amb moviment uniformement accelerat; l'acceleració és, a la super-

1. Per exemple, 10 litres de benzina tenen igual massa que 7 d'aigua.

2. Per exemple, que al cap d'un segon la velocitat passi de 0 a $1\frac{1}{2}$ metre; després d'un altre, arribi a 1; i així, seguint guanyant mig metre per segon, de manera que al cap de deu segons la velocitat seria de 5 metres.

3. És una forma indirecta i que exigeix certes restriccions o aclaracions, ja que una mateixa massa als pols té un lleugerament superior que a l'Equador; però a la Lluna, per exemple, pesaria molt menys que a la Terra.

4. No és que la teoria de la relativitat el negui, sinó que per a ella aquest principi careix de sentit.

fície de la terra, igual a 9,8 metres, i és igual per a tots els cossos. Si un tros de ferro cau més de pressa que un full de paper és degut a la resistència que l'aire l'hi oposa, però en el buit ambdós caurien amb igual moviment; ço és, al cap d'un segon tindrien una velocitat de 9,8 metres; al cap de dos segons, de 19,6 metres; al cap de tres, 29,4, i així successivament. El pes d'un cos no és altra cosa que la força d'atracció que sobre d'ell exerceix la Terra, i com major és la quantitat de matèria que conté, major és aquella força i més, per tant, pesa el cos. Per exemple : l'atracció que la Terra exerceix sobre una massa de 10 litres de benzina, o sobre una massa de 7 litres d'aigua, és de 7 quilograms;* i l'atracció que exerceix sobre una massa de 20 litres de benzina o 14 litres d'aigua és de 14 quilograms.

La distinció entre massa d'inèrcia i massa pesant no es fa en la mecànica, ni cal fer-la, perquè ambdues són idèntiques, la qual cosa vol dir que per als efectes de la inèrcia i de la gravetat la matèria es comporta d'una manera absolutament igual. Aquest fet, que podria qualificar-se de sorprenent si no fos que sa mateixa universalitat sembla interdir l'adjectiu, no havia rebut fins a Einstein cap explicació satisfactòria, ni s'havia intentat fer-lo servir de lligam entre els fenòmens gravitatoris i els d'inèrcia.

ELS CAMPS DE GRAVITACIÓ. — La força d'atracció sembla posseir tots els caràcters d'una acció exercida a distància entre els cossos celestes a través de l'espai. La Terra, per exemple, és atreta pel Sol, i si no cau en ell és perquè a cada moment la força d'atracció d'aquest és equilibrada per la força centrífuga deguda al moviment de translació de la Terra al voltant del primer; i així per als altres planetes, i, en general, per a tots els astres. La llei de Newton, segons la qual els cossos s'atrauen en raó directa de ses masses i inversa del quadrat de les distàncies, no obliga, però, a acceptar l'acció a distància; Newton ja no hi creia, i és curiós de notar com en tots els temps físics i filòsofs han cercat explicacions per a substituir l'acció a distància per un *vis a tergo*

* En una nota anterior ja dèiem que el pes variava d'un punt a l'altre de la superfície de la Terra. L'acceleració, en conseqüència, varia també lleugerament, i la valor consignada ve a ésser un terme mig.

en tota mena de fenòmens, i hom pot dir que aquesta repugnància, de la qual ja participava Aristòtil, ha estat el més poderós propulsor en favor de la teoria de l'èter i de la dels anomenats camps gravitatoris i camps magnètics i elèctrics.

Cadascun cos celeste se suposa que influeix sobre l'espai del seu voltant creant-li un camp gravitatori; així en llençar nosaltres una pedra en l'aire, després d'eivar-se cau, perquè l'hi obliga el camp gravitatori que envolta la Terra. Si la Lluna no cau a la Terra, és perquè la força centrífuga creada per son moviment al voltant d'aquesta equilibra la força atractiva. Els camps gravitatoris es combinen entre ells, de manera que podem dir que el Sol atrau a la Terra, però també aquesta atrau el primer. Un exemple patent de la combinació dels camps gravitatoris està en les marees originades per la combinació dels camps gravitatoris terrestre i llunar.

COMPARACIÓ ENTRE ELS CAMPS GRAVITATORIS I ELS MAGNÈTICS I ELECTROSTÀTICS. — Un iman crea un camp magnètic i els cossos magnètics que s'hi troben són atrets per aquell amb més o menys força segons sia la substància. Per exemple: un iman que atrau a un tros de ferro de massa per exemple igual a 10 amb una força igual a 4 atrau a un tros de níquel d'igual massa amb una força igual a 1; ço és, l'acció atractiva sobre el ferro és quatre vegades més forta que sobre el níquel. Si en comptes de níquel es tractés d'un cos no magnètic, com, per exemple, el vidre, l'acció atractiva seria nulla. La conseqüència que hom en dedueix és que l'acció que exerceix un camp magnètic sobre una substància depèn de la naturalesa d'aquesta. Conseqüències semblants podríem deduir respecte a l'acció dels camps elèctrics, i aquest fet ens dóna la diferència essencial entre els camps gravitatoris i tots els altres, és a dir, entre la gravitació i les altres forces magnètiques i elèctriques. Hom pot, també, fer notar la diferència essencial de què per mitjà d'una pantalla apropiada podem substraure un cos a la influència d'un camp magnètic o elèctric, però la pantalla per als camps gravitatoris sols existeix en les novel·les científiques.

SIMILITUD ENTRE UN CAMP GRAVITATORI I UN MOVIMENT UNIFORMEMENT ACCELERAT. — Imaginem-nos, diu Einstein, ben lluny de la Terra i de tot astre, en una regió de l'espai en la qual no arribi la influència de cap camp de gravitació; suposem-nos viatgers d'un obús com el que Juli Verne concebia per a arribar a la Lluna. L'obús viatjarà per aquell espai amb velocitat uniforme i moviment rectilini; el viatger no s'apercebrà del seu moviment i si l'obús no es movia registraria exactament els mateixos fenòmens. Per a la nostra argumentació tant se val, doncs, que l'obús estigui immòbil com dotat d'un moviment uniforme.* L'absència d'una força atractiva farà que el viatger hagi perdut son pes i que es comporti dintre de l'obús d'una manera semblant a una bomba mig desinflada de gas, quan sa densitat és igual a la de l'aire i que el més lleu corrent o una dèbil impulsió la fan pujar o baixar; un lleuger cop de peu al sòl de l'obús l'enviarà al sostre, i, igualment, apoiant-se contra aquest tornarà al sòl. Si deixa un objecte al mig de l'obús, malgrat no apoiar-lo enlloc, hi romandrà, ja que no hi haurà cap força que le'n tregui.

Però suposem, ara, que en el sostre de l'obús, i per sa part exterior, hi tenim lligada una corda, i exercint una tracció continuada fem que l'obús vagi guanyant velocitat; que el seu moviment sia accelerat uniformement, i que a cada segon sa velocitat augmenti en 9,80 metres, per exemple. L'objecte que estava immòbil a meitat de l'obús, com que no quedarà estirat per la corda no participarà del seu moviment, i, relativament a l'obús, tindrà un moviment uniformement accelerat i de sentit contrari, de manera que es dirigirà contra el sòl amb una acceleració de 9,80 metres per segon, exactament com quan a la Terra queia, dirigint-se contra la seva superfície. El seu moviment serà, per tant, exactament igual a un moviment de caiguda, i el viatger, ignorant de l'existència de la corda i de la tracció que s'hi exerceix, conclourà que l'obús sofreix els efectes d'un camp de gravi-

* Parlem, per a major claredat, del moviment de l'obús com admetent l'existència d'un moviment absolut en l'espai, i això es contradia amb el principi de relativitat. Però ja que diem que tant se val que l'obús estigui immòbil com dotat d'un moviment uniforme, la incorrecció és perdona-ble, tot estalviant-nos moltes paraules.

tació igual al que regna a la superfície de la Terra. Ell mateix, que rep a través de ses cames la tracció de la corda, no judicarà pas que es tracta de l'esforç que el sòl de l'obús li tramet en comunicar-li el moviment uniformement accelerat, sinó que conclourà que està en un camp gravitatori i que, per tant, el seu cos torna a pesar com quan era a la Terra. Per fi, si s'adona que al sostre hi ha una corda tivant, deduirà que l'obús està penjat d'ella, i mai podrà arribar a suposar que aquest camp gravitatori sigui una il·lusió seva produïda per un moviment uniformement accelerat.

Continuem l'argumentació. Si prenem com a sistema de referència l'obús mentre es mou amb moviment uniformement accelerat, tindrem creat un camp de gravitació. Si prenem el mateix o un altre obús continuant com estaven abans de rebre la tracció de la corda, no hi haurà camp gravitatori, sinó simplement un cos que es mou amb moviment uniformement accelerat. Això no vol dir que sia possible, escollint un apropiat sistema de referència, anullar en tota sa extensió un camp gravitatori, com és ara el terrestre. Hom pot, però, anullar-lo en un punt determinat. La vagoneta d'una muntanya russa, mentre baixa amb moviment accelerat, fa disminuir el camp gravitatori dels que hi munten, i si arribés a caure lliurement (amb una acceleració de 9,8 metres per segon), el camp gravitatori desapareixeria per complet per als seus tripulants.

Prenem un altre exemple tret de la realitat mateixa i al que ja abans hem utilitzat : el viatger del tren, en notar la batzegada produïda per una ràpida arrencada, té el dret de suposar que es troba en un camp gravitatori que atrau les masses cap a la cua del tren; quan el tren cessi d'accelerar sa marxa i mantingui uniforme sa velocitat, dirà que el camp gravitatori ha desaparegut; i si el tren es detura, mentre dura el ralentiment de la velocitat, podrà sostenir que s'ha produït un nou camp gravitatori, opost al primer, que atrau les masses vers el cap del tren.

La similitud, doncs, entre un camp gravitatori i un moviment uniformement accelerat és evident. Els fenòmens gravitatoris i els d'inèrcia són idèntics, podríem dir, i hom veu la possi-

bilitat d'encloure'ls en una mateixa teoria, que és el que Einstein ha fet en sa teoria de la relativitat generalitzada.

DE LA RELATIVITAT DELS MOVIMENTS. — Suposem que un observador situat a la via deixa caure una pedra; ell trobarà que la pedra cau amb moviment rectilini uniformement accelerat. Que un viatger en el tren, mentre aquest està en el període d'accelerament o ralentiment de sa velocitat (ço és, quan es mou amb relació a la via amb moviment uniformement variat, tant si és accelerat com retardat), observi la caiguda de la pedra; ell trobarà que la pedra cau, no verticalment, sinó inclinadament, i amb velocitat uniforme. Suposem ara que el mateix viatger del tren faci l'observació quan el tren es mou amb velocitat uniforme; trobarà que la pedra cau amb velocitat creixent i descrivint una corba (que serà parabòlica). De manera que el moviment de caiguda de la pedra per al *sistema via* és rectilini i accelerat; per al *sistema tren en acceleració* és rectilini i uniforme, i per al *sistema tren en marxa uniforme* és parabòlic i accelerat. Molts altres exemples com aquest podrien exposar-se, però creiem que aquest és suficient per a fer veure la relativitat dels moviments i que els mateixos motius té l'observador de cada un d'aquests sistemes per a dir que el moviment és realment tal com ell el troba i defineix.

Einstein, en la teoria de la relativitat generalitzada, estudia el moviment de la pedra (continuem referint-nos a l'anterior exemple), donant la llei del moviment en forma que no depengui del sistema de referència escollit i la restricció que exigia que el sistema posseís un moviment uniforme i rectilini desapareix. Cal, però, advertir que voler resumir dient que *tots els sistemes de referència són equivalents per a expressar les lleis de la naturalesa*, dóna una idea del què és el principi de la relativitat generalitzada, però no n'és una definició correcte.

ELS MOVIMENTS DE ROTACIÓ. — Una forta objecció al principi de la relativitat generalitzada sembla trobar-se en la producció de la força centrífuga quan una massa està dotada d'un moviment rotatori. La rotació de la Terra ens seria coneguda

encara que suposéssim que per estar rodejada d'una atmosfera impermeable a la llum del Sol i dels estels ignoréssim la ruta diària que els astres segueixen pel firmament. Hi ha un experiment, el del pèndol de Foucault* que el posaria en evidència. La força centrífuga era atribuïda a la inèrcia, que feia que cada partícula del cos en rotació tingués la tendència d'escapar-se per la tangent, i ja que la força centrífuga es manifesta en la superfície de la Terra (combinant-se amb l'atracció), i que en l'Equador té son màxim valor i en els pols és nul·la, era evident que la rotació de la Terra sobre son eix era un fet real, absolut, i que no era equivalent dir que la Terra estava fixa i tota la resta de l'Univers donava un tom diari al seu entorn, o dir que l'Univers estava fixe i que la Terra tenia un moviment de rotació. La conseqüència forçosa és la de l'existència d'un moviment absolut, i, per tant, d'un espai també absolut.

Però, segons la teoria de la relativitat generalitzada, inèrcia i gravitació són el mateix, i la força centrífuga no és altra cosa que l'atracció que sobre el cos que gira exerceix l'Univers. Si aquest estava format només que de la Terra i res més existís fora d'ella, no hi hauria força centrífuga i el pèndol de Foucault no donaria pas cap desplaçament angular. Tampoc podríem dir que la Terra rodava o no, mancats com ens trobaríem de cap punt o sistema de referència que ens guiés. Per a les fórmules de la relativitat generalitzada tanta raó ve a tenir Copèrnic com Ptolemeu.

LA CURVATURA DE L'ESPAI. — Una de les més interessants conseqüències a què arriba la teoria de la relativitat generalitzada és que un camp de gravitació determina una curvatura de l'espai, i en moure un cos en l'espai en què regna el camp de gravitació, té de sofrir una certa deformació; dit més clar, en moure un cos en un camp de gravitació forçosament té de deformar-se.

* Un pèndol format per un llarg fil de cer, del qual en penja un pes, i que va oscil·lant lliurement durant tot un dia només que per l'impuls inicialment rebut. El pla d'oscil·lació, si al començament era, per exemple, de N. a S., anirà girant, i al cap de sis hores serà d'E. a O., al cap de dotze serà de S. a N., i a les vint-i-quatre hores haurà descrit una volta completa.

Comencem per fixar-nos en la propietat que té una línia recta de què qualsevol segment (qualsevol tros) és superposable en qualsevol altra part d'ella. Provem ara de fer el mateix amb una línia corbada tal com una espiral, i veurem com la superposició no és en manera alguna possible, per la raó que la curvatura dels segments és variable (com més cap al centre el prenguem, més exagerada serà sa curvatura). Si en comptes de tractar-se d'una espiral fèiem la prova amb una circumferència, veuríem que la superposició és possible d'igual manera que ho és en la recta, i això és degut a què la circumferència és una línia de curvatura constant, i una recta pot pendre's com una circumferència de raig infinit, ço que equival a dir de curvatura constantment nulla. Reprenent l'exemple de l'espiral i materialitzant aital corba en quelcom elàstic, com, per exemple, una molla de cer de rellotge, podrem fer la superposició deformant el segment, ço és, si prenem un segment de la part interior de la molla, per a superposar-lo a un segment de la part exterior, caldrà deformar-lo, redreçant-lo un xic, és a dir, treure-li curvatura. Podem, doncs, concloure que per a transportar un segment d'una línia corbada d'una a altra regió de la mateixa, cal, en general, que sofreixi una certa deformació i que aquesta deformació únicament és nulla quan la línia és de curvatura constant (línia recta o circumferència).

Ço que s'ha explicat per les línies pot estendre's a les superfícies. Una superfície és un contínuum de dues dimensions (així com una línia és un contínuum d'una dimensió); una superfície pot ésser de curvatura nulla, i aleshores s'anomena pla; pot ésser de curvatura constant, i constitueix una superfície esfèrica; i, per fi, pot ésser de curvatura variable, com, per exemple, un con o un elipsoide. Retallem un tros d'un pla, i veurem com és superposable, sense la més lleu deformació, a una altra regió qualsevulla del mateix; retallem un tros de superfície esfèrica i farem igual constatació (s'entén, un tros de superfície esfèrica aplicat damunt d'una superfície esfèrica d'igual radi); intentem-ho, ara, per una superfície de curvatura variable, la que podem materialitzar en la closca d'un ou (prescindint de sa gruixària). És evident que no podrem adaptar exactament un tros arrencat, per exemple,

de vora la punta sobre el costat o sobre l'altre extrem, perquè la curvatura d'aquell tros és més exagerada que la de les regions de la superfície amb les que pretenem fer-lo coincidir. Si volem aconseguir-ho, cal que la superfície sia deformable. És, doncs, evident, que per a transportar un fragment de superfície corbada d'una a altra regió de la mateixa, cal, en general, que sofreixi una certa deformació.

Tots els que han estudiat geometria podran haver notat que la geometria de l'espai és com una repetició de la geometria plana. Coneixent aquesta, hom té molt d'avançat per a entrar en la de l'espai. I això és degut a què es considera a l'espai com desproveït de curvatura; ço és, així com de les propietats de la línia recta es passa a les de la superfície plana, de les d'aquesta es passa a les de l'espai. Era considerat com un fet experimental i com a una veritat de sentit comú, que els cossos podien ser transportats d'una a altra banda de l'espai sense sofrir deformacions i no es posava en dubte que l'espai en el que vivim tenia les mateixes propietats geomètriques que l'espai que els geomètres, des del temps d'Euclides, tenen ben estudiat i que hom anomena *espai euclidià*. Però una superfície corba té la seva geometria, més complicada, és cert, però igualment perfecta que la del pla. I aquesta geometria pot generalitzar-se a l'espai, i així ho feren diversos geomètres molt abans que aparegués la teoria de la relativitat, de manera que Einstein trobà ja preparada la tasca per a la generalització de sa teoria.

En resum : no hi ha cap raó per a afirmar que l'espai del món físic és euclidià. Afegirem que l'espai no és euclidià en una pareguda proporció, que la Terra no és plana, i si fins ara la curvatura de l'espai havia passat desapercebuda, val a dir també que l'home tardà molts segles en adonar-se que la Terra en què vivia no era plana.

L'ÈTER I LA TEORIA DE LA RELATIVITAT. — Acabarem aquesta rudimentària exposició de la teoria de la relativitat indicant com es fa compatible dins d'aquesta la hipòtesi d'un èter que ompleni l'espai. Einstein exposa sa teoria sense necessitat de parlar de l'èter. Hom diria que fa gala d'ignorar-lo, però és perquè, en sa

teoria, èter i espai vénen a ésser sinònims, i quan parla d'espai pot sobreentendre's que es refereix a l'èter.

La hipòtesi d'un èter que és arrossegat per la matèria (èter de Hertz) i la hipòtesi d'un èter immòbil (èter de Lorentz) estan en contradicció amb els experiments de Fizeau i de Michelson. Tampoc és plausible la hipòtesi d'un arrossegament parcial. Sembla, doncs, que la conclusió més senzilla és la de negar-li l'existència; però, aleshores, hi ha que admetre l'acció a distància, perquè les hipòtesis dels camps gravitatoris i els camps electromagnètics no poden subsistir si no se suposa ple l'espai de quelcom que sia susceptible de produir-los. I la propagació de la llum, així mateix, i tots els variats fenòmens d'aberració, interferències, etc., es queden sense l'explicació tan satisfactòria que troben admetent l'existència de l'èter. Demés, des del moment que l'espai se suposa dotat de qualitats físiques (que no altra cosa és la condició de pendre curvatures), ben lògic és denominar-lo èter, per a distingir-lo de l'espai euclidià dels geomètres; però les propietats d'aquest èter ben poc tenen que veure amb les que abans se li atribuïen. La confusió prové de voler-li atribuir qualitats per comparació amb la matèria; principalment a l'èter no li és aplicable la noció de temps i, per tant, no té sentit dir si està en moviment o no (moviment vol dir recórrer un espai en un temps). Amb aquestes restriccions la hipòtesi de l'èter no solament és admissible, sinó que és quasi necessària a la teoria de la relativitat.

* * *

NOTES ACLARATÒRIES A LES FÓRMULES DE LA RELATIVITAT RESTRINGIDA I A LA NOCIÓ D'INTERVAL. — Redactem aquestes ratlles finals destinades als lectors posseïdors d'algunes nocions d'àlgebra i mecànica, amb un exemple a base d'aquell tren imaginari mantes voltes citat.

L'observador en la via mesura aquesta amb tota escrupulositat i marca dos punts en ella, que anomenarem *A* i *B*, distants 700 000 qm. En aquesta via hi corre un tren de considerable longitud i amb una velocitat que l'observador de la via mesurarà de la següent manera : marcarà un punt en el tren, que anomena-

rem A' , i després, amb un rellotge, quan el tren corri, mirarà el temps que tarda el punt A' en passar des del punt A al B . Suposem que trobi 3,89 segons; la velocitat, que anomenarem v , serà

$$v = \frac{700\ 000}{3,89} = 180\ 000 \text{ qm.}$$

Sobre el tren, que podem imaginar com una llarga plataforma, hi corre una motocicleta amb una velocitat $w = 100\ 000$ qm. per $1''$; aquesta velocitat estarà mesurada amb relació al tren seguint igual procediment, ço és, un viatger marca dos punts en el tren, que distin, per exemple, 400 000 qm., i amb un rellotge troba 4 segons com a temps que tarda el motorista en passar de l'un a l'altre punt, i dividint la distància pel temps dedueix aquella velocitat. El viatger està immòbil en el tren, i és indiferent que el tren corri o no sobre la via mentre ell fa l'experiment.

Segons la fórmula de composició de velocitats abans exposada, la velocitat del motorista amb relació a la via no serà la suma de la del tren i de la del motorista (que seria $180\ 000 + 100\ 000 = 280\ 000$ qm.), sinó la següent, que anomenarem W :

$$W = \frac{v + w}{1 + \frac{v \cdot w}{c^2}} = 233\ 333 \text{ qm.}$$

per tant, el temps que tardarà en passar des del punt A al B serà

$$\text{temps} = \frac{\text{espai}}{\text{velocitat}} = \frac{700\ 000}{233\ 333} = 3''$$

El viatger en el tren, si pren el temps que tarda el motorista en passar des del punt A al B (suposant, ara, que tren i motorista corren amb les velocitats indicades) trobarà $2''$, i si mesura el camí que ha fet sobre el tren des de l'una a l'altra coincidència, trobarà 200 000 qm.; aquests resultats, que *el viatger trobaria experimentalment*, nosaltres els podem preveure aplicant les fórmules de transformació abans també exposades. De la mateixa

manera, també podem preveure que si el motorista pren el temps quan passa per davant de A i per davant de B , trobarà 1,88" de diferència aproximadament.

Heu's aquí com es troben aquestes valors; suposem que el punt A de la via, el A' del tren i el motorista, quan coincideixen tots tres, estan situats en els respectius orígens de coordenades (això facilita els càlculs i és perfectament lícit de fer); suposem, també, que el temps, quan té lloc aquella coincidència de A , A' i motorista, és igual a zero per als tres sistemes. Anomenem x les distàncies en el sistema via, x' les distàncies en el sistema tren i x'' en el sistema motorista. No ens tenim de preocupar de les y i de les z , perquè via, tren i motorista només es mouen respecte a les x .

L'observador en la via, quan tingui lloc la primera coincidència, trobarà, per tant, $x_1 = 0$ i $t_1 = 0$, i quan tingui lloc la segona, trobarà $x_2 = 700\ 000$ i $t_2 = 3$. Aplicant les fórmules de transformació per a passar al sistema tren, resultarà:

$$x'_1 = \frac{x_1 - v t_1}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}} = \frac{0 - 180\ 000 \times 0}{\sqrt{1 - \left(\frac{180\ 000}{300\ 000}\right)^2}} = 0$$

$$x'_2 = \frac{x_2 - v t_2}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}} = \frac{700\ 000 - 180\ 000 \times 3}{\sqrt{1 - \left(\frac{180\ 000}{300\ 000}\right)^2}} = 200\ 000$$

$$t'_1 = \frac{t_1 - \frac{v x_1}{c^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}} = \frac{0 - \frac{180\ 000 \times 0}{(300\ 000)^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{180\ 000}{300\ 000}\right)^2}} = 0$$

$$t'_2 = \frac{t_2 - \frac{v x_2}{c^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{v}{c}\right)^2}} = \frac{3 - \frac{180\ 000 \times 700\ 000}{(300\ 000)^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{180\ 000}{300\ 000}\right)^2}} = 2$$

i per al sistema motorista:

$$x_1'' = \frac{x_1 - W t_1}{\sqrt{1 - \left(\frac{W}{c}\right)^2}} = \frac{0 - 233\,333 \times 0}{\sqrt{1 - \left(\frac{233\,333}{300\,000}\right)^2}} = 0$$

$$x_2'' = \frac{x_2 - W t_2}{\sqrt{1 - \left(\frac{W}{c}\right)^2}} = \frac{700\,000 - 233\,333 \times 3}{\sqrt{1 - \left(\frac{233\,333}{300\,000}\right)^2}} = 0$$

$$t_1'' = \frac{t_1 - \frac{W x_1}{c^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{W}{c}\right)^2}} = \frac{0 - \frac{233\,333 \times 0}{(300\,000)^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{233\,333}{300\,000}\right)^2}} = 0$$

$$t_2'' = \frac{t_2 - \frac{W x_2}{c^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{W}{c}\right)^2}} = \frac{3 - \frac{233\,333 \times 700\,000}{(300\,000)^2}}{\sqrt{1 - \left(\frac{233\,333}{300\,000}\right)^2}} = 1,885608$$

Per tant, les diferències de longituds i de temps que separen les dues coincidències en cada un dels tres sistemes, seran

Sistema de referència	Diferència de longituds	Diferència de temps
Via.....	$x_2 - x_1 = 700\,000$ qm.	$t_2 - t_1 = 3''$
Tren.....	$x_2' - x_1' = 200\,000$ qm.	$t_2' - t_1' = 2''$
Motorista..	$x_2'' - x_1'' = 0$ qm.	$t_2'' - t_1'' = 1,885608''$

És natural que per al sistema de referència motorista la distància sia nul·la, perquè és un mateix punt de la motocicleta el que coincideix successivament amb els punts A i B, i, per tant, la distància d'un punt fins al punt mateix, és evidentment nul·la.

L'interval que separa aquests dos fets té d'ésser igual per

als tres sistemes. En aquest cas particular, de sistemes relacionats entre ells per moviments rectilinis i uniformes i sense la influència de camps de gravitació, l'interval que anomenarem s ve donat per la següent relació $s = \sqrt{c^2(t_2 - t_1)^2 - (x_2 - x_1)^2}$ la qual, aplicada successivament a cada un, dóna

$$s = \sqrt{(300\,000 \times 3)^2 - (700\,000)^2} = 565\,685$$

$$s = \sqrt{(300\,000 \times 2)^2 - (200\,000)^2} = 565\,685$$

$$s = \sqrt{(300\,000 \times 1,88)^2 - 0^2} = 565\,685.$$

JOAN ROSICH

L'INTERNACIONALISME I EL NACIONALISME EN L'ENSENYAMENT DE LA HISTÒRIA*

Davant els estralls de les lluites entre els pobles, la generositat de cor dugué a molts homes a pensar en un agermanament per damunt les fronteres.

Partits polítics i socials s'han afillat aquesta noble idea i l'han escampat arreu; institucions humanitàries n'han fet la base de llur missió.

Si la idea civil de fraternització humana és relativament moderna, la idea religiosa del mateix concepte és quasi doblement milenària. Jesucrist la predicà sota el cel lluminós de Galilea, fent saber que tots els homes són fills de Déu; els Apòstols la sembraren pel món conegut, i el Cristianisme ha dut la bona nova a totes les terres i a totes les races.

Però ni la paraula divina ni els conceptes humans han arribat a entreteixir suficientment l'amor per damunt les fronteres; la darrera guerra ensorrà totes les il·lusions que els homes de bona voluntat posaven en el manteniment de la pau del món, i les seqüències d'aquella lluita, de proporcions mai vistes, han abocat el pessimisme als esperançats d'ahir.

És l'hora dramàtica d'una reeducació dels homes i dels pobles. Tots els factors hàbils per una renovació humana han d'entrar-hi en acció. El verb evangèlic amb noves roentors haurà de trasbalsar el cor i el cervell de les gents per agermanar-les. Mes aquesta és tasca que pertoca als Ministres del Senyor.

El nostre tribut ha d'ésser el realitzar una educació moral

* Memòria llegida en francès en el tercer Congrés Internacional d'Educació Moral de Ginebra, que tingué lloc del 28 de juliol al 2 d'agost.

que a base dels imperatius naturals ablaneixi la naturalesa humana, facilitant i ajudant a l'acció religiosa.

* * *

Molts són els sentiments que s'oposen a la confraternització; diverses les accions socials i individuals que poden endegar-los o esmortuir-los segons les seves arrels o les seves característiques. Però de tots ells, aquell que cau més de ple dins l'ensenyament de la Història i que s'enfronta dreturerament, per la seva pròpia naturalesa, amb els ideals internacionals, és el sentiment natural de nacionalitat.

En parlar de sentiment natural de nacionalitat s'entén aquest lligam que s'estableix entre l'ésser humà i l'indret on ha nascut i s'ha fet home faisonat per la convergència sobre el seu cos i la seva ànima de tots els elements físics de l'ambient geogràfic i de tots els factors humans que en el passat s'hi han acumulat, enfortits per l'herència fisiològica familiar, i sublimats per una llengua i per una cultura.

Un estat pot circumscriure's en els termenals d'una nacionalitat natural o en pot incloure més d'una.

Aquest darrer cas, avui per avui, és el corrent. Per això les nacionalitats resten confoses i desateses entretant sota la carcassa política dels grans estats moderns, en el qual rau, al nostre juí, una de les causes que comprometen l'eficiència de l'internacionalisme.

Demés, la concepció estatal generalment imperialista, agavelladora de terres sense mirament als drets naturals de les nacionalitats, fomentadora de tota llei d'ambicions de domini, és causa que s'oposa a la fraternitat humana.

La constitució dels estats, a base d'una nacionalitat o d'una federació de nacionalitats, els donaria un contingut natural i moral alhora, i formarien, per tant, un continent equitatiu i just, agermanable fàcilment als altres estats, i factor, per consegüent, d'una agermanament humà.

L'imperialisme i el centralisme dels estats són els enemics irreconciliables d'un veritable internacionalisme.

Les nacionalitats com a fets naturals són vivents, són evolutives, són variables. Poden minvar o créixer en extensió i en població, poden també desplaçar-se ençà i enllà, mogudes o estimulades per variants en els factors constituents. Però en llur mobilitat i en llur evolució hi ha l'essència de la realitat pròpia. Naturalment, aquesta variabilitat és lenta, secular quasi sempre, i, per tant, fent-hi esment, adaptable.

A través l'organització política actual, les nacionalitats naturals prenen diferents graus de manifestació. Unes, resten somortes dins els grans estats i es preparen instintivament per llur revivència; altres, les desfetes de la guerra les han fet aparèixer sobre la carta d'Europa formant petits estats. Algunes lluiten airadament per assolir llur reconeixement. I n'hi ha en gestació en el si dels pobles rerassagats dins la Història.

Així, tard o aviat, totes les nacionalitats possibles en el món, les reconegudes i les no deslliurades encara, portades de llur funció natural i lògica de remarcar la seva personalitat i de conquerir llur llibertat, pertorbaran en una forma o altra la pau mundial si no se'ls fressa el camí que les porti al propi govern.

Per això les nacionalitats desateses han produït, no solament lluites civils, sinó que també han encès, directament o indirecta, guerres entre estats. La Història n'està plena d'exemples. L'última guerra es preparà per una lluita de nacionalitats en els Balcans, s'abrandà amb el caliu de les irredents i acabà alliberant-ne, més o menys, algunes.

Essent, com són, les nacionalitats naturals no reconegudes promotores de diferències entre les nacions i dins les nacions, per treballar per la pau universal caldrà desvetllar les adormides, ajudar a les conscients de si mateixes en llur lliberació i predicar arreu el dret que tenen els pobles naturals a governar-se a si mateixos.

És aquest un deure moral si es vol treballar per l'amor entre els homes; puix no hi haurà pau possible per damunt de les fronteres mentre aquestes sien cledes que empresonin, contra el seu voler, als pobles.

Els ideals de l'internacionalisme, per ésser positius, han de basar-se, doncs, en el reconeixement dels ideals nacionalistes.

El nacionalisme és la base d'un internacionalisme realista i moral, car la llibertat de les nacions és el fonament indispensable per la germanor dels pobles. «Nacionalisme i internacionalitat» ha d'ésser el lema de tots els homes de bona voluntat que vulguin treballar per la fraternitat humana.

* * *

En certa manera, sols s'han assenyalat, fins aquí, els deures dels homes devés el nacionalisme i l'internacionalisme, però no s'ha dit concretament res, en quant els deures dels pobles, pel ressorgiment i manteniment de llur nacionalitat i en quant a llur aportació per una germanor internacional.

Els nuclis humans que senten en si un esperit nacional, tenen el deure de concentrar-se i d'estudiar-se per manifestar-se com a nacionalitat. «Coneixe't a tu mateix», ha d'ésser el crit despertador i guiador d'homes i de pobles.

Un poble ha d'esforçar-se en ésser ell mateix, despullant-se de tota llei de vestidures i superposicions que li hagin estat imposades. Deu fer-ho per retrobar la pròpia personalitat, i deu fer-ho, també, per aportar la seva col·laboració particular a l'obra universal.

En el tresor del saber del món, les obres més humanes, les obres de l'Art universal, són les més nacionalistes, les que millor transparenten l'ànima d'un poble a través d'un autor nacional. Fins la ciència, dins la seva universalitat, pren característiques diferencials a través d'uns pobles o d'uns altres.

Poques són, ara com ara, les nacionalitats naturals, la personalitat colectiva de les quals sigui reconeguda i es trobin en possessió dels atributs de la pròpia sobirania.

Per aquestes, cal convenir que la finalitat primera de l'ensenyament de la Història no pot ésser exactament la mateixa que per aquelles altres que ja tenen resolta llur independència, llur llibertat.

Així com per aquestes l'estudi de les nacionalitats reconegudes i de les renaixents, junt amb l'estudi de la civilització humana i de l'aportació pròpia, podrà ocupar bona part en el programa

de l'assignatura, en canvi, per aquelles nacionalitats encara subjectes al poder d'un estat, i, per tant, ofegades i descaracteritzades, l'estudi de les pròpies característiques ha d'ésser la finalitat primera dels estudis històrics, perquè cal infiltrar la reconeixença de la personalitat nacional en la pensa i en el cor de les noves generacions d'una manera imborrable, però també emotiva i conscient.

Per arribar al coneixement propi, a través dels ensenyaments històrics, en els pobles dominats, cal, abans que tot, bandejar del concepte corrent interpretacions que l'estat dominador ha escampat per mitjà de l'ensenyament oficial, de la colonització lenta, de la imposició de la seva llengua i de la seva història, a voltes a través dels segles.

És un treball de desbrossament.

De manera, que és indispensable que a l'Escola el mestre defaci els conceptes partidistes dels dominadors i que hi oposi la veritat històrica objectiva, favorable, per raó natural, al poble dominat, però subratllant-la subjectivament, perquè apassioni, amb un sentit de justícia i de lliberació, les noves generacions.

El sentiment de la pròpia nacionalitat serà reforçat amb el coneixement de les altres nacionalitats atuïdes o ja lliberades, fent veure el món a través de la Història i de la Geografia, per sota la disfressa actual dels imperialismes estatistes, tal com podria ésser de variat si els grups humans homogenis fossin mestres dels seus destins, i els aventatges que això reportaria a la pau dels pobles.

Per contracop, hom posarà de relleu els mòbils egoistes dels estats centralistes i imperialistes d'avui i el mal que fan al desenrotllament de les iniciatives humanes, i com el seu afany de domini és causa de les guerres que han trasbalsat el món en aquest temps i el trasbalsen encara.

I, en conclusió, hom ensenyarà el respecte a totes les agrupacions nacionals, lliurement constituïdes en estats, i el reconeixement de les seves característiques i de les seves llibertats, i fomentarà l'esperit de solidaritat vers tots els pobles irreidents.

Això serà ja l'inici d'un ver internacionalisme, d'un interna-

cionalisme realista i moral, que, demés, serà nodrid pel coneixement de les aportacions civilitzadores i racials que en el transcurs de la Història nacional altres pobles i altres races han realitzat sobre la terra pàtria, i per l'estudi dels intercanvis espirituals i comercials que avui relliguen un poble amb tota la Humanitat i que, per tant, cordialment, el nostre agraïment i la nostra simpatia s'han d'adreçar a tots els homes germans nostres, i que sols per dictats de justícia ens hi podem posar en contra.

* * *

Amb el criteri exposat, criteri d'afirmació nacionalista i internacionalista alhora, en l'ensenyament de la Història, ara, per acabar, es pot assenyalar, a grans trets, la manera de programitzar aquesta assignatura en nacionalitats dominades per altres, les quals, per les raons primàries exposades, són les que més deuen interessar-nos, i ho faré, per ésser més concret, pensant en la meva pàtria, Catalunya, la història de la qual m'és millor coneguda que la de cap altre poble.

ESBÓS DE PROGRAMA D'HISTÒRIA EN UNA NACIONALITAT DOMINADA

La vida dels homes prehistòrics : troballes i probables corrents civilitzadores que afluïren al país.

Les primeres manifestacions històriques autòctones.

Les aportacions civilitzadores d'altres pobles : colonitzadors o conquistadors. Estudi d'aquestes civilitzacions.

Com es va plasmant l'ànima nacional a través de l'evolució històrica i de les lluites.

Primeres manifestacions de la civilització nacional.

Desvetllament d'altres nacionalitats eixides de les invasions medievals.

Relacions internacionals en l'Edat mitjana.

Aportació nacional a les manifestacions humanes d'aquells temps.

Esclat de la civilització pròpia i fruits de la mateixa. Estudi social i moral d'aquesta civilització.

Els grans homes-tipus de la raça. Qualitats a imitar i defectes a corregir.

Les topades amb les nacionalitats veïnes.

Causes de la decadència i com menaren a la denominació estrangera. Guerres per la independència.

Atuïment durant el període absolutista.

Influències dels corrents forans portadors de llibertats polítiques i els corrents centralistes neutralitzadors.

Els avenços en les comunicacions i el trasbals del món : influències nacionals.

La formació dels grans imperis i llur repartiment de la Terra.

El renaixement de l'esperit nacionalista en el món.

L'internacionalisme econòmic : obrerisme i capitalisme; superficialitat ètnica del mateix.

La renaixença nacional : enlairament de les valors morals i patriòtiques per arribar a la independència.

La federació de nacionalitats alliberades : assaigs actuals.

La independència espiritual i econòmica dels pobles.

El Cristianisme i la seva acció internacional.

PAU VILA

BALLETS POPULARS DE CATALUNYA

L'ESPUNYOLET

És aquest un dels ballets que ens ha llegat el poble, tot ell ple d'una galania encisadora, que irradia del principi a la fi en els temes de moviment típics dels ballets populars catalans, ressortint, a més, d'entre ells unes figures que mostren un cert caire i un sentiment de classicisme, inspirades en les belles posicions del temps de major esplendorositat artística de la dansa.

Com succeeix en la generalitat dels nostres ballets populars, es troben variants del mateix, originades segurament per una mena d'orgull natural, acompanyat pel desig que cada poble o comarca tenia de posseir la seva dansa pròpia i local. Al revés d'ara, en què predomina arreu la pretensió per a contrapuntar-se amb els veïns, de copiar tot quant ens ve de fora, encara que sia mancat del més rudimentari sentit moral i estètic.

Aquest ballet, trobem està compost de tres temes melòdics repetits, els quals componen la seva tonada musical, tenint cadascun d'ells la corresponent figura de ball apropiada.

Explicava, en parlar de les tonades, que els que tenen més de dos temes melòdics (Q. D'E., any 1, n.º IV), com passa amb el present, poden considerar-se no tan arcaics com els que sols ne porten dos; són a la vegada de caràcter més savi, més erudit i, per tant, revelen provenir d'una època de major cultura i perfeccionament en la dansa.

Referent al nom que se li dóna, recordi's el que s'ha dit en la descripció d'altres ballets; però més encara ha d'aplicar-se en el present, que hi juga el vocable Espanyolet-Espunyolet; el primer d'origen popular, el segon de procedència erudita. Com i per què va ser-li aplicat el nom d'Espanyolet amb què el poble

l'anomenava? Ens és desconegut; el que sí sabem, quan i per què se li canvià la *a* en *u* i se'l convertí en Espunyolet, nom que, per certa i determinada llei de lògica prudència, m'ha semblat convenient conservar.

Dels documents que conec, de procedències diverses i distanciades, he escollit el que descriuré, per la raó d'ésser ell el

molt moderat *L' Espunyolet*

que mostra un aspecte més variat i més distingit a l'intent de presentar un dels documents que ofereix amb tota perfecció el grau de bellesa que porta en si la nostra dansa popular, i, a la vegada, perquè en interpretar-la puguin els que l'executin situar-se i lluir llurs habilitats i galanies de balladors en els variats moviments de què es compon.

El nombre de parelles que poden pendre part en el ballet és il·limitat, i llur situació en dansar-lo també pot ésser variada, segons sia el nombre, el lloc i el gust del que el dirigeix.

Poden els balladors col·locar-se en renglera, en rodona o en grupets, i fins separades unes parelles de les altres en absoluta independència.

Començaran a presentar-se en el lloc destinat a la dansa seguint el procediment d'habitud; ço és, portant el ballador la seva parella de la mà, tal com s'ha descrit en explicar la presentació en altres ballets. Entengui's, però, que en sonar la música i posar-se en moviment els balladors, encara que sia

Planta 1

Planta 1 bis

en forma de passeig, aquest ha d'ésser executat acompassadament al temps que marca la tonada, puix el tal passeig ha de considerar-se, en realitat, com formant part de la dansa, en sa qualitat d'introducció del ballet en començar o de final en acabar. Per això, doncs, es farà ús de la tonada les vegades que convinga, fins que es trobin reunides totes les parelles que han de pendre-hi part, procurant que al final de la música de què es compon el ballet cada ballador hagi acompanyat la respectiva balladora, de manera que resti col·locada al seu davant, cara a cara, a una distància no massa prop ni molt apartats, servint-se dels vuit compassos darrers de la música per a situar la balladora en son lloc.

He dit que la tonada, la qual tota ella és escrita en ritme ternari, està composta de tres temes melòdics. El primer, de vuit compassos repetits, ha d'executar-se a estil de ball pla, o sia amb pas de ball relliscat, ben mesurat i sense saltar ni puntejar, al contrari, amb cert aire senyorívol i cerimoniós, que es tindrà de procurar conservar-lo durant tot el ballet. Els balladors iniciaran el moviment al moment just de sonar l'última

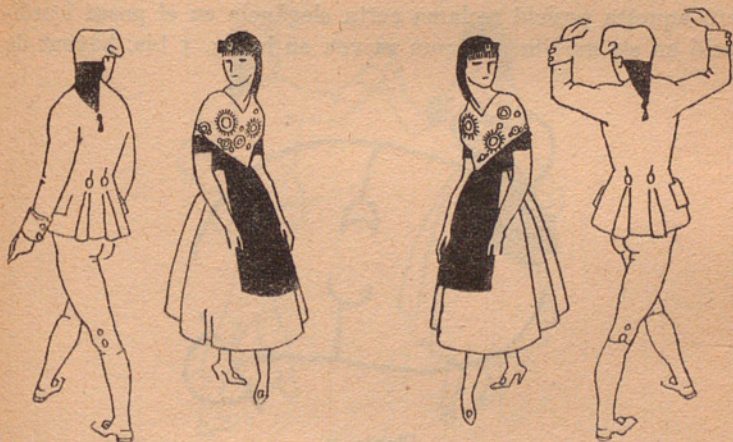
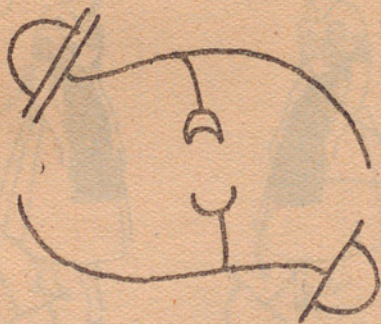

Fig. 1

Fig. 1 bis

nota musical de la tonada, doncs prèviament, ja es trobaran disposats i a punt de començar el pas de ball, que es farà amb el peu dret, movent el cos en direcció a l'esquerra, com indica la planta I, apoiant la punta del peu a terra a la primera nota musical o temps accentuat del primer compàs, repetint de seguida igual pas amb el peu esquerre, però en direcció a la dreta, acompanyat del degut moviment del cos envers la mateixa direcció, havent de quedar la punta del peu apoiada a terra en començar el segon compàs (planta I bis). Aquests passos i moviments s'aniran repetint setze vegades, alternant a esquerra o dreta durant els vuit compassos repetits que constitueixen el primer tema de la tonada.

El pas de ball relliscat s'ha d'interpretar tal com es troba explicat en el Ball pla (Q. D'E., any 1, n.º 1), per la qual cosa és recomanable seguir les regles en ell descrites. Els balladors tindran les mans baixes, mantenint els braços caiguts, naturalment, a un costat i altre del cos, però un xic apartats d'ell. La fig. 1 mostra aquesta posició en executar el pas en direcció a l'esquerra; també poden tenir-se aixecats, sospeses les mans per damunt del cap, amb els braços arquejats formant corona, però aquesta posició reclama certa elegància en el posat i ordinaració en els moviments, com es veu en la fig. 1 bis, havent de

Planta II

seguir els braços el moviment que marquen els peus, portant-los, sempre junts, en la direcció que la inclinació del cos indica. En cas de no saber interpretar amb prou correcció el moviment, és preferible fer ús de la primera posició. Aquesta figura representa els balladors interpretant el pas en direcció a la dreta. Les balladores mantindran sempre les mans baixes, aguantant discretament la faldilla. Com el moviment del ballador i la balladora és exactament el mateix, i just en igual direcció, resulta que, trobant-se col·locats de cara, apareixen com si l'un es mogués en direcció oposada a l'altre, el que fa que la parella presenti la figura de ball perfilada, la qual resulta ésser una de les més escaients.

Finint el primer tema, en començar la música el segon, el

ballador pendrà amb la mà dreta la de la seva parella, mantenint-la en l'aire, mentre que l'esquerra la portarà al darrera, apoiant-la plana a la cintura; en canvi, ella continuarà amb la mà esquerra aguantant-se la faldilla. En aquesta posició, i sense perdre el pas de ball explicat, aniran movent-se avançant en direcció a l'esquerra, a fi de donar mitja volta; això vol dir, com el trajecte és curt, cal fer el pas menut, no avançant gaire, marcant el pas més d'intenció que de moviment, doncs han

Fig. 2

d'ocupar el temps que dura la tonada del segon tema, que és de vuit compassos, i, per tant, hi corresponen quatre passets a l'esquerra i quatre a la dreta, igual al primer tema. Una vegada acabats, el ballador es trobarà a l'indret que ocupava la balladora, i aquesta en el d'ell, havent de procurar arribar-hi just en sonar el compàs vuitè, en el qual moment, desprenent-se de les mans, se saluden.

La planta II indica el camí que ha de fer la parella, i la fig. 2 els presenta en trobar-se al quart pas, que és a l'esquerra. Després d'haver-se saludat, de seguida es tornaran a pendre de les mans; però ara seran les esquerres i, en canvi, les dretes es mantindran en la posició que estaven abans les esquerres,

i repetiran els passos descrits en direcció a la dreta, per tant hauran de seguir el mateix camí, marcant els vuit compassos que corresponen a la repetició d'aquest segon tema, havent de trobar-se igualment al final en el lloc respectiu, des del qual, deixades les mans, repetiran la salutació.

La planta II bis assenyala la direcció, mentre la fig. 2 bis

Planta II bis

mostra la posició en executar el quart compàs, en el qual el moviment dels peus correspon a la dreta. Durant l'execució d'aquesta part del ballet, cal tenir present que les mans que s'han de mantenir altes, com mostren les figures, no han de moure's, abaixant-les i apujant-les, puix resulta poc escaient, doncs, com la parella es presenta sempre en posició perfilada, esdevé que a cada pas, seguint la inclinació natural que pren tot el cos, es veuen ballador i balladora cara a cara en un i altre costat de les mans, alternativament.

També pot interpretar-se aquesta segona part del ballet ajuntant-se la parella per mitjà de l'encreuament de braços, a semblança de l'explicat en descriure L'Esquerrana (Q. D'E., any I, n.º 4), en canvi de tenir-se de les mans. És qüestió de gust l'adoptar una o altra forma pels que executen la dansa.

Perquè el moviment que correspon en aquesta part del ballet sia executat a temps i amb justesa, cal tenir present que el primer pas ha d'ésser fet pel peu dret a l'esquerra, com indica la planta III, i el novè, que és el primer de la repetició, s'ha d'executar amb el peu esquerre envers la dreta, tal com es veu en la planta III bis, resultant que el peu esquerre, en el vuitè compàs, es trobarà col·locat davant del dret, amb la qual posició es farà la salutació, i en el setzè compàs succeirà al revés,

Fig. 2 bis

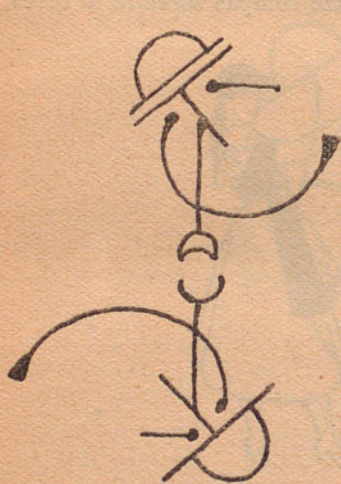
serà el peu dret el que es trobarà davant de l'esquerre.

Per executar les salutacions correctament, examini's l'explicació que d'ells es troba feta en *El Patatuf* (Q. d'E., any III, vol. II, n.º 3).

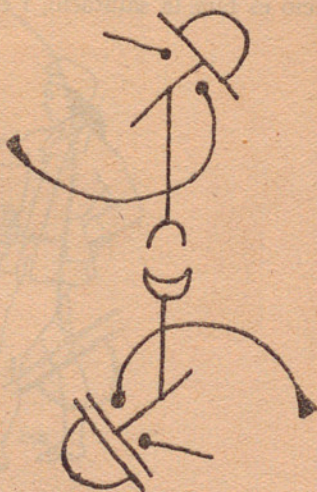
Acabada aquesta part, els balladors quedaran aturats, després de la salutació indicada, mantenint-se un moment drets l'un davant de l'altre, disposats per a interpretar el tercer tema amb què fineix la tonada del ballet. Aquest es divideix en dues parts o fragments de quatre compassos, corresponent a cadascuna d'elles la figura de ball adequada.

Primerament, la balladora posarà els braços caiguts naturalment, sense encarcagar, disposats al seu davant amb les mans

planes, de manera que el palmell estigui en l'aire, com qui para la mà per rebre qualche cosa, mantenint aquesta posició durant els dos primers compassos de la música, mentre el ballador, flectant el genoll esquerre, sense arribar a posar-lo del tot a terra, com si executés una accentuada salutació, conservant el cos dret i el cap alt, esguardant la parella, posarà les dues

Planta III

Planta III bis

mans damunt les d'ella en el moment de sonar la nota musical a dos temps, que es troba en el segon compàs, descomptant el temps d'iniciació del tema, i ho farà de tal manera, que picant amb relativa força, dispostes, naturalment, planes, com les d'ella, procuri que el so que produirà el cop de les mans concordi amb el so accentuat de la música; redreçant-se tot seguit, col·locarà els braços i les mans en igual disposició en què les tenia ella, a posta perquè en els dos compassos que segueixen la balladora reproduirà la mateixa figura amb igual posició de cames, cos i cap usada per ell, tal com queda explicat, procurant també que en batre les mans damunt les del ballador correspongui

sonar la nota musical que ompla tot el compàs que fa quatre i que dura tres temps.

Tal figura, que és típica d'aquest ballet, ço és, el picar de mans alternant ballador i balladora, s'ha pretengut fer-la prevaldre com a ésser ella la que ha determinat l'origen del seu nom, atenent que el colpejar de les mans en la forma que és feta, equival a espunyar, i per derivació se n'ha dit el ball de l'espunyada o de l'espunyolet. Recordant lo referit, del molt

Fig. 3

Fig. 3 bis

problemàtica que és sempre tota definició donada al document folklòric, cito aquesta enginyosa explicació més com a curiositat que considerar-la verament certa.

La fig. 3 presenta la parella quan el ballador, doblegant el genoll, està a punt de picar amb les mans damunt de les de la seva balladora; mentre la fig. 3 bis mostra la disposició dels balladors en executar ella igual moviment.

També s'acostuma interpretar aquesta part del ballet de manera que s'agenollen els dos alhora, picar de mans i redreçar-se per a tornar-se a agenollar a la repetició; mes resulta que tal execució presenta certa dificultat en interpretar-la, oferint el

perill de quedar no prou ajustats de moviment, i, en aquest cas, és preferible executar-la alternant, tal com queda explicat primerament.

Interpretada ja la primera meitat del tercer tema musical, la segona meitat que segueix s'executarà de manera que el ballador, prenent amb la seva mà dreta l'esquerra de la balladora, i mantenint-la aixecada en l'aire, com si l'ajudés a posar-se dreta, de seguida que ho estigui farà, pausadament, una volta sencera, iniciant-la de cara a ell, passant per sota l'arc o pont que faran els braços, tornant a quedar, al final, la parella cara a cara, havent de servir-se per executar aquest moviment dels quatre compassos de música amb què fineix la tonada, mentre que ell haurà restat dret, sense moure's del seu lloc, posada la mà esquerra al darrera, apoiada a la cintura, a semblança de quan ha executat el segon tema. Si al mateix temps sap inclinar el cos un xic endavant, mantenint el peu esquerre enrera, apartat del dret i apoiat de la punta a terra, el total de la figura de ball resultarà més distingida i escaient.

Tal moviment és l'anomenat comunament *risto*, ja descrit en altres ballets (consulti's Q. D'E., any I, n.º I, fig. 9, i vol. XIII, n.º 46, fig. 5), els quals mostren curiosament la manera d'interpretar-lo, diferenciant-se únicament en què en aquells ha d'ésser fet ràpidament, i en aquest del tot al revés, amb molt repòs, pel qual motiu és recomanable que el ballador adopti una posició graciosa durant el temps que ha de romandre aturat.

Com he dit, cada tema es repeteix; en aquest passa igual, però la segona vegada és executat no del tot semblant a la primera, la diferència es troba en la segona meitat del tema. La primera meitat es balla exactament com s'és explicat; en canvi, en la segona meitat varia en què la figura nomenada *risto* es fa doblada, o sia la parella alhora l'executa al mateix temps, tenint-se preses les dues mans per a poder, en aixecar-les, formar els arcs o ponts per sota dels quals han de passar junts exactament ballador i balladora.

Aquesta figura de ball és molt escaient i graciosa, si és ben feta; però té el perill, per al que no la sàpiga executar bé, de presentar sovint serioses dificultats que comprometen als ba-

lladors, puix té un moment que requereix certa habilitat per executar-lo, per ço crec convenient descriu-re'l amb detall, ajuntant unes instruccions que facilitin vèncer-les.

La totalitat del moviment que determina aquesta figura pot dividir-se en tres temps essencials, que anomenarem, primer temps, *iniciació*; segon temps, *desplegament*, i tercer temps, *solució*, que corresponen a les posicions de peus i actituds de cos i braços. La fig. 4, en el primer temps, presenta el balla-

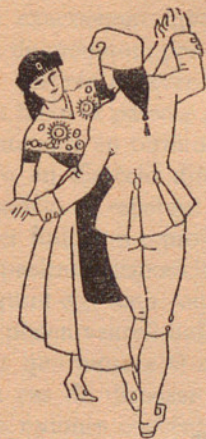

Fig. 4, temps primer

Fig. 4, temps segon

dor amb el braç dret i la mà en l'aire aguantant l'esquerre de la balladora; en canvi, els altres braços (dret de la balladora i esquerre del ballador) es mantenen al revés, avall, naturalment caiguts, i durant aquesta posició la parella passa per dessota del pont que formen els braços, caminant junts de cara, posats l'un al costat de l'altre. Així que hauran travessat per dessota el pont, abaixaran els braços, que mantenien alts, mentre que, al propi temps, aniran aixecant els que estaven abaixats; simultàniament, també, cadascun dels balladors haurà anat girant el cos fins a trobar-se posats totalment d'esquena un i altre, com mostra el segon temps (fig. 4). Aquest, en realitat, és el

moment més difícil, puix es troben els quatre braços col·locats en creu durant un instant, a la mateixa alçada; la posició resulta, doncs, realment compromesa, essent tant més difícil de resoldre com més temps duri, per això, per a vèncer tal dificultat, convé abreujar-la ràpidament, sense entretenir-s'hi, enlairant de seguida els braços que en començar estaven abaixats, mentre que, al contrari, s'abaixaran els que es tenien enlairats per a quedar

Fig. 4, temps tercer

com expressa el tercer temps (fig. 4), amb el qual finirà aquesta figura de ballet. Per arribar-hi, haurà estat precís que el pont format pel braç esquerre del ballador i dret de la balladora hagi passat per dessobre el seu cap, mentre giren el cos, que estava d'esquena, per a posar-se de cara, fent mitja volta sense moure's de lloc, de manera que en el primer temps la parella passa per dessota el pont, i en el tercer temps és el pont que passa per damunt d'ella.

Posats ja de cara a cara, en la qual posició procuraran arribar-hi amb naturalitat, es despendran de les mans, deixant-les caigudes reposadament. Resumint, el primer i tercer temps s'executaran amb pausa; en canvi, el segon temps s'ha de procurar

fer-lo ràpidament, encara que sense violència, puix del contrari, descompon els balladors i enlletgeix la figura que ha d'aparèixer com si fos executada sense cap mena d'esforç.

Les explicacions donades de com s'han d'interpretar les figures i moviments d'aquest ballet, seran suficients per a saber com ha d'executar-se individualment, mes ara convindrà parlar un xic de l'execució en conjunt, del que he fet esment en començar.

Suposant col·locades les parelles en renglera, resultarà que la durada no té límit, puix les repeticions que es facin seran sempre exactament iguals, no podent allargar-se massa, puix pecaria de monòton; per evitar-ho, pot adoptar-se el procediment de què després d'haver-lo ballat, una, dues o més vegades, les parelles facin el passeig acompassadament, tal com s'és explicat, procurant que en terminar la tonada es trobin col·locats en altre indret o en direcció diferent del primer adoptat. En aquesta nova posició es repeteix el ballet les vegades que convingui, i es dóna per finit o es reproduïx altre vegada, mitjançant el passeig si la capacitat i disposició del local o lloc on s'executa ho permet, aconseguint-se, amb aquest procediment, que tots els espectadors poden veure'l ballar de prop, a més de l'aspecte de major varietat que mostra el conjunt.

En cas de disposar les parelles en forma de cercle, ço és, en dues rodones concèntriques, col·locant-se les balladores en la rodona de dins i els balladors en la de fora (disposició que considero més escaient que col·locats al revés, ells a dins i elles a fora, perquè tal com indico les balladores es presenten regularment posades de cara als espectadors), el ballet es pot dansar i repetir tantes vegades com parelles siguin que el ballin, procurant en acabar canviar-se els balladors i les balladores, i així anar repetint fins que es retroben.

Per a fer el canvi, en el moment en què el ballador ha deixat les mans de la seva parella, segons la forma explicada, procurarà sigui de manera que en dirigir-les en direcció a l'esquerra d'ella, faci com qui l'acompanya per a deixar-la col·locada davant del ballador que segueix a la dreta d'ell, mentre que en fer aquest moviment amb les mans procurarà dirigir-se en direcció a la seva esquerra, per a poder-se trobar al davant de la balladora

corresponent, resultant que si es fa el canvi amb exactitud simultàniament per totes les parelles, succeeix que com ells i elles van canviant de lloc a cada repetició en direcció a l'esquerra, aquest moviment dóna al ballet una major gràcia i varietat.

Si són moltes les parelles que el ballen, perquè no resulti massa llarg, pot corregir-se formant dues rodones. També podrà executar-se en grups de dos o més parelles, separats uns d'altres, i canviar de lloc mitjançant el passeig, essent potestatiu de la direcció ordenar la forma de conjunt que millor escaigui.

AURELI CAPMANY

Dibuixos de Francesc Labarta.
Harmonització d'Eusebi Bosch i Humet.

EL «TIRANT LO BLANCH»
I «DON QUIJOTE DE LA MANCHA»

(Continuació)

XVII

«... y juro ... por la orden de caualleria que recebi...» (*Don Quijote*, I, 24.)

Ens explica el novel·lista alcalá que D. Quixot va demanar a Cardeni li digués quines eren les desgràcies que li havien passat, que ja el defensaria o procuraria aminorar-li les penes que demostrava tenir, jurant, el fer-ho, per l'ordre que havia rebut.

La frase objecte d'aquesta nota l'havem vista en quasi tots els llibres de cavalleries que han passat per les nostres mans; Clemencín (II, p. 254) esmenta passatges de *Belianis de Grecia* i *Policisne de Boecia* on s'hi veu aquesta frase; després assenyala un passatge del *Tirant* (cap. 57). Hem de dir que Cervantes, que coneixia la força que tenia aquest jurament, la posa en boca de D. Quixot en un altre passatge de la novella, en la famosa discussió de la bacina de barber en dir d'un, i de l'elm de Mambrino segons D. Quixot.

El comentador Bowle (I, p. 88), qui es veu que tenia molt bona memòria, recorda haver llegit la frase objecte d'aquesta nota, en el *Tirant*, i assenyala dos passatges on hi ha la dita frase. «Senyor, paraules hi ha que no han resposta; empero, senyor, jo us jur per aquell sanct orde de caualleria que jo indigne rebi...» (cap. 57), «... car yo vs promet, per l'orde que tinch de caualleria, que...» (cap. 444).

En el *Curial* s'hi veu la següent variant a la frase esmentada més amunt : «Caualler, prech te per aquell be e per aquella honor

que en tu es ... Gentil home, yo t prech per aquell be e per aquella honor que es en tu» (I, 17 i 18).

XVIII

I. «Beltenebros» ... — II. «... es la que merece ser señora de todo el universo mundo...». — III. «Soberana y alta señora...». — IV. «voto hago solene a quien puedo...» (*Don Quijote*, I, 25.)

I. — En Clemencín (II, p. 285), en parlar d'aquest pseudònim que usà Amadís de Gaula quan se n'anà a Penyapobre, recorda que en el *Tirant* hi surt un «Tenebros» acompanyant a l'heroi en la defensa de Rodes (cap. 100).

II. — En el cap. 25 de la primera part és on ens diu Cervantes la família a què pertany Dulcinea, i que no és altra que la d'En Llorenç Corchuelo i N'Aldonza Nogales. En saber això l'escuder de D. Quixot exclama: «— Ah! És a dir que la filla d'En Llorenç Corchuelo és Na Dulcinea del Toboso!»; contestant-li l'heroi que aquesta «es la que merece ser señora de todo el vniverso mundo».

Cosa igual diu Estefania de Macedònia referint-se a Carmesina, com ja senyalà Bowle (I, 95). Cert que en el cap. 138 es llegeix: «Axi com Tirant es stat de la majestat de ella, qui tot lo mon senyoreja per bellea e dignitat...»; però nosaltres esmentarem un altre passatge on hi ha una frase quasi igual a la que és objecte d'aquesta observació; és aquella que ens diu el novel·lista en el cap. 119: «e no m dol dels treballs que sofert hauem, ni los que son per a venir, per hauer trobada vostra majestat, qui es mereixedora de senyorejar lo vniuerç mon...», i poc després, en el mateix capítol, ens diu que Carmesina: «Be mostra lo seu agraciast gest ab la bellea infinida, que era mereixedora de senyorejar del mon totes les dames, si la fortuna li hagués volgut ajudar».

III. — Aquella graciosa carta que tramet D. Quixot a Dulcinea i de la qual n'és portador Sanxo, fa escriure a Clemencín una llarga nota (II, 320), erudita com totes les seves que tracten de llibres o costums cavallerescos, demostrant que això de les

cartes és cosa abundosa en les cròniques dels paladins, i aquell acabament de l'escrit de D. Quixot, en dir que «si gustares de acorrerme, tuyo soy, y si no haz lo que te viniere en gusto, que con acabar mi vida aure satisfecho a tu crueldad y a mi desseo», fa recordar l'erudit crític que en el *Tirant* s'hi veu una carta en la que diu l'heroi a Carmesina que li digui si vol que visqui o que mori, car en ambdós casos està disposat a obeir-la.

Aquesta carta, de què fa menció Clemencín, es troba en el cap. 247, i el text del fragment que recorda el dit comentarista, diu així : «si lo vostre entendre conexera yo sia digna de resposta, sia tal e que vischa o que fenescha prest ma vida, car nom trobe dispost sino en seguir tot ço que per la vostra celsitut manat me sera».

IV. — El pacífic Sanxo, que de tant anar amb D. Quixot sembla que se li ha empeltat un xic de valentia, i que de tant sentir parlar a aquest de llibres i fets de cavallers ja comença a aficionar-s'hi, diu que «voto hago solene a quien puedo, que la tengo de sacar la buena respuesta del estómago a coces y a bofetones». Hem de dir que qui encara no ha rebut l'ordre de cavalleria, pot anar amb bufets a reclamar o pendre's la justícia per sa mà, però un cavaller ho deu fer d'altra manera.

Referent a vots fets per cavallers, l'anglès Bowle (I, 96) esmenta el fet pel rei ermità (cap. 20) i els que feren aquest i els de la seva parentela (caps. 203 al 206), però hem de dir que en el cap. 113 s'hi llegeix : «Lo vot que Tirant feu dauant lo rey de França a molts altres cauallers».

Això de fer vots era cosa corrent entre els cavallers; recordi's el que féu el marquès de Mantua:

«De nunca peinar mis canas ni las mis barbas cortar,
De no vestir otras ropas ni renovar mi calzare,
De no entrar en poblado ni las armas me quitare
Si no fuere una hora para mi cuerpo limpiare,
De no comer en manteles ni a mi mesa asentare,
Hasta matar a Carloto por justicia o pelear,
O morir en la demanda manteniendo la verdade.»

Vegeu referent als vots que feien els cavallers, ço que hem dit en la nota VII.

XIX

«La menesterosa doncella pugnó con mucha porfia por besarle las manos...» (*Don Quijote*, I, 29.)

En Clemencín (II, p. 438), en trobar-se amb aquest passatge cervantí, en el qual la princesa Micomicona demana un favor a l'heroi de la Manxa, esmenta textos de l'*Amadís de Gaula* i *Florambel de Lucea*, on es tracta del costum de besar les mans en fer una petició. En Cortejon (II, p. 328), que tenia sempre a mà l'obra de Clemencín, va voler fer una nota amb materials que jo vareig donar-li, i en ella s'hi veuen fragments de l'*Amadís de Gaula*, *Tirant lo Blanch* i *Mio Cid*.

Aquest acte de besar les mans, i fins els peus, a cavallers o dames, és cosa abundosa en els llibres de cavalleries i demostra senyal d'acatament, reverència o superioritat.

En el mateix *Tirant* a cada moment hi trobem exemples del que havem dit : «Com Tirant fon dauant lo mestre, feuli honor de Rey, fica lo genoll e volgueli besar la ma; empero lo Mestre no u consenti» (cap. 104), «... Lauors Tirant se lança als peus de l'Emperador e besa li lo peu e la ma, per la gracia que feta li hauia» (cap. 161), «... E dites aquestes paraules, Plaerdemavida se agenolla als peus de Tirant e volgue li besar la ma, e Tirant no u consenti» (cap. 377).

XX

«... fué en Osuna ...» (*Don Quijote*, I, 30.)

En Clemencín (II, p. 460), comentant aquest passatge i tractant de l'error geogràfic dit per la princesa Micomicona, de què Ossuna és port de mar, assenyala moltes de les equivocacions que d'aquest gènere es llegeixen en els llibres de cavalleries, i entre els tals esmenta el *Tirant*.

No negarem que en el llibre escrit per En Martorell i En Galba es diu en el cap. 404 que el rei Escariano tenia son regne «que fronterejava ab la Barberia en lo regne de Tremicen, e de altra part ab les Indies e ab lo Preste Johan, e per la terra de aquest passa o corre lo riu Tigris»; i en el 409 s'hi llegeix que «lo rey Scariano feu ajustar tots los barons e cauallers de son regne en la ciutat de Trogodita, qui era vna molt grandissima ciutat e la major de tota la Ethiopia... E en aquest regne del rey Scariano, sobre la mar, vers mig jorn ha vna gran muntanya qui lança gran quantitat de foch cremant, sens cessar james, e en aquest regne de Ethiopia ha molts grans desserts hon no habita negu fins en Arabia, e afronta ab la mar Occeana lo rey Scariano parti de la ciutat de Trogodita ab tota la sua ost e camina tant per ses jornades per son regne, fins que fon a la fi de son regne, en vna ciutat qui es nomena Seras, qui frontereja ab terra de Preste Johan...»

Començarem dient que en el *Tirant* hi ha punts geogràfics reals i altres creats per la fantasia; els primers es troben en descriure'ns el viatge de l'heroi a Constantinoble i llocs de l'arxipèlag grec; la part fantasiosa o geografia idealista està en les incursions que fa el paladí per terres africanes, i amb tot, encara hi ha un fons de veritat, car si l'Ethiòpia és un país de l'orient africà, hi trobem la ciutat Troglodita, situada al sud-est d'Egipte. Una altra coincidència ens fa creure que el regne del rei Escariano és l'actual Abisínia, i és en dir-nos que és país on hi són abundosos els cavalls i orifanys (cap. 409), cosa aquesta que també trobem en el dit regne; però en contra hem d'assenyalar que no hi existeixen volcans, si bé es terra volcànica.

Una cosa és difícil d'afirmar, ço és : que passés el riu Tigris, com ens diu la novella, però a això ha de dir-se que una bona part del país porta el nom de Tigré, i potser això fou causa que ens parlessin del riu Tigris, que, com se sap, pertany a la Turquia asiàtica.

La terra dita dels negrins, o bé Ethiòpia, era l'actual Abisínia, però una part d'ella, per tal com una altra part d'aquesta era la tan anomenada terra del Preste Joan; si bé amb aquest nom, altres hi veuen una bona part de la Mongòlia, on es deia que

era un regne menat per un rei cristià a qui pagaven tribut seixanta dos reietons, i encara tenia domini sobre les Índies.

XXI

«... dar a los escuderos...» (*Don Quijote*, I, 31.)

Era costum establert el que les dames o cavallers que rebien encàrrecs o presents de persones estimades donessin «a los escuderos, doncellas o enanos que les llevan nuevas de sus damas a ellos, a ellas de sus andantes, alguna rica joya en albricias, en agradecimiento de su recado», i Clemencín (II, p. 488), que d'aquestes coses pertanyents a actes o fets cavallerescs en sabia molt, i, en realitat, pocs li han portat aventatge, assenyala passatges de diverses cròniques d'herois paladins, però no esmentant estrenes fefes a escuders, sinó a donzelles. El comentador Bowle (I, p. III), que coneixia el *Tirant* més que Clemencín, cita un fragment de la dita novella on es parla de les estrenes que donà l'emperador a l'enviat per Tirant, consistents en dos mil ducats, un vestit i un cavall, i l'emperadriu també li fa un obsequi a l'igual que la infanta (cap. 134).

A això direm que els cavallers eren molt generosos i esplèndids: recordi's l'obsequi que fa el comte de Salasberi al trompeta que demana salconduit per a l'ambaixador del rei de la Gran Canaria, donant-li «vna roba de seda e cent dobles» (cap. 14); el que fa Tirant al rei d'armes que li porta la lletra de Kirielayson de Muntalva, donant-li un mantell que valia més de tres mil escuts (cap. 80); o bé el regal que féu a un captiu moro que li serví per a fer el vot (cap. 207). En el cap. 9 d'*El VIII Libro de Amadís de Gaula* s'hi llegeix que un enviat d'Urganda portà una carta a l'emperador Esplandian, i que «viendo el Emperador que el cauallero se queria boluer a su señora le hizo merced de muchas joyas y ricos dones».

En el *Curial* (III, 84) es llegeix que : «L escuder sich parti, e ana tant fins que troba Curial en Angers, e feta li primerament reuerencia, les letres del Marques li dona, de que Curial hach

molt gran plaer e feu molta honor al portador, e li dona robes e diners.»

XXII

«... que mejor reposaria en el estrado que en la silla... (Don Quijote, I, 33.)

En aquest passatge no hi cap al·lusió a la novella cavalleresca de Martorell i Galba; però en l'edició d'En Cortejón (III, p. 29) es parla de la paraula *estrado*, lloc de distinció, on les senyores se sentaven en coixins i rebien les visites, com ens diu En Covarrubias en el seu *Tesoro de la lengua castellana*.

Per l'exemple que del *Tirant* es transcriu en l'edició d'En Cortejón, es veu que l'*estrado* era el lloc preminent de la sala: «Apres vench la Reyna e pres lo de vn braç e vna duquesa de laltre e axil portaren fins a vn bell *strado* e posaren lo en la cadira real» (cap. 59). L'estar les senyores en l'*estrado* era un costum moresc, car hi estaven ajegudes, recolzades o assegudes sobre coixins. Metafòricament es deia també *estrado* a la sala on hi havia aquest lloc reservat per a les dames.

XXIII

«... el amor ... porque no hay fuerza que le resista...» (Don Quijote, I, 34.)

En el cap. 34 s'hi troba la famosa novella del *Curioso impertinente*, i amb els diàlegs que es llegeixen passats entre la desgraciada i feble Camila i la seva criada Leonela li diu aquesta que el «amor ... unas vezes buela y otras anda, con este corre y con aquel va despacio, a vnos entibia y a otros abrasa, a vnos hiere y a otros mata; en un mesmo punto comiença la carrera de sus desseos y en aquel mesmo punto la acaba y concluye». Aquesta admirable definició de l'amor recorda, com diguérem en l'edició de Cortejón (III, 45), aquella altra, admirable també, que es llegeix en el *Tirant*, quan diu: «¿no sabs tu be que amor

es la pus forta cosa del mon, que als savis fa tornar folls e als vells fa tornar jovens, als rics fa tornar pobres, als avars fa tornar liberals, als trists fa tornar alegres e rient, e als alegres fa tornar trists e plens de pensaments» (cap. 331).

Analtzada fredament una i altra composició, hem de dir que, amb tot i ésser admirables les dues, la de l'escriptor valencià guanya a la de l'eminent alcalá.

Però hem de dir que en alguns llibres de cavalleries hi hem llegit definicions de l'amor que demostren ridicolesa, vegeu un exemple : «O engañoso y falso amor, ciego e mouible, que tienes fuerza para fazer al hombre amar, e no la tienes para que conserue luengamente su amor. ¡Bienaventurados son aquellos que son esentos de tus engaños e falsías!» (*El VIII libro de Amadís*, 15).

XXIV

«... por los huesos de mi padre...» (*Don Quijote*, I, 35.)

Sap el coneixedor del text cervantí que, poc abans d'acabar-se la lectura de la filosòfica novel·la del *Curioso impertinente*, hi ha un gros terrabastall, produït per la lluita de D. Quixot amb el gegant, que no és altra cosa que un dels bots de vi que tenia l'hostaler en una cambra on hi estava D. Quixot, i en veure l'hostalera tot allò, jura «por los huesos de mi padre y por el siglo de mi madre» que totes aquelles molèsties han de pagar-se.

El benemèrit Bowle (I, p. 120), en veure la frase objecte d'aquesta nota, recorda que una dita igual l'havia llegit en el *Tirant*, i l'esmenta (cap. 229); però hem de dir que la trobem tant justa com la de «per vida de ma mare», «per la salut de mos fills». L'hostalera jura pels ossos del seu pare, ço és, per una cosa estimada, per una cosa que desitja tingui repòs, i l'emperador de Constantinoble jura pels ossos de son pare l'emperador Albert.

XXV

«Quitenseme delante los que dixeren que las letras hazen ventaja a las armas...» (*Don Quijote*, I, 37.)

Aquesta famosa qüestió, referent a les armes i les lletres, és cosa que ha apassionat a les gents, i fins ha fet que es publicassin llibres tractant d'aquest assumpte; es com escriu En Rodríguez Marín un plet no fallat encara en última instància (*Don Quijote*, I, 37). Però hem de dir que ni els admiradors de Minerva ni els de Març s'han donat per satisfets. Bowle (I, 122) esmenta una obra de l'italià Bocchi *Sopra la lite delle Armi, & delle Lettere, et á cui si dee il primo luogo di nobilita attribuire* (Fiorenza, 1580); Clemencín (III, 132) cita el llibre de J. A. González, *Pro equite contra litteras declamatio. Alia viceversa pro litteris contra equitem* (Valencia, 1549) i *Diálogos de contencion entre la milicia y la sciencia*, fets per F. Núñez de Velasco (Valladolid, 1614); Cortejón copia fragments de *Triumphos morales* de Francisco de Guzmán (Alcalá, 1565), on també es debat la dita qüestió; i seguint així, podria dir-se que el *Tirant* donà matèria a Cervantes per a tractar d'aquesta discussió, car els caps. 180-186, on hi ha la controvèrsia entre l'emperadriu i Carmesina, defensant aquella l'ardiment i aquesta la saviesa, poden posar-se al costat de les obres esmentades pels citats comentaristes cervantins.

XXVI

I. «... yo hallo por mi cuenta que son perjudiciales en la republica, estos que llaman libros de cauallerias...» — II. «... que diremos de la facilidad con que vna Reina o Emperatriz heredera se conuuce en los braços de un andante y no conocido caullero...» — III. «todos los de Don Quijote...» (*Don Quijote*, I, 47.)

I. — Una bona part d'aquest capítol cervantí és una forta crítica a la novel·la medieval. Cert que en les obres cavalle-

resques hi ha quelcom de monstuós i que la fantasia hi exerceix un gran paper, que hi ha un fons un xic massa exagerat de sensualisme; però aquest goig era el premi que percebia l'heroi després d'haver posat en perill la seva vida en defensa dels més grans ideals d'aquell temps. Foren anatematitzats per homs de saber, però el gros públic seguia llegint-los; foren titllats de «sermonarios de Satanás», i la impremta els multiplicava; es legislà que no anessin a les Índies, i fraudulentament es llegien a Amèrica. Potser si que eren perjudicials, però ha de recordar-se que Castella tenia la guerra amb els alarbs i que a les Índies es conquistaven regnes, i els que aquí i allí lluitaven necessitaven quelcom que els esperonés a fer grans fets d'armes, menyspreant la vida.

En Cortejón (III, 291) escriu que «si á los pasajes lascivos en que tanto abundan, si á las irreverencias de que no se eximen algunos (*Tirante el Blanco*, por ejemplo), se añade la profanación del arte, puesto que el principal intento de semejantes obras se cifra en el deleite del alma; vese, por todo lo expuesto, el fundamento que tuvo el príncipe de la novela para decir que son perjudiciales en la república estos que llaman libros de caballerías». Potser el meu mestre en cervantisme ho fa un xic massa fort; jo crec que eren de necessitat els tals llibres, com ho eren les narracions dels herois carolingis en l'època de les Creuades; recordi's que Cervantes posa en boca de l'hostaler que uns pocs llibres de cavalleries que té, li han donat la vida, i que quan sent recitar «aquellos furibundos y terribles golpes que los caballeros pegan, que me toma gana de hacer otro tanto» (I, 32), i la filla de l'hostaler i Maritornes celebren aquelles escenes d'amor que es llegeixen en aitals llibres.

En l'última part del nostre *Estudio crítico* (pp. 162-170), ja demostrarem que les crueses de llenguatge que es llegeixen en el *Tirant* és un segell característic de l'època, i els fets sensuais que es relaten en la dita novella tenen parions en altres obres de la literatura francesa i castellana.

II. — Torna aquí el meu mestre a censurar «la facilidad con que vna Reina o Emperatriz heredera se conduce en brazos de vn andante y no conocido cauallero», i esmenta Oriana amb Amadís, Tirant amb Carmesina, l'emperadriu amb Ipòlit i Melior

amb Partinoples. Però, a excepció de l'emperadriu, quin fet adulterí pertany al cicle artúric o bretó, i diem això, recordant a Tristany i la muller del rei Marc i a la reina Ginebra i Lançalot, tots els altres són fets característics del cicle greco-asiàtic, car de tothom és sabut que Elisena entrega sa virginitat a Perió de Gaula, tenint un fill que fou Amadís, reparant més tard la falta comesa; cosa per l'estil fan Amadís i Oriana, pares d'Espandjà; l'emperadriu Melior i el comte Partinoples, i Carmesina i Tirant.

Aquests fets eren descrits en demostració que els cavallers paladins complien quant prometien, recordant sempre i a tothora el compromís contret i l'estima endreçada vers la dama dels seus pensaments.

III. — En dir el capellà Pero Pereç al canonge de Toledo els llibres que havia cremat i els que havia deixat d'executar, diu Clemencín (III, p. 389) que no està bé el dir «*todos los de D. Quijote*», car havien estat lliurats de les flames *Amadís de Gaula*, *Palmerín de Inglaterra*, *Belianis de Grecia* i *Tirant lo Blanch* en quant a llibres de cavalleries, i té raó el crític, demostrant això l'alta estima que Cervantes sentia per la novella de Martorell i Galba.

XXVII

I. «... y también se atreueran a dextrar que es mentirosa la Historia de Guarino Mezquino, y la de la Demanda del Santo Grial...» —

II. «... y que son apocrifos los amores de Tristan y la reina Isseo...» (*Don Quijote*, I, 49.)

I. — Ens descriu Cervantes, en el cap. 49 de la primera part del *Don Quijote*, una conversa tinguda entre un canonge de Toledo i l'heroi de la Manxa, tractant dels llibres de cavalleries. Com es pot suposar, el canonge és continuador de les doctrines de Vives, Venegas i Cano, anatematitzant les obres en les que es descriuen els fets dels cavallers errants, dient que són perniciosos als costums, i que solament agraden, però no ensenyen; per a D. Quixot tot quant diuen els esmentats llibres és veritat i els seus personatges han estat sers reals.

Entre els molts llibres que cita D. Quixot, assenyala *La demanda del Sancto Grial*, en la segona part del qual, amb tot hi llegir-se en la portada que s'hi troben «los maravillosos hechos de Lanzarote del Lago y de Galaz su hijo», no comprèn, com diu amb molta raó l'erudit Bonilla i San Martín, la història del dit Lançalot, sinó fragments d'ella.*

La conquesta del Sant Graal fou feta pels herois del cicle bretó o artúric, ço és : els cavallers de la Taula Rodona, donant fi a l'empresa els tres més castos com Galeas, Boors i Perceval, esmentats tots tres en el *Tirant*.

En Bowle (*Anot.*, I, p. 148). en topar el passatge cervantí objecte d'aquesta nota, posa com a il·lustració al dit text que en el *Tirant* se cita el Sanct Greal, i té raó. En el cap. 182 es llegeix : «¿Qué os diré del bon rey Artur, de Lançalot, de Tristany e sobre tots de aquell strenu caualler Galeas, qui en companyia de Boorç e Perseual la conquesta del Sanct Greal compliren per lur gran ardiment?» Però hem de dir que en el capítol 37 ens parla ja d'aquests herois paladins i de la dita conquesta, en preguntar Tirant al rei ermità «en quina edat del mon eren stats millors cavallers», dient-li el comte de Varoych que, de l'adveniment de la Creu a ençà, els més strenus «foren Lançalot de Lach, Galuany, Boors e Perseual, e sobre tots Galeas, qui per virtut de caualleria e per sa virginitat, fon mereixedor de conquistar lo sanct Greal». Cosa per l'estil es veu en *Espejo de Cavallerias* (II, cap. 21).

II. — Escriu En Clemencín (III, p. 456) que «el fin trágico y lamentable del libro de Tirante el Blanco, ... tiene rasgos de semejanza con el desenlace del de Tristan»; i té raó, i fins crec que En Martorell i En Galba s'inspiraren quelcom amb la mort de l'enamorat d'Isseo, i ho diem perquè a Catalunya era molt coneguda la història del famós paladí del cicle arturià. Diu així el text del *Tristan de Leonis* : «¡Ay Dios, señor mio, que hezistes e criastes el mundo e todas las cosas que son en el, e veniste por tomar muerte e passion por los pecadores saluar!»

* La Secció de Filologia de l'Institut d'Estudis Catalans ha editat el text català del segle XIV referent a la conquesta del Sant Graal, i no és altra cosa que la segona part de *La Demanda*.

en las tus muy benditas manos encomiendo la mi anima, que la lieues al tu reyno, e ruego a la bienaventurada Virgen Sancta Maria que ruegue al su fijo bendito por la mi anima, que la salue; e a vosotros, señores, os ruego que, pues en la vida mucho me amastes, que agora en la muerte, rogueis por mi a mi Señor Jesucristo, que yo soy digno de ver su magestad real... E des que ouo dicho estas palabras, luego beso a la reyna. E estando abraçados boca con boca, le salio el anima del cuerpo; e la reyna, quando lo vio asi muerto en sus braços, del gran dolor que ouo, reuentole el coraçon en el cuerpo, e murio alli, en los braços de Tristan; e asi murieron los dos amados...» (cap. 83).

Vegeu com els autors del *Tirant* van rastrejant les paraules de Tristany en el seu trànsit, i com Carmesina mor de manera tant o més patètica que la muller del rei Marc. Diu l'heroi de Rocasalada en l'oració que féu davant el Corpus Domini: «¡Senyor, per los meus grans peccats sou vengut del cel en la terra prenint aquexa preciosa carn en lo ventre de la sacratissima Verge Maria mare vostra y en apres nat Deu y hom, subjugant vos a les mundanes miserias per pagar los meus defalliments volgues comportar apres turments, cruel passio e dura mort, posant en creu la vostra carn sacratissima; mas encara aquella mateixa carn me haueu dexada per medecina spiritual y salut de la mia infecta e maculada anima ... y planyent los meus peccats, confesant, loant, beneint e exalçant lo vostre sanct nom, sperant e demanant venia e absolicio alt en paradís, puiga a la eterna beatitut e gloria...» (cap. 468), i després descrivint la mort de l'heroi, diu que Tirant digué: «¡Verge Maria, angel Custodi, angel Miquel, emparau me, defeneu me! ¡Jhesus, en les tues mans, Senyor, coman lo meu sperit...» (cap. 471). Carmesina, en veure el cos mort de Tirant, «caigue sobre lo cors smortida. Fou leuada prestament de sobre lo cors, e per los metges ab aigues cordials e altres coses fou retornada, e cobrat lo recort, no tarda sobre lo cors mort la ja quasi morta senyora lançar se, e la boqua freda besar de Tirant, rompre los seus cabells, les vestidures ensemps ab lo cuyro dels pits, y de la cara, la trista sobre totes les altres, adolorida y stesa sobre lo cors besant la boca freda, mesclaua les sues lagremes calentes ab les fredes de

Tirant, e volent pronunciar no podia ni sabia tristes paraules a tanta dolor conformes, y ab les mans, tremolant, los vlls de Tirant obria, los quals primer ab la boca, apres ab los seus vlls besant, axi de abundants lagremes omplia, que semblaua Tirant encara mort plorant la dolor de la sua Carmesina...» (cap. 473).

Com s'ha pogut veure pels fragments que havem transcrit, hi ha, comparant ambdós textos, una gran semblança. No direm que sia més patètic el final de *Tirant*, però al nostre entendre la descripció del desconhort de Carmesina en veure el cos inanimat del seu amant és una pàgina sentida, que difícilment trobem pariona en altres novel·les d'aquest gènere.

XXVIII

I. «... y acudir otra doncella y echarle un mantón sobre los hombros, que, por lo menos, menos dicen que suele valer una ciudad, y aun más?»

— II. «... ¿Que verle venir todas las doncellas...» (*Don Quijote*, I, 50.)

I. — L'ésser tractats els cavallers errants amb gran esplendidesa en els castells i palaus on s'hostatjaven, és cosa que es veu de manera abundosa en els llibres de cavalleries, per això resulta d'una immensa força còmica l'arribada i tracte que donaren a D. Quixot en l'hostal que ell va pendre per castell.

En aquest capítol el novel·lista castellà va esmentant fets que recorda d'haver-los llegit en les cròniques cavalleresques, i entre els tals s'hi veu ço que coneixem, per figurar com epígraf a la present nota, cosa aquesta que la trobem esmentada en molts llibres d'aquest gènere.

En Bowle (*Anot.*, I, 153) assenyala un passatge del *Tirant*, que es llegeix en el cap. 60; referent a la bella Agnès, filla del duc de Berri i parenta de la Reina d'Anglaterra, la qual donzella «si vestia robes que valguessen lo preu de vna ciutat, no pensaua en donarles». Aquest mateix passatge del *Tirant* el veiem citat per Clemencín (III, 479) i Cortejón (III, 339).

Però hem de dir que aquesta comparació figura ja en altres obres de cavalleries, com fa assaber En Bowle, que esmenta

un passatge de *Espejo de Caballerias* (II, 52), i En Clemencín en un del romanç del marquès de Mantua.

En Clemencín (III, 480), en tractar del passatge, que diu: «¿Que verle servir todas las donzellas, guardando un maravilloso silencio?». que també és abundós en els llibres de cavalleries, cita aquell fet del *Tirant* en el qual l'heroi, després d'haver vençut a Tomàs de Muntalva, sortí del camp clos acompanyat de dones i donzelles, «e Tirant aná a cauall armat, axis com staua e acompanyaren lo fins a l'apartament del Rey; allí lo desarmaren les donzelles e los metges curaren-lo, e vestis un manto de brocat, forrat de marts gebelins quel Rey li dona, e feu lo sopar ab ell» (cap. 84). Exemple aquest citat també en l'edició de Cortejón (III, 340).

XXIX

«... ¿qué mas acomodado y manual que Tirante el Blanco?...
(*Don Quijote*, II, 1.)

Escriu En Clemencín (IV, 18) que no entén ço que diu Cervantes referint-se al *Tirant*, i afirma que D. Quixot parla aquí com a foll, «acertando unas veces, errando otras, y delirando siempre». Nosaltres donàrem al nostre mestre tots els apuntes perquè contestés a l'esmentat crític, demostrant-li que no coneixia el llibre d'En Martorell i d'En Galba, i qui llegeixi la nota de l'edició d'En Cortejón (IV, p. 46), trobarà que Cervantes qualificà amb justesa a l'heroi de Rocasalada. Diu així el final de la nota: «Covarrubias escribió: "Acomodado, el aprovechado, y el que tiene lo que honestamente ha menester." Ahora bien: aprovechado, en verdad, fué Tirante el Blanco, que por el solo esfuerzo de su brazo llega a ser príncipe y César del imperio griego. También es *acomodado*, en conformidad a nuestro léxico, quien, como él, puede señalar en su testamento "cent milia ducats que sien distribuits a coneguda e voluntat dels dits meus marmessors ... e muan que de mos bens sien donats a cascu de mon linatge qui s trobaran presents en lo meu obit cent milia ducats; mes leix a cascu de mos criats e servidors de casa mia cinquan-

ta milia ducats..." (cap. 469). *Manual* — dice el *Diccionario de Autoridades* — se llama al hombre que tiene el genio dócil y es muy fácil en hacer cuanto le mandan. Y, ¿quien más manual que Tirante? ¿No es por ventura dócil el que, como él, abrazado a las rodillas de Ricart, le ofreció su vida? (cap. 114). ¿No es en extremo docil quien, presto a una sencilla indicación, va desde Sicilia a Grecia para defender al Emperador (cap. 115), padre de Carmesina? ¿No es manual el que, como Tirante, realiza con cariño, con verdadera sumisión, cuanto desea la joven princesa?»

XXX

«Nunca hazañas de escuderos se escribieron...» (*Don Quijote*, II, 3.)

En Clemencín (IV, p. 46) escriu que no està en el cert en dir això D. Quixot, per tal com d'alguns escuders se'n diu quelcom, com d'Ipòlit, escuder de Tirant. Te raó el crític. En el *Tirant* es parla molt de l'aimant de l'emperadriu, i després marit d'aquesta. Poc o molt, en els més dels llibres de cavalleries es fa menció dels escuders que porta l'heroi; però, al meu entendre, no es això el que volia dir el famós cavaller manxec, volia donar a entendre que de cap escuder se n'havia fet una crònica o una història a part.

XXXI

I. «... y en todo trance y en toda ocasion los acometemos sin mirar en niñerías, ni en las leyes de los desafíos, si lleva o no lleva mas corta la lanza o la espada, si trae sobre sí reliquias o algun engaño encubierto...» — II. «... no solo de vn reino.» (*Don Quijote*, II, 6.)

I. — En aquella saborosa conversa que té D. Quixot amb sa neboda i la seva majordona, el primer assenyala que hi han d'haver dues classes de cavallers : cortisans els uns i errants els altres, comodaticis els primers i soferts els segons, i que

aquests, demés de soferts, en trobar-se en cas apurat, embesteixen sense mirar si les armes són iguals, si són encantades, ni si tenen superioritats els contraris, etc., etc.

Aquest passatge fa recordar a Clemencín (iv, 101) les armes amb què lluitaren Tirant lo Blanch i D. Kirielayson de Muntalva, armes iguals les de ambdós cavallers com les detalla el de Rocasalada en el cap. 79; però hem de dir que en fer la nota referent a aquest passatge en l'edició de Cortejón (iv, 109), esmentàrem una altra cita del *Tirant* on la lluita es fa amb armes desiguals, ço és : «Lo Rey Hermita portaua una lança ab lo ferro ben smolat, e vna pauesina en lo braç, l'espasa e un punyal; lo Rey Moro portaua un arch de flexa, spasa, e al cap una ceruellerà ab moltes toualloses embolicades» (cap. 19).

El desafiament acostumava a fer-se gairebé sempre amb armes iguals, car aquestes generalment es detallaven en el cartell; vegeu les que figuren en l'encontre entre Tirant i el Senyor de Viles-Ermes (cap. 65) i les que se citen en els albaràs que els quatre cavallers germans d'armes presentaren al rei d'Anglaterra (caps. 70-71 bis). Però es compendrà fàcilment que en els tornejos i camps closos, com hi havien reis d'armes que dirigien la lluita, estipulaven abans les armes que havien d'usar cada cavaller i altres condicions; però en ple camp, en trobar-se dos cavallers i voler pendre l'un a l'altre la donzella que duïen per companyia, o privar-li el pas, o bé un acte molt fútil que es veu que únicament era per a lluitar, aleshores no miraven si les armes eren iguals o no, o si eren «falses o disimulades». Vegeu, si no, a cada pas els encontres que té Curial anant a la ventura amb la formosa Larta, com sovintegen les lluites que té amb altres cavallers i en especial amb el senyor de Monbrú, que li vol pendre la companya (*Curial*, II, 24).

També es tracta, en l'epígraf d'aquesta nota, de l'ús que hi havia en què els cavallers portessin relíquies, penyores de llurs estimades, etc. En Clemencín recorda que en el *Tirant* es diu que l'heroi portava «un fragmento de la verdadera cruz en un relicario», i en l'edició de Cortejón nosaltres transcrivirem aquest passatge del *Tirant* : «... e encara per major seguretat sua, pres un reliquiari que ab si portaua en que hauia del

Lignum Crucis hon lo fill de la casta donzella hauia posades les sues precioses spatles. E feu li posar les mans a la Princessa» (cap. 272).

Aquest costum de portar relíquies era cosa abundosa en els cavallers. Vegeu els exemples de l'*Amadís de Gaula*, *Amadís de Grecia*, *Historia de la vida y hechos del Emperador Carlos V*, *Lisuarte de Grecia*, *Lepolemo*, i *Belianis de Grecia* esmentats per Bowle, Clemencín i Cortejón. La superstició feia molt en l'ànim dels lluitadors; recordi's que en el *Tirant* es llegeix com el famós paladí es presenta davant de l'emperador portant sobre la cota una camisa de dona, dient: «que si aquest sabés la virtut que te la dita pessa de roba, en quedaria admirat» (cap. 132).

II. — En l'entusiasme de la conversació, diu D. Quixot, que cavaller hi ha que ha salvat la vida no a una persona, sinó a tot un regne; i Clemencín (IV, p. 106) esmenta, entre altres cavallers, a Tirant, que salvà a Rodes i l'imperi de Constantinoble.

XXXII

«... el aucto de las Cortes de la Muerte...» (*Don Quijote*, II, 11.)

En anotar Clemencín aquest passatge cervantí (IV, p. 192) recorda que en el *Tirant* es fa menció dels entremesos que es feien amb motiu de la festivitat del Corpus; i té raó el crític, car en el cap. 283 es diu que la vídua Reposada tenia «vnes vestidures de la festa del Corpus Christ».

Vegeu la nota VIII.

XXXIII

«¡Mala pascua me dè Dios, y sea la primera que viniere!» (*Don Quijote*, II, 13.)

Aquesta frase feta, pròpia per a donar més força a una cosa que s'alaba o vitupera, la usa l'escuder de D. Quixot per a celebrar el seu ase.

En Bowle (*Anot.*, II, 33) esmenta un passatge del *Tirant* on s'hi veu la dita frase, però en sentit invers; és aquell en què un mariner turc parla de manera despectiva de l'heroi: «Bona pasqua vos done Deu, dix lo mariner, car vos lo conexeu be e conexeu la sua gran tracio que ha feta e farà» (cap. 163).

XXXIV

«... en la daga...» (*Don Quijote*, II, 23.)

El comentador Clemencín (IV, p. 427), que sempre que pot dóna mostra de la seva nombrosa lectura, en tractar d'aquest punt quixotesc, que no és altre que la diversitat de criteri de si fou un punyal o una daga l'eina amb què Montesinos havia arrancat el cor d'En Durandart per fer-ne entrega a la dama d'aquest, Na Belerma, escriu que en el romanç es diu que

«Con una pequeña daga sacabale el coraçon».

L'escuder de D. Quixot digué si el dit punyal era d'En Ramon d'Hoces, dit el «Sevillà», famós daguer del temps de Cervantes; i a propòsit d'això En Clemencín ens esmenta les dagues genoveses de què es fan menció en el *Tirant* (cap. 65). Cert que les dagues genoveses, com més tard les armadures de Milà, tenien nom universal, però en Suárez de Figueroa, en *Plaza Universal*, ens diu, referent als armers genovesos, «que valen comunmente poco, si bien tienen apariencia de buenos».

XXXV

I. «... este buen hombre, que me ha pedido encarecidamente que vaya a poner en la caballeriza a un asno suyo que está en la puerta del castillo». — II «... Seis doncellas le desarmaron y sirvieron de pajes...» (*Don Quijote*, II, 31.)

I. — El que demana l'escuder del cavaller manxec és una cosa que havia sentit a dir al seu amo parlant de Lançalot:

«Nunca fuera cavallero De damas tan bien servido
 Como lo fué Lanzarote Cuando de Bretaña vino
 Que dueñas curaban del princesas del su rocino.»

En l'edició de Cortejón (v, 108) s'esmenta un passatge del *Tirant*, on es diu que l'estrenu cavaller, «ab voluntat dels jutges del camp e dels fels, obriren li la porta del camp, e les donzelles qui ja speraven per rebrel per que hauien vist mort l'altre caualler, e ab molta alegria lo reberen e ab molta honor lo acompanyaren fins al seu alleujament» (cap. 72). I ço demostra, comparant aquest text de Martorell i Galba amb el de Cervantes, fins a quin punt hi ha força còmica en les paraules que diu l'escuder de D. Quixot a D.ª Rodríguez de Grijalba: «Les donzelles prestament foren a la porta del camp e demanaren als fels que ls fos restituhit lo lur caualler. Los fels los feren obrir les portes, e les donzelles prengueren lo cauall de Tirant per les regnes e ab molt gran honor lo se n portaren al seu alleujament, desarmaren lo e curaren li la nafra que tenia al coll...» (cap. 59).

II. — Hostatjats l'amo i criat en el palau dels ducs, just era que els tractessin com representaven ésser, millor dit, com creien que eren, per això trobem just, coneixent el text d'algunes cròniques cavalleresques, ço que diu el novel·lista, que «seis doncellas le desarmaron y sirvieron de pages».

Bowle (*Anot.*, II, 83) i Clemencín (v, 133) assenyalen passatges d'alguns llibres de cavalleries on es descriu ço que les donzelles del palau dels ducs feren a D. Quixot, però el primer recorda que en el *Tirant* hi ha quelcom per l'estil, i transcriu dos passatges; hem de dir, però, que no són els únics on les donzelles fan important paper, ja fent d'escuder o d'acompanyant, per tal com llegint els passatges en què el jove paladí es troba en la cort del rei d'Anglaterra, poc després d'ésser armat cavaller, el veiem acompanyat per donzelles en sortir del camp clos on lluità amb el senyor de les Viles-Ermes, els reis de Frisa i Polònia, els ducs de Bavera i Burgunya, i amb Thomàs de Muntalva (caps. 67-84).

Vegeu, referent a aquest tema, la nostra nota iv.

XXXVI

I. «... y assi segun las leyes del maldito duelo...» — II. «... cirimonias...» (*Don Quijote*, II, 32.)

I. — En Cortejón (v, p. 128), en una llarga nota tractant de si D. Quixot pogué qualificar de manera despectiva el desafiament, esmenta el títol dels dos capítols del *Tirant*, on es diu que l'permità comte de Varoych llegia l'*Arbre de batalles* (capítol 32 i s.).

Tots aquells que han estudiat un xic la famosa novella cavalleresca saben que aquests dos capítols estan inspirats, per a no dir copiats, del *Libre de l'Orde de Cavayleria* d'En Lull (I-II), si bé del primer capítol, ço és del 32, hi ha més text inspirat en el gran filòsof que en el segon.*

Hem tingut a mà l'*Arbre des Batailles* de N'Honorat Bonhor i hem de dir que, amb tot hi esmentar-se aquest llibre, Martorell i Galba segueixen més el text lullià que el francès. Que podien conèixer el llibre d'En Bonhor en llengua catalana no hi ha pas cap dubte, per tal com En Morel-Fatio n'esmenta un còdex a la Biblioteca Nacional de París, així com també existia en castellà, com ha demostrat el P. Ignasi Casanovas en descriure els *Còdexs de l'Arxiu del Palau*. Però, hem de dir que, segons les notes conegudes d'aquesta última traducció, hi havia lleus diferències amb el text francès, per tal com ens diu que consta de tres parts i en l'original se'n veuen quatre; també ens assenyala que la primera part té dotze capítols, i la segona, divuit; essent així que en la impressió lionesa que hem tingut a mà hi hem vist nou i quinze capítols, respectivament.

El llibre *Arbre des Batailles* fou obra d'èxit, per tal com se'n feren diverses edicions. Va repartit el text en quatre parts: En la primera s'hi tracta de quina cosa vol dir batalla i de les tribulacions de l'Església (nou capítols); en la segona, de la destrucció dels quatre grans reialmes, que són : Babilònia, Cartago,

* Vegeu NICOLAU D'OLWER, *Sobre les fonts catalanes del Tirant lo Blanch* (Revista de Bibliografia Catalana, 1907).

Macedònia i Roma (quinze capítols); en la tercera, es parla de les batalles en general, i bé a ésser un manual de lleis cavalleresques, amb capítols que tracten de la jurisdicció i de la senyoria, qui fou el primer jutge entre els homes, per quina cosa es deu entrar en camp clos, quantes coses fan hom fort i ardit, etc. (deu capítols); l'última part és la més important, i tracta de les batalles en especial, ço és : de si el papa pot ordenar guerra contra emperadors cristians, o bé si un emperador pot fer guerra a l'Església; quina cosa és més útil per fer batalla, sobre gatges de batalla, per quins motius hi ha tantes guerres, si un anglès estudiant a la Universitat de París pot ésser presoner, el gatges de batalla segons la llei Lombarda, dels colors de les armes, sobre la forma i condició que ha de tenir el camp clos, etc. (cent quaranta dos capítols).

Llegit l'*Arbre des Batailles* i el *Libre de l'Orde de Cavayleria*, és més doctrinal aquest que aquell, si bé solament fa referència al cavaller, com el títol ho indica. Llibre doctrinal del cavaller és el d'En Pons de Menaguerra, com ho són, entre els castellans, el *Tratado de las armas, de rieptos e desafios*, de Mn. Didac de Valera, o el llibre del *Caballero y del Escudero*, de l'infant Juan Manuel, si bé aquest últim és molt inspirat, per a no dir copiat, del llibre d'En Lull.

II. — En Bowle (II, p. 89) esmenta la paraula «cirimonias» tal com diu que la pronuncia l'escuder de D. Quixot, i a continuació posa un exemple de la traducció castellana del *Tirant* (I, p. 71) on s'hi veu aquesta grafia.

XXXVII

«Yo soy el sabio Alquife, el grande amigo de Urganda la desconocida.» (*Don Quijote*, II, 34.)

En aquella famosa mascarada que feren els ducs en honor de D. Quixot per a fer assaber a aquest la manera de poder desencantar a Dulcinea, s'hi diu que passà un carro en el qual hi anava entronitzat un vell, que digué ço que es llegeix en l'epí-

graf d'aquesta nota, i Clemencín (v, 211), en un llarg comentari on demostra un devassall de lectura, diu que : «En la tercera parte del Tirante se califica a Urganda la desconocida de hermana del rey Artús». Té raó tan distingit crític, però ço que ens diu és un error de Caylus, com anem a demostrar-ho.

En el text original del *Tirant* es llegeix : «Qui per son dret nom nomenar se fa Morgana ... Haguda certa noticia de la venguda de Morgana» (cap. 190). «Com la reyna *Morgana* oir dir tals paraules ... pero la reyna *Morgana* prestament lo conegué...» (cap. 191). «Lavors la reyna *Morgana* la qual era sa propria germana ... l Emperador prega a la reyna *Morgana* que danças... en tal forma deuisada la reyna *Morgana* vingue dauant lo Emperador ... E donada fi a les danses la reyna *Morgana* supplica a l Emperador ... No comporta l Emperador que la reyna *Morgana* mes lo loas» (cap. 201). «La resposta que fa l Emperador a la reyna *Morgana* ... L Emperador pres del bras a la reyna *Morgana*» (cap. 202).

En la traducció castellana hi figura el nom de *Morgana*: «Que por su derecho nombre Morgana se hace llamar ... porque siendo certificado de la venida de la sabia Morgana» (III, 87). «La habla que el Emperador hizo a la sabia Morgana ... Como la reyna Morgana oyo dezir tales palabras al Emperador ... pero la reyna Morgana luego le conocio ... y la reyna Morgana que era su propia hermana ... y el Emperador rogó a la reyna Morgana que le ficiese de danzar ... la reyna Morgana tomo por la mano a Tirante ... e dado fin a las danzas la reyna Morgana suplicó al Emperador» (III, 90). «Respuesta que hizo el Emperador a la reyna Morgana ... el Emperador tomo del brazo a la reyna Morgana» (III, 91).

En la traducció italiana s'hi veu el nom de *Morgana* : «Che per suo dritto nome si fa chiamare Morgana ... che hauea piena notitia della venuta di Morgana, la savia sorella» (v, 31). «Quando la regina Morgana vdi dire tal parole ... ma la regina Morgana incontinenti la conoble» (v, 32). «Allhora la regina Morgana la quale era sua propria sorella ... e lenosi de li done sedena la regina Morgana sua sorella ... Lo Imperatore pregó molto la regina Morgana che gli piacesse di danzare ... e en tal forma la

regina Morgana dinanzi al signore Imperatore ... e fatto fine a le danze la regina Morgana ando dall Imperatore supplicando... non sopporto lo Imperatore che la regina Morgana piu il lodasse ... il signore Imperatore presse abbraccio la regina Morgana» (VI, 1).

En l'arranjament francès s'hi llegeix *Urgande* : «Il y a déjà quatre ans que nous voyegeons avec sa soeur Urgande la déconnue ... Des qu'il fut que la sage Urgande, soeur du roi Artus... ils monterent dans le vaisseau, où ils trouverent Urgande sur un lit noir» (II, 47). «Quand la reine Urgande eut entendu ces paroles ... La reine Urgande le reconnut d'abord» (II, 48). «Mais la reine Urgande tira a son doigt un rubi qu'elle lui passa devant les yeux» (II, 52). «L'Empéreur pria beaucoup la reine Urgande de danser (II, 53). «Quand les dances furent finies la reine Urgande» (II, 54).

Com s'ha pogut veure, les traduccions castellana i italiana segueixen el text de l'original; però en el treball d'En Caylus es canvia el nom de la germana d'Artús amb el de la protectora d'Amadís de Gaula, i per aquesta cosa és que Clemencín escrigué ço que li censurem.

L'afirmació feta per l'esmentat crític cervantí ha fet que altres escriptors afirmin que en el *Tirant* hi figura el nom de la famosa desconeguda, i un dels tals és l'erudit professor Teòfil Braga, qui en la seva *Historia de la Litteratura Portuguezza* escriu: «Na novella de cavalleria *Tirant lo Blanch*, de 1460, aparece citada a fada Urganda la desconocida, a qual exerce una grande parte da acção no Amadís de Gaula.»*

XXXVIII

«... pero por lo de dueña, soy de parecer que no se muevan». (*Don Quijote*, II, 37.)

En aquest passatge de l'edició de Cortejón (v, 220) s'hi veu una nota que en part hauria de figurar en tractar en el

* Oporto, 1875; p. 86.

cap. 31 de D.ª Rodríguez de Grijalba; són aquelles ratlles on es diu que «el profundo conocimiento que de *Tirant lo Blanch* tenia Cervantes, por ventura fué parte para que de la “Viuda Reposada” naciesen, muy modificados, es verdad, los principales rasgos con que se nos trazó el cuadro de “D.ª Rodríguez”». Això diguérem al nostre mestre ja fa uns quants anys, i d'aleshores fins avui hem vist més manifest el paralelisme que es podrien formar d'ambdós tipus.

La viuda Reposada assenyala a Tirant defectes que diu que té Carmesina, i cosa per l'estil fa D.ª Rodríguez explicant a D. Quixot coses referents als seus senyors que fóra bo que callés. La primera penetra en la cambra de Tirant desitjant tenir llarga entrevista amb ell i acabant com vella lúbrica; la segona entra a la cambra de D. Quixot per a parlar-li del «Aranjuez de sus fuentes», de la duquessa i dels deutes del duc.

Cert que la una té un esperit maquiavèlic i l'altra no és dolenta, que aquella és sensual i aquesta recatada; però, amb tot, hi veiem certs punts de semblança que ens han fet pensar que l'endiablada viuda féu suggerir a Cervantes el tipus de la càndida *dueña*.

J. GIVANEL MAS

LES IDEES PEDAGÒGIQUES A TRAVERS LES REVISTES

PER UNA NOVA DIRECTRIU EN L'ENSENYAMENT DELS INFANTS. — Un col·laborador de *Rivista Pedagogica* (Milano, març-abril 1922) disserta sobre la possibilitat d'una nova directriu en l'ensenyament dels infants en edat pre-escolar, a base d'unes activitats més acostades a la que ell en diu *vida natural*. Els mètodes froebelià i montessorià ja estan bé; el seu ambient té una benèfica influència sobre l'esperit de l'infant que se «*ingentilisce alla vista d'oggetti lindi e graziosi sotto lo guida di abili educatrici*» però en ells l'infant és sotmès a «*occupazione e gioco estraneo al seuo pensiero naturale*». D'altra banda, diu, un pare i una mare pacients, valen «*assai più, come base della vita morale ed intellettuale, e della carriera degli studi, che non i migliori sistema educativi dei Giardini e di altre scuole infantili*».

L'infant, diu ell, no es pot complaure en els artificiosos jocs que els mètodes li proposen. L'infant ama de fer coses útils — i útils són les que veuen fer als adults i que serveixen per alguna cosa.

Creu ell, en resum, que el que convé és conduir l'educació dels infants dintre els mateixos elements que constitueixen la vida real en forma que els pugui utilitzar a mesura de llurs possibilitats, sia en joc, sia en treball, per a la pròpia formació.

Al nostre judici, però, es juga aquí, com arreu, amb una confusió de conceptes. La vida natural, la vida real! Què és la vida natural, la vida real? Qui pot determinar-la suficientment? En coses d'educació, ja que l'educació així que s'organitza entra en imposició i violència, cal ésser més terminant potser que en altres esferes. En educació, diríem potser, només és real allò que és educatiu. La demostració, per tant, només podem trobar-la en l'esperit de l'infant. És educatiu allò que

educa, allò que l'esperit de l'infant assimila en la seva formació Així potser conclouríem que en educació la sanció de realitat la dóna únicament l'esperit de l'infant, i que tot ensenyament que respecta la realitat de l'infant és real.

PEDAGOGIA MAXIMALISTA. — En el mateix número de *Rivista Pedagogica*, anteriorment mencionat, hi ha un comentari sobre el llibre *Critica e Pedagogia dei Valori*, de A. Baratonò, que ha assumit en certa forma l'exposició de la doctrina socialista en matèria pedagògica. «*Libro tutto pieno di quella coscienziosa tortura di pensiero che onora un pensatore*», diu el comentarista. Aquestes paraules revelen a l'avançada el caràcter del llibre. Diríem, tractant-se de doctrina socialista maximalista, parenta de Marx, entroncada amb totes les conseqüències del materialisme històric, que aquesta pedagogia ens ha d'introduir al món de les realitzacions socials i ha de parlar de les grans reformes per a ordenar l'ensenyament segons normes socialístiques, que és en l'ensenyament on poden trobar amples camins d'aplicació. *Il* Baratonò, segons el seu comentarista, en el seu llibre de pensador torturat, es dedica a altres qüestions de major transcendència. Ell cerca, en els grans problemes del pensament i de l'esperit les lleis fonamentals de la pedagogia, que en aquestes esferes no són mai tècniques, sinó socials, o encara més profundament ètiques. No és que blasmem aquesta tendència del Baratonò, sinó molt al revés. Ens plau, també, a nosaltres cercar les bases de la pedagogia en les del pensament humà, i encara ens plau veure per on les enfila un maximalista quan es posa a cercar-les en profit de la seva escola política. El comentarista sorprèn *il* Baratonò profundament emboscacat en les selves idealístiques sense gaire esma per fer-se camí tot sol. Nosaltres no pensem seguir-lo en les seves zigzagues. Es fa difícil de resumir un autor a través d'un comentari, però d'altra banda no creiem que sigui aquesta la nostra feina en aquest lloc. La lliçó que nosaltres volem deduir del fet és la d'aquesta adaptació de la mística maximalista amb la mística idealista. No diem pensament ni filosofia, perquè el contrast entre ambdues manifestacions humanes no s'ha realitzat potser amb prou detall

per a destriar aquests aspectes sinó això altre mig sentimental encara, que mou les dues tendències i les fa convergir.

No diríem rodonament que l'idealisme hagi estat la matriu del maximalisme, però sí, que si es cercava una filosofia pel maximalisme, malgrat Marx i tot el materialisme històric, cap ens semblaria tan adequada com l'idealisme. Però no ens ha sorprès ço que es veu del llibre del Baratono, i no compartim, davant de l'aparent contradicció entre el que representa i el que diu, els escarafalls del seu comentarista.

LA PEDAGOGIA ITALIANA MODERNA. — Hem esmentat damunt, dos articles de la *Rivista de Pedagogia* que es publica a Milano, tots dos caracteritzats pel seu transcendentalisme filosòfic. En el mateix número de la citada revista hi trobem altres treballs de la mateixa mena, com *La crisi de la scienza esaminata da un filosofo*; *Del concetto herbartiano de concentrazione dell'insegnamento*, i, en conjunt, s'observa en tots els números un contingut semblant. Obrim, després, *L'educazione Nazionale*, revista que publica a Catània, Giuseppe Lombardo-Radice. En el número de maig-juny, per exemple, hi trobem els següents treballs de caràcter filosòfic: «*Sempre in tema di liberta scolastica*», on disserta sobre l'Estat i el dret a ensenyar, i «*Umanesimo, Rinascimento, Empirismo*», fragment d'un llibre de la col·lecció Codignola; «*Estetica i Pedagogia*», comentari a un llibre de G. Albergiani «*Arte e Vita*»; «*Storia e storiografia in B. Croce*», comentari al llibre del mateix nom de C. Barbagallo i O. Masnovi, etc., etc.

Tot s'ha d'anar fent. Hi ha els que escorcollen l'esperit de l'infant, els que assagen procediments nous d'ensenyament, els que cerquen la millor organització externa, i també aquests que, al nostre judici, no tenen la part més dolenta, que investiguen la raó profunda, la raó fonamental de l'educació en els grans misteris de la vida humana. Aquesta labor, però, pot tenir un aire de malura. Bufen uns vents, sorgeixen uns il·luminats prodigiosos i es verifica un contagi general: tothom dóna voltes als mateixos temes com víctimes d'una obsessió. Així, a Itàlia, Kant i Hegel, Hegel més que Kant, han espetegat pels aires suscitant homes de la vàlua del Croce i del Gentile que els

han superat, sobretot per la finor i la gràcia, i la malura, com acostuma a succeir en els països més ardents, ha pres amb més força que en la mateixa Alemanya. Hom imagina una d'aquelles transformacions fantàstiques que llegiem d'infants, en les quals una ciutat intoxicada amb un gas excitant, els habitants apareixien de sobte possessionats de noves aptituds, de nou llenguatge. Cert que a Itàlia hi ha la Montessori, el Ferrari, el Viola... Sempre hi ha hagut algú o altre a Itàlia, terra fecunda en homes i dones excepcionals, però de fet avui la moda, sobretot en coses de pedagogia, és aquest transcendentalisme filosòfic que s'empara de tothom, àdhuc dels que en semblen més immunitzats.

Fins en matèries d'ordre pràctic o burocràtic, en una qüestió de nomenaments, per exemple, no és rar de veure-hi suscitats els temes de la identitat de l'objecte i el subjecte, de la unitat essencial de l'esperit, de l'ésser, del devenir, etc., etc., cars a aquesta mena de filosofia.

A nosaltres ens recorda això, en un altre país no llunyà, un cas semblant de contagi no tan digne de respecte, potser, perquè el microbi, Krause, realment no s'ho mereixia com Kant i Hegel, però que pot donar una idea de la posició actual d'Itàlia en els problemes de l'esperit, i entre ells, com un dels més importants, la Pedagogia.

ELS TREBALLS DE M. JEAN PIAGET SOBRE LA LòGICA DELS INFANTS. — Levy-Bruhl, en el seu llibre *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, sentava la hipòtesi d'una lògica en els pobles de cultura inferior diferent de la dels pobles civilitzats, sobretot de la que caracteritza la cultura, de Grècia ençà. Avui M. Piaget, a base d'una hipòtesi semblant en relació als infants, realitza treballs interessantíssims per a determinar les característiques i les etapes de la lògica infantil. Prímicies ben savoroses de les seves recerques són tres treballs, dos publicats l'any 1921 en el *Journal de Psychologie* i en els *Archives de Psychologie*, i un tercer aparegut fa poc en el citat *Journal de Psychologie*, número de març. Els estudis de M. Piaget són d'ordre purament psicològic. Ell no entra en els problemes de la lògica

formal. Ell es limita a considerar el fet del raonament formal com a fet psicològic. En aquest sentit ell en té prou d'anomenar raonament formal aquell raonament que a base d'una o dues proposicions, dedueix una conclusió, a la qual l'esperit es dona amb certesa, sense necessitat de recórrer a l'observació. Aquest raonament existeix d'una manera incontestable, i apareix en l'infant en circumstàncies i a una edat determinades. Això és el que preté averiguar M. Piaget en les seves recerques.

Des d'aquest punt d'obrir és innegable que mentre l'infant no hagi adquirit les formes de raonament dels adults, la seva lògica ha d'ésser qualitativament diferent i ha d'existir amb ell una gran dificultat de comunicació. Hi ha de segur en aquesta concepció molts matisos. D'un poble a un altre poble, d'una cultura a una altra cultura, d'un home a un altre home, existeixen incomprendiments filles d'una manca d'identificació lògica absoluta. Aquí, però, es tracta de diferències fonamentals en el mecanisme lògic per manca d'elements que la nostra estructuració té per substantius, sense els quals la ment té un altre rodatge i ofereix altres productes de pensament.

No cal dir com són importants aquestes recerques per l'educació. La pedagogia funcional no postula que es deixi lliure l'esperit de l'infant en la seva creixença, sinó que s'hi intervingui d'acord amb les lleis que la regulen. La manca de coneixement de les lleis lògiques de la ment de l'infant, inhabilita el pedagog per utilitzar amb encert un element tan formidable com és i serà sempre, el de la comunicació verbal.

M. Piaget va començar els seus treballs a París, a l'escola de Binet i Simon, i els continua ara a Ginebra a l'Institut J. J. Rousseau, en l'ambient pedagògic que ha de permetre canalitzar el resultat de les seves recerques cap a l'ensenyament.

Interessaria que un especialista estudiés a fons els treballs de M. Piaget i els donés a conèixer en el nostre país. No és aquesta la nostra feina ni escau a aquesta secció de QUADERNS D'ESTUDI. I encara, de segur, pensant en el profit de la nostra terra i en la necessitat de fomentar entre nosaltres els treballs purament d'investigació, seria bo de cridar M. Piaget perquè en una de les sèries de Cursos Monogràfics, o en els Estudis Nor-

mals o Escola d'Estiu, donés ell mateix nota de les seves recerques. Nosaltres, però, entenem que això no hauria de sol·licitar-se sense alguns treballs de preparació que capacitessin un nucli d'estudiosos per a entendre'l i seguir-lo. Entre aquests treballs, hi comptariem la divulgació de tot el que porta estudiat fins ara, acompanyada d'una notícia de les recerques últimes sobre lògica i psicologia amb què es relacionen les seves tasques, amb el ben entès que el concepte i la terminologia d'aquestes ciències s'afina bon xic, sense que aquí ens en donguem massa compte.

FLIGHT

BIBLIOGRAFIA

FERRAN DE SAGARRA I DE SISCAR, *Sant Vicens de Sarrià. Dades i clarícies referents a la història d'aquesta vila i parròquia*. Barcelona. Impremta de Francesc X. Altés i Alabart, 1921.

El títol d'aquest llibre és modest, malgrat de la seva valor positiva. En efecte, amb son autor, el Sr. Sagarra, l'actualment ex-vila de Sarrià es pot dir que ha trobat el seu historiador, tot i tenint en compte que altres treballs similars, però més limitats, havien estat dedicats a la seva història, tals com les interessants *Notas históricas de Sarrià*, del Sr. Carreras Candi, i l'obra simpàtica de Sor Eulàlia Anzizu, *Fulles històriques del Real Monestir de Santa Maria de Pedralbes*. Publicades, una i altra obra, el mateix any, en 1897, havien aportat certament dades interessants que ha aprofitat i completat el Sr. Sagarra, àdhuc esmenant-ne alguna pàgina.

Sentim que la manca d'espai no ens permeti de copiar in extenso el contingut de cada un dels seus capítols. Amb això potser n'hi hauria hagut prou per fer-se'n càrrec, el sol nom de l'autor, sigil·liògraf i historiador, essent suficient garantia d'una investigació intel·ligent i minuciosa. Les seves recerques en els arxius de la Corona d'Aragó i Capitular i Episcopal de Barcelona, Parroquial de Sarrià, Provincial dels Menorets Caputxins, i del Monestir de Pedralbes i en altres fons documentals, han estat ben completes i afortunades. Així és com ha pogut dreçar un extens i documentat historial de Sarrià. És ja en documents del segle X que apareix el seu nom (lloc o terme de *Sirriano* i *Siriano*, *Serria*, etc.), i el de l'església parroquial de Sant Vicens, la qual fou donada pels comtes Ramon Berenguer I i Elisabet a la Canonja de la Seu barcelonina (any 1046), passant segles endavant, és a dir, en 1334, a Patronat del Monestir de Pedralbes, mitjançant una permuta amb el Bisbe de Barcelona. Des d'aleshores pertocava a l'abadessa la presentació dels rectors de Sarrià anomenats *vicaris perpetus*, durant això fins l'any 1761, en què veiem que és el bisbe qui dona col·lació als *rectors*. De la mateixa manera

el Monestir reial, ultra diversos altres drets i privilegis, tenia la facultat de «tenir e posar batle e saig en la dita vila» per regir i exercir la jurisdicció civil, durant els segles XIV.^è i XV.^è. Després d'aquesta centúria s'estingia el domini senyorial, mentre s'anava consolidant i enfortint el govern municipal propi, el qual sabem era exercit en 1379 per un consell de quatre prohoms elegits pels parroquians, anomenats «Jurats» en el segle XVII.^è. D'ells, així com del Clavari, altre càrrec de l'actiu règim municipal, del Sagramental, etc., hi ha notes precioses. Amb molt bon encert l'autor ha transcrit dels mss. vells actes del Consell — veritables relíquies històriques — se'ns han conservat (segle XVII) els noms dels que hi intervingueren i de llurs acords principals.

Heim de fer remarcar el capítol IV, on s'exposa d'una manera clara, que no dona lloc a dubtes, les relacions entre la vila i poble de Sarrià i el llinatge que duia aquest cognom, que responia al nom geogràfic del lloc on residia i on era família preminent. Això li dona lloc a oferir-nos una sèrie de dades sobre diversos individus que porten aquest cognom pertanyents a diversos llinatges, basats en documents dels segles XII.^è fins tot el XVI.^è. És molt versemblable l'opinió que ell sosté en creure que la petxina que és el senyal propi de Sarrià no sia altre que la de l'escut de la família sarrianesa del mateix nom, un dels quals individus era un romer de Sarrià, cavaller de la tretzena centúria. Altra capítol especialment suggestiu és l'onzè, on, entre altres coses, s'hi troben dades sobre diverses partides i llocs del terme de l'ex-vila, d'un interès especial per a la toponímia catalana. Com també cal advertir que el Sr. Sagarra aplega una pila de notes curioses de les visites de la parròquia de diversos temps, inventaris de joiells, ornaments i llibres, orgues i organistes, estudi i mestre de minyons del segle XV.^è, sobre el Rectorològi, etc.

Veu's aquí, per a completar aquesta ràpida i incompleta ressenya, els títols dels capítols : I. Dades referents a l'església i parròquia de Sant Vicens de Sarrià, des del segle X.^è al XV.^è. — 2. L'església i parròquia de Sant Vicens des del segle XVI.^è al XIX.^è. — 3. Capella de Santa Cecília. — 4. Relació entre la vila o poblat de Sarrià i el llinatge d'aquest cognom. — 5. Sarrià i el monestir de Santa Maria de Pedralbes. — 6. Dades generals sobre el govern municipal a Catalunya. — 7. Clarícies referents a l'antic règim municipal de Sarrià. — 8. Actes del Consell, sarrianeses que hi assistiren i acords que s'hi prengueren. — 9. Prohoms, obrers o jurats. Clavari. — 10. Sagramental. — 11. Altres dades referents a Sarrià. — 12. Capella de Santa Eulàlia i convent de Pares Caputxins. — Segueixen setanta set apèndixs, amb

documents, dels quals, un del segle IXe, dos del XIe, sis del XIIe, tres del XIIIe, sis del XIVe, nou del XVe i la resta, dels segles posteriors fins els nostres dies.

El llibre va precedit d'un petit pròleg, intitulat «Esplai», ple de records anecdòtics dels anys d'infantesa que l'autor havia passat a Sarrià. Hom veu clar que un motiu sentimental, tant com el de fer obra històrica i patriòtica, inspirà la redacció d'aquest volum eixit a llum a les primeries de 1922, precisament quan Sarrià deixava d'ésser municipi independent per enriquir materialment i espiritual la Metròpoli, a la qual per una llei fatal de la civilització era anexionat.

Tant debò cada una de les altres barriades de Barcelona trobessin el seu historiador com l'ha trobat Sarrià!

Cloem aquestes notes assenyalant la bella tasca realitzada pel mestre estampador Sr. Altés i pels germans Missé, als quals es deu la fototípia que acompanya el text i que reproduïx tres segells de la família Sarrià i un del Municipi desaparegut. Volem dir que el volum és presentat amb elegància i bones proporcions. — R. D'A.

QUADERNS D'ESTUDI

N.º 53

BARCELONA, OCTUBRE-DESEMBRE 1922

VOL XIV

UN LLIBRE QUE CAL LLEGIR

Hi ha certs llibres dels quals hom pot dir que, més que llibres, són bones accions. Com a humans que són, els escrits d'aquest gènere ens parlen directament, van a ço que hi ha de més sensible en els nostres cors; aixequen la nostra ànima, ens reconforten, i airegen amb una alenada d'eternitat les nostres penoses existències.

Són nombrosos, aquests llibres que no han de morir mai? No. Altres, sens dubte, d'una penetració poc comú o d'una erudició perfecta, prestaran serveis immensos; però, podran mai ésser comparats a aquells? ¿Se'n coneixen gaires, que ens parlin tant de prop com els darrers capítols del *Phédon*, les *Confessions de Saint Augustí*, la *Imitació*, certes pàgines de Bossuet o de Ravaisson?

A la gloriosa sèrie de la qual heu's en aquí, a l'atzar, algunes malles, acaba d'afegir-s'hi una anella d'or amb el llibre recent del Rvnd. P. A. D. Sertillanges, de l'Acadèmia de Ciències morals i polítiques, professor de la Universitat catòlica de París, sobre *La Vida Intel·lectual*.*

Després de la lectura d'aquesta obra, hom dedica un sentiment de reconeixença al seu autor i hom té la convicció que la veu que hom acaba de sentir és la d'un guia i d'un amic. Hom sap que hom tornarà a acudir-hi, que hom l'escoltarà en les hores de defallença. Alguns d'entre nosaltres han conegut persones de creença ardent que, en dies tristos o en moments de dubte, obrien

* Edició de la *Revue des Jeunes*, 3, rue de Luynes, París (vii).

Crec que és inútil presentar als llegidors dels QUADERNS l'il·lustre pensador catòlic, autor de tantes obres admirables i conegudes de la gent culta, tals com els seus llibres sobre *Saint Thomas d'Aquín*, *Les Sources de la croyance en Dieu*, *Art et Apologétique*, *L'Amour chrétien*, *La Prière*, etc., etc.

a l'atzar el llibre de la *Imitació* i queien sempre sobre un passatge que responia a llur estat d'esperit i que els donava, en la mediació, un singular reconfort.

El llibre del Rvnd. P. Sertillanges mereix ésser col·locat entre els autors als quals hom recorre en aquest sentit. Els que han posat llur esperança en la vida de l'esperit i han escollit aquesta com a carrera a realitzar, sia per l'ensenyament, sia per la recerca científica, sia pel treball de creació en qualsevol direcció de l'activitat espiritual, trobaran en aquest llibre no solament raons per a animar-se i vèncer els obstacles, sinó també consells pràctics, molt segurs i d'una valor inestimable.

I, a través de la divisió metòdica de l'obra, que parteix de la vocació i de les virtuts d'un intel·lectual cristià per a venir a parar a la moral del treballador, passant per l'organització de la vida i del treball, estudiada fins en els seus menors detalls, hom sent per tot el pensament director, la unitat interna que sosté l'autor i la seva obra.

I és que per al Rvnd. P. Sertillanges no hi cap bon treball, per especialitzat que sigui, que en tots els seus moments no s'hagi d'inspirar en una unitat interior que l'anima, li guarda el contacte amb la vida i el lliga a Déu.

Un pensament sense filosofia no és sinó desordre i esterilitat. És el vici de nombrosos savis de la nostra època. «Ço que manca en aquest temps sota el punt de vista doctrinal, no és pas la dosi del saber : és l'harmonia del saber, harmonia que no s'obté sinó per una apellació als primers principis.» (111) ... «Una cultura parcial és sempre indigent i precària (105) ... Un especialista, si no és un home, és un buròcrata; la seva esplèndida ignorància en fa un extraviat entre els homes : és inadaplat, anormal i neci (106) ... Les ciències sense filosofia, es descoronon i es desorienten. Les ciències i la filosofia, sense la teologia, es descoronon encara molt més, perquè la corona que repudien és una corona celestial.» I més enllà : «Avui que la filosofia s'ha afeblit les ciències s'abaixen i es malbaraten; avui que la teologia és ignorada, la filosofia és estèril, no conclou res, no ensenya gens.» (110) Ara bé; el resultat d'aquest estat de coses és deplorable : és l'escepticisme, és la mort de l'entusiasme, és la manca

d'amplada en les concepcions. En aquesta confusió de les metafísiques que s'han succeït després del cartesianisme, el treballador deseparat cerca una filosofia suficientment sintètica per a encloure les veritats d'ordre diví, la sistematització filosòfica pròpiament dita, i les recerques de les ciències experimentals. Amb tot, aquesta filosofia existeix, sobreviu a la ruïna de les altres : és el tomisme, que comprèn una teologia, una filosofia i un acord amb el desenrotllament de les ciències.

Amb les ciències, l'acord del tomisme és innegable : «Altres sistemes han estat contradits pels fets : aquest ve a llur socors els enclou, els interpreta, els classifica i els consagra a la faisó d'un dret.» (117) De seguida el sentit filosòfic : el tomisme el satisfà plenament. Es troba igualment allunyat dels extrems, és conciliador, dóna penetració al pensament; atorga als fets físics una interpretació intel·ligent; si es tracta de psicologia, sap fer lloc a les recerques experimentals i sap posar-les en relació amb la psicologia racional. En fi, la seva moral serveix el progrés de la consciència humana i de les institucions. Quant a l'alta valor teològica del tomisme, quasi no hi ha necessitat de recordar-la. Un cop assegurat d'un principi superior d'inspiració, d'una filosofia, el treballador sabrà ço que ha d'ésser la seva tasca : es farà conscient del seu deure, i, al mateix temps, convençut de l'existència de la veritat, fundada en Déu, es sentirà sostingut per l'amor de Déu i de la veritat. Pensarà no solament amb la seva intel·ligència, sinó amb tota la seva ànima, aquesta ànima que no ha de cedir ni a l'orgull, ni a la irritació, ni a les passions injustes, ni a la peresa, ni a la negligència, ni a una vana curiositat, sinó que ha de cercar la seva inspiració en la deu del bé i del ver, en la unitat espiritual, en Déu.

Ben convençut d'això, l'intel·lectual compendrà que, sense la vocació, sense el desinterès, sense el culte de la veritat, la seva obra seria inútil. El diletantisme, el desig de glorioles, l'ambició, són coses oposades a la veritable vida de l'esperit.

Al mateix temps que es fa conscient de la seva vocació i que l'accepta, l'intel·lectual deixa de trobar-se sol, i ni en les circumstàncies materials més penoses no tindrà ja la impressió de la solitud i de l'abandó. El Rvnd. P. Sertillanges escriu aquí

per al «treballador isolat, privat de recursos intel·lectuals i de freqüentacions estimulants, enclotat en algun recó de província, on sembla condemnat a estancar-se, exiliat lluny de les riques biblioteques, dels cursos brillants, del públic vibrant, no posseint altra cosa que ell mateix i obligat a treure-ho tot d'aquest fons inalienable». (15) I escriu, per a aquest treballador, pàgines d'una inalterable bondat: l'ànima, el sosté. «Un cor ardent té més probabilitats d'arribar a lloc, ni que es trobés en ple desert, que un jovenet sens ideal del Barri llatí inútilment enfarfegat... Ço que val més que tot és el voler, un voler profund; voler ésser algú, arribar a alguna cosa; ésser ja, pel desig, aquest algú qualificat pel propi ideal. La resta ve sempre per ella sola.» Cal no deixar-se descoratjar per la necessitat de guanyar-se la vida. «La majoria dels grans homes han exercit un ofici.» (17) El treballador cristià no té motiu de sentir-se isolat. Es lliga a l'Univers, i, treballant per la veritat, treballa pels altres.

No és solament l'ànima ço que preocupa el Rvnd. P. Sertillanges, sinó també el cos, que no és negligit per la filosofia tomista. Hom trobarà, en el seu llibre, excel·lents consells sobre la higiene corporal del treballador, sobre la necessitat que té de viure amb les finestres obertes, de fer gimnàstica respiratòria, de passejar-se, d'interrompre el seu treball amb l'exercici i de procurar-se vacances i repòs.

Els capítols consagrats a l'organització de la vida i del treball són els més considerables del llibre. No ens seria possible donar aquí una idea de totes les coses belles que contenen. El nostre fi és, abans que tot, induir el lector a estudiar *La Vida Intel·lectual*. No tenim, de cap manera, la pretensió de substituir aquest llibre admirable per un resum més breu ni de secundar la peresa del llegidor, ans ben al contrari, d'inspirar-li el desig de llegir i estudiar de prop l'obra de què estem parlant.

Ens acontentarem, doncs, d'indicar, com a exemples, alguns dels assumptes escamesos pel nostre autor. Serà el primer la manera com l'intel·lectual procurarà arreglar la seva vida. Aquí hi ha una idea dominant: cal evitar tota existència complicada; cal simplificar, saber-se concentrar, admetre únicament ço que és favorable a la formació de l'esperit i a l'obra que hom vol

realitzar. El punt essencial és «ordenament exterior i interior de la solitud». (50) «El retraïment és el laboratori de l'esperit; la solitud interior i el silenci són les seves dues ales. Totes les grans obres han estat preparades en el desert, inclús la redempció del món. (51) Sense retraïment no hi ha inspiració. (53) ... La vida mundana és fatal a la ciència.» És en el recolliment on hom trobarà la força de la veritat i el poder d'amor per a altri.

Però cal no equivocar-se. No es tracta, per cap estil, d'imposar-se un isolament absolut. Al contrari, res tan útil a l'activitat mental com la cooperació : en són una prova, els obradors d'altres temps, les nobles amistats i llur acció fecundant, l'afecció d'una dona enamorada i intelligent, la veritable comunitat d'esperit amb els nostres semblants.

«Dintre el que cadascú es pugui permetre, cal fer de manera de relacionar-se, tant com sigui possible, amb homes superiors.»(63) Procurem trobar i escoltar una personalitat eminent, «el so d'una ànima». I si hom es troba en contacte amb necis o mediocres, cal no deixar-se atènyer, sinó reforçar per dins ço que és de nosaltres mateixos. Convé, així mateix, no deixar-se envair per l'acció exterior. Sens dubte, no és cosa lleu evitar-la, ja que ella porta el seu ensenyament; però és essencial vetllar perquè perjudiqui en res el pensament.

El profit que l'esperit pot treure del contacte amb el geni és una noció sobre la qual el nostre autor insisteix sovint, i en diferents indrets del seu llibre. «El contacte amb els genis — escriu (154) — és una de les gràcies d'elecció que Déu concedeix als pensadors modestos.» I ens parla dels homes de geni com a guies de la humanitat : ens fan veure realitats que sense ells no hauríem pogut percebre. Ells les veuen de part de dins. Gràcies a ells, és l'ésser mateix qui ens parla. Simplifiquen, i llurs descobriments són «sobtades i fulgurants concentracions». (158) Fins i tot llurs errors enclouen profundes visions.

Altres passatges ens expliquen que l'intellectual no es troba mai isolat des que resta en comunicació amb les més belles obres de la natura i de l'home : Aquí és on ell trobarà amb què conservar la seva vigor i la seva inspiració. Una passejada per les muntanyes, una lectura suggestiva d'idees, una visita a un mu-

seu, l'audició d'una obra musical que parla al cor i a l'esperit; tantes veus amigues com el posin en contacte amb ço que hi ha de millor entre les criatures.

Però, ¿és que les hores mateixes de la jornada no ens parlen retornant-nos a la nostra pròpia consciència, a la de la nostra tasca i al pensament de Déu? El Rvnd. P. Sertillanges ha escrit sobre això pàgines que figuren entre les més emocionants del seu llibre, i que són al mateix temps d'una simplicitat pràctica i d'una dolçor divina (91 a 97). Tothom ha de llegir-les i meditar-les. Ens declarem incapaços d'evocar-ne aquí el perfum delicat i preciós : cal que els que ens escolten les llegeixin ells mateixos. Estem segurs, per endavant, del benhaurat efecte que produiran.

Referent al treball, cal examinar el seu esperit i el seu mètode.

L'esperit del treball. El llegidor trobarà, sota aquest títol, consells pràctics dels més judiciosos sobre l'esforç, sobre el perill de l'automatització, la manera de repartir l'atenció i de classificar en sèries els treballs; de seguida idees sobre la unitat a mantenir en els detalls d'un treball i sobre les relacions entre cada treball particular i la unitat del real. Això va dirigit als especialistes. L'especialització és un mètode, però no ha pas d'ésser un esperit. Cal establir cada cosa en son lloc, veure les seves relacions amb les altres : en una paraula, no perdre de vista la unitat, no estrènyer el seu horitzó, sinó tenir-lo ample i obert. «Estudiar veritablement una cosa, és evocar gradualment el sentiment de totes les altres i de llur solidaritat. (137) ... Eviteu aquests esperits que no poden sortir de l'escolaritat, que són esclaus del treball en lloc d'empènyer-lo davant d'ells a plena llum.» (138)

Cal, doncs, no acumular caps de fets, sinó comprendre. Per altra part, comprendre no és oblidar els fets ni substituir les nostres idees a les coses, no és pendre la nostra raó limitada com a centre de l'univers : és «mirar, a través de l'esperit, envers les coses». (132) No creem el ver : el trobem. D'aquí que, per trobar-lo, cal «una certa passivitat d'actitud que respongui a la naturalesa de l'esperit i a la de la inspiració.» (132) En una paraula : «practiqueu el *sant abandó*; obeïu a Déu; sigueu com el poeta inspirat, com l'orador que una onada interior aixeca i en

el qual ja no pesa el pensament.» (133) I, per altra part, és bo habituar-se a descobrir la veritat per tot allà on es mostri, a endevinar-la, a cercar-la, encara que sigui en la més pobra intel·ligència.

Un cop reconegut l'esperit del treball, resta el fixar-ne els *mètodes*. El Rvnd. P. Sertillanges consagra a aquesta qüestió dos capítols considerables : l'un sobre la *preparació del treball* (lectura, organització de la memòria, manera de pendre, classificar i utilitzar les notes), l'altre sobre el *treball creador*.

Quines en són les idees directrius? Llegir pel plaer de llegir, i llegir qualsevol cosa : veu's aquí un vici bastant escampat, que l'autor de *La Vida Intel·lectual* s'interessa en extirpar. La lectura com a passió no produeix sinó torbació i desordre; fa l'esperit esclau d'una fantasmagoria d'imatges; disminueix la reflexió personal, l'esforç; carrega la memòria de coses deslligades, incoherents; propaga la indolència.

La lectura ha d'ésser, abans que tot, un estimulant a pensar. Però «cal que el pensament sigui nosaltres. En llegir, no hem d'anar cap als nostres mestres, sinó partir-ne.» (169) No ens acontentem de repetir el que llegim. Al contrari : fins una senzilla cita, tot ha d'estar en nosaltres. Una cita serà vivent segons l'ús que en farem. La idea no ens ve pas del defora, d'altri: l'hem de fer nosaltres. Cal, doncs, no llegir per llegir, a través de tot i sempre, sinó escollir el moment oportú, sia per a la reflexió, sia per a la lectura; escollir també els llibres, evitant els efectes de l'excesiva economia, i l'erudició inútil; dedicar-se a les obres de primera mà, «que és on brillen les idees mestres».

Establerts aquests principis, hi ha diverses classes de lectures. El Rvnd. P. Sertillanges les defineix i dóna consells de gran utilitat pràctica per a cada una d'elles : lectura de fons, lectura d'ocasió, lectura d'edificació, lectura de descans.

Cal provar de retenir tot ço que hom llegeix? I com organitzar els records de les lectures? Evitem, també, en aquest punt, el desordre. «Una memòria no ha pas d'ésser un caos.» (175) Per a organitzar bé els propis records, Sant Tomàs havia donat quatre regles molt judicioses que troben aquí llur aplicació. Aquestes regles consisteixen a ordenar ço que hom vol retenir, a apli-

car-hi profundament l'esperit, a meditar-ho freqüentment, i, per a tornar-se'n a recordar, a agafar per un cap la cadena dels pensaments que depenen l'un de l'altre; i ja seguiran naturalment, ja l'un anirà despertant l'altre.

Passem ara a l'aplicació. Es tracta d'un llibre que llegim i del qual jutgem útil guardar en la nostra memòria el contingut? Doncs no el deixem sense poder, no solament resumir-lo, sinó també fer-ne l'apreciació. No ens limitem a una lectura passiva, naturalment fugitiva : intervinguem-hi amb el nostre judici, reconstruïm el llibre a la nostra manera i per al nostre ús, integrem-lo al conjunt de la nostra pensa, de manera que s'hi adhereixi fortament. En una paraula : «Tingueu la inspiració elevada, l'atenció ardent, l'emoció de cara a la veritat, el zel de la recerca, i tindreu suficients records.» (182)

Però la nostra memòria no és perfecta : té els seus límits, depèn de les lleis de l'organisme. Cal, doncs, poder-la ajudar, socórrer-la : és aquest el fi de les notes escrites.

Cal també, en aquest punt, evitar l'acumular inútilment quantitats de notes, com fan certs treballadors. Si es fa un treball personal, no s'han de sobrecarregar les pàgines d'una documentació desbordant, sinó, una vegada més, saber escollir, és a dir, dominar l'assumpte, no perdre de vista l'objecte, disposar els mitjans tenint en compte la finalitat.

Quant a la resta, les qüestions tècniques referents a la classificació de notes, els diferents sistemes per a fixar-les i emprar-les, són examinats pel nostre autor, que es col·loca en això en el punt de vista pràctic i dóna consells capaços d'evitar als joves vacil·lacions i pèrdues de temps.

Resten les pàgines consagrades al *treball creador* i a les virtuts que exigeix. La primera de totes és la cura de la veritat. Per ella sola és prou forta per a donar un *estil* a l'escriptor.

L'estil! L'assumpte més reprès de tots! ¿Qui no n'ha parlat, des dels escriptors de raça fins als menys importants periodistes? I, amb tot, hom creuria que no s'ha dit pas tot, perquè en l'obra del Rvnd. P. Sertillanges trobem pàgines plenes de frescor i de bon sentit sobre aquest problema fonamental. Llur originalitat els prové d'estar inspirades en idees filosòfiques,

i no en opinions empíriques o tradicions verboses. «Escriure la veritat»: aquestes soles paraules resumeixen, per a ell, totes les qualitats de l'estil. L'estil «és l'instrument espiritual de què em serveixo per a dir-me i dir als altres el que sento de la veritat eternal». (198) Creiem que això equival a reconèixer que un gran nombre d'escriptors que entabanen el públic no tenen estil, i que solament la sinceritat en dóna el secret.

I és que cal no acontentar-se solament d'aportar mots; cal no pas escriure *a la manera de...*: en matèria d'estil, cal no tenir *manera*, ni la d'un mateix. Per arribar-hi, evitem la superfluitat. «La fioritura és una ofensa al pensament», i el pensament demana ésser precís, poder ésser comprès de tothom. No ens apartem de l'expressió simple i adequada de la veritat.

L'escriptor ha d'atenir-se, doncs, a l'esperit de la veritat, evitar la vanitat, allunyar l'ambició, no ostentar falsa originalitat, no voler fer creure que sap allò que ignora, i també oblidar el públic, és a dir, no preocupar-se de l'opinió de la gent. «E públic és primari: en la major part dels seus medis i pel més gran nombre de les seves veus, proclama convencions, no veritats. Vol ésser adulat; tem, sobretot, que hom l'interrompi.» (209)

A continuació són examinades les altres virtuts que el treball creador exigeix: la constància, que ens ensenya a no aturar-nos a la primera sensació de fatiga, a no interrompre'ns arbitràriament en la nostra tasca; la paciència, que ha d'anar-se deseixint de les dificultats inherents a tot treball, evitant la trepidació de l'home apressat; la perseverança, en fi, que permet acabar la tasca empresa i portar-la a terme.

Per a aconseguir això cal que cadascú sàpiga escollir la seva obra, proporcionar-la a les seves forces, no emprendre més d'allò que pugui. El «conex-te a tu mateix» de Sòcrates és la clau de tota vocació.

Aquestes idees directrius van reforçades per exemples, consells, desenrotllaments que les posen més de relleu del que no podria fer-ho el nostre breu anàlisi i donen a ço que s'ha exposat una coloració rica i un interès sorprenedor. No ens sabem estar de repetir altra vegada el que dèiem abans: el nostre anàlisi, necessàriament massa breu, massa sec, té, com a únic fi, induir

a llegir el llibre, i no podria, en cap cas, reemplaçar-ne la lectura.

Com hem ja remarcat en començar, prenent peu de consideracions sobre els caràcters i l'organització de la vida intel·lectual, el nostre autor, després de l'examen dels problemes pràctics que s'hi relacionen (lectura, memòria, notes, manera de treballar, qualitats a exigir del treballador), acaba amb consideracions sobre «el treballador i l'home». Aquest no ha d'ésser absorbit per aquell. És precís que l'home que treballa no estigui afectat per una tara professional, sinó que és bo que guardi el seu esperit obert i resti en relació amb l'ambient, i, per altra part, que quan calgui sàpiga reposar, refer les seves forces, mirar al seu entorn. «Ah, si hom pogués treballar en plena naturalesa, amb la finestra oberta davant d'un bell paisatge, amb possibilitat, en sentir-se fatigat, de delitar-se alguns moments en mig de la verdor, o bé, si un atur es produeix en el pensament, de demanar consell a les muntanyes, a l'assemblea dels arbres o dels núvols, a les bèsties que passen, en lloc de deixar-se consumir per la mala humor; jo us asseguro que el producte del treball seria doble, i que seria altrament amable, altrament humà!

«Hom és tan realista, corrent pels camps, i l'ànima es manté, al mateix temps, a tanta altura! L'IMPERATIU CATEGÒRIC no deu pas haver estat meditat en un prat, i menys encara l'aritmètica, moral segons ella mateixa, d'un Bentham.» (239-240)

«Aquest equilibri del treball i de la joia reposadora, és tant més necessari com més nombroses són les dificultats que troba el treballador.» I el nostre bon guia les enumera, tot prodigant-nos consolacions i consells, i ensenyant-nos la manera de no perdre coratge i l'actitud a adoptar davant la crítica, sovint injusta o cega.

Malgrat les tribulacions i les dificultats, el qui estima la veritat i realitza la seva obra es sent ple de joia. «La recompensa d'una obra és l'haver-la feta; la recompensa de l'esforç és l'haver crescut. Cosa admirable: el veritable intel·lectual sembla escapar a aquelles tristeses de l'edat que infligeixen a tants homes una mort anticipada. És jove fins a la fi. Hom diria que participa de la joventut eternal de la veritat.»

«Molt aviat madur generalment, és encara madur, cap mica agrit ni gastat, quan l'eternitat se l'emporta.

«Aquesta exquisida perennitat és també la dels sants : faria pensar que santedat i intel·lectualitat són de la mateixa essència. En efecte, la veritat és la santedat de l'esperit : el conserva, com la santedat és la veritat de la vida i tendeix a assegurar-la tant per a aquest món com per a l'altre.» (248-249)

Aquell que dona tot el que hi ha en ell i resta fidel a ell mateix fins a la fi, haurà acomplert la seva obra i la seva vida; ço que significa per a cadascú, en la mesura dels seus mitjans, no apartar-se de la veritat, és a dir, de Déu, i tenir confiança en Ell desinteressadament. El cicle es referma, i el darrer terme resulta haver estat també el primer.

Llibre veritablement admirable i que demana no pas un examen crític, sinó, únicament, un sentiment de reconeixença.

A aquest sentiment hem assajat de donar curs en aquest estudi.

Després, a més, voldríem fer compartir als altres l'emoció experimentada en la lectura de *La Vida Intel·lectual*. Ens sembla que una lectura com aquesta és feta més aviat per encoratjar els homes que no pas els més ambiciosos somnis dels reformadors socials. Ço que uneix els membres d'una comunitat és, abans que tot, la consciència, la sinceritat. Suprimiu això, i cap sistema econòmic o polític, per hàbilment agençat que sigui, no establirà jamai la unió entre els humans.

El llibre del Rvnd. P. Sertillanges va, doncs, més enllà del cercle dels intel·lectuals : desperta les forces vives de la humanitat. És d'aquells que ens indiquen el Camí, d'aquells que ens saben parlar de Déu.

JORDI DWELSHAUVERS

PROBLEMES FONAMENTALS DE LA PEDAGOGIA

L'ESPECIALITZACIÓ CIENTÍFICA. — En el nostre últim estudi publicat en el número d'abril-juny d'enguany, tot discorrent sobre el tarannà essencial de la intel·ligència, assenyalàvem, a manera de contracop, els greus inconvenients d'una especialització massa exclusiva. Ens pertocaria ara continuar l'anàlisi dels altres temes que en aquell estudi fixàvem, però, abans d'entrar-hi, creiem convenient transportar a aquestes pàgines un bell estudi de M. Maggiolo, publicat en l'últim número de la *Revue Thomiste*, sobre els inconvenients de l'especialització exclusiva. I ens mou a fer-ho, no precisament la perfecta coincidència de les seves conclusions amb les nostres, sinó l'elevat punt d'esguard des del qual tracta aquell tema i els vastos horitzons que la seva lectura obra a l'estudiós.

Diu així : «En un altre article jo he mostrat el terme vers el qual tendeix tota especialització científica, vull dir, la conformació de la intel·ligència en tal o qual manera de considerar les coses, i, com a fi, la formació d'una personalitat psíquica imperfectament equilibrada.

I la raó d'això, havem dit, és ben senzilla. La intel·ligència, el camp visual de la qual és estrictament limitat per l'especialització, esdevé incapaça de llucar en les coses, altres aspectes i altres propietats que podrien ben donar al món i a la vida un altre sentit. Ella no pot més agafar la valor provatòria dels raonaments d'ordre superior.

L'especialista podria així ésser comparat a una placa fotogràfica ortocromatitzada al roig, la qual no és pas impressionada, o molt poc, per les colors de més gran refrangibilitat, per bé que aquestes colors sien més actíniques.

He finit l'article bo i fent remarcar que els danys que

provenen a la intelligència del fet d'una especialització massa estreta i exclusiva, apareixerien amb més relleu mitjançant l'examen detallat de cada especialització.

I aquest és, precisament, l'objecte del present treball. Després d'un cop d'ull general sobre la classificació de les ciències i les característiques més importants que en brollen interessant les diferents especialitzacions, escometrem l'estudi de l'especialització físico-matemàtica. Jo penso poder manifestar d'una manera ben sensible el dany que ella causa al savi i alhora convèncer el lector que no és pas or tot el que brilla, fins en l'especialització, i que no sabria hom acceptar d'una manera absoluta i sense condicions l'especialització físico-matemàtica.

Tot el que he dit fins ara i que necessàriament ha restat indeterminat, apareixerà més clar i pendrà un sentit ben definit. El lector, fins aquell que és encara en suspens respecte de la valor de la tesi que sostinc, es convencerà fàcilment per ell mateix que si l'especialització és, en alguna avinentesa, necessària, hom no s'hi ha de donar mai amb els ulls clucs i sense volgudes precaucions. Hom veurà, sobretot, que si el món dels savis i de la gent d'una certa cultura moderna es mostra refractari a la veritat religiosa i insensible al zel dels apologistes, això no prové pas del fet que les veritats religioses estiguin mancades de certitud. El defecte no és pas del costat de l'objecte, sinó del costat del subjecte, el camp d'estudi del qual és massa tancat i la força d'assimilació gairebé anul·lada fora d'un cert ordre de fets i d'idees. Hom deixarà aleshores d'invocar l'escàndol, com si la veritat no fos poderosa per a fer novelles conquestes. El mal no prové pas d'aquí. Que quelques esperits no puguin ésser guanyats per a la veritat és, senzillament, el resultat lògic de la deformació intel·lectual causada per l'especialisme científic.

I. DUES OBSERVACIONS PRELIMINARS. — A) *Els tres gèneres de ciències i llurs caràcters.* — La immensa varietat de les ciències humanes pot ésser reduïda a tres categories, segons el grau d'immaterialitat i d'actualitat de llurs principis, o bé — la qual cosa emmena al mateix — segons la diferent complexitat

de llur manera de definir tal o tal realitat. Tenim, així, les ciències físiques o naturals, les ciències matemàtiques i les ciències metafísiques. Sota aquestes tres grans divisions són encloses totes les ciències humanes. Al dessor de les ciències físiques tenim només que la Història considerada com una simple reconstrucció dels fets, i que resta, com a tal, fora del terreny científic: damunt la metafísica hom troba la Teologia revelada que és un ressò llunyà i com un feble reflexe humà de la Ciència divina.

L'extensió d'aquests tres gèneres de ciències és en relació directa de llur grau d'immaterialitat, de tal manera, que ells són concèntrics. Les matemàtiques no enclouen pas solament això que tany a les ciències naturals; elles s'estenen més enllà, tant des del punt de mira de la certitud de les conclusions, com des del punt de mira del nombre de possibilitats estudiades. La metafísica enclou el vast camp d'ambdues ciències precedents i es troba, en un cert sentit, fora de tot terrenal, car ella es lleva fins a la consideració de la causa primera de l'Ésser, Déu. Quant a la certitud dels seus principis ella és molt superior a la certitud dels mateixos principis matemàtics, per bé que aquests, a causa d'una més gran connaturalitat amb la nostra intel·ligència, ens donin una més forta sensació de repòs.*

B) *Trets característics que en resulten per a les diferents especialitzacions científiques.* — De la diferència d'aquests tres gèneres de ciències, brollen per a les especialitzacions que els corresponen, diferències remarcables.

Aquell qui s'és especialitzat en les ciències naturals, en dependència amb llur procés, resta com encastat a la matèria i n'esdevé gairebé esclau. La seva intel·ligència pot arribar fins a no capir una veritat que no sia demostrable per experiències físiques. Les mateixes demostracions matemàtiques deixen un cert malestar, una sensació de dubte, que és ben difícil de fer desaparèixer sense recórrer a qualche verificació experimental. Quant a les demostracions metafísiques, ben fàcilment ella

* SANT TOMÀS, *In Boetium, sup. Trin*; lliçó II, qüestió 2.ª, art. 1.

les creu castells en l'aire o senzilles construccions verbals, si no arriba a menysprear-les com somnis de cervells malalts.

L'actitud de l'especialista matemàtic davant per davant les ciències superiors, no és pas molt diferent de l'altra. Quant a la valor de les més evidents demostracions filosòfiques arriba al mateix resultat que abans havem constatat; elles no enxufen pas amb la seva intel·ligència.

L'estat d'ànima de l'especialista filòsof ens és manifestat per aquests mots característics que hom atribueix a Aristòtil: «aquest bàrbar (es refereix a Moisès) parla bé, però no prova res». I és que és molt difícil, i fins gairebé impossible al filòsof, habituat a veure-ho tot en funció dels primers principis de la raó pura, doblegar-se a l'acceptació de principis que no poden pas sortir del seu cervell, i excloure pel fet mateix una forta propensió al dubte, davant per davant tota veritat, que vingui de fora i presentada com transcendint els principis de la raó pura.

Veus aquí, en plans diversos, les conseqüències, lògicament lligades al fet psicològic d'una conformació intel·lectual d'aquell que s'és donat a l'especialisme exclusiu i excessiu; i elles ens mostren fins a l'evidència que, en tota especialització exclusiva, hi ha sempre, ja sia en grau diferent, una davallada del to mental, una obtusió intel·lectual, una depressió estabilitzada, una *conversio ad inferiora* permanent i devinguda així com una malaltia crònica.

II. EL PROCÉS DEL SCIENTISME; L'ESPECIALISME EN LES CIÈNCIES NATURALS I MATEMÀTIQUES. — A) *Els graus de l'especialisme científic vers el materialisme.* — Ens cal ara cercar d'una manera més precisa la causa i la valor d'aquesta *conversio ad inferiora* en la qual jo pens que es troba abscondit el mal de l'especialisme. A causa de llur més gran afinitat, consideraré plegat el que es refereix als dos especialismes, físic i matemàtic, que hom designa ordinàriament amb la denominació complexa d'especialisme científic.

a) *L'especialisme científic emmena a la negació de l'ordre suprasensible.* — Del fet que en cada objecte es troben, així com resumits, tots els altres, cada ciència té una tendència a devenir

una sistematització universal, a portar al seu objecte propi tot el cognoscible, així com el centre d'un camp magnètic orienta vers ell totes les agulles imantades. Per a capir això, n'hi ha prou amb recordar les pretensions d'alguns filòsofs, dels temps passats, de tractar la física i les altres ciències naturals com apèndixs de la metafísica. Això no era altra cosa que exageracions i equivocacions que ara ens semblen impossibles i ens fan somriure. No gens menys elles eren molt esteses, retardaren el progrés científic i contribuïren, per la seva part, a llançar el descrèdit sobre la Filosofia jutjada responsable dels mancaments dels filòsofs. Una tal concepció ha estat ben sovint blasmada pels grans mestres; ella, però, no ha pas desaparegut, ni de molt, a causa d'aquesta tendència ego-centrista que és comuna a les ciències limitades a l'estudi exclusiu de tal objecte. I el que s'esdevingué als metafísics, s'esdevé també als naturalistes; n'hi ha ben pocs que no facin de filòsofs.

És per això que nosaltres veiem aquests naturalistes oposar, a tothora, a la veritable metafísica una metafísica llur. Metafísica nominal, fonamentada, com és ella, essencialment en un supost que és la negació pura i simple de la metafísica. Tal és el principi que *el camp d'això que és real és constituït exclusivament pel natural-sensible*. Així com per aquell qui és tocat de daltonisme tota color és, per exemple, roja, i fora d'aquesta color no n'hi ha d'altres, de la mateixa manera per al naturalista qui, per la seva especialització exclusiva, és arribat a una conformació intel·lectual, *tot això que és real ha d'ésser sensible*, i el que no és pas sensible no pot pas ésser real. D'on brolla l'esforç de concebre el que no és sensible en funció del sensible, talment com si fos sensible. D'on encara deriva, respecte del supra-sensible, tot un enfilall de contradiccions imaginàries, però que ell accepta com a reals. D'aquí a la negació absoluta de l'ultra-sensible, no hi ha més que un pas.

Fins si aquesta negació no és pas expressament formulada, o si ella es troba com en interdicte per altres consideracions, hi ha, no gens menys en el fons de la consciència humana així com un ressort prest a reaccionar, un punt d'interrogació que fa angoixa, que fa vacillar respecte de totes les valors espiri-

tuals, un cuc que rosega les arrels de les conviccions més sòlides, les quals s'afebleixen i moren... I és en aquesta negació implícita, en aquest dubte gairebé desapercebut, que troba hom el punt de transició per a l'especialisme, del terreny purament especulatiu al pràctic on ell es desenrotlla en un sistema de vida i adquireix prou força per arribar ésser un centre factor d'una personalitat psíquica especial.

B) *Actitud espiritual a la qual arriba l'especialisme científic.* — La veritable causa d'aquesta actitud espiritual que hom veu ben sovint en els savis, ens és palesada per les consideracions anteriors i amb ella sola n'hi ha prou per a palesar les perilloses conseqüències d'aquest especialisme. Veus aquí alguns casos.

No és pas excepcional trobar, entre els clergues il·lustrats, especialistes en ciències, havent com una mentalitat de secular que contrasta de debò amb llur caràcter i els dona gairebé l'aspecte de clergues fallits, d'homes que s'han equivocat de professió. Això, en el fons, prové del fet que la mentalitat naturalista fineix tenint l'hegemonia d'una manera més o menys conscient.* Contràriament, altres, sempre pel mateix motiu, experimenten un cert malestar, una sensació de buidor; com és ara qualques clergues piadosos que són professors en els gimnasos o en els liceus. Ells es pensen ésser mig seculars, per això car senten que llur ciència, per comptes d'aidar-los a elevar-se cap a Déu els afeixuga i tendeix a allunyar-los d'Ell. Si de fet aquest desordre no té lloc, s'estableix per això en llur ànima una lluita perillosa que no arriben a dominar sinó mitjançant una sanitosa reacció basada en exercicis ascètics determinats.

Troba hom així mateix molts paisans aciençats que, com a tals, mostren ésser materialistes, agnòstics, ateus, i, com a persones privades, són creients.

L'explicació d'aquesta estranya manera d'obrar no és pas diferent respecte d'altres casos. L'especialisme ha plaçat llur intel·ligència com darrera un embà inaccessible a les idees es-

* Cf. HUGENY, *Critique et Catholique*, I, Apolog., ps. 308 i ss.

pirituals; ell els ha format una personalitat científica que llavors que es posada de relleu, sobreposada a llur veritable personalitat, els dóna aquest aspecte desagradable d'insinceritat i de duplicitat del qual no es donen compte, però que ens els fa aparèixer ben fonamentalment antipàtics.

C) *L'especialisme científic porta el materialisme moral i religiós.* — Hom admet que una habitud intel·lectual no basta per ella sola, com a tal, per a formar el que en diem una personalitat humana. Per això és necessari que les facultats afectives sien també posades en acció. Però tal cosa s'esdevé amb una facilitat extraordinària, anava dir fatalment. I veus aquí la raó. La ciència, en cert mode, es troba, a tothora, lligada a l'ésser i a la veritat. Ara bé; si el bé, com el vertader, és una funció de l'ésser, el que dóna una percepció determinada d'aquest dóna, també, virtualment una visió corresponent del primer. De la qual cosa se'n segueix que tot el que tendeix a limitar el camp de l'ésser al domeny exclusiu de les ciències naturals i matemàtiques, domeny sempre d'ordre material i sensible, arriba, per aquest mateix fet, a limitar el bé i a encloure'l dins l'esfera de lo sensible. És precisament això que fa l'especialisme científic. Aleshores ja no serà possible que els béns suprasensibles, despullats de la vivent sensació de llur superioritat, i encara sota la sollicitació continua de llur valor objectiva i real, puguin conservar prou força per a atraure vers ells la voluntat humana; o bé si ells arriben, de llur banda, a provocar alguna d'aquestes velleïtats estèrils, resten impotents per a commoure la puixança apetitiva fins el punt de provocar de sa part l'esforç que li convindria fornir per tal que subjectés les revoltades tendències de l'apetit inferior. Tant més com aquestes, habituades a seguir més la subconsciència que no pas la consciència, troben en les conviccions profundes de la intel·ligència, o en els dubtes que de mica en mica s'hi han anat desenrotllant i com enquistant sense adonar-se'n la consciència, un poderós aliat que les esperona i augmenta llur força, del fet que ell reconeix, si més no en plec, i d'una manera confosa, com a béns exclusius, els objectes d'aquestes tendències inferiors. L'especialisme científic, doncs, a causa de les seves negacions

i dels seus dubtes més o menys explícits, i seguint un procés psíquic d'evolució natural, fatal, ha d'arribar a una moral per a la qual el plaer sensible — estètic o altre, poc importa de moment — és la regla suprema dels actes humans.

La mateixa religió no roman pas lliure de les conseqüències funestes de l'especialisme. Així com havem vist brollar del materialisme una metafísica pròpia, també, i per les mateixes causes, de la seva sina ix una religió especial. Tothom coneix la pretinguda religió dels monistes moderns, i envellida ja aquesta, la dels positivistes. Tal és el punt final on hom arriba.

Si no fineix en aquestes exageracions, l'especialisme científic transforma, no obstant, i modifica profundament el sentit de les religions que troba en el seu camí: hom el veu donant alt relleu i posant en primera línia, l'element humà i natural que aquelles tenen, empetitint o suprimint totalment, si més no en la pràctica, l'element sobrehumà que n'és la raó d'ésser i la fontana de llur força.

Tot això prova clarament que l'especialisme, ben al contrari de finir en la intelligència, té una força suficient per a envair el domeny de les facultats afectives, i, per tant, l'home enter, finint així per donar a la personalitat una configuració que és d'ordre inferior, naturalista i materialista.

Hom podria creure que, per aquest mal, rau un correctiu suficient a la tendència oposada del nostre esperit, que ens lleva, d'una manera que li és connatural, vers horitzons superiors; o, encara, a la influència de l'ambient en el qual hom viu, i a l'atmosfera espiritual on hom ha estat format i que, per ventura, encara respira.

Tot això té, sens dubte, una acció sanitària, però no pas sempre decisiva. ¿Quina valor poden conservar les tendències superiors del cor llavors que som emmenats a considerar-les així com residus hereditaris de tendències ancestrals que han romàs enrera? ¿I la manera comú de veure i de pensar, quina valor pot tenir per aquell qui, potser moltes vegades, l'ha trobada errada en el terreny dels seus estudis? Englobant-ho tot en un mateix menyspreu, hom li refusarà tota valor, en tots els ordres del coneixement. ¿Judicarà un hom suficients les exi-

gències de la psiqui colectiva? Però, precisament, els savis, si els havem de creure, són allí amb el fi de corregir-la i de reformar-la, no pas per deixar-se guiar d'ella. Tot el més podrà hom adaptar-se a les seves exigències en la conducta exterior; això, però, serà sempre una adaptació i no altra cosa, compte hagut que les conviccions personals són fatalment orientades cap al materialisme.

És inútil afegir que tot això constitueix el terme extrem vers el qual esperona lentament l'especialisme; terme al qual hom pot deixar d'arribar; més encara, rarament assolit. Calia, però, presentar ben nu el perill de l'especialisme, mostrar on, lògicament, ha d'arribar. D'una faisó més o menys perfecta aquest terme atrau sempre vers ell al docte que resta clavat en la seva especialització exclusiva. I afegim, encara, que en tot això nosaltres considerem l'especialisme en ell mateix, independent de les condicions individuals que atenyen l'especialista i no l'especialisme: jo sé prou bé que hi han hagut especialistes en les ciències naturals remarcables per la bondat de llur vida tant com per l'esplendor de llur doctrina.

D) *Per què l'especialisme porta la negació del suprasensible?*

— Segons que hom se n'ha pogut donar compte, tota la present demostració reposa essencialment damunt el supòsit que *l'especialisme científic tendeix a reduir el camp de lo real al de lo natural, de lo sensible, de lo material*. I és en la veritat d'aquesta afirmació d'on prové la força de la nostra tesi. Però hom podria preguntar-se si aquest principi és a bastament estatutit per a poder-nos autoritzar, basant-nos en ell, a fer un judici ferm i servir de fonament a les afirmacions que acabem de consignar, les quals tenen una importància pràctica excepcionalment greu i seriosa.

No ens trobem pas aquí en el cas de fer del nostre principibase una demostració tècnica i *ex-professo*. Malgrat d'això jo em sento obligat a donar-ne una explicació suficient per a estatuir-lo. Solament mostrant-lo evidentment cert i per damunt de tota objecció, la nostra argumentació no es trobarà exposada a obtenir una finalitat diametralment oposada a la que volem atènyer. No és, doncs, convenient que el fonament en

què es basa la nostra argumentació pugui semblar subjecte a fàcils trontolls i objecte de vacil·lacions. És encara un deure per a mi aprofundir més la matèria que tan vivament ens interessa, i amb major motiu tenint en compte que el lector podria trobar-se previngut en favor de l'especialisme, per la qual cosa no li seria fàcil creure que l'especialisme és pròxim parent d'un sistema esdevingut ja sobiranament antipàtic, com és el materialisme.

a) *El naturalisme modern, així com l'antic, limita el camp de lo real.* — Nosaltres, doncs, havem dit que l'especialisme científic tendeix, de si mateix, a recloure tot lo real en els terminals de lo sensible. Aquest fet no és pas novell i ha estat remarcat en força avinenteses pel mateix sant Tomàs, el qual, en els seus diversos escrits no para de parlar-ne amb intencionada insistència. Tothom ho sap. L'especialisme dels nostres dies repeteix el cicle de les especulacions dels primers filòsofs grecs, bo i elevant-lo a un nivell de perfecció més elevat.

Ara bé : veus aquí el que sant Tomàs escrivia del científisme grec : «...ells es cregueren que en el món no hi ha altra cosa que això que pot ésser pres pel sentit i la imaginació. D'aquesta manera, essent un fet que la imaginació no pot tenir com objecte sinó això que és corpori, arribaren a la conclusió que tot l'ésser és cos, i que fora d'aquest no hi ha altra cosa... Opinaren alguns que el cos és tot l'ésser... El principi d'aquestes coses (es tracta del coneixement i del moviment vital) no ha estat pas ben capít pels antics filòsofs. Aquests no essent capaços d'ultrapassar la imaginació creien que aquell era corpori, dient que lo real és només això que hom percep amb els sentits, el cos, i que el que no és corpori no és res... Els primers qui es dedicaren a l'estudi de la natura de les coses es pensaren que només hi havia cossos.» Expressions semblants hom troba arreu en les seves innombrables obres, cada vegada que té ocasió de parlar dels antics naturalistes : arreu assenyala sempre la mateixa causa de llurs errors, o almenys la seva manera d'expressar-se és de tanta transparència, que hom pot amb facilitat entreveure el seu pensament. Veus aquí l'alludida raó resumida en una frase mordent : «ells eren marcadament grollers», d'intel-

ligència, evidentment, — *quasi grossiores existentes*. El tractament és dur, per això el sant Doctor n'ha afeblit la vigoria mitjançant el *quasi*, però el qualificatiu resta crudel per a l'amor propi. Pitjor per als «grossiores» antics i... moderns.

En efecte, les paraules del sant Doctor tenen també aplicació als savis dels nostres dies, i llur estat d'esperit pot ésser expressat amb les mateixes paraules. N'hi ha prou perquè un hom se'n convenci amb donar un cop d'ull per llurs obres; hom hi trobarà fórmules de clares i definitives negacions de tot lo suprasensible. Fins llavors que tals negacions no són formulades, hom les sobrentén i les indueix en el lector que no hi posa cura. El mateix desinteressar-se — de què tals savis fan ostentació — de tot el que es refereix a lo suprasensible — problemes que, no res menys, són d'un interès capital per a la nostra intel·ligència i per al nostre ésser enter — ens diu clarament que per a ells aquestes qüestions han perdut tot sentit real.

La *mentalitat moderna* plasmada per la cultura naturalista, sota la influència de les ciències positives, no obra pas de diferent manera. Els diaris, les revistes, els llibres de cultura popular, les publicacions destinades a la vulgarització de la intel·ligència són farcides d'expressions que d'una manera o altra diuen sempre la mateixa cosa : només és veritat el que hom veu o toca; tot el que resta no podria brollar sinó d'opinions, respectables potser, però inverificables, i que mai no podran ésser demostrades d'una manera científica.

Tenim, doncs, una visió total d'aquesta qüestió. Tant si ens referim al naturalisme antic com més especialment al modern, veiem l'un i l'altre afirmar a l'unissó : «això que no és sensible no és res». Tal és el terme comú on ells arriben, és a dir, la limitació del camp de lo real a lo sensible. Fins si no poguéssim trobar la raó intrínseca d'aquest estat de coses, hom l'hauria encara d'admetre com un fet d'experiència.

Però tal raó d'ésser no manca pas, ni deixa de tenir valor, mes per a prendre'n tota la força provatòria cal un esperit de bon tremp. Assagem de palesar la raó per la qual hom ens afirma que tot lo real és enclòs en lo sensible.

b) *L'especialisme científic produeix una obtusió mental que no permet veure en lo sensible això que l'ultrapassa.* — Tots els nostres coneixements tenen com a punt d'origen l'ordre sensible i resten en dependència amb aquest ordre. Aquesta és una condició natural per a la intel·ligència humana. Així, doncs, per a nosaltres, només és real això que és en lo sensible, vull dir això que directament correspon al domeny del nostre coneixement pels sentits del cos, o bé es troba talment lligat amb aquest ordre i com en sa prolongació, que hom en fa amb ell una mateixa realitat coneguda. Des d'aquest punt de mira del coneixement, i per a mi, el pare del meu amic *és realment*, per tal com la realitat del fill que jo conec bé arriba a manera de prolongació d'ella mateixa a la persona del pare que potser mai no he tingut avinentesa de veure; i és així en l'ordre del coneixement, mentre que des del punt de mira ontològic esdevé el contrari, car és el fill qui depèn del pare.

Ara bé : perquè hom pugui així passar d'això que es veu al que no es veu, i perquè el sentit de la realitat pugui irradiar de l'un a l'altre, cal poder distingir en l'objecte que se'ns presenta els aspectes particulars que ell posseeix en dependència amb el que no veiem pas amb els sentits, l'objecte sensible dels quals, present als nostres ulls, pot ésser, de certa manera, considerat com un apèndix. La qual cosa comporta gairebé sempre una força de penetració assats vigorosa — la intel·ligència, *intus legere* — i una puixança d'anàlisi tant més alta com més abscondita és la causa sota el vel de diferenciacions múltiples.

Així, llavors que hom vol esclarir el tipus fisiognomònic o moral d'una família, d'una nació o bé d'una raça, cal una força de penetració sempre més fina per a poder abstraure les innumbrables diferències, irreductibles a primer cop d'ull, i arribar a desenredar la troca, sempre més embolicada, de les variacions de família, de lloc, de condició, etc., i, finalment, treure i posar de relleu els trets comuns que es trobaven sota totes aquestes particularitzacions i diferenciacions innombrables. De la mateixa manera aquell qui té quelques nocions de taxonomia animal o vegetal pot constatar com és difícil aquest treball, llavors com veu els primats de la ciència no estar pas d'acord respecte

de certs punts, més directament en dependència amb aquesta força que ens fa veure les coses per dins. I com és tot això clarament testificat per les diferents classificacions que ells proposen i pels dubtes que ells tenen encara sobre l'atribució de qualques espècies a tal família més aviat que a tal altra. Hom pot dir que si hom no ha pogut tenir classificacions d'una certa valor sinó en una època relativament recent; si són rars els bons taxonomistes, prové justament de què és ben rara aquesta força de penetració intel·lectual que seria necessària per tal d'ultrapassar les barreres que enclouen espècies, gèneres, famílies, ordres, classes, tipus, en una confusió inextricable de variants.

He emprat el mot barreres perquè no en sabia trobar un altre de més apte per a expressar l'efecte que produeixen aquestes variacions i aquestes particularitats en el progrés de les investigacions o per a manifestar d'una manera més colpadora la impressió que determinen en aquell qui en llur estudi es troba davant per davant d'elles. És un obstacle que es dresa a mig camí, un destorb que detura la marxa. Barreres per al coneixement — com elles són limitacions per a l'ésser.

I és per aquesta raó que sant Tomàs remarca amb tota exactitud que la veritat comporta la unitat; és que la pluralitat i la divisió en raó de la potencialitat i de la limitació que enclouen, lliguen la intel·ligència i no li permeten avançar. Inversament, llavors que la intel·ligència, ultrapassant les fluctuacions de les variants, arriba a llucar un tret comú, ella avança i es lleva a la visió d'un grau de perfecció d'una més gran amplitud, per tal com enclou ell un nombre sempre més gran de coses en el camp visual de la intel·ligència, la qual, d'aquesta manera, les domina totes alhora d'un sol cop d'ull; ell és encara més comprensiu, per tal com ultrapassa els terminals de les variacions i les uneix en una sola i única virtualitat d'ordre superior, que té en ell mateix el quantitatiu de perfecció espargit i descompartit en els subjectes més particulars; i això, d'una manera uniforme i estable; tal el focus que enclou en ell mateix la llum. Més necessari, en fi, per tal com aquest grau de perfecció és menys subjecte a les fluctuacions que provenen de la contrarietat de

les causes particulars — físiques o metafísiques — que es topen en raó de llur determinació.

Aquesta més gran força de penetració intel·lectual de graus diferents prové de la natura : l'exercici, l'experiència, l'edat poden fer-la més fina i més poderosa. Aquest fet és admès per tothom, i és inútil insistir-hi més. Si, doncs, per comptes d'exercitar aquesta força hom la deixa inerta, insensiblement s'esmussa i s'espunta : finalment, per una mena de degeneració psíquica, ella acaba per perdre la seva energia i no pot arribar al punt que normalment podria. Hom avança a les palpentes dins una penombra que a penes deixa entreveure els contorns de més relleu dels objectes més pròxims. Contràriament, aquell qui, com el naturalista, concentra d'una manera habitual totes les forces de la seva intel·ligència per tal d'agafar el major nombre possible de detalls sobre tal o qual cosa, acaba per contraure l'hàbit del fet particular i adquireix una ben marcada aptitud per a distingir en els objectes que ell observa les més petites particularitats. La qual cosa no vol pas dir que no vegi pas això que es troba en segon pla — l'element comú —; ell el veu, però, tan ofegat sota l'envoltori de detalls innombrables i tan esblait que el judica així com constituent un tot amb ells, identificat amb ells. Ell ens parlarà en rigor d'*universal*, però en la seva intel·ligència no hi serà sinó així com un esquema, un símbol de les particularitats observades, un síndrome de les particularitats — si hom pot expressar-se així. Aquesta mena d'*universal* — diguem-ho bo i passant — sembla ésser l'únic conegut de molts homes il·lustres en Psicologia experimental. I com que, en tota rigor, no passa més enllà dels termenals del coneixement sensible, els ve molt bé llavors que en volen deduir la materialitat de la raó humana, o, si més no, negar-ne l'espiritualitat i la transcendència.

Hom capeix fàcilment que, en semblants condicions, no seria possible a un observador aixecar-se vers la intuïció de les causes més universals i més altes d'on provenen, com llurs propis efectes, els atributs més fonamentals de les coses. La visió dels fets destriats l'emmenarà només al descobriment de les causes particulars semblants, però ella no l'aixecarà mai fins a la causa

superior l'acció de la qual, envaint les causes particulars, les harmonitza entre elles i els dóna la potència de poder produir, malgrat la diferència de llur activitat pròpia, efectes que tenen una semblança comú. En aquest cas és impossible que la sensació de realitat donada pels fets d'experiència pugui ultrapassar la zona de les causes immediates per arribar a la zona superior de les causes comuns. I per aquest motiu l'esfera d'això que és real esdevé encongida, limitada com és troba a això que cau sota els sentits, i d'altra banda tot el que resta en la regió de la veritat, flota incert pels espais indefinits del que és possible o opinable.

Entre totes les ciències només serà acceptada com a veritable i real aquella que té el seu començament en els principis que, expressant l'estat de les coses que hom veu i toca, poden, pel fet mateix, ésser controlats per l'experiència. Només serà tinguda per legítima aquella ciència les conclusions de la qual són de tal natura que hom en pot verificar experimentalment la legitimitat i la veritat. Totes les altres ciències, els principis de les quals són resultat d'una abstracció, això és, totes les disciplines que de les dades i dels fets particulars no expressin sinó els elements comuns, no poden ultrapassar la línia de la hipòtesi: elles no poden esperar altra cosa que ésser considerades com a simples exercicis lògics, construccions verbals, narracions metafísiques...

El lector té ja davant dels ulls la raó per la qual l'habitud de l'observació d'això que és particular contrau el camp d'allò que és real i, per tant, el de la ciència. I com l'especialisme tendeix precisament a fixar l'intellectual en aquesta manera de veure — pel fet mateix — l'arrossega a persuadir-se *que allò sensible és tot allò real*.

C) *La veritat supra-sensible que depèn de lo sensible és substreta de l'esguard de l'especialista.* — Hi ha encara una altra raó d'aquesta limitació del camp d'allò que és real. Acabo de fer allusió a la particularitat de les ciències experimentals, de poder controlar pas a pas llurs deduccions. Tal és, tothom ho sap, una de les característiques del mètode experimental i les apremiants recomanacions dels partidaris de les ciències positives apunten a aquesta finalitat.

No pretenc pas negar la importància, diré més encara, la valor exclusiva, d'un mètode semblant llavors que hom vol fixar les lleis que regulen els fets del món físic. Però hom no pot pas oblidar que un ús exclusiu d'aquest mètode acaba, a la llarga, per produir en la intel·ligència una mena d'atròfia mental que li arrabassa la facultat de discórrer llarg temps per les regions de l'especulació pura. Després d'una curta volada, la intel·ligència així cansada sent la necessitat de tornar-se apoiar sobre la terra...; i veus aquí el moment de recordar una frase severa : «l'àguila que de generació en generació negligís els cims acabaria amb la volada de la gallina» (Gonz. Truc, *Le Retour à la Scolastique*, p. 134). Per això se li escorre tota una manera d'ésser i, per tant, tota la més vasta zona de lo cognoscible que per a nosaltres es troba, cert, en dependència amb el món sensible (*Sum. Theol.*; 1-84-7 i 8) però la ultrapassa.

Tots els objectes dels nostres sentits no tenen pas d'una manera igual les condicions necessàries per a ésser percebuts. Així, per exemple, els centres lluminosos i els cossos posseeixen diferentment la visibilitat. Els primers són lluminosos d'ells mateixos; els altres essent il·luminats per aquells són visibles per tal com reben la llum dels primers. La visibilitat dels centres és autònoma, ella té les seves arrels en l'estat físico-energètic del cos lluminós; contràriament la dels cossos il·luminats no té pas en ells mateixos el seu origen, sinó en un altre; ells són visibles per dependència.

Una cosa semblant s'esdevé en l'ordre intel·lectual. Hi ha enunciats — les premises — que són vertaderes i evidents per elles mateixes, i n'hi ha d'altres — les conclusions — que prenen llur veritat i llur evidència en els enunciats precedents. Segons que hom se'n pot donar compte fàcilment, aquesta actitud especial dels enunciats respecte de la *veritat* depèn de la particular relació que ells tenen respecte de l'*ésser*. El vertader i l'ésser són recíprocs, car el primer no és altra cosa que un aspecte particular d'això que és real. Ara bé : l'ésser expressat per les conclusions com a tals és el que caracteritza els accidents — això és un ésser dependent que és actualitat, sens dubte, però actualitat derivada, d'ordre inferior. Ella és així com

el ressò, el reflexe o la prolongació d'una actualitat més poderosa; o, encara, així com la fluorescència de la pantalla de platino-cianur respecte dels raigs X, i les colors respecte de la llum, segons una antiga teoria. D'altra banda la nostra ciència rau essencialment a una facilitat adquirida de percebre aquesta actualitat dependent, per l'ús dels principis (premises) expressants de l'actualitat, que és així com el centre excitador de l'altre.

Això establert, aquell qui — com l'especialista del mètode positiu — s'habitua a controlar, pas a pas, les seves demostracions, pel retorn continu al punt de sortida (la dada positiva) acaba per perdre, de mica en mica, la capacitat de percebre el quantitatiu de veritat que les conclusions enclouen en elles mateixes per la sola dependència de llurs principis. Amb altres paraules; ell es posa en les condicions òptiques d'aquell que, habituat a la llum directa, esdevé després insensible a la llum difusa. I és així que hi ha tota una manera d'ésser que s'escorre a l'esguard de la seva intel·ligència. Aquesta es troba reclosa en més estrets límits i no exhauereix pas el domeny del cognoscible. Ben cert, si la nostra especulació hagués de restar sempre dins els terminals de la verificació de les qualitats sensibles dels cossos i de les lleis físiques de la natura no ens portaria pas un gros dany l'atèndre'ns-hi.

Tindríem de lamentar una veritable obtusió mental, però aquest escurçament d'esguard no seria talment perillós, així com no és talment perjudicial una veritable opacitat per a l'objectiu fotogràfic que ha de treballar a ple sol.

És evident que les coses no s'esdevenen pas així. Ni els mateixos cossos podem conèixer d'una manera segura i adequada sense embocar qüestions que evidentment els ultrapassen. Per això aquell qui no és fort per a penetrar la veritat de les conclusions deduïdes, per mitjà de simple raonament, de les observacions experimentals, no té sinó un coneixement migrat reclòs en els terminals de l'experiència. Ell no podrà mai servir-se d'aquestes mateixes conclusions com de principis per a aprofundir en l'esfera de l'ésser, o, si fins se n'arriba a servir, elles no poden ésser-li útils sinó per a construccions hipotètiques,

de verificació impossible. Aleshores no hi haurà gran diferència entre el coneixement dels animals i el coneixement humà estretament reclòs en els límits de lo sensible. Fins amb facilitat hom transposarà aquest mode de coneixement en l'Ésser i trobarà ben natural que no hi hagi distinció entre l'home i els animals.

La primera manifestació del món sensible i això que s'hi refereix s'escorre encara a l'esguard, no podent pas fixar-ne la primera eclosió com a límit de les transformacions successives que per un retorn incessant se segueixen indefinidament, en un cicle tancat. No serà més possible escometre les qüestions fonamentals relatives al constitutiu íntim de les coses; menys encara posar al descobert els misteris d'aquesta esfínx que és la matèria. Hom s'adelitarà llançant-se vers solucions més o menys arbitràries, capaces de sadollar la imaginació, però no pas la raó que hi sent de seguida una manca de sinceritat, i es dóna compte ben aviat que en lloc de donar una resposta al problema hom no ha arribat sinó a allunyar la dificultat o a formular-la d'altra manera. Impossible, finalment, de dir una sola paraula de l'Ésser Sobirà vers el qual, no obstant, ens impelleix una poderosíssima tendència de la nostra natura, de la nostra intel·ligència i del nostre cor. Moltes d'altres qüestions relatives al nostre fi, a les nostres aspiracions, al nostre ésser, als nostres coneixements, restaran així mateix sense possibilitat de solució. I fins hom trobarà natural considerar-les com a problemes mal posats — tal la quadratura del cercle — però el fet que altres n'han donat o n'han cregut donar una solució justa i precisa prova bé que no és pas així.

Tot el que acabem de dir demostra d'una manera convincent que l'especialisme científic exagerat i exclusiu, fineix per produir realment en el domeny dels nostres coneixements un encongiment no pas poc perillós. Hom el compararia a un espill parabòlic que, situat al voltant d'un centre lluminós, n'intensifica la llum en una zona determinada, la qual cosa esdevé sempre amb perjudici de les altres zones que han quedat en l'obscuritat i que tal vegada mereixien més rebre aquesta abundor de llums.

Tindria un cert interès per al psicòleg determinar si aquest encongiment del domeny del cognoscible és degut a la polarització de les facultats sensibles esdevinguda permanent o bé a una degradació de la mateixa activitat mental. Personalment m'inclino a creure que l'especialisme, en el sentit indicat en tot aquest anàlisi, produeix una real degradació en l'esperit de l'especialista. En efecte, sia que la intel·ligència degradi la seva activitat específica fent actuar massa exclusivament la seva part menys noble fins l'extrem de gairebé exhaurir-s'hi; o, al contrari, que les facultats proveïdores de la intel·ligència fineixin quedant-se preses en llur orientació vers la sensibilitat, el resultat és el mateix, hom no podrà mai actuar sinó exclusivament dins aquest ordre. Hom té el mateix resultat en la pràctica, tant si l'artista no coneix més que una melodia, com si el seu instrument no és apte per a executar-ne d'altres; directament o indirecta hom es emmenat a una limitació en l'art.

En resum : tant si considerem el naturalisme dels antics com les tendències i afirmacions dels savis moderns, com la mentalitat de les masses que s'han apropiat aquesta cultura eixida del cientisme o com les característiques de l'especulació exclusiva de la natura, trobem a tothora la reducció de la realitat a lo sensible, a lo natural, a lo material. Podem, doncs, concloure que l'afirmació posada així com a fonament de tota aquesta demostració, no solament és innegable, sinó encara tan manifesta que apar fins increïble que hom en pugui exigir una demostració.

Veus aquí, ara, en resum l'exposició dels nostres càrrecs contra l'especialisme, àlies, científic.

L'especialisme científic físico-matemàtic comporta la reducció de la cosa real a la natural exclusivament, d'on prové la negació implícita o explícita de lo suprasensible. Transportada a l'ordre moral, aquesta negació treu tota consistència als béns suprasensibles i condueix l'especialisme a transformar-se de mètode d'investigació en mètode de vida — això és el materialisme total —, materialització de l'esperit, materialització del cor i de la vida entera.

Veus aquí els perills a què s'exposen els especialistes de la ciència; al lector pertoca jutjar llur gravetat.

En un pròxim estudi parlarem de l'especialització filosòfica.»

Fins aquí M. Maggiolo. Proposant-nos transportar més endavant a aquestes pàgines l'acabament, que ens anuncia, del seu estudi i adherint-nos en absolut a les conclusions estatuïdes en el que acabem de traduir, havem, no obstant, de confessar que aquest ens hauria plagut molt més si l'autor hagués enquadrat l'interessant tema que hi tracta en el marc de la civilització europea, observant i *raisonant* de primer el desplaçament de la mentalitat llatina i anglosaxona des del grau més alt d'abstracció als de lo sensible i quantitatiu, remarcant de passada un fenomen paral·lel en la civilització hellènica, això és, el pas de les esferes racionals més altes (Plató i Aristòtil) a les de la física i de les matemàtiques en la cultura alexandrina, per a finir en la còmica tirania del perifèric, pròpia de la civilització bizantina, com la davallada de l'ànima europea arribà a guisa de rebaixament màxim *al pueril exclusivisme* de la crítica textual, quedant així desvirtuada sa llei interna d'ésser sòcol, i fonament i simple inici, de l'alta cultura. Calia, també, remarcant en aquell estudi i com a determinació màxima el profund desequilibri entre l'ordre espiritual i el social en temps del Renaixement, durant el qual — i per causes purament humanes i transitòries — no bastava el primer per fer reaccionar amb deguda persistència el segon vers els ordres més alts de la pensa; per la qual cosa, no podent aquesta restar inactiva, adreçà la major part de les seves energies vers l'ordre imperfectament inexplorat de lo sensible i provocà un esclat de ciències novelles que es troben encara en llur infantesa i comporten, per aquest motiu, l'ús gairebé exclusiu de l'experimentació, la qual, a conseqüència de l'esmentat desequilibri, tendí durant molt de temps a envaïr tota l'alta cultura per a deixar-la reduïda a una instrumentació cognoscitiva semblant a la dels infants. Finalment, haguera estat convenient remarcant que ja fa més d'un segle que l'ordre racional ha anat reviscolant de mica en mica fins a ob-

tenir una creixença tan extraordinària que els homes de visió més clara i profunda veuen ja, i no pas en molta llunyania, el moment ideal en què els ordres més elevats del pensament tornaran a un perfecte equilibri amb l'ordre social i com a superiors li donaran amb eficiència absoluta la mesura de la seva marxa. Però de tots aquests puntsensem tractar-ne en un dels números vinents de QUADERNS D'ESTUDI.

PERE M. BORDOY-TORRENIS

ANTECEDENTS DE LA GUERRA EUROPEA

1. En el fascicle XXI de la col·lecció «Minerva» vaig exposar el curs de la política mundial des de 1848 fins al tombant del segle XIX. Des d'aquest moment fins a la guerra mundial corre un lapse de temps que fa la prehistòria de la guerra i que divideix en dos períodes quasi iguals la crisi produïda per l'anexió de la Bòsnia i l'Herzegovina (5 octubre 1908).

El primer d'aquests períodes es caracteritza per l'aparició en la política internacional de dues noves potències de primera classe, extraeuropees totes dues : Els Estats Units d'Amèrica i el Japó. El sol fet d'aparèixer dues noves forces, provoca ja naturalment una sèrie de reaccions polítiques per a situar-les dintre el sistema d'equilibri, però a més d'augmentar els subjectes de la política mundial augmenten els objectes, o millor dit, es canvien. La colonització africana és gairebé acabada, resten només a l'extrem del continent negre el conflicte marroquí i la pacificació de l'Àfrica del sud. Continuen a Europa, ultra els conflictes interns (qüestió irlandesa, qüestió polonesa, conflictes revolucionaris, etc.), la qüestió d'Orient, i apareix, en canvi, amb les ambicions, sobre Xina i el domini del Pacífic, un nou camp d'acció que desplaça per uns quants anys la diplomàcia europea dels problemes continentals i allunya en definitiva l'amenaça de la guerra.

Del 1908 ençà, en canvi, la qüestió d'Orient i la del Marroc dominen l'escena, i l'agrupació de potències és condicionada per aquests problemes que presenten una premura i un perill cada dia majors, fins que esclata el conflicte.

2. L'ENTRADA DEL JAPÓ EN LA POLÍTICA MUNDIAL. — Des de molt temps Corea és l'objecte de diferències xino-japoneses, i

àdhuc de les ambicions polítiques d'Europa. Dues guerres, la xino-japonesa (1894-95) i la russo-japonesa (1904-1905), tenen per causa l'aspiració a dominar la península coreana, anexada finalment pels japonesos en 1910. Una revolució (1894) dóna lloc a la intervenció dels dos imperis orientals; apaïbagada aquesta, el Japó no sols es nega a evaquar el territori, sinó que obra les hostilitats contra Xina, envaint territoris i mars xinesos. Passat el Yalu, els nipons ocuparen part de la Manxúria i conqueriren Weihaiwei i Port-Arthur. La pau de Ximonoseki (17 abril 1894), ratificada un mes més tard a Txifú, reconeix la independència — és clar que nominal — de Corea, i cedeix al Japó la península de Liautung, amb Port-Arthur i Dairen, Formosa, les illes de pescadors, més una indemnització garantida amb l'ocupació de Weihaiwei.

Una tal preeminència del Japó és vista amb recel per les potències. De primer, Anglaterra tractà d'oposar-s'hi, amb l'assentiment de tots els Estats, i especialment de Rússia. Però ben aviat Anglaterra mostrà partit pel Japó; en definitiva, un nou tractat signat a Pe-King (8 novembre 1895) fa que el Japó retorni la península de Liautung, el bocí millor de tot son guany, mentre es produeixen una agrupació de potències antijaponesa i una intel·ligència antixina d'Anglaterra i el Japó, que condicionen els anys següents la política de concessions, arrendaments i pactes que es fa a l'extrem Orient. En virtut det al política, França ocupà el golf de Kwantxauwan, Anglaterra Weihaiwei, Rússia Port-Arthur i Alemanya Kiau-Txeu (anys 1897 i 1898). Darrera aquestes ocupacions vénen els senyalaments d'esferes d'influència en les províncies xineses que limiten amb els establiments europeus. Alemanya s'assegura Xantung, Anglaterra la vall del Yangtsé, Rússia la Manxúria, França els territoris limitants amb Indoxina, i el Japó Fu-Kien, enfront de la illa de Formosa. Totes aquestes ocupacions desvetllen una ambició de repartiment total de Xina (1898), a la qual s'oposa una revolució interna, preludi de la revolta xenòfoba de dos anys més tard, i la intervenció de l'altra novella gran potència : la confederació nord-americana.

3. LA POLÍTICA DE LA UNIÓ. — La república americana, després d'afirmar per una sèrie de mesures la seva unitat interna per la tarifa Dingley, de protecció duanera, una independència econòmica contra Anglaterra i les seves colònies de les Índies occidentals, passa, sota la presidència de Mac-Kinley (1897-1901), a una acció imperialista que ja abans (conflicte de Venezuela, 1895-96) havia donat vesllum. L'imperialisme americà té un fàcil triomf en la guerra amb Espanya (abril-agost 1898), a conseqüència del qual adquireix Puerto Rico, Filipines, la illa de Guam i el protectorat damunt Cuba, és a dir, una immillorable posició estratègic-política en el golf de Mèxic. Abans (1894) havien ja annexat les illes Hawaiï. Aquest augment de poder desperta els recels d'Anglaterra. També amb Alemanya, que havia comprat a Espanya les Marianes, Palaos i Carolines, hi ha conflictes que s'arrangen després de violentes discussions amb un acte dit de Samoa (2 desembre 1899). Una nova tivantor amb Anglaterra neix del missatge presidencial de Mac-Kinley, que després de la guerra amb Espanya reclamà la revisió del tractat Clayton-Bulver pel qual Anglaterra s'assegurava certs privilegis en la zona del canal trans-oceànic de Panamà.

4. L'AGRUPACIÓ DELS PODERS A EUROPA.—L'agrupació de potències que hem vist lluitar contra els imperis centrals, està, doncs, molt lluny de produir-se. L'hostilitat tradicional de Rússia i Anglaterra rep nou aliment per la posició que a l'extrem Orient ha adoptat el Regne-Unit, i la rivalitat anglo-francesa arriba per aquest temps al màxim. Després d'un decenni de preparatius, el general anglès Kitchener assoleix a Omdurman (3 sep. 1898) la derrota definitiva dels sudanesos del Madhi. Es dibuixà la possibilitat del ferrocarril transcontinental Cairo-Cap, i és palès que Anglaterra no tolerarà en el Sudan cap altra potència. Però des del 18 de juliol de 1898, el capità francès Marchand ocupava Fachoda, en territori sudanès, havent vingut del Congo. L'ocupació de Fachoda esdevé, després de la victòria anglesa, absolutament insostenible. Durant mesos, hi ha perill de guerra anglo-francesa. S'hi afegeixen les protestes angleses

per l'anexió de Madagascar i per l'estació carbonera de Marcat al golf pèrsic. El tractat de Sudà (12 març 1899) arranja tots aquests conflictes. La conferència de la pau iniciada per Rússia (18 maig 1899) acaba de pacificar, superficialment almenys, el concert europeu.

Tampoc era forta la triple aliança, perquè Crispi, son ferm sostenidor a Itàlia, desapareix de la vida política a causa del desastre d'Adua (1.^r març 1896), i comença, llavors, la política de balancí, entre Alemanya i França, dels governs italians, mentre que la qüestió d'Orient i l'irredentisme l'allunyaven d'Àustria. La qüestió d'Orient és, per aquest temps, singularment complicada. Hi ha, en primer terme, una revolta candiota, protegida pels grecs, que dóna lloc a una guerra greco-turca fàcilment guanyada pels turcs, que no poden emperò collir-ne el fruit per imposició de les potències. L'autonomia de la illa és reconeguda (1897-1898). Demés, hi ha la qüestió d'Armènia, on el tractat de Sant Estefano preveia certes reformes que Anglaterra exigeix, però com que sota la mateixa crosta de la política humanitària de Gladstone, s'amagava ara l'imperialisme de Chamberlain, Anglaterra bo i exigint del soldà les reformes, s'oposava a l'ocupació russa, que era l'únic mitjà d'acomplir-les. Així, mentre s'impedia la influència russa, i es suscitava al flanc de Turquia un altre enemic com el búlgar de Rumèlia, que seria madur per a un protectorat anglès qualsevol hora. Mentrestant no passa un any sense disturbis a Armènia, i ara Rússia, ara Anglaterra, els utilitzen, estimulants-los o desaprovant-los.

La influència alemanya comença a fer-se sentir. També l'imperi germànic es mostra, com Anglaterra, partidari de la subsistència de Turquia. Els alemanys reorganitzen l'exèrcit, obtenen concessions, ocupen alts llocs en l'administració. Un viatge de l'emperador a Orient (oct. 1898) amb discursos sensationals («seré sempre amic dels 300 milions de mahometans»), i adopció d'indumentària local), fa que les missions alemanyes d'exploració sien ben acullides, i que la Deutsche-Bank obtingui en 23 desembre 1899 la concessió d'un ferrocarril de Kònia al golf pèrsic.

5. LA GUERRA ANGLO-BOER. — Havem esmentat en altre lloc la conferència internacional de La Haia iniciada pel tsar de Rússia. Mentre els diplomàtics tractaven d'evitar la guerra, Anglaterra es preparava a una acció militar contra el Transwaal i l'Orange, repúbliques a les quals la descoberta d'or i de diamants procura una prosperitat gran i conflictes abundosos. La inquietud que inspiraven als anglesos pel veïnatge amb els territoris de protectorat alemany, impulsaren a ocupar el Betxuanaland, i a impedir la unió de les colònies portugueses d'Angola i Mozambique a través de l'Àfrica. La British South Africa Company de Cecil Rhodes constituí, amb l'ocupació del país dels Matabele, del hinterland de les colònies portugueses, el Masxonia, el Manica i el país dels Barotsé, un immens territori anomenat avui la Rhodèsia, que venia a encapsular entre dues masses de terra anglesa les repúbliques holandeses. Recordem el raid Jameson, i el famós telegrama del kaiser que dibuixa, llavors, una situació diplomàtica antianglesa. Malgrat el fracàs d'aquell intent, a la veritat massa descarat, Salisbury es nega a pagar la indemnització que es demanava, i Chamberlain arriba a reivindicar el dret dels anglesos emigrats a intervenir en els afers de les repúbliques. Cecil Rhodes provoca noves agitacions, i Chamberlain exhibí als comuns una petició signada per 21,000 súbdits anglesos uitlanders queixant-se de mal tractes. Krüger, president del Transwaal, oferí la naturalització dels miners alogens als cinc anys de residència, dret de votar àdhuc per la presidència de la república, augmentar en vuit llocs més la representació dels uitlanders, en el *Volksraad*. Anglaterra demanà que fos reconeguda la sobirania anglesa, els boers proposaven l'arbitratge, però davant l'avenç de les tropes britàniques declararen la guerra (11 nov. 1899).

Què feia mentrestant Alemanya? Anglaterra l'havia amansida, proposant-li una negociació tèrbola per a repartir-se les colònies portugueses. Sospesa aquesta negociació, la política de Berlín s'orientà en un sentit boer, coincidint amb el que era en aquells moments sentiment unànime dels pobles europeus. Les dues repúbliques aliades, mobilitzaren milícies de 80,000 homes comanats per generals pagesos enèrgics i hàbils (Kronje, Joubert,

Botha) que obtingueren la victòria de Dundee, assetjaren Ladysmith, envairen el Natal fins a Colenso, bloquejaren Mafeking i Kimberley i penetraren en el territori del Cap per Colesberg. Guillem II reconegué als boers com a beligerants, i fou projectada una intervenció d'acord amb França i amb Rússia. Però com que Alemanya demanava, en iniciar-la, que tots els interventors es garantitzessin mútuament els propis territoris, França rebutja sense vacillar donar sanció al tractat de Francfort. Per reacció natural, Delcassé cerca en l'aproximació a Anglaterra noves rutes a la política francesa. La diplomàcia alemanya s'orienta, també, cap a Londres, el kaiser visita la cort anglesa; son ministre Bülow negocià amb Chamberlain, que proposa una aliança amb Nord-Amèrica i una intelligençia amb Alemanya, i Rhodes, en morir, estén els beneficis de son testament als estudiants dels tres pobles: Anglaterra, Alemanya i els Estats Units.

Els èxits dels boers no podien donar la victòria final. Era indubtable quin havia d'ésser el resultat definitiu de la guerra entre una gran potència de 40 milions de súbdits, de recursos incomptables, i un poble petit de 500,000 ànimes i sense més força que la convicció del seu dret. Debades els generals boers donaren mostres de coratge i energia; s'acumularen tropes angleses fins a 200,000 homes; els militars anglesos, French especialment, el «general de glaç», que amb freda i inflexible decisió féu ús dels camps de concentració, evitant així la guerra de guerrilles, i la no intervenció d'Europa, forçaren a una capitulació honorable, reconeixent al Transwaal i a l'Orange l'autonomia que es mereixien (juny 1901), amb ús de l'holandès, i 3 milions £ d'indemnització pels danys de la guerra.

La guerra havia costat 10 miliars, tres anys i moltes mils vides, però la posició africana d'Anglaterra restava una cosa acabada i completa. Ara només el Marroc i les lluites diplomàtiques del Continent havien d'ocupar l'atenció de l'imperi britànic, fins el dia que d'acord amb França, la seva rival secular, emprengué la lluita contra Alemanya.

6. LA REVOLTA DELS BOXER. — L'antic esperit anticristià i antiestranger dels xinesos va creixent amb el senyalament de

les zones d'influència. Una sèrie de societats secretes cobreixen la terra, la principal es la «lliga del puny», que dona el nom anglès de «boxer» als revoltats. La coloració religiosa del moviment li garanteix l'ajuda dels mandarins i àdhuc de l'emperadriu Tsi-hi, prestant, així, nova força al fanatisme popular contra els dimonis estrangers. La diplomàcia estrangera, per les rivalitats anglo-russes i per estar Anglaterra en plena guerra boer, no té una acció enèrgica. Tot es redueix a una protecció de les ambaixades i a una demostració naval. L'expedició de desembarc comanada per l'almirall anglès Seymour, davant el perill de les ambaixades, és forçada a retrocedir. El 12 juny 1900, els boxers ocupen Pe-King, assetgen les ambaixades i el barri europeu i assassinen (20 juny) l'ambaixador alemany, Clemens v. Ketteler. Una nova expedició de francesos, anglesos i alemanys, a les ordres del comte Waldersee — els japonesos i nord-americans no hi participen, i els russos lluiten sols i només a la Manxúria, — ocupa Txili, llibera els europeus sitiats, i després d'unes expedicions de càstig vers l'interior, assegura (7 sep. 1901) una nova pau entre Xina i les potències. No hi ha acord entre les potències, i després de diverses temptatives, negociacions i projectes, resten Rússia i Alemanya d'acord, i enfront d'ells Anglaterra, aliada amb el Japó (30 gener 1902), mentre Amèrica serva una neutralitat benèvola envers Xina, Anglaterra redueix i concentra, així, als mars metropolitans la seva flota. El *casus foederis* per Anglaterra no entra en joc, sinó essent agredit el Japó per més d'una potència. Els alemanys veuen en aquest tractat el primer pas de la política d'encerclament que practicà Eduard VII contra l'imperi germànic.

Aquesta opinió no pot, objectivament, ésser sustentada. En aquest temps la constellació de potències està allunyadíssima de la que més tard hem vist. Si contra algú prenia posició Anglaterra, era contra un enemic de sempre i amb el que de sempre, també, havien topat els seus interessos asiàtics. Aquest enemic era Rússia, i cal reconèixer que la fórmula clàssica amb què s'anuncien i justifiquen els tractats per a assegurar i consolidar la pau del món, no ha tingut en el cas present aplicació. El tractat amb el Japó precedí de dos anys a la guerra russo-japonesa.

7. POLÍTICA D'EDUARD VII. LA FORMACIÓ DE L'ENTENTE. —

En altre lloc havem esmentat que la projectada intervenció de les potències en la política africana fou impossible, per tal que Alemanya proposa als estats que havien d'actuar es reconeguessin i garantissin mútuament llur integritat territorial. Aquest torpesa d'Alemanya féu fracassar, na la intervenció que probablement mai s'hauria produït, però sí una vaga tendència d'acord entre Alemanya i França, que es manifestava en certes correnties d'opinió política i àdhuc en episodis com la visita de l'esquadra francesa a les festes d'inauguració del canal de Kiel.

D'aquest moment ençà comença l'agitació diplomàtica que havia de portar ben aviat a la intelligència franco-anglesa. L'artífex principal en fou el rei d'Anglaterra Eduard VII, que, coneixedor de París i de França, on havia sojornat sovint en els dies de la seva joiosa joventut, servava un afecte sincer i estimava les altes qualitats de la nació francesa, més que la seva mare, la gloriosa reina Victòria (morta el 22 gener 1901). Desaparegut Salisbury, i estant Balfour al cap del ministeri anglès, la tasca d'aproximació fou fàcil, i més perquè França, de son cantó, no cercava altra cosa; Delcassé és la personificació d'aquesta política, junt amb els seus col·laboradors en els més alts llocs diplomàtics de la República.

La sort es decidí, principalment, en dues qüestions : Egipte i Marrocs. Anglaterra, des de la coronació d'Eduard VII, mostra tota mena de bones disposicions. La malaltia del rei l'estiu de 1902 paralitzà la seva activitat política, però a la primavera següent visità Eduard VII Lisboa, Roma i París. Pel juliol, el president Loubet, acompanyat de Delcassé, torna la visita a Londres; els brindis canviats en aquestes visites són cordialíssims. Després, els diplomàtics es posaren a la tasca, i en uns quants mesos prepararen i signaren la convenció de 8 abril 1904, base de la intelligència franco-anglesa que tantes conseqüències havia de tenir.

8. CONVENCIONS DE 1904. — Per aquest contracte Anglaterra es desinteressava del Marrocs, on fins a la data havien pugat els seus interessos amb els de França, però si Anglaterra

sacrificava els interessos mercantils i polítics que possiblement hauria sabut crear, i deixava que es fes exclusivament francesa l'Àfrica mediterrània occidental, no perdia pas de vista la valor estratègica de la costa que enfronta amb Gibraltar. Aquesta costa era sustreta a la influència francesa i confiada a l'espanyola per uns tractats que s'ajustaren immediatament després. La contraprestació francesa és la renúncia a Egipte. En veritat, França renunciava ací uns drets que havia, de fet, deixat morir en els dos darrers decennis del segle, i, per tant, és clar que la compensació veritable estava en els tractes secrets que acompanyaven la convenció pública i que prometien una col·laboració i auxili recíproques, almenys en la via diplomàtica.

A més d'Egipte i del Marrocs, en la convenció d'abril de 1904, es toquen i aplanen tots els punts que podien implicar discòrdia entre els interessats. Aquests punts eren els següents : a Terranova, la convenció constata les renúncies que França feia als drets que el tractat d'Utrecht de 1713 li havia garantitzat, ço és, al monopoli de pesca en la costa occidental (*French shore*), i aquest monopoli, que pugnava amb la situació de fet i era molt sentit pels habitants, fou abolit bo i autoritzant el dret de pesca als francesos i indemnitzant als propietaris d'explotacions de peix salat en la *French shore* que haguessin d'abandonar-les.

Renunciava Anglaterra per la seva part al monopoli de navegació per la Gambia entre Bathurst i Jarbutenda, a les illes de Los davant de la costa de Guinea, als territoris de Sokoto i Kamo en la regió del Niger, i cedia a França la navegació pel llac de Txad.

Una declaració relativa a Siam, Madagascar i les Novel·les Hebrides, partia per la vall del Menam les zones d'influència a Siam, acabava les reclamacions duaneres d'Anglaterra a Madagascar, i estipulaven les bases d'una jurisdicció i un procediment per a resoldre els litigis entre anglesos i francesos en les Novel·les Hebrides.

Aquest tractat fou rebut sense protestes per l'opinió d'Europa. Malgrat la nova orientació mediterrània que assenyala, no podia ésser impugnat per les altres dues potències llatines. Espanya, sota la depressió encara de la lluita antillana, prengué

el que li cediren els dos grans pobles intel·ligenciats. Itàlia tenia com a objecte primari de les seves ambicions, Trípoli, considerat la natural sortida de Sicília, des que França, empesa per Bismarck, havia estès damunt Tunis la seva influència. A Rússia, la nova aliança, preocupà poquíssim, embarcada com es trobava en aquells moments en la més ruda lluita amb el Japó. Únicament Alemanya, contra qui en realitat anava dirigit el tret, podia haver operat, o almenys protestat contra aquella aliança, però cal reconèixer que l'opinió germànica trigà bastant a adonar-se de la transcendència que amagava. En els mesos immediatament següents hi ha justament un canvi de cortèsies i amabilitats accentuat entre la cort de Berlín i la de Londres. Eduard VII acut a les regates de Kiel (juny 1904), i pel juliol signen Anglaterra i Alemanya un tractat d'arbitratge. L'opinió, en ambdós països, comença a agitar-se, especialment en les esferes de sentiments xovinistes, amb motiu de les construccions navals de ambdós estats. Els alemanys atribueixen a intrigues angleses les revoltes dels Hereros, en la colònia de l'Àfrica oriental, i els anglesos a influència alemanya certes dificultats amb què es troben a Xina. En 1905 la rivalitat naval s'aguditzava en adoptar Anglaterra el tipus de vaixell dit Dreadnought, que havia de donar a la flota britànica, ultra la superioritat quantitativa, la qualitativa, i junt amb aquest pla proposa una nova agrupació d'unitats, comptant amb què vetllin pels seus interessos França al Mediterrani i el Japó a l'extrem Orient.

9. LA GUERRA RUSSO-JAPONESA. — Abans s'ha dit com, en el tractat anglo-japonès de 1902, els *casus foederis* només es produïa si el Japó era atacat al mateix temps per dues potències. En el cas específic present, per Rússia i per França, la seva aliada. La cosa no semblava impossible en 1902, perquè la solidaritat, o almenys harmonia d'interessos orientals entre França i Rússia en 1902, era explícitament declarada. Si la diplomàcia anglesa trobà un estímul en la tasca de constituir l'Entente Cordiale pensant que així allunyava el *casus foederis* pel tractat japonès, ningú gosaria negar-ho. El fet és que en rompre les hostilitats Rússia i el Japó, França fa declaració de neutralitat (15 febrer 1904)

Els territoris per ambició dels quals esclata la guerra, són la Manxúria, nominalment sotsmesa a la sobirania de Xina, i Corea, que el tractat de Ximonoseki declarava independent i intangible. Aquests pactes foren ratificats en el tractat anglo-japonès, dirigit, també, en aquest punt, contra Rússia que s'havia aprofitat de l'agitació dels boxer per a establir-se a la Manxúria i no se n'havia mogut ulteriorment. Tal volta el conflicte s'hauria pogut arranjar amb mútues concessions, ja que els interessos russos preponderaven a Manxúria i els japonesos a Corea, però la incomprensió de la vida exterior i la tenacitat característiques de la política russa féu inevitable el conflicte. Una declaració de 20 març 1902 senyalà la decisió de França de no deixar-se complicar en dificultats orientals per la seva aliada, i davant d'aquesta indicació, Rússia, en un acord amb el Japó (12 agost 1902) acceptà l'evacuació en un termini de divuit mesos de tota la Manxúria, obligant-se el govern de Pe-King a mantenir l'ordre i a protegir béns i persones, les instal·lacions russes, principalment el ferrocarril.

La prudent conducta iniciada en aquesta forma fou abandonada molt aviat, i la evacuació de Manxúria no s'acomplí en la seva totalitat. La indignació del Japó cresqué en veure que els russos, posteriorment, es feien atorgar pel govern de Xina privilegis importants a les duanes manxurianes, que ampliaven les fortificacions de Port-Arthur, que amb pretextes de certes violències reocupaven Mukden, a la part de la Manxúria, que havien abandonat l'any anterior, i, suprema imprudència, fundaven societats forestals i mineres per a explotar concessions a Corea, però acusant, sota l'apariència econòmico-privada, una inequívoca actuació política, i en alguns aspectes àdhuc militar.

El Japó, que sabia perfectament la seva superior preparació per a la guerra, inicià unes negociacions de les quals no féu misteri de cap mena. Demanava exactament : que es reconegués la independència de Xina i de Corea; que es reconegués un dret preferent d'intervenció eventual política i en son cas militar a Corea, en favor del Japó; i construcció d'un ferrocarril japonès a Manxúria. Com abans he indicat, les proposicions japoneses

senyalaven una separació d'esferes d'influència, és a dir, una orientació que hauria pogut evitar el conflicte.

La resposta russa fou d'un pueril maquiavelisme, i consistí en posar dilatòries a cada tràmit de la negociació, i així començaren per demanar que les conferències iniciades a Petersburg fossin continuades a Tokio, unes setmanes foren així guanyades, i represes les tasques a Tokio, Rosen, ambaixador rus, les sospengué per anar a Port-Arthur a conferenciar amb les autoritats del seu país. Fins a fi d'octubre no foren contestades, amb contraproposicions russes, les japoneses. Recomençaren, després, les dilatòries. Rússia volia que Xina fos cridada a la negociació; una absència del tsar, una malaltia de la tsarina, eren motiu de deixar sense resposta durant un cert temps les notes nipones. A les notes comminatòries contestaven senyalant terminis que no es complien, fins que el Japó tingué sospites que era propòsit dels russos esperar el bon temps que permetés operar sense por dels gels a l'esquadra de Wladiwostock, i decidí iniciar la lluita per un atac brusc que Rússia no se l'esperava. El 5 de febrer de 1904, Kurino, ministre del Japó a Petersburg, rompia les relacions diplomàtiques i deixava la capital no sense assistir la nit del 6 encara a un ball de la cort. El dia 8 el cònsol japonès deixava Port-Arthur, prenent esment de la posició dels vaixells de guerra en la rada, i el mateix vespre, sense prèvia declaració, l'esquadra japonesa els atacava a la imprevista, torpillava tres de les millors unitats. Atacant, també, l'altra base naval, Txemulpo senyalava una inferioritat manifesta de l'esquadra russa del primer moment ençà. La guerra que tan mal havia començat per a les forces del tsar, continuà així mateix en la terra i en el mar. Una primera victòria fou assolida en 1.º de maig vora el Yalu, a Kalientzé, per les tropes de Kuroki. La retirada russa que en seguí permeté a un altre exèrcit japonès estrènyer el bloqueig de Port-Arthur.

Port-Arthur, després que els japonesos ocuparen la cota de 203 metres (1.º desembre), es tingué per perdut, i a 1.º de gener de 1905 es rendia la ciutadella i el seu general Stoessel. En els dies 4 a 9 de març, una tercera derrota que el mariscal Oyama infligí als russos prop de Mukden, obrí als nipons tota la

Manxúria meridional. Per fi, la flota del Bàltic, manada per Rodjestweniski, sortida al novembre de l'any anterior de Kronstadt, després de provocar en passar pel Dogger-Bank un conflicte per haver canonejat una flota de vaporets de pesca anglesos, i després de haver donat penosament la volta a tota l'Àfrica, concentra en aigües franceses (primer Madagascar, després Indoxina) ses unitats i s'acosta als mars de la lluita. El 27 de maig, enfront de les illes Tsuxima, a l'estret de Corea, l'almirall Togo, en menys d'una hora, anul·lava la flota russa. L'ocupació de Sakhalina proporciona un nou i fàcil triomf als japonesos.

La intervenció del president Roosevelt, ajudat per les diplomàcies francesa, i sobretot anglesa, facilità la pau, tant com el fet tantes vegades repetit en les lluites contra Rússia, de què les més violents derrotes no produeixen en aquell informe cos polític, que té la rara vitalitat dels organismes rudimentaris, un dany proporcionat a l'esforç que hagi fet l'enemic.

També França, resistint-se a acceptar un nou emprèstit, obliga a Rússia a alliberar-se de la guerra.

En 5 d'agost de 1905 es reuniren els delegats dels bel·ligerants, sota la presidència de Roosevelt, a Portsmouth en el New Hampshire. Al començament, les negociacions semblaven molt difícils. El regateig i la tensió duraren tot el mes; a la fi, el Japó cedí en gran part i el tractat de pau fou signat a Portsmouth en 5 de setembre.

Rússia reconeixia el protectorat del Japó damunt de Corea, els bel·ligerants es comprometien a evacuar la Manxúria i cedir-la a la Xina, que no hauria d'atorgar a Rússia cap privilegi o tracte diferencial, i el ferrocarril manxurià entre Xang-Xun i Port-Arthur es traspassava al Japó, així com Port-Arthur, Talién-Wan i la part meridional de la illa Sakhalina fins al paral·lel 50 h. Les dues potències es donaven el tracte de la nació més favorecuda, i es restituïen els presoners de guerra.

MANUEL REVENTÓS

(No acaba.)

L'ETNOLOGIA DE CATALUNYA

Les investigacions portades a terme en els últims anys, sobretot pel Servei d'Investigacions arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans, i a més per altres entitats com els Museus de Solsona i Vich i particulars, així com els treballs de sistematització i de revisió de textos antics referents a la Península i particularment a Catalunya, fets al Seminari de Prehistòria de la Universitat,* completats per treballs d'inventariació

* El punt de partida per aquests treballs de sistematització fou el treball de l'autor : *Prehistòria catalana* (Enciclopèdia catalana; Barcelona, 1919).

Els treballs d'inventariació, revisió de la bibliografia i fixació de les troballes en el mapa, així com en la discussió de les conclusions, es deuen a D. Lluís Pericot, D. Josep de C. Serra Ràfols i D. Albert del Castillo, ajudants del Seminari. La revisió dels textos i llur discussió ha estat feta durant els anys precedents al Seminari, comptant amb la valuosa col·laboració del Prof. Schulten, a la qual es deu ja el primer fascicle de la sèrie que publicarà, en col·laboració amb nosaltres : *Fontes Hispaniae Antiquae* (Barcelona, 1922).

Per als treballs del Servei de l'Institut (P. Bosch, J. Colominas, A. Duran, M. Pallarés) que han donat el principal contingent de material, vegi's la Crònica de l'*Anuari*, VI, 1915-20. També la *Memòria dels treballs de 1915-1919*, QUADERNS D'ESTUDI, 1921.

La reconstrucció etnològica s'exposa al nostre *Assaig de reconstrucció de l'etnologia de Catalunya* (discurs d'entrada a la R. Acadèmia de Bones Lletres; Barcelona, 1922). El present treball n'és un resum.

Per al material arqueològic, vegi's, com a treball de conjunt, la nostra *Prehistòria catalana* (Enciclopèdia catalana, 1919); per a gravats del material català i notícies de noves troballes, vegi's, sobretot, les Cròniques de l'*Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, particularment les dels vols. V (1913-14) i VI (1915-1920).

El material, ordenat d'acord amb els resultats de la moderna investigació, es pot estudiar al Museu Arqueològic del Parc de Barcelona. Amb el material del Museu de Barcelona (nodrit principalment del resultat de les excavacions de l'Institut) i amb els de Solsona i Vich, que han recollit el dels nombrosos treballs fets pels directors llurs, Mn. J. Serra i Vilaró i Mn. J. Gudiol, respectivament (l'últim, ajudat valuosament per un grup de joves investigadors, entre ells en J. Gudiol i M. Ricart), es té el principal material referent a prehistòria catalana.

cartogràfica d'estacions i troballes, han permès no sols delimitar perfectament en molts casos l'àrea d'extensió i la cronologia de les cultures prehistòriques de Catalunya, sinó estudiar llur relació i significat etnològics.

Quan ens trobem amb cultures que avancen o retrocedeixen, conservant llur personalitat pròpia i diferenciant-se fortament de les cultures veïnes; no hi ha dubte que ens trobem en presència de pobles diferents, els parentius i moviments dels quals podem seguir a través de la situació en el mapa de llurs estacions típiques.

Així és possible determinar a Catalunya la presència de diferents elements ètnics que hi romanen des de temps molt antics o que hi entren en determinats moments, superposant-se o barrejant-se amb els anteriors. Això arriba a enllaçar-se amb les èpoques de què tenim ja notícies literàries, essent-nos ja coneguts els noms de les tribus catalanes i llur pertinença a grups ètnics majors. Així s'arriba a reconstruir, en les seves línies generals, l'etnologia prehistòrica catalana, enllaçant-la amb la històrica, i amb aquest resultat la investigació de la nostra Prehistòria adquireix una nova importància transcendental.

ETNOLOGIA DEL PALEOLÍTIC SUPERIOR. — S'hi comprova l'existència al nord de Catalunya d'un element ètnic emparentat amb el de la cultura franco-cantàbrica de l'altra banda dels Pireneus, perllongada al llarg de la costa cantàbrica, i que a Catalunya representen sobretot les estacions Cau de les Goges de Sant Julià de Ramis (solutrià) i Bora Gran d'en Carreres a Serinyà (magdalenià). Al sud de Catalunya hi existí un altre element ètnic, aquest emparentat amb els pobles de la civilització capsiana de la resta de la península, nord d'Àfrica i Mediterrani occidental, que a altres llocs té estacions amb el material que a poc a poc esdevé microlític, i a més l'art rupestre amb escenes, figures d'animals i representacions humanes: a Catalunya fins fa poc aquesta cultura era representada sols per les pintures de Cògul, però recentment s'han descobert noves pintures de tipus semblant a Tivissa i al Perelló,

que enllacen el sud de Catalunya amb els nuclis anàlegs de les muntanyes del Mestrat i del Baix Aragó.

EPIPALEOLÍTIC. — A Catalunya no tenim per ara cap resta d'aquest període, però és evident que el moviment de pobles que, partint del territori capsità peninsular porta aquesta cultura al nord de França (l'anomenat tardenoisia), no pogué passar més que per la nostra terra. Llavors el poble del nord de Catalunya del paleolític superior hagué de quedar arreconat a les valls pirenenques de l'Occident de Catalunya, en contacte amb altres nuclis ètnics anàlegs del sud de França (zona muntanyosa pirenenca de l'azilià) i potser amb altres possibles nuclis semblants del Pireneu aragonès. Tal fenomen cal comparar-lo amb el de la invasió musulmana, que deixa també arreconats els nuclis cristians pirenenics.

NEOLÍTIC I ENEOLÍTIC. — Malgrat la manca d'estacions dels començos del neolític, en la seva fase final es veu clara la presència a Catalunya d'una civilització que és la mateixa que a bona part de la península s'ha format per l'antic poble del capsità. És la civilització de les coves amb ceràmica decorada, sobretot amb cordons i impressions digitals i que a Catalunya ocupa ara la major part del territori, arribant fins a la zona nord (cova de les Llenes d'Erinyà al Pallars, cova d'Olopte a la Cerdanya i cova de Rialp a Ribes), continuant-se pel sud-est de França amb les estacions de la cultura semblant que representen el poble entrat allí amb els moviments del capsità. És indubtable que a la gent d'aquesta cultura de les coves neolítiques es deu l'art rupestre estilitzat, que deriva de l'antic paleolític capsità, i que al sud de Catalunya és conegut per les estacions (ja eneolítiques) del Barranc de la Font Vilella (Tivissa) pels gravats del Mas Llorc de Tarragona i per unes figures de la roca de Cògul. El sud de Catalunya degué ésser el punt de partida que introduïren l'art estilitzat al nord-est del territori català (àrea de la cultura megalítica pirenenca).

Mentre que a la fi de l'eneolític, des dels recons pirenenics del nord-oest, s'estén una civilització que cal posar en relació

amb el poble arreconat allí pels moviments del capsità, al sud de Catalunya apareix un nou element ètnic, l'origen del qual es troba al sud-est d'Espanya (Almeria), on sembla haver-hi arribat durant el neolític procedent del nord d'Àfrica. Tal poble nou és el que estén els sepulcres anomenats no megalítics que ocupen preferentment el sud de Catalunya, però que s'infilren per l'Urgell, per la vall del Cardoner fins a la comarca de Solsona, per la plana de Vich i per la Maresma. De la barreja d'aquests nous elements amb els indígenes de la cultura de les coves en surt a l'eneolític final la civilització mixta representada per la cova de Salamó, perdent terreny en tot el territori al nord de Barcelona per l'extensió amb la base a la zona pirenenca del poble pirenenec que estén la cultura dels sepulcres megalítics, emparentada íntimament amb la de tot el massís pirenenec fins a Bascònia.

Amb això es troben a Catalunya els tres elements fonamentals de la seva etnologia i que perduren a través de tots els temps posteriors : un amb la seva llar principal al sud, ocupant l'Urgell, un altre amb la seva zona més típica a la muntanya del centre de la província de Lleyda al sud del Montsec, i des d'allí cap a l'est; essent aquest el de més importància etnològica per haver absorvit a tots els altres en tota la Catalunya mitja i oriental a partir del camp de Tarragona, i, finalment, el tercer element pirenenec que, malgrat haver-se estès considerablement a l'eneolític, degué restar pur sols en l'extrem nord-oest.

ELS TEMPS SEGÜENTS FINS A LA PRIMERA EDAT DEL FERRO. — A l'Edat del bronze s'estabilitza l'etnologia, no semblant que es verifiqués més canvi que l'absorció pel poble de la cultura de les coves de tot ço que s'hi sobreposà al nord de Tarragona. Així no és estrany que quan a la primera Edat del ferro, després d'un temps del que no tenim més que troballes soltes de bronze, poc significatives, tornem a conèixer bé les cultures de Catalunya, ens trobem amb una vigorosa cultura a l'interior de Catalunya (Balma del Segre, poblat de Marlés al Bergadà, sepulcre del Turó de les Mentides de Vich, que hom no pot explicar

més que com a descendent de l'antiga de les coves de l'eneolític. Tal cultura i el seu poble romanen intactes en aquests territoris a través del primer període del temps següent (segona Edat del ferro, II: segles V-IV a. de J. C.). Amb això s'obté el resultat important que a la muntanya de l'interior de Catalunya hom pot establir la continuïtat de la població indígena que té el seu punt de partida en els pobles del capsità del paleolític superior fins als segles V-IV a. de J. C. Ja veurem com amb això podem enllaçar aquest grup de pobles amb certes tribus els noms de les quals ens diuen les fonts literàries.

A la primera Edat del ferro, però, penetra a la zona de la costa (Empordà, Maresma, Vallès) un poble nou, que per ara sembla detenir-se als massissos de Garraf, on, malgrat no en tinguem de llavors restes arqueològiques, cal suposar la persistència del poble enllaçat amb l'antiga cultura d'Almeria del neolític. El poble nou de la costa catalana és indubtablement d'origen cèltic, enllaçant-se amb la seva civilització hallstàtica molt pura a través de grups anàlegs del sud de França amb els celtes de les planures del nord de França i del Rin. Tals celtes serien un primer desprendiment cap a Occident que es perdé a la costa catalana, i que per ésser anterior a tota font històrica de la nostra terra no ha deixat rastre en la tradició literària, essent comprovable sols amb l'Arqueologia. La data aproximada d'entrada a Catalunya dels celtes en qüestió degué ésser vers el segle IX a. de J. C. Els seus nuclis poc nombrosos i la barreja amb la població de la costa, així com els moviments que cal suposar en el segle VI, feren perdre el record d'aquells en desaparèixer en la massa general de la població barrejada de la costa.

L'ETNOLOGIA DELS SEGLES VI A IV I EL PRIMER PERÍODE DE LA SEGONA EDAT DEL FERRO. — D'aquest temps, tant les fonts literàries com les restes arqueològiques, ens informen sols de part del territori català. Però així i tot podem reconstruir-ne l'etnologia, amb l'aventatge que ara ja tenim noms de pobles.

Hi ha llavors tres indrets amb restes arqueològiques. El

sud, que està íntimament relacionat amb el Baix Aragó i el veí regne de València, amb una cultura pobre, en la que sobreviuen elements molt arcaitzants, és, segons les fonts literàries, el territori propi dels ibers, els quals, al primer testimoni escrit sobre la nostra terra : el Periple del segle VI a. de J. C. (conservat en el poema de Rufus Festus Avienus, intítulat *Ora marítima*, de la baixa època romana)¹ es donen indiferenciats, sense anomenar-se les llurs tribus parcials, mentre que al segon testimoni, Hecateu, encara al segle VI, es presenten ja dividits en tribus, de les quals sembla que la dels edetans vivia fins al Coll Balaguer, mentre que la dels ilergetes ocupava aleshores la costa, des del Coll Balaguer fins a les costes de Garraf. La delimitació vers l'interior és difícil, ja que ni les fonts descriuen més que la costa ni les troballes són prou abundants.

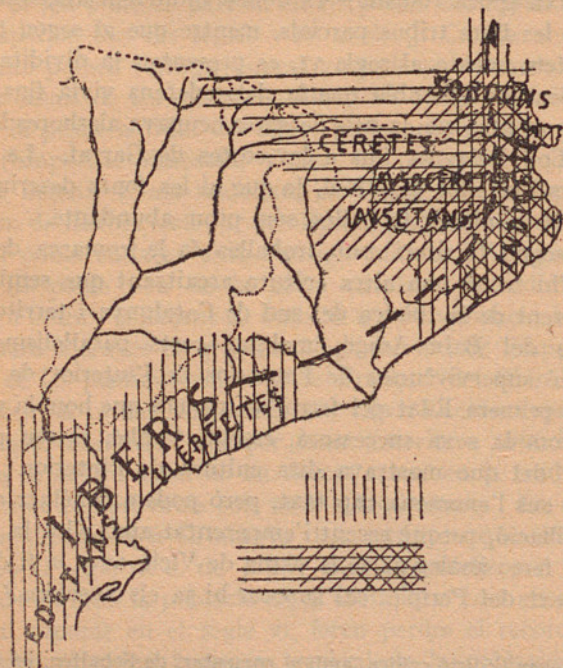
Un segon territori amb troballes és la comarca de Solsona, on s'hi troba una altra cultura arcaitzant que sembla bastant diferent de la ibèrica del sud de Catalunya i territoris emparentats del Baix Aragó, malgrat certs paral·lelismes. Tal cultura té supervivències de l'anterior de l'interior de Catalunya a la primera Edat del ferro, de manera que hom la pot considerar com la seva successora, essent, també, el seu poble el successor del que mostrava dita cultura de l'interior. Aquest poble no ens l'anomena cap text, però podem conèixer almenys la seva filiació, perquè essent l'emparentat amb ell a la primera Edat del ferro anàleg al de la plana de Vich, on a la fi del segle VI, pel text del Periple, cal suposar-hi ja els ausetans,² és ver-

1. Vegeu l'edició crítica, amb el comentari de Schulten, en el primer fascicle de les *Fontes Hispaniae Antiquae* (publicades per Schulten-Bosch; Barcelona, 1922), amb els comentaris de Schulten. Vegeu, també, el comentari de diferents textos del Periple, sobretot els que parlen de l'etnologia en el nostre *Assaig de reconstrucció de l'etnologia de Catalunya* esmentat, que també cal consultar per a la interpretació d'Hecateu en ço que es refereix a Catalunya.

2. El Periple no anomena explícitament els ausetans de la plana de Vich ni de Girona, però es pot considerar que ho fa implícitament en anomenar els ausoceretes, que cal considerar com a llurs veïns i que indubtablement són un poble mixt de ceretes o ceretans (de la Cerdanya) i d'ausetans. El territori dels ausoceretes era, probablement, La Garrotxa. (Vegeu *Assaig de reconstrucció*, etc., i el mapa de la pàgina següent.)

semblant que a la comarca de Solsona, tant a la primera com a la primera part de la segona Edat del ferro, hi visqué un poble de tal naturalesa, car no s'hi comprova cap canvi bruscat de cultura, sinó sols una evolució lenta de la mateixa.

A l'Empordà és molt poc el que es coneix d'arqueologia d'aquest període, però les troballes d'Empúries i el vas de l'Ai-

gueta, prop de Figueres (un vas ibèric pintat com els del sud-est d'Espanya), mostren una civilització indígena en íntima relació amb les colònies gregues d'una part i per altra amb els centres de cultura ibèrics del sud-est d'Espanya. El mateix fenomen s'observa a la costa del Migdia de França (Montlaurès, prop de Narbona; Enserune, prop de Béziers, etc.), fins als volts de Marsella. Els textos que ens parlen de l'Empordà (novament el Periple) i de la costa francesa, diuen que hi vivien

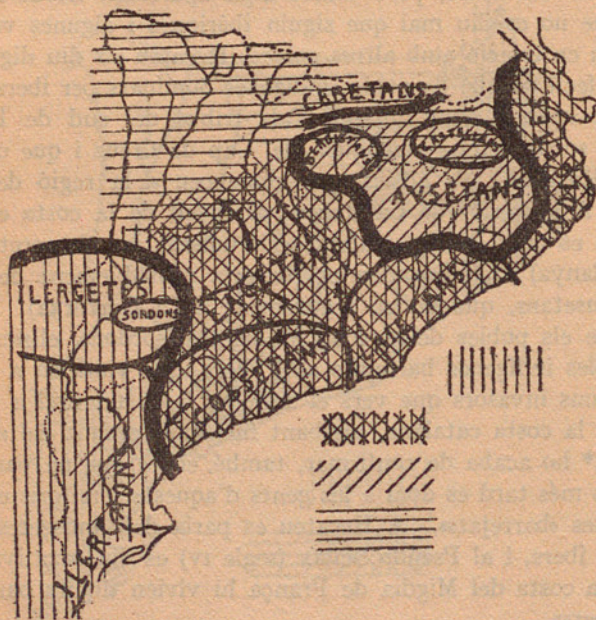
ibers que arribaven fins a un cert indret (el riu Oranus, prop de Montpeller al Periple, més tard el Roine). Quant a llur nom, el Periple els hi diu ibers, sense diferenciar-los en tribus, i per altra banda parla dels indigetes de l'Empordà, deixant entendre que estan sotmesos als ibers, però que no cal confondre'ls amb ells. Per França, ni el Periple ni cap altra font parlen de tribus dels ibers, però també aquí apareixen tribus indígenes, que no es diu mai que siguin ibèriques i algunes vegades es filien en relació amb altres pobles (Hecateu els diu «ligures»), fent l'efecte també de pobles indígenes dominats per ibers, amb els que acaben barrejant-se. Tals tribus del sud de França són els sordons (que arrenquen del Cap de Creus i que ocupen tot el Rosselló i els elísics, que comencen a la regió de Narbona. A l'interior de Catalunya, al nivell de la costa empordanesa, es citen en les mateixes circumstàncies els ceretes (de la Cerdanya) i els ausoceretes (barreja probablement de ceretes i ausetans, que vivien segurament a La Garrotxa).

Que els pobles de la costa (indigetes, sordons, elísics) fossin pobles indígenes barrejats amb ibers, que vindrien a representar uns invasors que vers el segle VI feren un raid a través de tota la costa catalana, arribant fins molt amunt del sud de França,* ho acaba de confirmar, també, el fet que un parell de vegades més tard es doni a les gents d'aquests territoris el nom de pobles «barrejats». A Hecateu es parla dels «misgetes», tribu dels ibers, i al Pseudo Scilax (segle IV) es diu taxativament que a la costa del Migdia de França hi vivien «ligurs barrejats amb ibers».

Així, en aquest període, Catalunya sembla ocupada al sud (i probablement a l'Urgell i tot) per ibers (edetans, ilergetes). A la costa, des de les de Garraf, hi ha pobles indígenes sotmesos a una avançada de pobles ibèrics que vers el segle VI (i no abans, perquè en els primers segles de la primera Edat del fer-

* Es notable la repetició posterior d'aquests «raids» tenint com a base d'operacions el territori sud de Catalunya i com a teatre tota la costa catalana i la del sud de França. Per a les diferents vegades que els feren els musulmans, vegeu J. Millàs Vallicrosa: *Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia* (QUADERNS D'ESTUDI, 1922).

ro allí hi vivien pobles vinguts de França, probablement celtes) empengueren una expedició al llarg de la costa, arribant fins al sud de França bastant amunt; aquests pobles indígenes sotmesos (a més dels que hi poguessin haver a la Maresma, Llobregat i Vallès, que no s'anomenen) són els indigetes i els sordons i elísics, aquests dos últims, principalment, a França, i a

la fi acabaren barrejant-se amb llurs dominadors. L'interior de Catalunya fou ocupat per altres pobles indígenes, dels quals coneixem els ausetans de la plana de Vich, emparentats amb els habitants de la comarca de Solsona i regions veïnes, i els ceretes, de la Cerdanya, així com la barreja de ceretes i ausetans a La Garrotxa (ausoceretes).

LES TRANSFORMACIONS DE L'ETNOLOGIA CATALANA DES DE LA FI DEL SEGLE IV I LA SEVA ESTABILITZACIÓ. — L'arqueol-

logia ens dóna a conèixer canvis notables realitzats vers la fi del segle IV, que ens expliquen satisfactòriament certs problemes que, amb els textos sols, resultaven insolubles.

La civilització ben coneguda és llavors la de la costa, des del Pireneu fins al camp de Tarragona, per una part, i per altra la plana de l'Urgell. Ambdós civilitzacions, en ço que representa en elles l'element indígena, són essencialment diferents, ço que és tant més de notar en quant ambdós ofereixen els mateixos objectes d'importació grega (hellenística), ço que vol dir que estigueren en relació entre elles mateixes o bé que estigueren sotmeses a les mateixes influències. És impossible que ambdues civilitzacions pertanyin a un mateix poble o a pobles de la mateixa naturalesa. La cultura de l'Urgell és evidentment ibèrica, i no pot identificar-se més que amb els ilergetes, que totes les fonts del segle III en endavant posen vers Lleyda i l'Urgell. Però si això és així, la civilització de la costa del camp de Tarragona, on abans hi havia també ilergetes, no es ibèrica del tot, i els cossetans que ara viuen al camp de Tarragona no poden ésser d'ídèntica naturalesa que els ilergetes. Per altra banda, com que els cossetans tenen una mateixa cultura que les tribus de la Maresma amb el Vallès (laietans) i que l'Empordà (indigetes), cal deduir necessàriament que totes elles formen un grup de pobles no ibèrics, i que els cossetans formen llur avançada vers el sud, havent penetrat al Camp en data relativament recent, car abans hi havia els ilergetes. Això confirma ço que ja es deduïa en el període anterior respecte dels indigetes, que no eren sinó dominats pels ibers, però no ibers veritables.

Però al mateix temps que aquest grup de pobles no ibèrics (o tan sols amb una lleugera barreja ibèrica, puix que en un temps foren sotmesos als ibers) s'estenia cap avall dominant el camp de Tarragona, devia pujar cap al nord-oest per les conques del Llobregat i Cardoner, arribant fins a la comarca de Solsona. Això ens ho demostra la presència d'estacions de la cultura de la costa catalana del segle III al llarg dels dits rius i a la comarca de Solsona, així com la substitució de la cultura anterior típica de l'interior de Catalunya i de tradicions arcaït-

zants que al poblat del Castell Vell de Solsona té superposada en una capa del segle III la cultura de la costa catalana. Aquesta substitució brusca de cultura no pot ésser fruit sinó d'una irrupció violent. El grup ètnic, anàleg als de la costa que arriba fins a Solsona, és el dels lacetans, i sembla que s'estengué igualment per gairebé tota la muntanya catalana, trobant-se a la línia Manresa-Lleyda son límit en acabar La Segarra.

A la banda sud el moviment dels cossetans, que segons veiem és un dels episodis dels moviments generals dels pobles del grup de la costa, explica la situació anormal dels ilercaons, que ara apareixen a la comarca de Tortosa i a les riberes de l'Ebre, continuant-se per la costa a través de les planes de Castelló, mentre a la muntanya del Mestrat semblen començar ja els edetans, que són els pobladors encara del Baix Aragó i de la ribera meridional de l'Ebre a l'Aragó. Els ilercaons semblen arribats de poc, car abans hi ha motiu per sospitar que els edetans arribaven fins al coll Balaguer. Per altra part, la situació dels ilercaons, que no són més que una branca dels antics ilergetes (com ho confirma la identitat de la radical de llur nom que no varia més que en l'acabament) és molt estranya, tenint en compte que no es comuniquen amb els seus parents els ilergetes més que pels camins interiors difícils de l'Ebre i de la muntanya, no posseint el pas normal de la carretera de Tarragona a Lleyda per Montblanch que està en poder dels cossetans. Això, i que per altra banda la situació dels edetans en el regne de València, on sols dominen a la plana de Sagunt per avall i cap ençà sols trobant-se a la muntanya, és també molt anormal, fa creure que tot és fruit del moviment dels cossetans que, com una cunya, dividí els antics ilergetes, deixant reduït al grup de la costa sols a les terres al sud del Coll Balaguer i tallant-li la comunicació normal amb Lleyda per Tarragona. Llavors els ilercaons es replegarien vers el sud a expenses dels antics edetans, als quals pendrien la plana de Castelló que de sempre ha estat en íntima relació amb les comarques de les goles de l'Ebre. Amb això no és estrany que la civilització que dels ilercaons ens mostra l'arqueologia, si bé és més semblant a la ibèrica de l'Urgell, de la muntanya de València i del Baix Ara-

gó que la de la costa catalana, té molts elements d'aquesta darrera: la major facilitat de comunicació amb el Camp de Tarragona acabaren per establir un cert equilibri cultural que féu menys diferents als ilercaons dels cossetans de ço que caldria esperar de llur naturalesa ètnica.

Vers el nord de Catalunya, a la muntanya, resten pobles dels quals sols tenim el nom i certa delimitació geogràfica a través de fonts de l'època romana, però dels quals no tenim restes arqueològics. Són a la plana de Vich i al Gironès els ausetans. A ambdós costats d'ells hi ha els castellans (que semblen ésser els mateixos que els antics ausoceretes) a La Garrotxa i els bergistans al Bergadà.* Al nord de tots ells, sobretot a la Cerdanya els ceretans (els antics ceretes), que devien ésser un poble molt fort i important, no tenint-se notícia de qui visqués a les altes conques dels Nogueres i del Segre, territori que les fonts històriques no coneixen.

La naturalesa de totes aquestes tribus és difícil precisar-la amb els textos sols. Tot el més s'arriba a veure en els ausetans, i probablement també en els bergistans i castellans, restes de l'antic poble de l'interior de Catalunya, arreconat a la costa pels moviments dels ibers al període anterior i ara pel de les tribus de la costa que li prengueren les terres del Cardoner i una part de la muntanya. La veritable filiació de tals pobles, i sobretot la dels ceretans, sols la podem arribar a esbrinar a través de la comparació amb els períodes anteriors netament prehistòrics.

COMPARACIÓ DE L'ETNOLOGIA DE LA SEGONA EDAT DEL FERRO AMB LA DELS TEMPS ANTERIORS I INTENT DE RECONSTRUCCIÓ. — Dels resultats parcials obtinguts per cada període i de llur comparació salta a la vista de seguida que els pobles que viuen a la costa i comarques veïnes des del Garraf fins al Pireneu, a la segona Edat del ferro, són pobles molt barrejats, resultat del creuament de tots els que hi anaren a parar en els diferents

* Per als problemes referents als bergistans i als castellans, així com per al fonament que hi ha en interpretar als castellans com als antics ausoceretes, vegeu el nostre treball citat: *Assaig*, etc.

moviments de què foren teatre els susdits territoris. En canvi, els territoris de la muntanya per una banda i per l'altra els del sud de Catalunya (Camp de Tarragona, Urgell i Riberes de l'Ebre) semblen la llar de pobles que hi eren des de molt antic, car sinó la llur cultura no tindria el caràcter arcaïtzant que té en començar la segona Edat del ferro (i la de la muntanya ja a la primera Edat del ferro). Si això és així, no hi ha més remei que posar en relació el poble de la muntanya (i, per tant, els seus derivats, els pobles emparentats amb els ausetans) amb l'antic de la cultura de les coves lleidatanes, ço és, amb el poble derivat del capsità, del neolític i eneolític. Pel que toca al poble del sud de Catalunya, ço és els ibers, cal posar-lo en relació amb el que l'eneolític pujà per la costa oriental d'Espanya des de la província d'Almeria, estenent per Catalunya la civilització dels sepulcres no megalítics. Això ho confirmen diferents fets de la prehistòria peninsular, l'estudi dels quals ens portaria massa lluny.*

Tenim, doncs, que dels elements ètnics de Catalunya dos arriben molt lluny : *el dels ibers, que ve del poble de l'antiga cultura d'Almeria*, entrat a la península durant el neolític i a Catalunya probablement als començos de l'eneolític, i el de l'interior de Catalunya de la primera i segona Edat del ferro, ço és *el grup de pobles parents dels ausetans*, que és descendent de l'antic poble de la cultura de les coves, i, per tant, del capsità, amb la qual cosa *tal grup és d'origen paleolític*.

Hi ha la possibilitat, encara, de completar això tenint en compte que a l'eneolític, temps en el que com veiem hi ha les arrels dels pobles posteriors, vivia a Catalunya un tercer element ètnic, la seu del qual eren les valls pirenenques des de molt antic (també, probablement, que a la fi del paleolític li arreconaren els moviments dels capsians vers França) i que justament a la fi de l'eneolític tingué un moment de màxima extensió cap al sud assolint la línia Barcelona-Manresa-Montsech : és el poble pireneic relacionat ètnicament amb els altres pobles

* Per als problemes generals de l'etnologia peninsular, vegeu Bosch, *Ensayo de una reconstitución de la etnología prehistórica de la península ibérica* (*Boletín de la Biblioteca Menéndez y Pelayo*, Santander, 1922).

que a l'eneolític vivien al llarg del Pirineu, fins a Bascònia, i dels quals semblen haver sortit els bascos històrics.

Tenint en compte que aquest poble té les seves llars en les valls pirenenques, que no són terres apropiades per a grans moviments, i que, exceptuant l'extrem oriental (Alberes), no hi ha passos fàcils que puguin haver servit de porta a la introducció de nous elements ètnics, cal admetre que el dit poble pireneic devia haver romangut intacte a les valls pirenenques des de molt antic fins a les èpoques històriques. Així no té res d'inversemblant la suposició que els ceretans en són una supervivència. Per altra part, la diferent naturalesa ètnica de tals pobles respecte dels altres i la inaccessibilitat de llur territori, contribueixen a explicar, també, que les fonts els desconeguïn, no havent estat en contacte els grecs i romans més que amb el llur extrem de la Cerdanya.

Així tenim que a Catalunya, en definitiva, hi ha *tres elements ètnics fonamentals* : el *pireneic* (descendent del poble del nord de Catalunya del paleolític superior, i que sobreviu en els ceretans i altres pobles de l'alta província de Lleyda), el *de la muntanya de l'interior de Catalunya* (descendent de l'antic de la cultura de les coves del neolític i eneolític i del capsità del paleolític i sobrevivent en els pobles del grup dels ausetans), i, finalment, el *poble ibèric* (descendent del de la cultura d'Almeria del neolític i eneolític, que se superposà llavors a la nostra terra al del capsità, que era l'element indígena de la major part de Catalunya, el qual element ibèric tingué com a territori propi les terres del sud de Catalunya).

Un episodi en la nostra etnologia el representa l'entrada dels *celtes* durant la primera Edat del ferro, ocupant la costa fins al Vallès, així com un altre és la conquesta ibèrica d'aquesta costa i de la del migdia de França.

De les barreges de pobles de la costa en surt un grup de pobles que acaba ocupant una gran part de Catalunya : el dels *indigetes*, de l'Empordà; dels *laietans*, de la Maresma i del Vallès; dels *cossetans*, del Camp de Tarragona i del Penedès, i dels *lacetans*, de les altes conques del Llobregat, del Cardoner i de La Segarra.

LES SUPERVIVÈNCIES DE L'ETNOLOGIA PRE-ROMANA A LES ÈPOQUES POSTERIORIS. — L'estat de coses del segle III i II a. de J. C. fou el que trobaren els romans a Catalunya, i des de llavors, exceptuant l'entrada de colonitzadors romans que es distribuïren per diferents indrets del país, es pot dir que els pobles de Catalunya no sofriren alteracions sensibles.

Per això s'albiren les antigues subdivisions ètniques en la divisió administrativa de Catalunya de l'època romana. Quan amb les invasions musulmanes es romp definitivament l'organització romana de Catalunya i els elements indígenes ressorgeixen, restant reduïts a llurs pròpies forces i actuant en tota llur plenitud els factors geogràfics i ètnics en la formació dels nuclis primitius de la reconquesta i en les primeres agrupacions polítiques representades pels comtats, es troben sovint els antics límits de tribus. Però, a més, en formar-se la llengua, en els seus diferents dialectes, reviu també els antics límits.* I fins en les supervivències de la civilització primitiva, representades pel folklore, es troben delimitacions d'àrees de cultura i direccions de propagació d'aquesta que reproduïxen encara aquelles subdivisions ètniques primitives.

P. BOSCH GIMPERA

* Vegeu, per exemple, com el català oriental acaba pel sud a la frontera dels cossetans, i com a La Segarra la frontera del català oriental reproduïx els límits dels lacetans. Les diferències de fonètica del català occidental probablement procedeixen de tenir les seves arrels al territori més iberitzat de Catalunya.

ERNST MACH COM A FILÒSOF

Ernst Mach és cèlebre sense ésser popular. L'il·lustre autor de *Erkenntnis und Irrtum*, son llibre més vulgaritzat després del discutit *Analyse der Empfindungen*, és un filòsof i un home de ciència a la vegada.

Mach és un filòsof que desama la metafísica, que es plau, però, a conciliar, en el possible, les troballes verament filosòfiques — les que podríem anomenar, imprescindiblement, forçosament, per sa natura filosòfiques — amb els formidables darrers avenços de les ciències físico-matemàtiques, que, com se sap, no sempre marxen d'acord amb les primeres. En aquest sentit, Mach es decanta vers la ciència, protesta que l'incloguin entre els filòsofs i, si li donessin a escollir entre la ciència i la filosofia pura, epistemològica, aquella alta filosofia que ha permès un Socras, un Plató, un Descartes, un Kant i un Hegel, per exemple, no hi ha dubte, que s'inclinaria vers llurs amades fórmules, que amb tanta de finesa, de sagacitat i de penetració ha analitzat i estudiat.

Ço és dit, per a fer ja de moment comprendre que Mach no és un filòsof a la manera d'un Höffding, d'un W. James, d'un Bergson, d'un Eucken o d'un Boutroux — i es citen aquests noms perquè són en l'actualitat els més universalment coneguts entre els filòsofs contemporanis. No recerca tampoc, com J. B. Schiller en son *humanisme*, una recomposició grega, ni pertany a les escoles dels Secretan, Renouvier, Simmel i altres noms a què ens tenen acostumats les revistes professionals de filosofia, europees i americanes, en les quals Mach ha estat força discutit.

Ernst Mach, per parlar pròpiament, tampoc és un filòsof experimental, com Th. Tibot, en Wundt, en Kostyleff, en Freud, en Pawlów, el nostre Turró i altres qui filosofen puixantment aidats de psicologia i fisiologia. Mach és un pensador, o millor, un

home científic que filosofa com el gran Maxwell, en Herz, l'Ostwald, l'Arrhenius, en Kirchshoff i el quasi oblidat Stallo. Mach, filosofa com filosofava el gran H. Poincaré.

El genial austríac, com hem dit, no és un filòsof en el sentit que de comú es dóna a aquest mot august: filòsof — i, molt menys, un filòsof *a systhème*. És un home de ciència que pensa sobre filosofia abans de filosofar. I estudia filosofia més aviat com els anglesos que com els grecs.

La manera d'argumentar i aconduir els raonaments, quasi inexorables, és, en general, rígida, precisa, segada: llurs paràgrafs tenen abans regust de demostració matemàtica o exposició d'un fenomen biològic o químic qualsevulla, que no pas tast d'aquesta elegant vèrbola, magnífica d'estil i de profunditat, de delicadeses — a voltes — dels filòsofs que es plauen en vèncer les dificultats dels conceptes, que semblen meravellosos joglars d'idees.

Ernst Mach ocupa un lloc propi inconfusible: és un pont entre la ciència pura i la filosofia, és un esperit clar absolutament modern, que sap vulgaritzar la ciència d'una manera senyorívola i austera, segura, excellent — força lluny d'aquesta vulgarització de la ciència tan poc enlairadament entesa, de les innombrables biblioteques dites científiques, en les quals un pobre diable parla per força d'una bella munió de coses que sap, però que aleshores no li són simpàtiques. Repareu, encara, que quan aquestes biblioteques s'illustren amb un nom illustre, sembla que aquest només doni les coses en què no ha posada la seva amor; s'hi sent una manca d'entusiasme i bona fe que revolta. Mach, no s'ha permès caure en aquesta errada, ni aquesta fredor, ni l'ha seduït la universalitat d'anomenada qui concedeixen aquestes edicions monstroses: Mach hi ha posat una pulcra distància, un bell remei a aquests inconvenients, publicant quan ho ha cregut just i necessari.

Ernst Mach era metge. Nat a Turas (Moràvia) en 1838, es distingí ben aviat entre l'estol d'estudiants de sa promoció. En 1864 fou nomenat professor de la Universitat de Gratz i, més tard, en 1867, de Praga, esdevenint, pocs anys després, mercès a llurs mèrits i reconeguda fama, catedràtic de la Universitat de Viena. Aquesta càtedra la conservà fins poc temps abans de morir, recentment.

D'entre ses nombroses obres, que han merescut l'aprovació i elogi de les primeres firmes científiques d'Europa, citarem com a cabdals, o millor, com a més empremtes del segell característic de la personalitat de Mach, les següents : *Compendium der Physik für Medizinen* (1863), Viena; *Die Geschichte und die Wurzel des Satzes der Erhaltung der Arbeit* (1872), Praga; *Die Mechanik und ihrer Entwicklung* (1883), Leipzig; *Analyse der Empfindungen* (1885), Iena; i la més popular, o més aviat la més coneguda, *Erkenntnis und Irrtum* (1894), Viena.

* * *

Erkenntnis und Irrtum, és una vulgarització de les seves idees de càtedra i, sobretot de la seva idea central, a la qual més o menys directament es refereix en les seves lliçons i en tots els seus volums — idea que potser més que altres troballes ha contribuït a la seva celebritat.

Erkenntnis und Irrtum és l'extracte d'un curs sobre la lògica i psicologia de la recerca científica, donat durant l'hivern 1895-96. En realitat és tot Mach, tota la massa d'idees predominants en aquest pensador. Aquest llibre ve a ésser un compendi de les idees predilectes de Mach exposades amb rapidesa, bon mètode, d'una manera agradosa i amb una especial cura de fer-lo molt més assequible que l'*Analyse der Empfindungen* i *Die Mechanik und ihrer Entwicklung*. Aquests són llibres per a professionals.

La idea central de Mach, la que li ha valgut l'anomenada en el món científic actual, és la d'objectivar la ciència com una suprema economia de la pensa a benefici del nostre interès biològic — aquest remot o immediat interès biològic que, àdhuc instintivament, o sia àdhuc sense l'ajut de la consciència, mena totes les nostres humanes accions. Aquesta idea, que confirmen les darreres dades i verificacions de la ciència, és enunciada, per primera volta per Mach, d'una manera carrada, clara, neta com una fórmula matemàtica.

A aquesta idea fonamental, que ha fet fortuna, Mach hi és conduït pel rigor dels seus anàlisis, que li demostren que la vida

dita psíquica i el treball científic són un aspecte de la vida orgànica en el món on vivim.

Les primeres funcions psíquiques tenen origen en l'economia general de l'organisme, com el fenomen de la digestió, per exemple, ja que, com demostra Mach, no hi ha oposició absoluta entre el físic i el psíquic, com havien cregut nombrosos fisidòlegs i psicòlegs.

Les primeres notacions psíquiques les devem a les sensacions, que no foren sinó ben aviat esvaïdes, si la memòria individual — aquesta capacitat que és el nostre més gran avantatge sobre els animals inferiors — no ens permetés de seriar-les i retenir-les, constituent, així, l'experiència que, en l'origen de les societats, era mateixament patrimoni de la massa que de l'individu humà.

La nombrosa reiteració de les nostres sensacions permet l'estudi de les causes que les originen, o sia dels fets produïts en el món, que distingim de seguida, d'una manera mecànicament fatal, per mitjà de les més obscures i primaries subconscients notacions, com la notació tròfica, per exemple, la més aviat manifestada en tot animal, com prova en el seu esplèndid volum *La Fam* el nostre R. Turró. La notació sensoria, despassat un cert límit de repeticions, esdevé noció i, per tant, experiència, que no és altra que el resultat definitiu de la comparança de les nocions amb els fets. El Dr. Turró ha observat que per tenir una experiència i amb ella un coneixement d'un aliment nou, un gos necessita un cert nombre de reiteracions, nombre que varia segons el subjecte.

Aquestes primeres experiències, en esdevenir a força de reiteració enregistrades en nos i conscients, ens permeten assolir una idea, barroera si es vol, però aproximativa de les nostres possibles orgàniques relacions amb el no-jo, i, de moment, ja notem que ocupem un lloc en quelcom que anomenem l'espai, on es troben cossos mòbils. Observem que hi ha també això que en diem cossos inanimats. Els altres són plantes, animals o bé homes.

El meu cos, per a mi, és quelcom que ocupa un cert lloc de l'espai, i ho és sia el que es vulgui el moviment de translació que l'ànima, i ensems és quelcom de visible, tangible. El meu cos es distingeix del d'altres homes per caràcters individuals i llur contacte em produeix impressions especials que no sento quan els

altres i les altres coses es relacionen entre ells. Endemés, el meu cos té la facultat de no ésser visible per a mi mateix, sinó d'una manera particular, diferent de com veig els altres. I igualment m'ocorre pels altres sentits.

Per una instintiva i irresistible analogia ens veiem forçats a admetre aquestes mateixes sensacions en els altres cossos que, com nosaltres i amb els mateixos caràcters, ocupen llocs de l'espai, i així estenem la nostra experiència personal als altres cossos semblants que apellem homes. De la mateixa manera, per aquesta via d'idees, estenem les nostres observacions a tots els fenòmens que ens envolten, establint una sèrie de notacions, que en ésser admeses pels altres homes i enregistrades entre tots, constitueixen aquest acord entre la nostra pensa personal, la dels altres i els fets exteriors que són l'experiència comú.

Cal observar, però, que en la discontinua i vària vida del dit avenç, sempre l'hòme ha tingut una manifesta i instintiva tendència en classar o classificar els fenòmens, segons son màxim i immediat aventatge biològic, de manera que entre una bella munió d'idees, que no són més que notacions adaptades als fenòmens o fórmula dels fenòmens, o adaptacions d'aquestes notacions entre si, l'hòme escull, o assoleix escollir després molt de treball, la que menys fatiga fisiològica li exigeix, sempre que representi suficientment i necessàriament el fet estudiat. Així, el treball dels següents és més fàcil, i es produeix un avenç de temps que permet, a la vegada, un màxim rendiment de l'energia esmerçada.

Aquesta notació, en un principi, era igualment pròpia del poble que del pensador; però l'agomolació i seriació dels fenòmens, llur nombre i àdhuc llur utilitat, ha fet que la consciència popular es limités a adquirir les nocions més immediatament necessàries, practicables i útils, i la ciència es reservés l'estudi i adaptació dels fenòmens coneguts entre si, constituint un sistema clar, ordenat i simplificat — que és allò que Mach en diu ideal de la Ciència. D'altra part, aquests fenòmens científicament estudiats tampoc són assequibles al no degudament preparat, ni compensen amb una utilitat immediata a fora de l'enorme goig estètic de sa comprensió. En aquest sentit potser la ciència

pura es considerarà un dia com a una filla predilecta de l'Estètica. Aquest dia serà un gran dia de la Humanitat i de la Terra.

L'adaptació de les idees als fets és l'observació; l'adaptació de les idees entre si és la teoria. La representació dels fenòmens per mitjà de la pensa, o sia l'adaptació de les idees als fets, ens permet, si els fets no han estat observats sinó parcialment, de preveure els elements qui els completen, en la manera que llur complement es troba ja determinat per allò que ja coneixem. Gairebé per a tothom el paper de la intel·ligència consisteix a completar, per mitjà de la pensa — experiència mental com veurem més endavant —, un fet parcialment observat.

D'aquesta adaptació de les idees entre si, Mach en diu lògica. L'arranjament econòmic, harmònic, orgànic, de les idees que nosaltres sentim com una necessitat biològica, despassa de molt en interès i rendiment a allò que exigeix *lògicament* l'absència de contradiccions.

D'altra part, l'adaptació de les idees entre elles no ha aconseguit son objecte quan ha suprimit les contradiccions. Aquest fóra, en realitat, un fort minso resultat que no podria satisfer un esperit veritablement científic.

Per exemple, com observa molt bé Mach, en les tres lleis de Kepler no hi ha pas contradicció, però, ¡quant més agradable i còmode, quant més econòmic i interessant no és la reducció d'aquelles tres lleis a l'única llei de la gravitació newtoniana que abraça sots un *sol* punt de vista, la caiguda dels cossos a la superfície de la terra, els fenòmens de la balística, les marees i altres!

La refracció i reflexió de la llum, les interferències i la polarització, constituïen especials capítols de la ciència, les teories dels quals no estaven en contradicció. Reconeixent aquests fenòmens com a vibracions transversals, Fresnel aconpleix un gros progrés, que és més gran, simple i senzill quan el genial Maxwell tracta tota l'òptica com un capítol de l'electricitat.

Quan es reïx a trobar o fixar el nombre mínim de judicis, independents i clars, dels quals molts altres lògicament es poden deduir, aleshores s'assoleix l'ideal de l'adaptació econòmica i orgànica de judicis compatibles sobre un punt o qüestió científics donats.

La lògica, doncs, queda reduïda per a Mach a una espècie

d'art de plantejar-se els problemes possibles, els problemes compatibles amb natura i la naturalesa dels nostres mitjans, ja que per ell l'*experiència mental*, per si sola, és insuficient per al coneixement *adequat* i humà dels fenòmens; és a dir, lògicament, a força de conceptes, per genials i encertats que sien, no assolirem mai res de real — res d'un interès biològic punyent —, no donaran sinó *flatus vocis*, que hauria dit Roscelin, més o menys agradables o repugnants de pensar. La lògica pot verificar, o millor *inspeccionar*, una munió de pensaments, però és impotent per a crear-ne un de *nou*, de la mateixa manera que les fórmules i els símbols matemàtics — pesi a un possible ideal o somni dels dits *logistes* — no tenen altra veritable vàlua, que una economia o estalvi de sèries d'operacions intel·lectuals que caldria fer i que pel mer fet d'ésser estalviades donen un guany d'energies que es poden aplicar a casos més *importants*, en els quals, per mitjà dels símbols i fórmules *no* podríem mai resoldre les dificultats del nou fenomen a enregistrar — nou fenomen que necessita de nova sava per a ésser adoptat. Lògica i símbols no són més que instruments de què es serveixen tantost l'experiència mental, tantost l'experiència física, per verificar la realitat, la concordança, l'adaptació de les nostres idees als fenòmens.

Per a fixar definitivament el criteri de Mach sobre la lògica reproduïrem les seves pròpies paraules : « Moltes combinacions de judicis compatibles entre si poden posar-se còmodament sota la forma d'una explicació, d'una demostració, d'un problema o d'una descoberta deductiva. Tampoc és difícil presentar-les sota la forma lògica d'Aristot o d'Euclides. Les formes de la lògica han estat adquirides per abstracció, partint d'exemples científics reals. Però tot exemple particular, geomètric o altre, pot demostrar clarament que el *sol* coneixement lògic d'aquestes formes seria ben poc útil. En tot cas, pot servir per controlar una sèrie de pensaments donats, però no per a trobar-ne un de *nou*. La pensa no procedeix pas per formes buides : li cal un contingut representat d'una fàisó vivent — immediatament o per conceptes. Les formes lògiques buides no poden reemplaçar el coneixement de les coses. »

Per a Mach, com per a Stallo, com per a H. Poincaré, hi ha

multitud de problemes, que anc posats lògicament no tenen sentit, no responen a res de concret, no concorden amb cap alt interès de la ciència ni de la humanitat. Heu's aquí com a les velles nocions de *causa* i *efecte* — sobre les quals Nietzsche ha dit tan pregones coses — Mach, gens metafísic, proposa allò que, de fet, ja es practica en la ciència, substituir-les per la *noció de funció*, que permet representar un nombre molt més gran d'elements i, a la vegada, millor estudiar les relacions d'aquests elements entre si — d'aquests elements que constitueixen un *problema*, la definició del qual, segons Mach, és així : tot desacord entre les idees i els fenòmens, o entre les idees i les idees.

I diu : «Quan les ciències són molt avançades usem cada vegada menys, o rarament, de les nocions de *causa* i *efecte*, perquè les ciències troben aquests conceptes massa provisoris, incomplets i imprecisos. La *noció de funció*, presa d'aquesta metalògica que és la matemàtica, admet més altes, dilatades i ensemes ràpides precisions, convé millor a les necessitats cada dia més complicades i especialitzades de l'estudi dels fets, el rigorós coneixement dels quals en permet, alhora, la previsió de nous, o posa les fites per a la coneixença profunda d'altres naturals fenòmens. Perquè la ciència, que és una estabilització dels fets o dels pensaments que s'hi adapten, no pot llençar-se profitosament a especulacions que no li aportin un nou fet o una nova confirmació pràctica i útil d'un fenomen ja estudiat.»

Per complir aquesta tasca, per a conduir a aquest alt fi, per a servir a nostre interès biològic, *primum movens* i *ultima ratio*, de totes les nostres humanes recerques, àdhuc de les que més llunyanes semblen d'aquest objecte, Mach creu que no existeix altre mètode seriós i valable pels homes que el famós *experimentum crucis*, predilecte de Bàcon i aconsellat per Newton, que desamava les hipòtesis (*hipotesis non fingo*) i el mètode de *variacions* a base de les clares i segures indicacions d'Aristot, ja que, «aquest mètode és a la base de la recerca qualitativa i de la recerca quantitativa; es serveix tant de l'observació com de l'experimentació, i guia a l'experimentació mental que porta vers les teories «fecundes». Aquest *experimentum crucis*, consemblant i equivalent, en certa manera només al *in anima vili* dels fisiòlegs, és el qui ha de decidir

en darrer terme la vàlua d'una pensada, àdhuc quan és una pensada genial. No res menys, no cal oblidar que l'estudi quantitatiu no és més que un cas molt més senzill i molt més possiblement freqüent de l'estudi qualitatiu.

En temps del renaixement de les ciències, en el període Copèrnic-Galileu, com diu molt bé Mach, es cerca una orientació provisòria, en particular qualitativa. El savi, aleshores, es deixa sobretot guiar per la facilitat, l'harmonia i la bellesa, quan tracta de trobar les regles que li permetin restablir els fets mitjançant la pensa. Però passat aquest temps, que podríem dir-ne heroic de les ciències, es ressent cada volta més la necessitat d'una major exactitud, d'un rigor més absolut, i la recerca quantitativa, que té per objecte la determinació *unívoca*, o sia la determinació més completa possible d'un fenomen, guanya cada dia en importància, com fa veure magistralment el mateix Mach en el seu profund estudi sobre *Die Mechanik und ihrer Entwicklung*.

L'estudi quantitatiu permet una major precisió i, per tant, un coneixement més fecund de les lleis naturals a què obeeixen els fets reals concrets. En simplificar, en esquematitzar els fets, no fem més que descompondre'ls en elements que concedeixen la facilitat de reconstruir-los després amb una suficient exactitud. La ciència, doncs, «pot ésser considerada com una col·lecció d'instruments, permetent completar per la pensa els fets que no coneixem sinó en part».

L'home ha de tendir, per mitjà de l'observació, per mitjà de l'estudi cada dia més exacte dels fets, i amb els fets, de les lleis naturals, a no considerar-se com *isolat*, com *estranger* davant natura, sinó com en realitat és, com una part d'aquesta natura, més admirable com més es coneix. I si es consideren el món físic sensible i el món de les idees com a formant un *tot inseparable*, es pot raonablement pensar, fent una inducció, amb perfecta lògica, que per les lleis trobades en la part es podran conjecturar i anar lentament integrant, amb fermes garanties d'encert i d'utilitat, les altres lleis encara inconegudes que informen el tot. Així, cal esperar, també, que els dominis del psíquic i del físic es bonifiquin i aclareixin recíprocament, desapareixent aquesta oposició en què s'han trobat fins ara — oposició més aparent que real, deguda, en

bona part, a la manca de mètodes apropiats, *ad hoc* per a llur estudi i a l'error reiteradíssim de posar-se a estudiar les qüestions sota un sol particularista i migrat aspecte o bé objectivar-les des d'un punt de vista completament esclau de l'anticientífica intransigència d'un *parti pris* qualsevulla. Aquesta intransigència, malauradament més sovintejada del que caldria, és un fort inconvenient, un destorb, un obstacle a l'esclariment de certes qüestions, per genial que sia la pensada generadora del *parti pris*.

L'anàlisi introspectiu, grat als filòsofs, i l'anàlisi fisiològic, que, en aparença, sembla excloure el primer, associant-se per obtenir resultats satisfactoris i humans, ja es fa difícil de creure que dels esforços combinats de la psicologia i la fisiologia — arranjades qüestions de detall de secundària importància — no s'assoleixi el triomf de *deixar ja de considerar el jo com un problema*. Perquè si el jo no és una mónada isolada, sinó una part del nostre món, i una part molt *propparenta* de les altres parts que el componen, podem obrir el pit a l'esperança en l'adveniment d'una ciència real — adveniment que diàriament poc o molt es realitza — ensems que es té opció al dret de ja no objectivar el món com una cosa incognoscible.

És així com cal esperar que una bella munió de problemes que avui exposen els filòsofs, amb llurs multiplicats desdobles que afecten a gairebé totes les branques més vives i plenes de *vivència* del saber actual, tindran una raonable, precisa, *econòmica* i humana solució, no per la via de la lògica i de la psicologia pures, soles, isolades, sinó mitjançant l'ajut formidable de les ciències, compenetrant-se, completant-se amb elles, mercès a llur innegable avenç, mercès a llur, cada cop més segura, garantia d'exactitud formal, mercès al rigor de llurs síntesis que permeten ja reconstruir, o millor construir, artificialment fenòmens, o preveure'ls per a llur més pregonesa, interessant i útil coneixença.

Per a Mach sembla que no existeix el problema de la veritat, tan escaientment indicat pels pragmatistes i recollit per en P. Weber i altres distingits pensadors, o sia : actualment és excessiu i fora de lloc, mancat de veritable interès científic, posar-se al *problema de coneixement*. Mach creuria que un tal problema avui no és procedent ni seriosament plantejable. Veritat i coneixement

adequat dels fenòmens — tot el coneixement compatible en homes — és el mateix per ell. I, en general, veritat és tota confirmació d'una regla o de la llei emesa sobre un fenomen qualsevulla. La cosa, en si, aquest cabdal assumpte, no permet una utilització immediata dels nostres coneixements actuals. I, en general, tot fenomen físic que no admet una expressió, o, ajustant més el mot, una descripció global i *sinètica* pel mitjà de les equacions diferencials, és, per a Mach, quelcom exposat a errades, per no dir fantàstic o desencertadament estudiat. Aquests problemes, per a Mach — que recorda de lluny a Locke i Condillac —, aquests problemes manquen de sentit possible, equivalen a debatre's en el buit, i estan condemnats a perpetua esterilitat. Cada un d'aquests problemes que tant s'estudien, amb tant de punyent interès, comporta abans, raonablement, una sèrie de problemes previs, a resoldre molts d'ells per a no dir tots. Estem mal utilitats, mal o imperfectament documentats, som pobres de fets exactament estudiats, encara que sembla som rics de detalls precisos — per a emprendre amb relatives probabilitats d'èxit, problemes de tal enorme naturalesa, en els que s'han de resoldre abans tantes d'incògnites.

Es procedeix, en general, molt a la lleugera; s'envernissen de profunditat i exactesa les coses somes; es prenen per demostracions rigorosíssimes i perfectes allò que no són sinó postulats. Benestrugament, després Cauchy, en la matemàtica, per exemple, el rigor és sempre més observat, amb tanta d'escrupolositat, que avui — sobretot després de Poincaré, Hermitte i Picard, les demostracions mereixen absoluta confiança.

Mach dona una nova mostra de la seva sagacitat i acuitat d'anàlisi, en aquest profund estudi crític de finíssima psicologia científica, en el seu llibre, en realitat el més preuat, *Die Mechanik und ihrer Entwicklung*. I en aquest llibre admirable ve a demostrar allò més amunt dit, que el que es creien ésser demostracions rigoroses dels principis de la Mecànica no són altra cosa que postulats, o sia, fets que no poden ésser demostrats, ja que són fenòmens naturals. La seva naturalesa és indemostrable. El cèlebre postulat d'Euclides és el principi de la Geometria que millor s'adapta al món dels nostres sentits, i l'admetem. L'admetem perquè és

més veritat que un altre? És que no n'hi podrien haver d'altres de Geometries — i àdhuc de Mecàniques? Vol dir que no n'hi ha d'altres Geometries i de Mecàniques possibles? No. Hi ha, en efecte, altres Mecàniques i Geometries possibles. Però són massa complicades, massa esmerçadores d'energies aprofitables per altres afers més immediatament útils i donadors, perquè, en realitat, les Geometries no euclidianes de Riemann, Lobatschefskj i de Bolyai, enc essent tan exactes i veritat com la d'Euclides, no són, com diu H. Poincaré, tan *còmodes* per a nosaltres, o parlant el llenguatge de Mach, no són tan economes o estalviadores de pensa. I no les tenim de negligir, és cert, però per al nostre món de tres dimensions prenem, amb justa i excellent raó, la de l'immortal grec, que té per a nosaltres l'aventatge de simplificar força les coses.

Segons Mach, així s'han d'objectivar els problemes, vers aquesta fi suprema d'un màxim de rendiment d'interès biològic humà amb un mínim d'esforç, o sia molt en divinement molt poc i el més aprop de nosaltres mateixos possible. Heu's aquí com, per a aquest pensador, els greus assumptes i qüestions del destí humà, les religions, la moral etc., no són més que qüestions generals i potser llunyedanes encara avui — llunyedanes de solució pràctica per a tothom — qüestions que cal encara descompondre i analitzar en llurs diversíssims factors. I ell, l'home de la raó, l'home del rigor analista, l'home arranat als fets, no dubta i té fe en què en un esdevenidor més ple de bonança humana i més ric en realitzacions científiques, aquells problemes — quasi donats per insolubles — tindran llur solució, com la tenen els problemes ben plantejats d'avui, per complexos i difícils que sien.

Cal saber-se posar els problemes de la mateixa manera que, com deia molt encertadament Poincaré, cal tenir el geni de saber escollir entre una enormitat de combinacions d'idees possibles, aquelles que per als homes apareguin com a més generalment i més còmodament aplicables, perquè aquestes són les idees més fecundes i de major real benefici per a la humanitat. Posar-se un tal i cert problema, no vol dir sinó que pot posar-se, però no demostra que sia, en efecte, un problema digne (remunerador) de què la humana energia hi sia esmerçada, ni que, com diu Mach, tingui per a l'home un immediat o remot interès biològic (interès social,

interès col·lectiu, interès individual), fita a la qual ha de tendir inexorablement la ciència en endavant, sinó vol perdre's en jocs antivitals de degenerament o en conceptuals vacuïtats, que jamai no satisfaran un esperit amant de les coses veritables, de les coses que una volta adquirides romanen inalterables.

Mach observa, amb greu, que la desviació de molts filòsofs astorats davant de la dita *crua* realitat dels fenòmens, tal com ens apareixen en la nostra psiquis a través dels nostres sentits — magnífics aparells —, aquest horror de la realitat que els obliga a enmasquerar-la, a desnaturalitzar-la o a deformar-la d'una manera dispendiosa d'energies, no fa més que contribuir a dificultar l'expandiment de la ciència pròpiament dita i, per tant, de les troballes purament científiques que poden portar-se immediatament a la pràctica, bonificant cada dia més, i en allò que sia possible, la desigual, irritant i antiproporcionada condició contemporània dels homes damunt de la terra.

En aquest sentit, Mach és un sociòleg *sui generis*. És un sociòleg que proclamarà l'aristarquia de la pensa i reconeixerà els drets individuals amb matisos i profundors força diferents dels de Dürkheim i de tants sociòlegs coneguts, professionals d'aquesta relativament novella ciència. La fe de Mach en l'esdevenidor de la humanitat és incommovible, positiva, afirmadora. Les seguretats d'una vida millor, més conscient, més bella i més intensa, les extrau de l'estat actual de la ciència. Les darreres meravelloses troballes de la ciència qui fixa llur estudi arran del fenomen — sense mai tenir en compte el noumenos, el noumenos essent l'incognoscible, l'inassolible per ara — enrobusteixen la fe de Mach en un esplèndid esdevenidor de l'home. I aquesta fe és encara, si pot ésser, reafirmada pels grans representants de la ciència contemporània — d'aquesta ciència pura que s'ama com se poden amar, sense màcula ni pèrdua, totes les coses de la nostra humana vida : per la seva bellesa, per l'enorme goig estètic que atorga. I aquest goig estètic és la funció més noble, més transcendental i, encara que sembli paradoxal, més útil i aventajosa de la vida de l'home en el planeta Terra.

CRISTÒFOR DE DOMÈNEC

EL «TIRANT LO BLANCH»
I «DON QUIJOTE DE LA MANCHA»

(Acabament)

XXXIX

«... Don Paralipómenon de las Tres Estrellas...» (*Don Quijote*, II, 40.)

En Clemencín (v, p. 309) diu que el nom d'aquest cavaller, que figura en el text cervantí, és inversemblable en boca de l'escuder de D. Quixot, i potser té raó. Però, al nostre entendre, si l'hagués posat en la del cavaller, fora just. També ens diu el crític que resulten noms ridícols alguns dels que es llegeixen en el *Don Quijote*, com Pandafilando de la Fosca Vista i Caraculiambro, i satiritza els dels herois Cirongilio de Tràcia, Esferamundi de Grècia, Don Contumeliano de Fenícia i Don Kirieleison de Montalvan, aquest últim es llegeix en el *Tirant* (caps. 74 i ss.).

No creiem que sien ridícols els noms abans esmentats i sí fantasiosos, cosa aquesta que no ignorava el crític; ell, tan fort coneixedor de la literatura cavalleresca, sabia que els autors d'aquelles cròniques, on s'hi descriuen vides d'herois paladins, recercaven noms ampuloses, i algunes vegades compostos, així rars vegades hem vist noms de gegants que no sien un xic llargs, com per exemple, Buzaratangedro i Taglatalazar en el *Cirongilio de Tracia*, Atanabos i Guardacanales en la *Demanda del Sancto Grial*, Almadrago i Dramusiando en el *Palmerín de Inglaterra*, Alvadanzor i Famongomadan en l'*Amadís de Gaula* i Dramiron i Gramolias en el *Lisuarte de Grecia* (VIII Libro de *Amadís*). Noms compostos en podríem esmentar un sens fi, i sense anar a recercar-los en altres llibres, en el nostre *Tirant* hi veiem : Bell-

puig, Plegamans, Malatesta, Scalarompuda, Vilesermes, etc.; però, comparats amb els d'altres llibres, resulten que no tenen qualificatius, com es veu en Antimon el Valiente, Ladasín el Esgrimidor, Listoran el buen Justador, Manelí el Mesurado, Olinda la Mesurada i altres que podríem afegir, tots ells de l'*Amadís de Gaula*.

XL

«Del temeroso espanto cencerril y gatuno que recibió D. Quijote en el discurso de los amores de la enamorada Altisidora.»
(*Don Quijote*, II, 40.)

En el comentari de Cortejón, en tractar el cap. 46 de la segona part (v, 399), escriu que «Cervantes, al idear el tipo de Altisidora, tuvo presente a aquella casquivana doncella que figura en la novela caballeresca de Johanot Martorell», i segueix dient que Rojas, ço és, l'autor d'aquell joiell que es diu *La Celestina*, en idear el tipus de la protagonista de la seva obra tingué present la «Trotaconventos» del famós arxiprest de Hita. No deixa lloc a dubtes que la donzella dels ducs, que tanta brometa fa a costa de l'heroi manxec, té molts punts de semblança amb la donzella Plaerdemavida.

Alegres, joves i amigues de divertir-se, ho són: Plaerdemavida, donzella de Carmesina, i Altisidora, que ho és de la duquesa.

Un fet que fa aquella es veu reproduït per aquesta, ens referim al «espanto cencerril y gatuno» de què ens parla Cervantes, passatge inspirat en el fet que fa Plaerdemavida posant gatets a la finestra de l'habitació d'Estefania la nit aquella que celebrà «oficialment» un fet que havia consumat abans (cap. 220). Hem de dir que Clemencín (v, p. 426) en topar el passatge quixotesco que esmenta «un gran saco de gatos», ja va recordar el passatge del *Tirant*.

En fer la nota referent a aquest passatge en l'edició Cortejón (v, 408) insinuàrem la idea que la lluita que té l'heroi de la Manxa amb els gats que donaren fi a la serenata que cantava D. Quixot, bé podia ésser una paròdia d'aquelles lluites que es veuen en els llibres de cavalleries, on un paladí té sin-

gular combat amb una fera, com es llegeix en *El VIII libro de Amadís de Gaula*, cap. 6, on Lisuarte té una accidentada lluita amb una lleona, i el nostre Tirant amb un alà del príncep de Gales (cap. 68), i en el *Curial* s'hi descriu una lluita d'aquest, qui usa el nom de Joan, amb dos lleons (III, 72).

Hem de fer notar, referent a aquest encontre, que diu D. Quixot : «— ¡Afuera, malignos encantadores! ¡Afuera, canalla hechiceresca!» I poc després : «— Déjenme mano a mano con este demonio, con este hechicero, con este encantador.» En la dita obra de Martorell i Galba, diu el paladí, referint-se a l'alà: «Jo no se si ets diable o cosa encantada...», i després, en conèixer que l'animal tenia por de les armes, diu Tirant, llençant-les : «No vull que diguen de mi que ab armes sobergues me so combatut ab tu». Hem de dir que els jutges donaren el premi de la batalla a Tirant, «com si hagués vençut un caualler en camp, e manaren als reys d'armes, herauts e porsauants, fos publicat per tots los stats e per la ciutat, de la honor que a Tirant fon donada en aquell dia».

XLI

«... Querria pues, señor mio, que vuessa merced tomasse a cargo el deshazer este agrauio, o ya por ruegos o ya por armas, pues segun todo el mundo dize, vuessa merced nacio en el para deshazerlos, y para endereçar los tuertos y amparar los miserables...» (*Don Quijote*, II, 48.)

El benemèrit Bowle, en topat amb el text cervantí que figura com epígraf a aquesta nota, posa per tota aclaració (II, p. 118) aquell passatge del *Tirant* que diu que «com a bon caualler e virtuos me fas proferta de ajudar e valer me en la gran necessitat e congoxa en que so posada, encara que per art de caualleria y sies obligat defendre les persones desemparades...» (cap. 324).

En el *Libre de l'Orde de Cavayleria* d'En Lull, ja es diu, en tractar «del ofici que pertany a cavayler», que «ofici de cavayler es mantenir vidues, orfens, homens despoderats», i això mateix pensa fer D. Quixot, com ens diu Cervantes en el capítol primer de la primera part, en escriure que vol «deshacer todo género de agravio». Mestre Lull, en glossar el passatge anterior, ens diu que : «si Deu ha donat uyls al menestral per so que vege

obrar, al home peccador ha donat uyls per so que pusque plorar sos peccats; e si al Cavayler ha donat lo cor, perque sie cambre on stie le nobilitat de son coratge, al Cavayler qui es en se forse e en son honrament, ha donat cor, per so quey sie pietat de merce a ajudar e a salvar e a guardar aqueyls, qui leven los uyls ab plors e lurs cors ab speranse als cavaylers...». I casualment això últim fa Na Rodríguez demanant a D. Quixot que la defensi del greuge que li han fet.

Llegeixi's la contestació que dóna l'heroi de la Manxa a Na Rodríguez (II, 52), i es veurà que és, en síntesi, ço que diu l'ermità de Randa, que deu haver de fer el cavaller.

XLII

«... y que le ha de cumplir la palabra que le dio de ser su legítimo esposo, o morir en la demanda». (*Don Quijote*, II, 52.)

En el famós desafiament, que no va arribar a execució, que anaven a tenir D. Quixot amb Tosilos, el criat del duc, diu l'heroi manxec que farà que doni paraula de casament a la filla de D.ª Rodríguez «o morir en la demanda». Aquesta frase cavalleresca equival a morir defensant una paraula.

En Bowle (*Anot.*, II, 124) assenyala un passatge del *Tirant* on es fa una al·lusió a aquesta frase; és aquell que diu l'heroi quan es troba en el moment àlgid de la lluita amb les naus del gran Caramany: «Ab damnatge de la mia persona, dix Tirant, yo t pendre o morre». Ço és: «moriré en la demanda», que diuen els castellans (cap. 164). En el *Paris y Viana* s'hi llegeix la frase «morir per tal empresa» (núm. 1170).

XLIII

«... que me digas quien eres y si eres alma en pena...» (*Don Quijote*, II, 55.)

En caure l'original ex-governador de la Baratària a l'avenc o fossar que hi havia entre el palau dels ducs i la famosa insula,

i en sentir D. Quixot una veu fonda que demanava auxili, ens diu el novellista que l'heroi manxec s'apropà a la boca de l'abim i el conjurà, dient-li : si era ànima en pena. Cosa igual fa el vescomte de Branches i l'escuder de Tirant, Ipòlit, quan el fatmó paladí caigué de regular alçària, després d'haver passat deliosas nit prop de la seva estimada Carmesina. Diu el vescomte, en sentir una veu que es planyia : «Qui s vulla que tu sies, jo t deman de part de Deu que m digues si est anima qui vas en pena o si est cors mortal que hajes mester ajuda...» (cap. 234).

Aquest passatge del Tirant figura com il·lustrant el text certantí que es llegeix d'epígraf a aquesta nota, en els comentaris fets per Bowle (II, 131), Clemencín (VI, 127) i Cortejón (VI, 91), però a aquesta última edició hi afegirem un altre exemple tret del llibre *Cavallero Venturoso* (I, 14).

XLIV

I. «... que se llegó el dia de la batalla aplaçada...» — II. «Los juezes se pusieron en su cadahalso...» — III. «Partiòles el maestro de las ceremonias el sol...» — IV. «y el niño ceguezuelo a quien suelen llamar de ordinario Amor...» (*Don Quijote*, II, 56.)

És el cap. 56 del *Don Quijote* un dels més interessants, referent a descriure els preparatius que es feien en el camp clos i en pintar els començos d'aquells actes, en els quals es demostraven la força, destresa, agilitat i valentia dels combatents.

I. — Ens diu Cervantes que «llegó el dia de la batalla aplazada», i aquesta frase fa recordar a Bowle que en el *Tirant* se'n llegeix una de molt semblant; és aquella que diu l'heroi del famós llinatge de Rocasalada al Gran Caramany : «No s sab de nostre recordacio major defalt en hun Rey, car semblant es stat al rey de Apollonia que volent l'emperador de Alamanya dar li batalla, a la assignada jornada molt vergonyosament fogí, e en lo camp lo dexa» (cap. 167).

Aquesta és una frase cavalleresca, per tal com el mateix Bowle (II, 132) esmenta textos del *Olivante de Laura* (III, 21), *El*

verdadero suceso de la famosa batalla de Roncesvalles (XXXII, 70) i Espejo de Cavallerias (I, 101).

En el mateix *Tirant* podem esmentar passatges que també fan recordar el que serveix d'epígraf a aquesta nota; un d'ells és aquell que es llegeix en el cap. 72, i diu : «Venint lo dia que era assignat pera fer la batalla», i l'altre es veu en el cap. 81 : «Lo dia assignat de la batalla, Tirant, per guanyar a nostre Senyor de sa part...», i posats a assenyalar textos d'altres obres, podríem dir que en el *Curial* s'hi llegeix : «Vengué lo jorn de la batalla», (II, 102), i en *Paris y Viana* : «Lo jorn del torneig arriuat ... ven-gut lo jorn del torneig...» (núms. 130 i 236).

II. — En descriure el camp clos que havien fet per al desafiament de D. Quixot amb l'enganyador de la filla de D.ª Rodríguez, ens fa assaber el novellista que havia manat el duc que davant «de la plaza del castillo se hiciese un espacioso cadahalso donde estuviesen los jueces del campo», i una cosa per l'estil es feia en tots els rens, palencs o camps closos. En el que féu fer Suero de Quiñones per a defensar el seu *Passo honroso*, es diu que hi havia set «cadahalsos», que no eren altra cosa que tribunes on hi tenien seient els mantenidors, aventurers, convidats, persones principals, etc., i dins el clos, però enfront l'un de l'altre, se n'hi alçaven dos : «el uno era para los jueces, e para el rey de armas e farautes e trompetas e escrivanos, e el otro para los generosos, famosos honrados caualleros que viniessen a honrar el Honrado Passo».

En el *Tirant*, alguna vegada s'esmenta aquest lloc reservat en els closos, i En Bowle (*Anot.*, II, 132) cita un text del cap. 81 on es descriu l'accidentat desafiament del fill del senyor de Marca de Tirania amb Thomas de Muntalva, i es llegeix: «Fet aço los jutges pujaren en son cadafal...» Però hem de dir que en altres passatges de la dita novella hi veiem també això mateix : «Lo jutge feu railles en lo camp, e posa lo hu en una railla e l'altre en l'altra, e manals negu no s mogues fins a tant que ell ho digues; taillaren rames de un arbre, per que lo jutge pogues star a manera de cadafal» (cap. 65).

Passatges on es parla i descriuen els cadafals que feien en els camps closos abunden en els llibres de cavalleries. En *Oli-*

veros de Castilla y Artús d'Algarbe (cap. 23) es parla del que féren per a Helena, la filla del rei d'Anglaterra, en el qual, després d'haver-hi pres seient aquesta, «se assentaron las damas en el cadahalso, cada una en su grado, e luego subieron quatro juezes deputedos para que juzgassen quien leuava lo mejor del torneo». També en el *Curial* (II, 102) s'hi llegeix una animada descripció d'un torneig on hi prenen part Curial, Aznar, Sanglier i Guil·lames de la Tor.

III. — També es diu que «partioles el maestro de ceremonias el sol», i en el *Tirant* (cap. 81) ja se'ns diu el per què es feia aquesta cosa, «perque no donas mes en la cara a l'hu que a l'altre». Passatge aquest esmentat ja per Bowle (II, 133). En quasi tots els llibres de cavalleries hi troba el llegidor descripcions detallades de tot quan es feia en les lluites en camp clos, i es comprèn l'entusiasme que despertaven, trobant justes les paraules de l'autor de *Curial*, en dir que el desafiament de què hem fet menció abans, «despullà les grans ciutats, roba les viles de gents e los castells lexa sens guardians». Avui dia en les festes esportives és costum assenyalar-se els jugadors que han de jugar de cara al sol, car, com es compendrà, lluiten amb desaventatja.

En el *Palmirin de Inglaterra* (I, 89 i 94) s'hi troben exemples d'això, com també n'hi ha en *Olivante de Laura* (III, 8), *Espejo de Cavallerias* (I, 76), *Amadís de Grecia* (II, 62), *Romancero Durán* (núm. 1,228) i *Primavera y Flor de romances* (núm. 14).

IV. — En molts llibres de cavalleries s'hi veuen definicions de l'Amor, però hem de dir que en cap d'ells hi hem sabut trobar una descripció tan ben feta com la que es llegeix en el cap. 331 del *Tirant* i que hem esmentat en la nota XXIII.

En fer el comentari del volum VI de l'edició Cortejón (VI, 115) i topar amb el passatge cervantí objecte d'aquesta nota, pensàrem tot seguit amb aquelles magistrals ratlles del *Tirant*, però també copiarem una altra definició, digne companyona d'aquesta, ens referim a un fragment que es llegeix en el *Don Quijote*, el qual diu així : «el amor ni mira respetos ni guarda términos de razón en sus discursos, y tiene la misma condición que la muerte, que así acomete los altos alcázares de los reyes como las humildes chozas de los pastores, y cuando toma entera posesión de una

alma, lo primero que hace es quitarle el temor y la verguenza» (II, 58).

Compari's el text cervantí i el del *Tirant*, amb aquella definició que del fill de Venus en fa l'autor del *Cirongilio de Tracia*, i es veurà quina manera de pensar més diferent! Escriu Bernardo de Vargas : «Su nombre es amor, amor le llaman los que le conocen, conócenle los que le vieron, viéronle los que no debieran guardar-se de su traición, traición bienaventurada es la suya, suya es la gloria sin par, sin par es el tormento que da por pena, pena que en gloria redundá, redundá en entero contentamiento y placer, placer es que no viene sin tristeza, tristeza a quien siempre sigue la muerte, muerte que es causa de nueva y más bienaventurada vida, vida que no carece de alteración, alteración que robó mis sentidos, sentidos no bastan a resistirle, resistirle es locura, locura es darle lugar» (I, 30).

Com haurà pogut veure el llegidor, el text del *Tirant* es més sobri i filosòfic que el de Cervantes, el d'aquest està bé; però el de Vargas es irressistible. Llegida aquesta definició de l'Amor, acudeix tot seguit a la memòria aquells intrincats paràgrafs que sovintegen massa en les cròniques cavalleresques i que el famós alcaí es burlà posant a la vergonya el feixugós estil de Feliciano de Silva, l'autor de : «La razón de la sinrazón que a mi razón se hace, de tal manera mi razón enloquece que con razón me quejo de la vuestra fermosura.»

Vegeu la nota XXIII.

XLV

- I. «Que justos por pecadores | Tal vez pagan en mi tierra...» —
 II. «Barrabas te acompaie | Alla te avengas...» (*Don Quijote* II, 57.)

I. — Poc abans d'anar-se'n D. Quixot i Sanxo d'aquell palau on tants escarnis i bromes un xic pesades els feren, l'aixerida Altisidora endreça una cançó demanant a l'heroi cavaller unes futeses que diu li havia pres; i en la dita cançó s'hi troba la frase «pagar justos por pecadores», frase aquesta que es llegeix en el *Tirant*, com ja féu observar Bowle (II, 135).

Té raó el comentarista anglès; la princesa Carmesina, en donar consells a Tirant perquè es guardi de les males arts del duc de Macedònia (cap. 125), li diu que «no es novella cosa pagar los justs per los peccadors».

II. — La cançó d'Altisidora és còmica en extrem, però tota ella és una imprecació. Quan férem el comentari d'aquest passatge en el volum VI de l'edició de Cortejón hi posàrem, com fent joc amb les paraules que diu la donzella de la duquessa, unes altres que es llegeixen en el *Tirant* en boca d'Elíssea, donzella de l'emperadriu.

En veure la dita cambrera profanat el llit de l'emperador, exclama : «Prech al subirà Deu que corona de foch al cap li veja yo posar; si es Duch, en carçre perpetua lo veja yo finir; si es Marqués, de rabia les mans e los peus li veja jo menjar; si es Comte, de males armes dega morir; si es Vescomte, amb spasa de turch lo cap fins al melich lo veja yo en un colp partir, e si es Caualler, en fortuna valida en la mar tota pietat a part posada en lo mes fondo fine sos dies» (cap. 262).

Ja diguérem que no crèiem que Cervantes, en escriure aquest passatge del *Don Quijote*, recordés el del *Tirant*, però es veu que Elíssea i Altisidora sabien endreçar malediccions.

XLVI

I. «... que él le sacaría a pesar de toda la morisma...» — II. «... y allí le encontró con tan poderosa fuerza, sin tocarle con la lanza, que la levantó al parecer de propósito...» (*Don Quijote*, II, 64.)

I. — Ens diu En Clemencín (VI, 318) que «Don Quijote era más valiente y animoso que Tirante»; esmenta el fet aquell en el qual ens diu el novel·lista que Tirant rescatà a Alexandria més de quatre cents captius, gastant en el rescat una quantiosa fortuna. Nosaltres ja diguérem, en fer la nota d'aquest text certantí per a l'edició d'En Cortejón (VI, 344), que l'heroi de la Manxa era, no més valent que l'enamorat de Carmesina, sinó més temerari; Tirant és un veritable i sapient estratega, D. Quixot un atolondrat que no mira el perill.

II. — A aquest capítol ens descriu el novel·lista el desafiament del cavaller de la Manxa amb el de la Blanca Lluna, diu que aquest aixeca la llança «al parecer de propósito», probablement per a no fer mal a D. Quixot i si fer-lo caure de cavall, que, segons com ho hagués fet, hauria pogut tenir conseqüències fatals; però el cavaller contrari havia de pensar fer el menor mal possible a l'heroi manxec.

Clemencín, en llarga nota (VI, 325), esmenta passatges de llibres de cavalleries on els lluitadors aixequen les llances i passen sense ferir-se, i cita el cas de Diafebus i Tirant en el torneig descrit en el cap. 189.

En Menaguerra, ens diu en el cap. 10 del seu interessant tractat *Lo Cavaller*, que «si'l caualler passant carreres la lança alçara per no encontrar a l'altre venint desbaratat o ab lança perduda, tal alçar de lança no es de alguna estima», i això fa Diafebus, qui no volia lluitar amb Tirant; però com aquest desitjava venjar l'afrenta que havien rebut els seus amics i a l'ensems no coneixia que el cavaller guanyador era Diafebus, per això en veure que no podia abatre el vencedor, perquè aquest feia les carreres amb la lança alta, llençà Tirant amb mal humor les armes i es retirà del renc.

XLVII

«... alabole la liberal condición del lacayo Tosilos...» (*Don Quijote*, II, 67.)

Analitzant el verb *alabar* es cita en l'edició d'En Cortejón (VI, p. 396) l'exemple de Cervantes esmentat en la nota XXIX, en dir «y el nunca como se debe *alabado* Tirante el Blanco».

XLVIII

I. «... y los duques hizieron lo mismo inclinando algun tanto las cabeças...» — II. «... dispón de seis camisas...» (*Don Quijote*, II, 69.)

I. — Fa assaber En Clemencín (VI, p. 376) que en el *Tirant* s'hi llegeix un passatge per l'estil; és aquell que es veu en el ca-

pítol 52, on es diu que els vint-i-sis cavallers que estaven preparats per a fer armes «no s mogueren gens, si no que ab lo cap saludaren lo Rey...».

II. — A l'acabament del cap. 69, diu Cervantes que, després d'haver passat Sanxo fortes engúnies amb la mitra al cap i la vesta amb flames pintades, la xiroia Altisidora va oferir-li sis camises que «si no son todas sanas a lo menos son todas limpias».

Aquest fet fa recordar a Clemencín (VI, 390) que en el *Tirant* s'esmenta que l'heroi obtingué una camisa de la princesa Carmesina i se la posà en anar a lluitar contra les hosts del Soldà i del Gran Turc (cap. 132).

Hem de dir que no hi veiem cap semblança entre el fet descrit en el *Don Quijote* i el de *Tirant*. Ço que fa l'heroi de Rocasalada portant un objecte propietat de la seva estimada, és cosa que veiem executar a molts d'altres cavallers; és demostració de l'amor a la dama; però l'acte de donar unes camises a l'escuder, no té res de cavalleresc.

XLIX

«... hallose el escriuano presente, y dixo que nunca auia leydo en ningun libro de cauallerias que algun cauallero andante huuiese muerto en su lecho tan sosegadamente y tan christiano como don Quixote...» (*Don Quijote*, II, 74.)

Les paraules dites per l'escrivà necessiten una aclaració. Es veu que no era hom de lectures cavalleresques, i si és que ho era no coneixia el *Tirant*, ni altres llibres d'aquest gènere literari; diem això, perquè una de les característiques d'aqueixes obres és la següent: L'heroi en la seva joventut lluita, no quotidianament però si molt sovint, trobant-se amb un sens fi de batalles, desafiaments, encontres i altres entrebancs per l'estil; ja casat i havent adquirit un regne o imperi, ja sia guanyat per la força del seu braç, ja perquè sa muller era princesa o bé per herència directa, reposa dels treballs portats a cap en sa juvenesa, però alguna que altra vegada ha d'empunyar la llança, pujar a

cavall, reunir un fort exèrcit i sortir per a anar en contra d'infidels que li han envaït el seu regne o bé algun rei ambiciós que li vol arrabassar la corona, però a la fi triomfa de tots els seus enemics, viu amb pau amb els reis veïns i mor tranquilament, deixant el regne als seus hereus.

Quan férem la nota d'aquest passatge cervantí en l'edició de Cortejón (VI, 532) diguérem que en dir l'escrivà que cap cavaller havia mort tan «sosegadamente» hi estàvem d'acord, però no en dir que cap cavaller havia mort tan cristianament com D. Quixot. Recordi's les últimes paraules de Tirant i es veurà que són les d'un veritable cristià en l'hora del seu trànsit: «¡Jhesus, fill de Daud, hages merce de mi, credo, proteste, confesse, penit-me confie, misericordia reclame! ¡Verge Maria, angel Custodi, angel Miquel, emparau-me, defeneu-mel ¡Jhesus, en les tues mans Senyor coman lo meu sperit!» (cap. 47I).

* * *

En resum : Com ha pogut veure el llegidor, creiem haver demostrat que en el *Don Quijote* s'hi troba : 1.ª El fort coneixement que tenia Cervantes del llibre de Martorell i Galba, i 2.ª Una influència, propera o llunyana, de l'esmentada novella cavalleresca.

J. GIVANEL MAS

LES IDEES PEDAGÒGIQUES A TRAVÉS LES REVISTES

L'ENSENYAMENT DE L'ESCRITURA. — Hom ha vist practicar al nostre país l'ensenyament de l'escriptura rítmic, ço és, a base d'un ritme numèric com el que s'estila en els exercicis gimnàstics. L'escriptura és essencialment un exercici muscular i s'avé a aquesta educació automàtica dels nervis en benefici d'una fidel obediència de les fibres musculars.

En principi, doncs, no repugna l'acceptació d'aquest criteri i dels procediments a què pot donar lloc. No obstant, M. Freeman, el tractadista americà, com a resultat dels seus treballs i experiments, poleix una mica més el que podria semblar una idea banal de ritme a cops de palmeta. Primer que tot té l'encert de concebir el sistema del ritme muscular i el de l'escriptura material, enterament conjugats. Així fa néixer el traçat de les lletres amb totes les seves ratlles, a mesura que el ritme es produeix i potser el fa sortir del mateix ritme.

El primer exercici, quan encara no hi ha escriptura, el fa consistir simplement en el traçat de ratlles rectes horitzontals de cap a cap de la pàgina amb moviment rítmic d'anada i tornada per cada ratlla. Després, aquestes ratlles són lleugerament corbades i van també de cap a cap de la pàgina. Després la ratlla recta, amb moviment sol d'anada, i sense solució de continuïtat, produeix al mig el pal de la *i*. Més endavant, enlloc d'una *i* en neixen dues o tres, una cada terç o a cada quart, sense, però, que el traçat deixi d'anar d'un extrem a l'altre, o bé en neixen dues de costat fent la *u*, i així successivament. Quant el braç ha adquirit el moviment de pèndul i té la mesura exacte de l'extensió del paper, s'emancipa materialment de la ratlla horitzontal i va produint diferents traçats, procurant, però, que la idea del ritme inicial, d'un cap a l'altra, no s'esvaeixi en les giragonses de les

lletres que es van aprenent. Quan aquest *substratum* muscular és consolidat, aleshores dintre d'ell es ritma cada lletra, sobretot a mesura que es complica la seva figura.

En llegir aquest tractadet d'escriptura es pot comprovar com àdhuc en una tècnica aparentment superficial es pot fer també filosofia. En *The Elementary School*, revista de la Universitat de Xicago, hom trobarà aquests treballs, dels quals *Butlletí dels Mestres* publica la part de resum pràctic que formula l'autor.

CADA TERRA FA SA GUERRA. — D'un temps ençà, i amb aquella parsimònia que caracteritza la vida dels països sans, s'accentua a Anglaterra i als Estats Units una tendència incontrastable cap a la uniformització del règim d'ensenyament primari. Fa anys ja que el *Board of Education* d'Anglaterra va fent un treball seguit de llima en ordre als programes a les matèries d'ensenyament als textos, en un país on els nusos individuals són resistents i ofereixen raons evidentíssimes d'ésser. Però, d'uns quants anys — degut, potser, a la influència de la gran massa uniformista de les altres potències — el *Board of Education* es surt d'aquest camp teòric i fa incursions uniformitzadores en ordre a l'administració i a l'organització general de l'ensenyament.

El *Fisher Act* de 1920, per exemple, fou una etapa remarcable d'aquesta acció, com ho és l'*Education Act* de 1921 presentada per M. Thomas Davrés. Als Estats Units s'observa, també, un moviment semblant. L'any passat M. Judd, l'actual director de l'Escola d'educació de l'Universitat de Xicago, publicava en *The Elementary School* uns remarcables articles sobre l'oportunitat d'accentuar l'acció federal en l'ensenyament enfront de l'acció particular dels Estats. Aquest problema és viu avui en aquell país i crea els inevitables bàndols de contraris i adeptes que es manifesten repetidament en la premsa, com fa ara mateix en *The Educational Review* M. Fitzpatrick en un article intítulat «Federalization and State Educational Bankruptcy».

A nosaltres, però, el que ens interessa fer remarcar és com *cada terra fa sa guerra* i com cadascú busca en el contrari l'estabilitat definitiva que pel que es veu, no és pas un atribut entera-

ment humà. Així Anglaterra i els Estats Units, països muntats essencialment a base de règim local, busquen l'equilibri perfecte procurant una major uniformització que és fatalment una centralització. Nosaltres, i com nosaltres tots els països llatins de règim centralitzat, si volem viure no tenim més remei que trencar els lligams que ens estrangulen i donar importància preponderant a l'acció local.

A part d'això, però, ens plauria considerar en sí mateix aquest fet de centralització (que és, també, de burocratització) que s'observa en moments donats en les democràcies. No seria això un signe de maturitat veïna de la decadència? Mestre Aristòtil, que en sabia tant d'aquestes coses, en el seu oracle *La Política* ens ho diria.

¿No podria ésser una atrofia dels òrguens de la vida veritablement pública que caracteritza a les democràcies? ¿No podria succeir que els elements populars creadors de la nació, deixessin d'actuar un cop aquesta a l'apogeu i es creés aleshores un sistema oligàrquic viciós que, no essent *natural*, ha d'ésser forçosament burocràtic i centralista? ¿No ha estat aquesta la mort de les més grans democràcies del món, i no trobem en l'exemple de cada dia com es creen aquests sistemes viciosos quan el poble és negligent o deixa d'actuar en absolut?

Fem aquestes preguntes, és clar, amb el fi de desvetllar recels sobre l'exemplaritat sobre el patró que ens puguin oferir els corrents uniformitzadors que s'observen a Anglaterra i als Estats Units, però que no arrosseguen pas — dit sigui en honor d'aquestes nacions — l'opinió ni molt menys.

PEDAGOGIA CIENTÍFICA. — Una vegada més el debatut tema de la pedagogia científica es posa sobre la taula. Ara és Mr. Valentine qui, en un sensat article de *The Journal of Education*, enumerant els procediments diversos que es proposen els homes de ciència per a investigar els problemes educatius, remarca els vicis de la pretesa pedagogia científica segons la qual, com tothom sap, l'única averiguació verament científica en coses de l'infant és la que es copsa de les reaccions naturals que els fets de la vida provoquen en ell, no de les que es *preparen* al

laboratori per fer-los científics. Així, els partidaris d'aquesta doctrina procedeixen per l'aplicació de mètodes globals, fent les seves deduccions a base dels resultats que ells donen, cosa que Mr. Valentine critica, no sense coneixement pràctic del problema.

De totes maneres hi ha, al nostre judici, en aquesta qüestió, alguns malentesos, provinents els uns de què els partidaris de la pedagogia científica no s'expressin amb prou claredat, i els altres de què els *experimentalistes* no vulguin entendre algun concepte com cal. Així, si els de la pedagogia científica pretenen amb els seus mètodes, no la constitució de la ciència de l'infant, sinó la pràctica *científica* de l'ensenyament, ço és, un ensenyament basat en l'estreta i constant i fidelíssima observació de l'infant en les seves reaccions escolars *naturals*, nosaltres creiem que tenen molta raó. Això pel que es refereix a la manca de concreció en les teories de la pedagogia científica, i quant al punt dels *experimentalistes*, cal que reconeguim, per dificultats que el problema presenti, que tenen raó els seus contraris quan diuen que els fets que copsen en les seves preparacions de laboratori poden ésser certament fets psicològics, *puix en la psicologia neixem, vivim i som*, però no són mai fets *vius*, puix només són vius els fets psicològics quan es cospa amb tot el seu complex vital, *real*.

Hom imagina aleshores que el veritable procediment científic conté principis de les dues teories. No es pot prescindir de cap manera de la precisió i isolament de tots els factors que puguin intervenir en la reacció psicològica, però si es vol que l'experimentació sigui viva i real, això no pot consistir en una preparació escenogràfica *a priori*, sinó en una direcció, en una recerca minuciosa *a posteriori*, copsant el fet viu psicològic amb tots els elements que li donen vida, com el biòleg cospa els petits éssers marins en el plankton on es produeixen.

BIBLIOGRAFIA

FERRAN VALLS TABERNER i FERRAN SOLDEVILA, *Història de Catalunya*. Barcelona, MCMXX. 214 pp.; làmines a part.

Cal recordar la data de 1887 en què aparegué el primer volum de la *Història de Catalunya* de N'Antoni Aulèstia, que tan bons serveis ha fet fins el dia d'avui a tots els que s'interessen pel passat de la nostra pàtria. En trenta cinc anys la col·laboració estrangera a la història de Catalunya ha augmentat considerablement, i a casa nostra — sobretot aquests darrers anys — ha florit un estol nombrós de conreadors de la història i de les seves ciències auxiliars. No és estrany, així, que l'obra meritíssima d'aquell historiador exemplar, sigui ja endarrerida, per la qual cosa es feia sentir la manca d'un bon manual posat al corrent de les darreres investigacions. És veritat que han aparegut durant aquest espai de temps obres de conjunt, entre les quals és de justícia esmentar la *Descripció política-històrica-social*, de l'infatigable investigador Sr. Carreras Candi, la qual és inclosa en la *Geografia General de Catalunya* dirigida pel mateix historiador; cap d'elles, però, té el doble aspecte d'ésser, ultra un compendi útil a l'investigador ja bregat en el coneixement de la nostra història, un llibre de divulgació i de text per a les escoles. Tot això reuneix l'obra dels Srs. Valls i Soldevila.

En efecte, aquest manual del qual acaba d'aparèixer el primer volum, formant part de les publicacions pedagògiques de la benemèrita Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, és redactat a posta per servir com a llibre de text de les nostres escoles, apte per a un curs superior. És comprèn, doncs, que, donat aquest seu caràcter fonamental, vagi desproveït de l'enfarcit de discussions crítiques i de citacions, pròpies d'una obra dedicada essencialment als erudits. Interessa, però, també a aquests darrers, per tal com els autors han resumit i escatit d'una manera assenyada i en un espai reduït els resultats d'investigacions anteriors, tasca ingent si es té en compte el sens fi de llibres, monografies, articles o simples notes escampats en publicacions de tota mena. I la valor del llibre augmenta quan

hom se n'adona que sovint els Srs. Valls i Soldevila han aportat investigació pròpia. Demés, al final de cada capítol han anotat les fonts principals de què s'han servit. Aquestes indicacions bibliogràfiques són una guia excel·lent per a tot aquell que voldrà ampliar la doctrina exposada en el llibre.

L'exposició és feta amb una gran claredat, sobretot si es considera que aquest curs superior, com ja observen els autors, ha d'anar precedit d'altres cursos, per la qual cosa hi ha qüestions que hom pressuposa ja conegudes de l'estudiant. És per altra part, una obra sòbria, precisa, fent parlar principalment els fets, establint-s'hi un perfecte equilibri entre la història externa i la d'institucions. Tant és així, que algú, certament, la trobarà massa eixuta, sentint-hi a mancar una mica més de passió. Potser sí; però nosaltres, preferim aquest extrem — si és que existeix — a què l'obra fos essencialment apologetica, de caràcter ditiràmbic. És aquest darrer un abús ben propi de molts llibres d'història espanyola i contra el qual els catalans hem de reaccionar. En el domini científic — sinó en altres terrenys — cal que el nostre nacionalisme sigui desapassionat, tot i essent ferm, radicalíssim. La veritat i l'exactitud abans de tot.

Cal remarcar, demés, en aquest volumet la compenetració admirable dels autors, que es completen mútuament : una unitat, àdhuc d'estil, es fa sentir en tot el llibre : poques vegades hi trobareu el salt de la redacció curada per En Valls, essencialment investigador i historiador, a la d'En Soldevila, que uneix al caire d'historiador i crític el de poeta gràcil. Tot, hem de dir, ha estat redactat per tots dos.

Assenyalar tot ço que més ens hi ha interessat a la primera lectura, fóra cosa llarga. Esmentarem entre altres coses, el prefaci luminós i precís, els capítols on es fa un bell resum de prehistòria — cosa ben nova que no hauria estat possible de fer pocs anys endarrera — l'exposició de la reconquesta Franca en el nostre país i orígens de la Catalunya històrica, com, en general, tot ço que es refereix als temps romànics. Una novetat i un interès especialíssim tenen els capítols dedicats a cultura i a institucions. Certament tots hi hem d'aprendre quelcom.

Augurem als autors, tant com a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que no trigarà gaire la publicació del segon volum. Per a tota l'obra desitgem moltes edicions i que faci molts prosèlits. Fem bons historiadors catalans i tindrem bons patriotes.
— R. D'A.

N. VERDAGUER I CALLÍS, *La Divina Comèdia de Dant Alighieri posada en català*, per ... — Barcelona, Altés, 1921. 2 vols.

És aquesta esplèndida edició catalana de l'obra cabdal de les lletres italianes, tant com un homenatge de Catalunya al Dant, una ofrena piadosa i amorosíssima a la memòria del traductor i un monument de la nostra llengua. «A la memòria de l'autor d'aquesta versió de la *Divina Comèdia* — diuen les paraules sòbries que encapçalaven el primer volum — la publiquem en l'any del VIe Centenari de Dant Alighieri, fins on, en morir, l'any 1918, la deixà feta, donant compliment a la seva voluntat de retre homenatge enfront del món a la seva tan aimada llengua catalana.»

Fou En Verdaguer i Callís el primer que en la nostra terra s'adonà que Catalunya havia de pendre part en el sisè Centenari, i a això va ésser consagrada principalment, en els seus darrers anys de vida mortal, l'activitat d'aquell polític eminent, català de soca i arrel, i home de lletres insigne. La Providència, però, disposà que la versió del Diví Poema, sa darrera preocupació i obsessió, no es pogués acabar. Com l'Estaci dantesc, ell, des d'allà dalt, podria dir-nos també *caddi in via con la seconda somma*, o si voleu, després de finida la segona càntica. Àdhuc si fos vivent entre nosaltres, és segur que, ultra la terminació de l'obra, l'hauria ultimada i retocada, dut de la seva aspiració d'acostar-se en tot el possible a l'italià i d'aixecar el monument a les lletres catalanes. És truncat, però el monument resta en l'aire com una monjoia gloriosa de la nostra literatura contemporània i en la qual les generacions futures llegiran sempre la inscripció *mostrò ciò che potea la lingua nostra*, paraules del text original que molt encertadament serveixen com a lema de la versió.

Diverses vegades n'havíem llegit fragments publicats en revistes i antologies de la poesia catalana moderna, però cal resseguir l'obra d'En Verdaguer i Callís per copsar-ne tota la valor i l'esforç ingent que representa de donar nova vestidura al text del Dant. Sols qui, com En Verdaguer, era amat del verb catalanesc i en coneixia els replecs més íntims apresos de la boca popular — no debades, hom diria, duia el mateix cognom i era lligat amb llaços de parentiu estret amb Mn. Cinto — podia tenir la gosadia de traslladar els versos del Poeta florentí. Demés, En Verdaguer i Callís venia preparant-se sense repòs amb la lectura d'altres traduccions, i es documentava amb fota mena d'estudis i de comentaris aclaratoris de la difícil «doctrina que s'amaga dessota el vel dels versos enigmàtics». Perquè una tra-

ducció, si vol ésser ben fidel a l'original, no es pot improvisar, i més tractant-se d'una obra de la plasticitat meravellosa i de la sobrietat de la *Divina Comèdia*. I cal convenir, així mateix, que l'emprar una llengua moderna era en el cas present altra de les greus dificultats per fer obra bona. N'Andreu Febrer tingué l'aventatge de parlar — millor dit, d'escriure — una llengua barreja de català vell i de provençal molt acostada a l'italià antic. És conegut igualment el cas d'En Littré, que no reeixí en vertir el Poema, sinó que es va decidir a traduir l'*Infern* en vella llengua d'oïl, l'única vestidura francesa, com digué un crític italià, que pogués convenir a la *Comèdia* dantesca. I no obstant, és admirable la fidelitat que serva la versió moderna verdagueriana respecte l'original, i això és tal volta la seva característica primera.

En Verdaguer somniava amb una edició bellament il·lustrada, acompanyada del text italià i amb comentaris seus propis. Malauradament aquests darrers manquen, com les il·lustracions. El text original s'ha donat al peu de la plana, seguint-s'hi encertadament la lliçó de què se'n servi el traductor, no pas una altra de més moderna, encara que fos més depurada, perquè hom s'hauria trobat, de vegades, que els dos textos no s'avenien per complet. Quant a la part externa, els dos volums, el primer de l'*Infern*, el segon del *Purgatori*, resulten d'una distinció poques vegades assolida en estampacions del nostre país. Podem dir i tot que amb ells Catalunya ha presentat davant del món una de les més belles contribucions al sisè Centenari de la mort del Dant. En remarcarem el paper fet a posta amb filigrana especial dels exemplars en paper de fil, l'estampació clara, neta, amb feliç combinació de tipus, d'espaiats, de marges, deguda a la perícia de l'Altés, mestre impressor; de l'artista En Josep Obiols, que ha curat la part artística de l'obra i a qui es deu el boix del primer volum, i, més que res, de la mà curosa i devota de D.ª Francesca Bonne-maison, vídua de l'excels traductor. Ella n'ha estat l'ànima, i l'arquitecte del monument i l'editor desinteressat que no ha planyut el temps i els cabals esmerçats en fer obra patriòtica i alhora de pia recordança amorosa, com indicàrem abans. Sembla, talment, que aquesta Dona exemplar ens digui, tot enyorant l'espòs, allò que el Dant posa en boca de Cató:

*«...piacque tanto agli occhi miei
.....
che quante grazie volse da me, fei»*

«tant a mos ulls va ésser plaent... que tot ço que volgué vaig atorgar-li», i li està atorgant — a diferència de Cató, deslligat per sempre de la seva Màrcia — motiu d'íntima satisfacció i tendre consol. A això obeeix, com altre motiu, l'homenatge. — R. D'A.

A. FARGES, *Cours de Philosophie Scolastique*. (Paris, 1921.)

L'Editorial Políglota ha fet un gran servei a la cultura catalana posant a la venda el magnífic *Curs de Filosofia* de M. Farges, un dels pensadors més forts i més benemèrits del tomisme en els nostres dies. Les nocions més abstruses hi són presentades amb tanta senzillesa, suggestió i encadenament lògic, que per ventura és ell, ara com ara, el més perfecte manual en llengua vulgar per a imposar-se ràpidament en aquella filosofia que va estenent-se d'una manera prodigiosa pels centres científics més cultes del món.

Remetent el lector a la «Bibliographie Thomiste» del P. Mandonnet (*Le Saulchoir-Kain*, 1921) cal remarcar breument, que no tan sols la doctrina tomista, sinó encara el text de la «*Summa Theologica*», té avui càtedra oficial a la Universitat de Londres, on l'explica V. Mac Nabb; hom publica una traducció anglesa d'aquella obra, i augmenta cada dia el nombre d'obres com «*Civilisation and Philosophy in the Middle Ages*» de Wulff (Princeton, University Press, 1922); «*Illustrations of the History of Mediaeval thought and learning*», de R. L. Poole (Londres, 1920); «*The reaction between Dogma and Philosophy illustrated from the Works of Thomas Aquinas*» (Oxford, 1921); «*Mediaeval Philosophy illustrated by the system of Thomas Aquinas*» (Harvard, University Press, 1922), etc. El profund contemplador de la filosofia de S. Tomàs, Mr. E. Gilson, autor de treballs tan remarcables com «*Études de Philosophie Médiévale*» (Strasbourg, any 1921), és cridat a la càtedra d'Història de la Filosofia de la Sorbona, on succeeix a M. Picavet; i prop d'ella actua amb crit universal la Facultat lliure de Filosofia de París amb el seu esplèndid quadro de professors, la seva bimestral «*Revue de Philosophie*», i el seu quadro d'ensenyaments (*Curs general de Filosofia; Ciències físiques; Ciències naturals; Lògica i Metafísica general; Psicologia; Moral; Psicologia pedagògica; Història de la Filosofia antiga; Història de la Filosofia medieval; Història de la Filosofia moderna; Fisiologia; Biologia; Teodicea; Cosmologia; Dret Natural; Principis cristians del Dret de gentes*), i una riquíssima bibliografia. Un veritable formiguer d'altres mentalitats, arreu venerades, treballa a França en la filosofia

escolàstica; Peillaube, Mandonnet, Pegues, Hugon, Sertillanges, Maritain, Farges, Garrigou-Lagrange, Gilson, i la trimestral «Revue Thomiste», són coneguts de tot el món. «La Summa Theologica» és traduïda al francès primerament per Drioux, després per Lachat, i últimament comentada en la mateixa llengua pel P. Pègues. La seva obra, en curs de publicació, comprèn catorze gruixuts volums. J. V. De Groot ha estès arreu el prestigi de la seva càtedra de filosofia tomista de la Universitat d'Amsterdam; la de Friburg (Suïssa) brilla amb homes tan il·lustres com Munnynk, Marin — Solà i Rohner. A les terres germàniques F. Grabmann analitza profundament i afectuosa la filosofia tomista en obres com «Die Philosophie des Mittelalters» (Berlín, 1922), i en un altre estudi sobre la vida i la doctrina de «Sant Tomàs d'Aquino» que ha estat traduït a les principals llengües d'Europa; el doctor Schreiber fa a la Universitat de Leipzig, una crítica implacable de Kant, des del punt de mira tomista: R. Stolzle, professor a la Universitat de Wurzburg, publica «Die Lehre der Unendlichen bei Aristoteles»: obté un gran predicament l'Institut Superior de Filosofia d'Innsbruck i el «Philosophisches Jahrbuch» i la revista «Divus Thomas», de Viena; les qüestions més àrdues de la pedagogia, són estudiades abundantment de faç a la doctrina tomista, i la «Kantgesellschaft» premia la magnífica obra d'epistemologia tomista «Kant et Aristote», escrita pel Dr. Sentroul; prof. a la Facultat de Filosofia Escolàstica de Saõ Paulo (Brasil), essent important remarcar que foren jutges d'aquella obra M. Yaihinger, prof. a Halle; president de la «Kantgesellschaft; Riehl, prof. a Berlín, i Heinze, prof. a Leipzig. I a hores d'ara hom ja deu haver inaugurat la nova Universitat de Colònia amb la seva Facultat de Filosofia Escolàstica.

Val la pena d'esmentar alguns dels molts treballs que hom ha publicat sobre el pensament pedagògic de Sant Tomàs. Es distingeixen entre ells l'obra «Aus Horssal und Schulstube», de Willmann; «Die Psychologie des Sehrens und Sernens nach Thomas von Aquino», de Grabmann, i els anàlisis publicats pel doctor Schwahn en el volum VIII de la «Revue Thomiste». Però els estudis més profunds s'han fet sobre la famosa qüestió «De Magistro», de S. Tomàs, traduïda, anotada i publicada en 1914 pel doctor Adrian, director del curs pedagògic d'Erfurt. Últimament ha estat analitzada «in extenso», pel doctor R. Rung, en un treball fet en el Seminari de Filosofia de la Universitat de Bonn, i publicat en la «Rivista di Filosofia Neoscolàstica» de Milà (març-abril de 1922).

La Universitat de Laval de Montreal, brilla per la doctrina escolàstica explicada per homes tan eminents i coneguts com Pineau-Ult, Gualtieri, Fauteux, Perrault, Forest i Perrin.

A Itàlia, i entre altres innumbrables institucions semblants, descollen en primer lloc la Universitat Angèlica de Roma, la Facultat de Filosofia de la qual enclou aquests significatius ensenyaments: Curs sistemàtic superior de filosofia, Psicologia racional, Metafísica, Teodícea, Història de la Filosofia grega; Història de la Filosofia medieval (de St. Anselm endavant); Història de la Filosofia moderna, de Leibniz a Hegel; Examen de la Filosofia moderna, segons els principis de St. Tomàs; Psicologia experimental; Qüestions especials de filosofia moral i social. La Universitat Gregoriana brilla amb professors tan venerats del món científic com Geny, Monaco, Schaaf, Munzi. A Milà adés hom fundava una Universitat amb la seva facultat de Filosofia escolàstica, distribuïda en una munió talment colpidora de càtedres, on ensenyen homes tan il·lustres com M. Cordovani, que amb lògica formidable ha fet aparèixer ben nues les errors substantives i les desviacions de Giovanni Gentile; i F. Olgiati, metafísic genial, implacable dissecador de la filosofia de Bergson, i constructor d'una metafísica tan tradicional com adaptada als nostres temps. Surten d'aquesta Universitat un Anuari, i la publicació trimestral «*Rivista di Filosofia Neo-Scolastica*».

Prescindint encara d'institucions tan fortes i universalment venerades com la Universitat de Sant Tomàs, de Manila, i Sant Esteve de Salamanca, que ens fa rememorar la gran figura de Fra Didac Mas, príncep de la Filosofia catalana, i la publicació bimestral «*La Ciència Tomista*», conclourem en la Facultat de Filosofia de la Universitat de Louvain, escola de transició, cert, però altament orientada i que ha imposat per a la filosofia de Sant Tomàs, el respecte de tots els especialistes. La seva trimestral «*Revue Neo-Scholastique de Philosophie*», el seu Anuari, la seva rica biblioteca, i els noms gloriosos de Mercier, Wulff, Nys, Mansion, Kremer, enclouen tota una epopeia filosòfica.

I en arribar a aquest punt — i bo i constatant com una altra garantia d'èxit, que el Renaixement escolàstic fou transportat d'una manera eficaç a la cultura moderna pel Seny eternal de Roma — havem de registrar en aquestes pàgines un dels fets més gloriosos, i aquí poc coneguts, de la nostra raça. L'ambient filosòfico-romà del segle XVIII, després de sofrir una forta invasió de filosofia eclèctica, tornava gentilment, i amb meravella de tothom, a amarar-se de to-

misme per a no deixar-lo. Tal evolució, que, més endavant, havia de tenir transcendents conseqüències, fou deguda a un dels homes més il·lustres de Catalunya, el cardenal Boixadors, dominic del convent de Santa Catarina, de Barcelona, el qual, tantost arribà a la suprema magistratura de la seva corporació, treballà heroicament per a la restauració de la filosofia de Sant Tomàs, i no parà fins que un filòsof de nota, Salvador Maria Roselli, va escriure la seva famosa «Summa Philosophica», la qual, malgrat ben naturals maliances dels seus censors, obtingué un èxit extraordinari per tot Europa. I sota la influència del mateix cardenal, el P. de Rubeis — tan conegut dels crítics — preparava la seva cèlebre edició de les obres de Sant Tomàs. I encara en els nostres dies, el text que ha tingut més influència en la reconstitució de l'ambient filosòfico-escolàstic, fou escrit pel P. T. M. Zigliara, pastat a pler pel P. Pau Carbó, de Granollers, en les terres italianes. — P. B.-T.

A. SCHNEEBERGER, *Anthologie des poètes catalans contemporains depuis 1854*. (Choix de poèmes traduits, précédés de notices bio et bibliographiques et d'un essai sur la littérature catalane depuis les origines.) — J. Povolozky & Cie., Paris, 1922.

Cosa sorprenent, per bé que inesperada, és la intensitat de l'expansió catalana en aquests darrers temps. De França, d'Anglaterra, d'Itàlia, dels Estats Units, i d'arreu del món ens arriben les veus germanes, en un gran afany de comprensió. Senyals del temps, diríem. Però si per glòria ens cal entendre la perennitat de l'obra, més que una ràpida difusió que ens aportés la companyonia dels contemporanis, ha d'interessar-nos una comprensió total de la nostra obra per part dels de fora de casa. En aquest punt, però, tampoc hi hauria motiu de planye'ns: les tasques de Pierre Rouquette en les publicacions de la França meridional, els estudis de Camille Pitollet en *Mercur de France*, rics en precisa documentació i en apreciació assenyada, com també les notes de J. B. Trend en les revistes angleses — a desgrat aquest darrer d'algunes inexactituds històriques —, poden momentàniament satisfer-nos.

No gens menys, ens cal doldre'ns d'una absoluta mancança de mètode en la difusió de les nostres lletres, difusió promoguda per alguns bons catalans. Les veus són tan disperses, i tan variades de comentari! Hom remarca tot seguit, en gran part de les notes que a propòsit de les nostres lletres són arreu publicades, una in-

decisió en el concepte, una temença de pronunciar-se, diríem. In-documentació?

Apressem-nos a dir que l'antologia de Schneeberger resulta, en conjunt, força estimable. Més que profusos comentaris en revistes i butlletins, calia fer una Antologia dels nostres poetes. Aquest intent, insinuat tantes vegades i altres tantes preterit, ha estat realitzat gràcies a la benèvola cura del Sr. Schneeberger, esperit cultíssim, de penetració singular. Regraciem-li, en nom de Catalunya, l'exquísidesa del seu gest. Els noms dels nostres egregis prenen, en la seva Antologia, un just relleu, i les traduccions són fetes sense aquella banalitat acostumada. Rellevem, entre el magnífic esplet de poesia, una amorosa discreció en les versions de Maragall «Les montagnes» i la «Légende de Joan Gari», com també en «El gorg blau» del malaguanyat Costa i Llobera. En totes elles ens sobta l'amable fluïdesa, jatsia un poc acadèmica, que la llengua francesa — torn assimilador de formes — comana a les nostres produccions, baldament en malmeti aquella rotunditat i aquella austera audàcia que les caracteritza.

Precedeix la selecció de poemes un assaig sobre la literatura catalana, molt precís i documentat, a desgrat d'algunes errades no fonamentals. Molt graciosa i molt francesa l'expressió «prudent audàcia» que el Sr. Schneeberger aplica al nostre «seny».

Podem, doncs, constatar que l'esmentada antologia, publicada sota la direcció d'Alexandre Mercereau, no ens ha pas defraudat. Tal voldríem la que preparen el Sr. V. Bjorkman, professor a la Universitat de Rostoch (Alemanya), i la seva muller, la poetessa hamburguesa Maria de Jorkman.

Ajuntament de Barcelona, Comissió de Cultura : *Llegats i donacions a la ciutat de Barcelona per obres de cultura.* — Barcelona, 1922.

Bell homenatge a l'esperit cívic d'aquells qui amb les donacions llurs honoraren la ciutat és el magnífic fulletó que acuradament ha publicat l'infatigable Comissió de Cultura del nostre Ajuntament. Cosa singular i conhortadora : els donatius més freqüents i més considerables són aquells que es destinen a escoles. Amor de l'infant, sense aquella àrida nimietat d'Erasme. Edificis, concursos, projectes... La cívica dignitat d'uns homes al servei de la creixença de la ciutat mesa en col·laboració amb l'altruïsm i el seny ordenador d'uns altres, realitzant els piadosos intents dels qui ja no són.

JOSEP MARIA LÓPEZ-PICÓ, *Lleures barcelonins*. — Editorial Catalana; Barcelona, 1922.

Albirem, en aquestes noves proses del nostre líric, una compenetració total del paisatge amb la pròpia subjectivitat. Hi ha en elles, més que aquella pretesa «simplicitat d'imaginació» que algú cregué veure en «Epigrammata» i «Popularitats», una pròpia coacció simplificadora que vol ordenar la pruïja imaginativa, complexa i disbauxada. Exemples, «Les confidències del locaut», i «L'endemà de festes», on s'hi escateix aquella desficiosa austeritat que justificà «Popularitats» i «Dites de tot l'any». El poeta, però, s'allibera d'aquella cruentor del parteratge: simplement, intensitat d'una vida interior resolta per obra i gràcia de la voluntat creadora. I consti que voluntat creadora no vol pas dir fecunditat a ultrança.

En la seva confessió, que anònimament suara publicà, el poeta s'hi revelà totalment. En López-Picó no es solleven únicament problemes espirituals, sinó batzegades anímiques, indecisió de l'home que s'ha volgut situar davant les coses i constata que ni la naturalesa ni els seus sentits li obeeixen. Un home que es rebel·la davant la por de la mediocritat i la resol, *invitus*, en una obsessió literària ben distinta d'aquella que enfarfegà els seus primers llibres. Veu's aquí el per què d'aquesta prosa, insegura de construcció, i que respon perfectament a la reconstrucció ideològica ineludible. Sensibilitat cerebralitzadora, com ell mateix digué.

A més a més, però, una viva intenció de paisatge, sovint reeixida com en aquella «Rondalla moderna del cotxer», deliciosa per la mateixa arbitrarietat mediterrània de l'home que s'embadaleix davant d'aquest sol i d'aquest cel, i no comprèn la tossuderia de l'anglès que vol esplaiar-se els sentits en contemplacions impúdiques. La mateixa arbitrarietat, casolana i asserenadora, que triomfa en «El retorn de la joia».

Aquests conflictes ens els esmenta la lectura de la primera part del llibre, petites històries aparentment banals o comentaris a una actualitat desorganitzadora d'existències afermades en una monòtona quotidianitat. Quant a «Els jardinets del diumenge», rellevarem aquella fina sensibilitat d'uns madrigals i d'uns epigrames que descobreixen el poeta i aquella bonhomia francescana d'un «Moralitats», humilment titulades casolanes, jatsia alguna d'elles resulti transcendental. Conversió del poeta a una humanitat simple i

cristiana, doblement piadosa. Mai com en elles, domini; però no tan sols domini del concepte, sinó també asserviment de la paraula, sumisa i àgil. «Els rosers de Saadí» i «Altres proses», on la comprensió devé guany si hi intercaleu la complicitat d'uns silencis meditatus, completen l'obra, sense cap pretensió d'originalitat, però amb una olor de roba endreçada, de pulcritud íntima, que enamora. I veu's aquí la fórmula equilibradora d'aquest gran temperament.

A. J. PUIXKIN, *La filla del capità*. (Traducció directa del rus per R. J. Slaby.) — Editorial Catalana; Barcelona, 1922.

Si en diguéssim novel·la d'aventures? Però de Juli Verne a Pierre Benoit el gènere ha evolucionat tant, que preferim no classificar aquesta obra de Puixkin. Tota ella és plena d'una candidesa i d'una inexperiència literària tal, que quasi us remordeix dir-ne novel·la. Per unes dades del traductor, ens hem pogut refermar en la idea que la història de Puixkin és més aviat la relació d'un cas personal que una concepció de la seva fantasia. A part d'això, *La filla del capità* està escrita en primera persona: realment, sembla que parli Puixkin.

Novel·la purament descriptiva, *ad usum Delphini*, que hauria pogut escriure Paul Feval. És altament desconcertant que la signi un rus. No té ni el realisme abonyegat i cerebral de Dostoiewsky, ni la nebulositat profètica i aturmentada de Tolstoy. El tipus de Pere Andreïtx, el protagonista, lleial i dreturer fins en els moments més crítics, sembla de pura concepció francesa. Igualment el traïdor Eixvabrin, d'una persistència melodramàtica en el mal; persistència puerilment remarcada, per exemple, en la plana 154: «...El seu rostre no mostrava més que dolor material...» Qualques personatges episòdics són tal vegada els únics que servin quelcom de l'aixerraïment de l'estepa.

Es una novel·la simpàtica i moralitzadora, de la més sana intenció, ben situada de paisatge. El tipus de Pugatxof, pobre diable tro-tador de camins, espellifat i pidolaire, qui rodant el temps, devé un revolucionari important, d'una ingènua rapacitat, és un tipus realísim, per quant històric — segons remarca el traductor — baldament sigui de la mateixa constitució psicològica que Andreïtx i Eixvabrin.

I si fos aquesta la veritable literatura russa? I si demanéssim, després, aprofitant la rèplica de la comtessa de X. en *El bandoler romàntic* del mateix Puixkin: «...Però n'hi ha de novel·les russes?»

Rússia ha donat marge a una explotació literària tal, que ja hom no pot fer-se una idea del tremp d'ànima nacional. (Cal dir, però, que tampoc ens agraden les idees *standard*, utilitzades com els patrons de modes.)

De totes maneres, no oblidem que una munió de literats russos cursaren llurs estudis a París : d'aquí el naturalisme encarquerat i el romanticisme beneït de mantes novel·les llurs, datades de 1870. El desenllaç de *La filla del capità* en plena harmonia amb l'obra, tota ella d'un sentimentalisme sobri i prudent, no ens desmentiria pas en aquestes consideracions... Però, hi hagi el que hi hagi, aquesta novel·la de Puixkin és cridada a tenir un gran èxit de públic. En català no ens en sobren pas. Creiem que l'Editorial Catalana ha tingut un gran encert en publicar-la. — J. M.

DOCUMENTS

FACULTAT DE FILOSOFIA ESCOLÀSTICA DE PARÍS

(Programa per al curs de 1922)

Primer any

Cultura general : Curs preparatori

I. *Ensenyament filosòfic. Curs general de Filosofia.* — M. G. Pécoul, doctor en Filosofia. Dilluns, dimarts, dimecres, dijous i divendres, a dos quarts de nou.

II. *Ensenyament científic. Ciències físiques.* — M. G. Gire, llicenciat en Ciències físiques. Dimarts i dijous, a un quart de tres.

Ciències naturals. — M. A. Briot, doctor en Ciències naturals, agregat de la Universitat, professor de Fisiologia i de Biologia a l'Escola de Ciències. Dilluns i divendres, a un quart de tres.

Segon any

Especialització : Curs per a la llicenciatura

Lògica. — M. G. Voisine : «Lògica de les ciències». Divendres, a un quart d'onze.

Ontologia. — M. F. Blanche : «De la relació, de l'acció i de la passió». Dilluns, a les nou.

Psicologia. — M. E. Peillaube, degà : «La voluntat». Dilluns i dissabte, a un quart de cinc.

Moral. — M. A. D. Sertillanges : «Comentari de la I-IIes de la Summa, qüestions I-V». Divendres, a les tres (primer semestre). «Qüestions especials». Divendres, a les tres (segon semestre). «Qüestions especials». Dimarts, a un quart de cinc.

Psicologia pedagògica. — M. Jean Jean : Dilluns, a un quart d'onze, i divendres, a dos quarts de sis (segon semestre). «Tècnica

de l'ensenyament». Dimecres, a un quart de sis (segon semestre).

Història de la filosofia antiga. — M. R. Simeterre : «Els Pre-socràtics i Sòcrates». Dilluns i dimarts, a les tres.

Història de la filosofia medieval. — M. R. Simeterre : «De Filó d'Alexandria a sant Agustí i sant Tomàs». Dissabte, a les tres.

Història de la Filosofia moderna. — M. J. Maritain : «El problema del coneixement segons Kant i segons Renouvier». Dijous, a un quart d'onze. M. D. Lallement, substituït : «Intel·lectualisme i optimisme en Leibnitz i Spinoza (amb explicació del «Discurs de Metafísica» i del cinquè llibre de l'Ètica)». Dijous, a les nou, i dissabte, a un quart d'onze.

Fisiologia. — M. A. Briot : «Òrguens dels sentits». Divendres, a les nou (primer semestre).

Biologia. — M. A. Briot : «Principis de Biologia». Divendres, a les nou (segon semestre).

Tercer any

Especialització: Curs de llicenciatura i doctorat

Ontologia. — M. F. Blanche : «De la veritat i del bé». Dimecres, a les nou (primer semestre). Explicació dels textos de sant Tomàs (segon semestre).

Teodicea. — M. F. Blanche : «La voluntat i el govern de Déu». Dissabte, a les nou.

Cosmologia. — M. G. Voisine : «El continu» (primer semestre). «L'espai i el temps» (segon semestre). Dimarts, a tres quarts d'onze; dimecres, a un quart d'onze.

Psicologia. — M. E. Peillaube, degà : «Qüestions especials». Dijous, a un quart de cinc.

Moral. — M. A. D. Sertillanges : «La moral i l'economia moderna». Divendres, a un quart de cinc.

Dret natural. — M. B. Roland-Gosselin : «La noció de Dret natural en l'antiguitat grega». Dimarts, a dos quarts de sis.

Principis cristians del Dret de gents. — M. Y. de la Brière : «Teoria catòlica de la pau justa i de la guerra justa». Dilluns, a dos quarts de sis.

Història de la filosofia antiga; Història de la filosofia medieval; Història de la filosofia moderna; Fisiologia; Biologia; Psicologia pedagògica, com en l'any segon.

(De la *Revue de Philosophie.*)

FACULTAT DE FILOSOFIA ESCOLÀSTICA
DE LA NOVA UNIVERSITAT DE MILÀ

(Programa per al curs de 1922-23)

Aquests dies han quedat enllestits els treballs preparatoris per al pròxim any escolar de la nostra Facultat. Creiem útil donar a conèixer les resolucions preses.

I. **Inscripcions.** — Hom pot inscriure's des del 1.^r de setembre de 1921 en endavant. Segons que ho estatueix el Reglament poden inscriure's aquells que tenen llicència liceal o bé un títol equivalent. La suficiència de tal títol és judicada pel Consell de la Facultat. Aquells qui no tenen cap títol, o bé el tenen insuficient, i volen inscriure's com a estudiants, poden fer-ho sofrint un examen d'ingrés. Per als estudiants oients no és exigit cap títol.

Les normes per a les incipcions i per a concórrer a les borses d'estudi poden demanar-se a la Secretaria de la Universitat.

Els inscrits enguany són cinquanta sis, descompartits així : estudiants oients, 29; estudiants ordinaris 27.

II. **Ordenació dels cursos.** — El Reglament ha estat modificat en el sentit que tot estudiant haurà de concórrer a tots els cursos fonamentals. D'aquesta manera resta assegurada la unitat orgànica de preparació en això que és essencial, i l'alumne pot tenir, a fi de curs, una exposició sistemàtica de la filosofia; però, queda al seu voler l'elecció dels cursos que serveixen per a la integració de la seva cultura filosòfica. Amb aquesta finalitat, la Facultat ha estat descompartida en tres seccions, cada una de les quals presenta un objectiu i una fisonomia especial. Per tal de millor assegurar la unitat d'ensenyament, hom ha procurat donar forma estable a la reunió setmanal d'estudi, que els professors han iniciat ja enguany.

Les reformes que anem a indicar són provisionals, o sia que es trobaran en vigor fins que l'Estatut i el Reglament de la Universitat sien revisats totalment i definitiva. Per aquest motiu hom ha cregut oportú modificar fins ara l'ordre dels estudis per al primer i el segon curs; aquest ofereix encara quelques insuficiències que hom no podrà fer desaparèixer fins que hi hauran tots els quatre cursos d'ensenyament i llurs respectius professors seran en la Facultat.

Publiquem els articles del Reglament, com quedaren després

de reformats, per tal que els nostres amics puguin seguir la vida de la nostra Facultat.

Art. 3 bis. — Els cursos que l'alumne ha de seguir per tal d'obtenir la llicenciatura en Filosofia són descompartits en tres grups : *fonamentals, complementaris, facultatius*.

Fonamentals són aquells cursos que han d'ésser concorreguts per tots els estudiants de la Facultat i obtenir-ne l'aprovació.

Complementaris són aquells cursos que serveixen per a la integració de la cultura filosòfica dels estudiants. No podent ells concórrer a tots els cursos complementaris, han estat aquests reunits en tres grups; grup *A*, mitjançant el qual l'alumne obté una integració en les ciències experimentals; grup *B*, en el qual l'alumne obté una integració en les disciplines religioses; grup *C*, en el qual l'escolar rep una integració en les disciplines històrico-polítiques. Tot escolar ha de declarar en l'inici del primer any quin grup vol escollir; per això, per ésser inscrit en els anys següents i per obtenir la llicenciatura, ha d'haver estat promogut en aquells cursos que aquest Reglament predispesa per a cada grup. Si al començament d'un nou any acadèmic, l'alumne desitja canviar el grup de matèries pot fer-ho obtenint l'autorització del Consell de la Facultat; i aquest la concedirà o no en raó dels motius exposats per l'alumne, però podrà exigir que aquest, per seguir els cursos del nou grup, segueixi també aquells en els quals el Consell de la Facultat cregui que l'alumne necessiti ésser format. És potestatiu a l'escolar l'escollir un grup de matèries complementàries diverses del posat per la Facultat, però és obligat a declarar-ho al començament de l'any en l'oportuna instància al Consell de la Facultat i a obtenir-ne l'aprovació.

Facultatius són els cursos de llengües als quals tenen l'obligació de concórrer només els alumnes que no les coneixen. Aquells que vulguin ésser exonerats d'aquesta obligació han d'exhibir un títol demostratiu del coneixement d'aquelles o bé sofrir un examen, el qual pot tenir lloc, a elecció de l'alumne, en qualsevol curs, amb tal que sia abans de la llicenciatura. Aquesta disposició té, com a finalitat, facilitar l'estudi privat de les llengües als qui ho prefereixin. Els cursos de llengües consten de dues hores de gramàtica i una hora de lectura de textos.

Cursos fonamentals:

1. Propedèutica a l'estudi de la Filosofia (anual, tres hores setmanals).

2. Lògica (anual, dues hores setmanals).
3. Història d'exposició sistemàtica de l'Escolàstica (quadrien-
nal, tres hores setmanals).
4. Psicologia (biennal, tres hores setmanals).
5. Gnoseologia (biennal, tres hores setmanals).
6. Metafísica (triennal, tres hores setmanals).
7. Ètica (biennal, tres hores setmanals).
8. Història de la Filosofia moderna (triennal, tres hores set-
manals).
9. Història de la Filosofia antiga (biennal, tres hores setmanals).
10. Teologia dogmàtica (biennal, tres hores setmanals).
11. Pedagogia (anual, tres hores setmanals).

Cursos complementaris:

Grup A (biennal). — Cosmologia i Biologia general (tres hores setmanals); Laboratori de Psicologia (dues hores setmanals).

Grup B (biennal, tres hores setmanals). — Introducció a la història de les religions; Història del dogma; Literatura cristiana; Història i civilització d'Orient (anual).

Grup C (anual, tres hores setmanals). — Introducció a les ciències històriques; Introducció a les ciències jurídic-polítiques; Introducció a les ciències econòmiques; Filosofia del Dret.

Nota. — Aquests tres últims ensenyaments són comuns amb els de la Facultat de Ciències socials.

Cursos facultatius:

Llengua grega i textos grecs; Llengua llatina i textos llatins, i Llengua alemanya i textos alemanys (biennal, tres hores setmanals).

Art. 4. — L'ordre que ha de seguir l'alumne en l'elecció dels cursos en cada un dels anys és obligatori.

El present reglament es limita per ara a estatuir d'una manera provisional els cursos que els estudiants han de seguir en el primer bienni (any escolar 1922-23).

L'ordre definitiu i el del tercer i el del quart any serà estatuit més endavant.

Any primer

A) *Cursos fonamentals:*

1. Propedèutica a l'estudi de la Filosofia.
2. Lògica.

3. Història d'exposició sistemàtica de l'Escolàstica.
4. Psicologia.
5. Teologia dogmàtica.

B) *Cursos complementaris:*

- Grup A.* — Biologia general i Cosmologia.
Grup B. — Introducció a la història de les religions.
Grup C. — Introducció a les ciències històriques.

C) *Cursos facultatius* (a elecció de l'alumne).

Any segon

A) *Cursos fonamentals:*

1. Història de la Filosofia antiga.
2. Història de la Filosofia moderna.
3. Història i exposició sistemàtica de l'Escolàstica.
4. Gnoseologia.
5. Metafísica.
6. Teologia dogmàtica.
7. Ètica.

B) *Cursos complementaris:*

- Grup A.* — 1. Biologia general; 2. Cosmologia.
Grup B. — 1. Introducció a la història de les religions; 2. Història i civilització d'Orient.
Grup C. — 1. Introducció a les ciències jurídiques i polítiques;
 2. Introducció a les ciències econòmiques.

C) *Cursos facultatius* (a elecció de l'alumne).

Art. 5 bis. — Les converses poden ésser tingudes pel professor en les hores de classe. Els alumnes, però, han d'ésser avisats per endavant de les hores que el professor vol dedicar a les converses. Tot alumne haurà d'intervenir, si més no, a una conversa cada mes. Els alumnes poden ésser cridats a grups o plegats segons que semblarà bé al professor.

Art. 6. — Són estatuits exercicis per a les següents matèries als quals els alumnes tenen l'obligació de concórrer.

Grup A. — 1.ª any : Biologia; Psicologia. — 2.ª any : Biologia

i Cosmologia. — 3.^r any : Metafísica; història de la filosofia antiga i moderna. — 4.^t any : Ètica; història de la filosofia antiga i moderna.

Grup B. — 1.^r any : Escolàstica; història de les religions. — 2.ª any : Història i civilització d'Orient; metafísica; escolàstica. — 3.^r any : Metafísica; història de la filosofia antiga i moderna; escolàstica. — 4.^t any : Història de la filosofia antiga i moderna; literatura cristiana.

Grup C. — 1.^r any : Escolàstica; introducció a les ciències històriques. — 2.ª any : Metafísica, cosmologia; escolàstica. — 3.^r any : Ètica : història de la filosofia antiga i moderna; metafísica. — 4.^t any : Història de la filosofia antiga i moderna; ètica.

Programa per a l'any acadèmic 1922-23

Cursos fonamentals

1. *Propedèutica a l'estudi de la Filosofia* (prof. G. Rossi); anual (any primer), tres hores setmanals. — «La filosofia i els seus problemes fonamentals» (mètode de la filosofia; les diverses disciplines filosòfiques i les diverses maneres com han estat i són concebudes i tractades : classificació dels sistemes i llurs característiques fonamentals).

2. *Lògica* (prof. Masnovo); anual (any primer); dues hores setmanals. — «De la noció al raciocini» (amb particular relació amb l'element històric : Aristòtil i Benedetto Croce).

3. *Història i exposició sistemàtica de l'Escolàstica* (prof. Masnovo); quadriennal (any primer i segon), tres hores setmanals. — «Escot Eriugena com a traductor, comentarista i pensador....». «L'ésser i les deu categories.»

4. *Psicologia* (prof. Gemelli); biennal (any primer i segon), tres hores setmanals. — «Els processos psíquics superiors i llurs connexions.»

5. *Gnoseologia* (prof. Zamboni); biennal (any primer i segon), tres hores setmanals. — «Anàlisi de la vida cognoscitiva; 1. Anàlisi gnoseològic de les ciències; 2. Anàlisi gnoseològic del judici i del concepte; l'abstracció i l'evidència; 3. Les bases de la vida intel·lectiva i la seva unitat; el mecanisme de la consciència; la veritat.»

6. *Metafísica* (prof. Olgiati); triennal (any primer i segon), tres hores setmanals. — «La lluita de la ciència i de la filosofia moderna contra la metafísica de l'ésser.»

7. *Ètica* (prof. Covili); biennal (any segon), tres hores setmanals. — «Les bases de l'ordre moral.»

8. *Història de la filosofia moderna* (prof. G. Rossi); triennal (any primer), tres hores setmanals. — «L'idealisme de Rosmini, Gioberti i Mamiani en llurs fonts i en llur significació.»

9. *Història de la filosofia antiga* (prof. Rotta); biennal (any segon), tres hores setmanals. — «Els problemes del pensament en la filosofia grega.»

10. *Teologia dogmàtica* (prof. Cordovani); biennal (any segon), tres hores setmanals. — «La Revelació.» (El Revelador, el Depositari de la Revelació en ordre a la filosofia, a la història i a la societat.)

Cursos complementaris

Grup A:

Cosmologia (prof. P. Rossi); biennal (any primer i segon), tres hores setmanals. — «Les teories de la física i llur valoració filosòfica.»

Biologia general (prof. Necchi); biennal (any primer i segon), tres hores setmanals. — «L'herència i la teoria de l'evolució.»

Laboratori de psicologia (prof. Gemelli); biennal (any segon), dues hores setmanals. — «Els mètodes d'expressió i llurs resultats.»

Grup B:

Introducció a la història de les religions (prof. Padovani); biennal (any primer i segon), tres hores setmanals. — «Hierografia.» (Classificacions empíriques i classificacions racionals [valoració] de les religions.)

Història i civilització d'Orient (prof. Suali); anual (any segon), tres hores setmanals. — «Les pretingudes relacions entre Budisme i Cristianisme.»

Grup C:

Introducció a les ciències històriques (prof. Vismara); anual (any primer), tres hores setmanals. — «Teoria de la historiografia; definició, mètode i història de la ciència històrica.»

Introducció a les ciències jurídiques i polítiques (prof. Bettanini); anual (any segon), tres hores setmanals. (Aquest curs els alumnes de la Facultat de Filosofia l'han de seguir en la Facultat de Ciències socials.)

Introducció a les ciències econòmiques (prof. Boggiano); anual

(any segon), tres hores setmanals. (També aquest curs ha d'ésser fet a la Facultat de Ciències socials.)

Cursos facultatius:

Cursos de llengües a elecció. — Llengua grega i textos grecs (prof. Calderini); Llengua llatina i textos llatins (prof. Ghedini); Llengua alemanya i textos alemanys (prof. Galbiati); Llengua anglesa i textos anglesos (prof. Bellemo) (biennals, tres hores setmanals.)

E x e r c i c i s

Grup A. 1.^r any : Biologia (prof. Pastori); Psicologia (prof. Gemelli). — 2.ⁿ any : Biologia (prof. Pastori); Cosmologia (prof. Gemelli).

Grup B. 1.^r any : Escolàstica (prof. Masnovo); Història de les religions (prof. Padovani). — 2.ⁿ any : Història i civilització d'Orient (prof. Suali); Metafísica (prof. Olgiati); Escolàstica (prof. Masnovo).

Grup C. 1.^r any : Escolàstica (prof. Masnovo); Introducció a les ciències històriques (prof. Vismara). — 2.ⁿ any : Metafísica (prof. Olgiati); Cosmologia (prof. Gemelli); Escolàstica (prof. Masnovo).

(De la *Rivista di Filosofia Neo-scolastica.*)

D. ISIDRE BONSONS I SICART

El dia 14 de novembre moria a la Cartoixa de Valldemosa (Mallorca) l'il·lustre bibliòfil N'Isidre Bonsoms i Sicart. Ciutadà exemplar, havia dedicat tota la seva vida a la ciència i a l'amor als llibres. De tots els seus títols d'honor havem de remarcar aquí, com a exemplaritat per a les gents catalanes, el seu caràcter de Mecenes de la nostra cultura, palesat, sobretot, en les seves donacions a favor de l'Institut d'Estudis Catalans i Biblioteca de Catalunya. A aquest efecte, res més a propòsit que copiar la següent lletra que la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut li adreçava en 18 d'octubre de 1915:

«Ara que és ja un fet la instal·lació de la vostra Biblioteca cervàntica, notable sobre tota ponderació, en la sala blava de l'Institut d'Estudis Catalans, incorporada a la Biblioteca de Catalunya, els individus de la Secció Històrico-Arqueològica es complauen en invocar la vostra amistat i recordar les generoses iniciatives amb què heu afavorit constantment, quasi des de sa fundació, el gran i vivificant dipòsit de llibres creat a Barcelona.

»Recordem amb emoció el vostre oferiment primer d'una importantíssima col·lecció, forta de més de quatre mil cinc cents números, d'obres i d'impresos referents a les guerres de Catalunya, durant llargues èpoques de decadència, en les quals la nostra terra era tan sovint calcigada per exèrcits enconrats. Constitueix aquesta nombrosa col·lecció una deu inestroncable per a l'estudi de la història en un de sos períodes en què a més pobles interessa.

»Quan es va presentar al mercat el més il·lustre cançoner catalano-provençal, que pertangué a D. Pau Gil, vós tingüreu una idea feliç per a evitar que seguís el viatge a altres països, que tantes joies catalanes han emprès. Però la vostra iniciativa no s'acontentà amb la pròpia generositat, sinó que, ple d'entusiasme, us calgué trucar moltes portes a fi que el més venerable i brillant recull de

poesia provençal existent a Espanya romangués a Barcelona a honrar els prestatges de la Biblioteca de Catalunya, de tots tan estimada, perquè aprofités als investigadors de la nostra història literària.

»Per últim, recentment ens acabeu de fer el més esplèndid present : aquesta Biblioteca cervàntica, que amorosament heu anat formant per un espai de quaranta anys. Us n'heu després per a honrar la memòria del gran autor del Quixot en ocasió del vinent terç centenari de la seva mort i per a vincular a Barcelona la vostra biblioteca, única al món, vestida amb un rar bon tast i amb una inusitada riquesa. Us l'agraïm, també, perquè ens proporciona armes per a combatre els maldients que ens motejaven d'exclusivistes, quan precisament, com a vós mateix, els afanys d'aixecament intel·lectual del nostre poble no tenen cap limitació en l'esperit ni fronteres en la terra.»

Ara, darrerament, llegava la seva riquíssima biblioteca de Valldemosa a l'Institut d'Estudis Catalans, segons clàusula del seu testament, en el qual disposava que tots els seus llibres vinguin a formar part de la Biblioteca de Catalunya després d'extingit l'usdefruit legat a la seva esposa.

E. P. D.

NOTA. — A la pàg. 90 del n.º 2, vol. II, any IV de QUADERNS D'ESTUDI, on diu «Pere Guirao» s'ha de llegir «Joaquim Xirau».

Imp. de la Casa de Caritat
Montalegre, 3 : Barcelona

El present treball està dedicat a l'aportació que ha fet a l'edició de la obra de la Biblioteca de Catalunya, de les tasques que ha desenvolupat i de les investigacions de la meua llarga vida.

El Sr. Alfons, recentment els heu donat de fer el meu capítol i heu fet un treball molt interessant que amb el temps serà llegit i estudiat per les generacions que vindran. He agraït moltíssim per la feina que heu fet en el treball en el qual heu treballat amb tanta dedicació i amb tanta intel·ligència. Heu fet un treball molt interessant i molt útil. Heu fet un treball molt interessant i molt útil. Heu fet un treball molt interessant i molt útil.

Ara, finalment, després de la seva jubilació, heu anat a l'Institut d'Estudis Catalans, segons el que heu dit en el treball en el qual heu treballat que tots els seus llibres vinguen a fer part de la Biblioteca de Catalunya després d'extingir l'edició que a la seva vegada.

E. P. D.

Nota: — A la pàg. 10 del n.º 1 a veure el capítol de "Què és el català", on s'ha dit que el català és una llengua i no pas un dialecte.

Imp. de la Casa de Catalunya
Barcelona, a 1 de gener de 1925

QUADERNS
D'ESTUDI
XIV